

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГУМ» ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА НАПРН УКРАЇНИ
МІЖВІДОМЧИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР З ПРОБЛЕМ БОРОТЬБИ
З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ПРИ РНБО УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЦЕНТР ПРОБЛЕМ
ЗМІЦНЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ ГЕНЕРАЛЬНОЇ
ПРОКУРАТУРИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ»
КОСТАНАЙСЬКА АКАДЕМІЯ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ
РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН ІМЕНІ ШРАКБЕКА КАБИЛБАЄВА

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ У ПРАКТИКУ: ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

INTEGRATION OF THEORY INTO PRACTICE: PROBLEMS, RESEARCHES, PROSPECTS

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 05 листопада 2021 року)

Чернігів 2021

УДК 378.147:355.233[34+159.9+81'243+33]:044.247

I-73

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 12 від 29.10.2021 року).

Головний редактор:

Тогочинський О. М., доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України.

Редакційна колегія:

Олійник О. І., кандидат юридичних наук, доцент;

Чебоненко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент;

Пузирьов М. С., доктор юридичних наук, старший дослідник.

I-73 **Інтеграція** теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 05 листоп. 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 504 с.

До збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням професійної підготовки, суспільного управління, проблемам національного та міжнародного права, психолого-педагогічним та соціальним методам роботи з особистістю, особливостям викладання іноземних мов, суспільно-економічним і культурним явищам як в Україні, так і за її межами.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

УДК 378.147:355.233[34+159.9+81'243+33]:044.247

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА.....	12
---------------------	----

СЕКЦІЯ 1.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

<i>Андросюк Вячеслав Георгійович, Захаренко Людмила Миколаївна</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПЕРЕМОВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	18
<i>Анійценко Вікторія Олександрівна, Разумейко Наталія Сергіївна</i> ВЕБІНАР ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ ТА АСИНХРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ «ВИКЛАДАЧ – КУРСАНТ (СЛУХАЧ)» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ТА ЗМІШАНОЇ ФОРМ ОСВІТИ	22
<i>Борисенко Денис Андрійович, Остополоць Ірина Юріївна</i> ОРТОБЮТИКА ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЮ ОСОБИСТОСТІ	25
<i>Борисенко Ірина Василівна</i> СИЛАБУС: НОВІ НАВЧАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	30
<i>Данильченко Тетяна Вікторівна</i> ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	33
<i>Дьяченко Микола Олександрович</i> ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ МЕДИЧНОГО ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОГО СПРЯМУВАНЬ (НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)	36
<i>Єрмак Сергій Миколайович, Гетта Василь Григорович</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЕМОЦІЙНОГО САМОРЕГУЛЮВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	39
<i>Іваній Олена Миколаївна</i> СПЕЦИФІКА ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ.....	43
<i>Кравець Вероніка Миколаївна, Повечера Ірина Віталіївна</i> КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	47
<i>Купчишина Валентина Чеславівна</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	50
<i>Лілік Ольга Олександрівна, Вакула Марія Юріївна</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ	54
<i>Пантєлєєв Кирило В'ячеславович, Богун Вікторія Василівна</i> УМОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	58
<i>Серховець Сергій Володимирович</i> ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КІНОЛОГІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ.....	61

Тогочинський Олексій Михайлович МЕРЕЖА ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПІДГОТОВКИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	64
Топольницька Галина Юрївна ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІННОВАЦІЙНЕ МИСЛЕННЯ» ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ.....	70
Третяк Олена Станіславівна СИЛАБУС ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТА ПРО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ».....	73
Чебоненко Станіслав Олегович ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПЕНІТЕНЦІАРНА ПЕДАГОГІКА».....	77
Шумейко Зінаїда Євгенівна СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ.....	80
Шумовецька Світлана Павлівна ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА.....	84

СЕКЦІЯ 2.

ВПЛИВ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЛАНДШАФТІВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ НА ЗЛАМІ ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ

Болгов Владислав Євгенович, Ахновська Інна Олександрівна СУТНІСТЬ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЦИКЛІВ ЯК ОСНОВИ ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	87
Волеваха Ірина Борисівна, Михайленко Ольга Олександрівна СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ТА УВ'ЯЗНЕНИХ.....	89
Гончаренко Оксана Григорівна ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ З ПОЗИЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПІДХОДІВ.....	93
Григор Владислав Сергійович, Остолопець Ірина Юрївна МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	96
Денисенко Аліна Миколаївна ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ.....	101
Попружна Алла Василівна ДІЯЛЬНІСТЬ ГУБЕРНАТОРА Є. К. АНДРЕЄВСЬКОГО З МОДЕРНІЗАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ ЧЕРНІГОВА НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.	104
Садиков Мурат Абдикасович ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ НА КРИМІНОГЕННУ СИТУАЦІЮ В УМОВАХ COVID-19.....	107

СЕКЦІЯ 3.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ
У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Музика Віталій Валентинович

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИДУ
ПОКАРАННЯ, ЩО ПРИЗНАЧАЄТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМ В УКРАЇНІ
ТА ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ 114

Шармар Ольга Михайлівна

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ІСНУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ
КОДЕКСІ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ 118

Янчук Олег Борисович

РОЗВИТОК ПРОБАЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 120

Ярмошук Вадим Миколайович

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В'ЯЗНИЧОГО КАПЕЛАНСТВА 125

СЕКЦІЯ 4.

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ЇХ ЗАХИСТ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ
ЗАСОБАМИ Й СИСТЕМОЮ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Берднік Інна Володимирівна

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ
ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ДО ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ
ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ДОВКІЛЛЯ 130

Висоцький Павло Геннадійович

КОРУПЦІЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ 135

Данченко Катерина Михайлівна, Буковська Анастасія Василівна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ІТ-СФЕРІ 137

Євтєєва Дарина Петрівна, Борисов В'ячеслав Іванович

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 141

Єрмак Олексій Вікторович

ПРОБЛЕМИ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО
ХАРАКТЕРУ У СТАТИСТИЧНИХ ЗВІТАХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ 144

Колб Олександр Григорович, Пирожник Олександр Веніамінович

ПРО ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНО ЗНАЧУЩІ ВІДОМОСТІ ПРО СТАН
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ХОДІ ВОЄННИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ 146

Кубрак Руслан Миколайович

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ
ПЕРСОНАЛОМ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ 150

Лапкін Андрій Васильович

ГАРАНТІЇ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
У РАЗІ ЗМІНИ МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 154

Максименко Олена Василівна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ, ЯКА СКОЇЛА
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ІСПАНІЇ 158

Медведська Вікторія Валеріївна НОРМАТИВНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	160
Олійник Олександр Іванович СЛІДЧИЙ ІЗОЛЯТОР ЯК УСТАНОВА ДЛЯ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ І ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ГЕНЕЗА НАУКОВОЇ ДУМКИ	165
Плисюк Наталія Миколаївна ПРОПОРЦІЙНІСТЬ КАРАНІСТІ ВБИВСТВ В УКРАЇНІ	168
Поплавська Аліна Миколаївна СЛІДЧИЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ.....	171
Пузирьов Михайло Сергійович СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	172
Скаков Айдаркан Байдекович УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ – ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ.....	179
Смаль Інна Анатоліївна ПРОБЛЕМАТИКА ОГЛЯДУ НОСІВ ЦИФРОВИХ ДАНИХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ.....	186
Сотула Олександр Сергійович ЕУТАНАЗІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ.....	189
Тібеж Олеся Святославівна СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК ОРГАНУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	193
Тройчук Руслан Дмитрович ПРЕДМЕТ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	196
Федоренко Оксана Анатоліївна СФЕРА РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В НІЙ	199
Черниш В'ячеслав Віталійович ЗАХОДИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЮ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ В ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ	202
Skuibida Kateryna Viktorivna LAW ENFORCEMENT COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST CRIME AT THE INTERNATIONAL LEVEL	207
Vasiuta Yuliia Volodymyrivna, Haldetska Iryna Hryhorivna RISK FACTORS FOR DOMESTIC VIOLENCE	210

СЕКЦІЯ 5.

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Борець Юлія Василівна, Петренко Євген Сергійович СПЕЦИФІКА МАНІПУЛЯТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ СЕРЕД ПЕРСОНАЛУ ДКВС.....	213
Голярдик Наталія Анатоліївна ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СТРЕСУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	217

Дем'яненко Юлія Олександрівна, Шмельова Римма Ігорівна РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В РОБОТІ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ.....	220
Дрижак Віктор Володимирович ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОСВІТИ	222
Заголій Андрій Ігорович ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	227
Зоріна Марія Ігорівна УСВІДОМЛЕНІСТЬ ЯК ЧИННИК БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	230
Кухар Тетяна Володимирівна ЗМІСТ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ	234
Макогончук Наталія Віталіївна ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	238
Микитенко Марія Степанівна СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВИХ ПІДХОДІВ У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ	241
Мицька Олександр Іванович ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЛІ РЕЛІГІЇ В ЮВЕНАЛЬНІЙ ПРОБАЦІЇ	246
Мірошниченко Оксана Миколаївна, Сорокопуд В'ячеслав Борисович ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХІКУ.....	249
Настояща Уляна Володимирівна РОБОТА ЗА «МЕЖЕЮ»: ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СПІВРОБІТНИКІВ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ.....	253
Неліп Яна Миколаївна ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЛІ СХИЛЬНОСТІ ДО ТВОРЧОСТІ У ФОРМУВАННІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ.....	257
Пасічник Олена Сергіївна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ЗАСУДЖЕНИХ	259
Пахомов Ілля Володимирович МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ.....	263
Пилипенко Володимир Миколайович, Кузнєцов Олександр Олексійович ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ТА МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У КУРСАНТСЬКО-СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ХОДІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ	268
Пономаренко Катерина Олександрівна ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВИЯВУ АГРЕСІЇ У ЗАСУДЖЕНИХ.....	270
Рудоманенко Юлія Володимирівна РОЛЬ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У ВИЯВАХ ПРОКРАСТИНАЦІЇ.....	273
Сікун Антон Миколайович, Хоменко Дар'я Юрївна ОСВІТА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ	277

Харковенко Ольга Олександрівна, Щербата Вікторія Григорівна ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ	280
Чистяков Сергій Аркадійович ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТАКТ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	283
Chornyi Artem Mykolaiovich PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MANAGEMENT AND LEADERSHIP	287

СЕКЦІЯ 6.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Азарова Жанна Михайлівна К ВОПРОСУ О ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЕ БЕЛАРУСИ, ЕЁ АЛЬТЕРНАТИВЫ	289
Алимпиев Алексей Александрович ОБ ОТДЕЛЬНЫХ ВОПРОСАХ РЕАЛИЗАЦИИ СОТРУДНИКАМИ СЛУЖБЫ ПРОБАЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН СТАНДАРТНЫХ МИНИМАЛЬНЫХ ПРАВИЛ ООН В ОТНОШЕНИИ МЕР, НЕ СВЯЗАННЫХ С ТЮРЕМНЫМ ЗАКЛЮЧЕНИЕМ	294
Алябов Юрій Васильович ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СЛІДЧИХ ГРУП ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВООПОРУШЕНЬ	298
Білецька Тетяна Вікторівна ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ (НА ЗРАЗКАХ СУЧАСНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА)	302
Богустов Андрей Алексеевич ДИСКУССИЯ О МЕСТЕ ИЗОБРЕТАТЕЛЬСКОГО ПРАВА В СИСТЕМЕ ПРАВА И СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ПРОЕКТАХ ГК СССР	307
Великий Віктор Миколайович ПРОБЛЕМИ УНОРМУВАННЯ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ЗЛОЧИНУ	310
Вершок Ирина Леонидовна К ВОПРОСУ О МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПРИНЦИПАХ ПОЗНАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ	314
Вишневський Олександр Сергійович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ	317
Гаврильців Марія Теодорівна, Лук'янова Галина Юрївна УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ ПРАВОРозУМІННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	320
Гулак Олена Василівна, Коваль Роман Миколайович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПОРІВ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	325
Денисенко Катерина Вікторівна, Шамрук Наталія Борисівна РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	330

Долинська Марія Степанівна ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ДО ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА У ФРАНЦУЗЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ.....	333
Завгородня Юлія Степанівна УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ТА ФУНДАМЕНТАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ТА ЛЮДСЬКИХ ПРАВ.....	337
Задорожня Олена Володимирівна ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ РЕФЕРЕНДУМУ В ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ	340
Ипатова Ольга Валерьевна ПРАГМАТИЧЕСКИЙ МУЛЬТИЛАТЕРАЛИЗМ ВОСТОЧНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	345
Казанчук Ірина Дмитрівна ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЯКИМ ВРЕГУЛЬОВАНО СФЕРУ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ, ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	348
Ковалева Наталья Петровна ПОСОБИЯ КАК ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕМЕЙ С ДЕТЬМИ	352
Кучук Андрій Миколайович ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ПІЗНАННЯ	357
Лазун Дмитрій Анатольевич КОДИФІКАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В УМОВАХ ДИНАМІЗМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	359
Лазоренко Євгеній Юрійович ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ	364
Личик Олександр Володимирович МЕДІАЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	368
Максименко Богдан Євгенійович ПОРІВНЯННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	372
Макушев Петро Васильович СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ	375
Марчук Василь Васильевич ДЕКРИМИНАЛІЗАЦІЯ ЗЛОСТНОГО УКЛОНЕННЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ, НЕ СВЯЗАННОГО С ИЗОЛЯЦИЕЙ: ШАГ ВПЕРЕД ИЛИ ДВА НАЗАД?.....	379
Матюк Вячеслав Викторович СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ.....	383
Надієнко Олена Іванівна, Рибалко Анастасія Олександрівна АВТОРСЬКЕ ПРАВО: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ПРОБЛЕМА СПАДКУВАННЯ.....	389

Паламарчук Іван Васильович ЩОДО ПУБЛІЧНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ОБОВ'ЯЗКІВ РОБОТОДАВЦЯМИ (ІЗ ЧИСЛА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА) ПІСЛЯ РОБОТОДАВЦІВ (ІЗ ЧИСЛА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА).....	394
Романюк Олег Васильович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ОГЛОСИЛИ ГОЛОДУВАННЯ	398
Рудисва Александра Миколаївна ЗАПРОВАДЖЕННЯ НЕЛІБЕРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КРИЗИ ГЛОБАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ	401
Саленик Кристина Сергеевна, Рокина Ксения Олеговна НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ	405
Северцова Татьяна Вячеславовна О ПРЕДОСТАВЛЕНИИ И СУММИРОВАНИИ ТРУДОВЫХ ОТПУСКОВ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ	411
Сергієнко Тетяна Іванівна ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	417
Степанов Олег Витальевич ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РОЛИ РЕКЛАМНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БЕЛУССКИХ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ	420
Тельєн Олена Юрївна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЗНАВАЧА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	425
Томіліна Юлія Євгенівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	427
Трагнюк Роман Романович ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПОЛОЖЕНЬ АБЗАЦУ 6 ЧАСТИНИ 15 СТАТТІ 86 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРОКУРАТУРУ»	433
Філіпчик Алєся Алєксєєвна, Дзик Інна Романовна ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	436
Хомко Леся Василівна ДО ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ	441
Шингель Наталия Адамовна ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОД В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ КАК ЭЛЕМЕНТ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ	444
Шумна Лариса Петрівна, Шумна Аліна Олександрівна СИСТЕМА НОТАРІАТУ В АВСТРІЇ ЯК ПРИКЛАД ЛАТИНСЬКОЇ СИСТЕМИ НОТАРІАТУ	450
Юрочкин Михаил Алексеевич К ВОПРОСУ ТЕОРИЙ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ	454

**СЕКЦІЯ 7.
ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ
СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ**

Бугера Сергій Іванович ТІНЬОВІ ОНЛАЙН-РИНКИ ТА ПРОБЛЕМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	458
Волинець Наталія Валентинівна, Василевська Ніна Михайлівна ПРОБЛЕМА САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В РАННІЙ ЮНОСТІ.....	461
Ганаба Світлана Олександрівна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СИСТЕМНОГО МИСЛЕННЯ.....	464
Олійник Владислав Станіславович ПИТАННЯ ВИБОРНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	468
Рибкало Микола Миколайович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	472
Самофалов Леонід Прохорович, Самофалов Олександр Леонідович КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ І ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	477
Шрамко Сабріє Сейтжелієвна, Калініна Аліна Владиславівна ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ	480
Яковлев Андрій Сергійович КРИМІНАЛЬНІ ПРАВопорушення у сфері земельних відносин: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	484

**СЕКЦІЯ 8.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Батурко Марина Олександрівна, Ісаєва Ілона Фадеївна ДЕЯКИЙ ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	489
Биконя Оксана Павлівна, Іванишина Віра Павлівна СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	492
Чебоненко Дмитро Станіславович ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВА ЯК БІЛАТЕРАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ МОВИ У ЛЕКСИЦІ LEGO	495
Nabok Anna Ivanivna TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND ITS APPLICATION TO THE SPHERE OF ELT	498
Shenderuk Olena Borysivna MINDFULNESS AND OUR BRAIN	501

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Вельмишановні учасники та учасниці міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи»!

Щиро вітаю вас з нагоди відкриття конференції, що об'єднала представників наукової спільноти та практиків, які не байдуже ставляться до збереження та розвитку наукових надбань, дають поштовх до підготовки нових поколінь науковців і фахівців.

Мета конференції полягає в наданні учасникам можливості обмінюватися ідеями та обговорювати нагальні проблеми, що мають місце в теорії та практиці різних галузей науки.

У конференції беруть участь понад 150 дослідників, які є представниками 47 закладів вищої освіти, державних і недержавних інституцій, що розташовані як в Україні, так і за кордоном.

Хочу висловити подяку Міністерству юстиції України, Хмельницькому університету управління та права імені Леоніда Юзькова, Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національному університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Сумському державному педагогічному університету імені А. С. Макаренка, Одеському державному університету внутрішніх справ, Харківському національному університету внутрішніх справ, Науково-дослідному інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Міжвідомчому науково-дослідному центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, Державному закладу «Науково-практичний центр проблем зміцнення законності та правопорядку Ге-

неральної прокуратури Республіки Білорусь», Костанайській академії Міністерства внутрішніх справ Республіки Казахстан імені Шракбека Кабилбаєва як співорганізаторам цієї конференції.

Також хочеться подякувати стейкхолдерам Академії, які долучилися до цього наукового заходу – Державному секретарю Міністерства юстиції України, керівникам та представникам Департаменту з питань виконання кримінальних покарань та Державної установи «Центр пробації» – за зацікавленість у дискусії та розраховуємо на те, що їхні виступи стануть джерелом цікавої інформації, підґрунтям для подальших обговорень і нових наукових проєктів, фундаментом для оновлення освітніх програм.

Щиро вдячний усім здобувачам вищої освіти та їхнім науковим керівникам за активне приєднання до конференції.

Академія Державної пенітенціарної служби, як організатор конференції, постійно дбає про широке залучення до наукового діалогу фахівців з різних наукових галузей, а тому суголосними вимогами сьогодення є робота секцій: «Проблеми професійної підготовки в сучасному освітологічному дискурсі»; «Вплив соціо-гуманітарного та економічного ландшафтів на життєдіяльність людини на зламі історичних епох»; «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової та соціальної держави»; «Права і свободи людини і громадянина та їх захист кримінально-правовими, кримінально-виконавчими засобами й системою заходів запобігання злочинам»; «Соціально-виховна та психологічна робота: теорія і практика»; «Проблеми національного та міжнародного права»; «Теоретичні й прикладні проблеми управління суспільними процесами»; «Психолого-педагогічні особливості викладання іноземних мов».

Рамки роботи конференції дозволяють висвітлити інтегративний практико-орієнтовний підхід у контексті її тематики й формату. Академія є підписантом різного роду меморандумів та угод про співпрацю з дев'ятьма зарубіжними суб'єктами, серед яких є такі міжнародні організації, як Мережа європейських навчальних закладів пенітенціарної підготовки, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Проєкт міжнародної технічної допомоги Уряду Канади «Супровід урядових реформ України» (SURGe). Співробітництво з вищеназваними організаціями дозволяє розширити

можливості Академії щодо обміну ідеями, обговорення проблем, що пов'язані з науковою діяльністю, навчанням та викладанням.

Зважаючи на пандемію, спричинену COVID-19, Академією активно впроваджуються технології дистанційного навчання з використанням платформ ZOOM, Skype, Google Classroom, Всеосвіта, MOODLE, а отже, актуальним є висвітлення питань, що пов'язані з організацією освітнього процесу в умовах карантину, здійснення контролю навчальних досягнень слухачів, студентів та курсантів, коли традиційні способи оцінювання недоступні.

Водночас хочеться зазначити, що в роботі конференції беруть участь представники новоутворених у 2021 році Територіально відокремлених відділень Академії Державної пенітенціарної служби – Білоцерківської, Кам'янської та Хмельницької філій, що створює сприятливі умови для обговорення процесу первинної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України в контексті інформаційних технологій та дистанційного навчання в сучасних умовах.

Сподіваюся, що науково обґрунтовані пропозиції, вироблені учасниками конференції, отримають подальший розвиток і будуть інтегровані у практичну діяльність органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та закладів вищої освіти.

За результатами конференції буде сформовано електронну збірку тез, що буде розміщена на сайті Академії.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, цікавих дискусій, нових відкриттів!

З повагою

ректор Академії Державної пенітенціарної служби

доктор педагогічних наук, професор,

заслужений працівник освіти України

полковник внутрішньої служби

Олексій ТОГОЧИНСЬКИЙ

Шановні колеги, учасники конференції!

Від імені Міністерства юстиції України та від себе особисто вітаю з початком роботи науково-практичної конференції.

Вважаємо, що це чудова нагода для фахівців обмінятися досвідом, новими напрацюваннями, досягненнями, відкриттями та маємо надію, що ця конференція стане вагомим внеском у визначенні перспектив та розвитку інтеграційних процесів у правовій сфері.

Забезпечення формування та реалізації державної правової політики є основним завданням Міністерства юстиції України і в цьому воно є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади України.

Визначаючи для себе місію та цінності, Міністерство юстиції перш за все орієнтовано на захисті прав людини і держави, створенні умов для прозорого, швидкого та ефективного надання послуг кожній особі, забезпечуючи легкість ведення бізнесу, підвищуючи ступінь суспільної довіри та впевненості.

Найчастіше під інтеграцією розуміють процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом.

У контексті повноважень Міністерства юстиції виявом інтеграційного процесу є виконання Міністерством завдань із формування та реалізації політики у визначених сферах.

Розуміючи надзвичайну важливість інтеграції теоретичних напрацювань у практику, досягнення належного рівня ефективності нормативно-правових актів, що розробляються та приймаються в державі, Міністерством юстиції минулого року було визначено порядок моніторингу впровадження та аналізу ефективності прийнятих нормативно-правових актів у сфері правового регулювання банкрутства, виконання судових рішень та

рішень інших органів (посадових осіб), судово-експертної діяльності, судоустрою та судочинства, кримінальної юстиції, адвокатури, безоплатної правової допомоги.

Серед основних завдань такого моніторингу є, зокрема, отримання інформації від органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, підприємств, установ, організацій і фізичних осіб щодо актуальності, ефективності, виконання і застосування законів та інших нормативно-правових актів у сферах правового регулювання.

Сам моніторинг полягає у систематичному зборі, обробці, узагальненні, аналізі та оцінці інформації щодо ефективності прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, що є об'єктом моніторингу, підготовка та подання у разі необхідності пропозицій щодо їх вдосконалення на розгляд керівництву Міністерства юстиції України.

Отже, зазначений моніторинг є одним з інструментів вимірювання ефективності застосування нормативно-правових актів.

Переконана, що професійна дискусія та обмін досвідом dadуть новий імпульс до пошуку та впровадження креативних ідей.

Бажаю всім учасникам конференції успіхів, конструктивної роботи і нових здобутків!

*З повагою
Державний секретар
Міністерства юстиції України*

Олена БОГАЧОВА

Шановні колеги!

Щиро вітаю вас із початком роботи міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи».

Сьогодні Державна кримінально-виконавча служба України перебуває на черговому етапі свого реформування, метою якого є пошук оптимального механізму виконання покарань відповідно до міжнародних стандартів та вектору розвитку нашої держави.

Завдання розробки наукового підґрунтя для вказаних реформ поставлено перед кожним, хто робить вагомий внесок у забезпечення розвитку діяльності органів законодавчої та виконавчої влади і потребує глибокого науково-теоретичного аналізу. А особливу увагу варто приділити доречному втіленню наукових теорій безпосередньо в практичну діяльність органів та установ виконання покарань.

Тому тема конференції набуває особливої ваги та актуальності.

Бажаю всім учасникам конференції натхнення у праці, творчої та плідної дискусії, результативного наукового пошуку.

Сподіваюсь, що спільний науковий доробок учасників конференції, народжений під час діалогу ідей та пропозицій, стане істотним внеском у розвиток вітчизняної правової доктрини та правової системи України.

З повагою

*перший заступник начальника
Департаменту з питань виконання
кримінальних покарань
полковник внутрішньої служби*

Петро ТІТОВЕЦЬ

СЕКЦІЯ 1. ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Андросюк Вячеслав Георгійович,
кандидат психологічних наук, професор, провідний науковий
співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного
забезпечення та психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ;

Захаренко Людмила Миколаївна,
кандидат психологічних наук, старший науковий
співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного
забезпечення та психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПЕРЕМОВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Важливість участі у перемовинах спеціаліста з високим рівнем перемовної компетентності пов'язано із збільшенням кількості таких ситуацій. Фахівці у галузі перемовної діяльності з'явилися у штаті Національної поліції. Це поліцейські, які здійснюють превентивну комунікацію з учасниками масових заходів та мирних зібрань, і поліцейські (кризові перемовники), які проводитимуть перемовини під час проведення спеціальних операцій, а також у випадках, пов'язаних із спробами вчинення суїциду. Вищезазначене вказує на важливість якісного відбору та навчання перемовників за програмами підготовки відповідно до їх спеціалізації (кризові перемови, превентивна комунікація) згідно з об'єктами професійної діяльності.

Психологічна підготовленість перемовників до проведення перемовин виступає як сукупність сформованих та розвинутих психологічних якостей, що відповідають вимогам перемовного спілкування і є внутрішньою необхідною умовою його ефективного здійснення [3, с. 13]. У дисертаційному дослідженні Дубової І. О. (2003) визначено перелік таких професійно-психологічних якостей:

1) якості, що обумовлюють рівень професійної адаптації працівника (здатність брати на себе відповідальність, професійне почуття обов'язку);

2) якості, що характеризують пізнавальну активність та інтелектуальний розвиток (аналітичний склад мислення, вміння виділити головне, прогностичність, кмітливість, гнучке та творче мислення);

3) якості, що визначають комунікативну компетентність працівника (вміння аргументувати свій погляд, вести діалог, здатність викликати до себе довіру, вміння встановлювати та підтримувати психологічний контакт);

4) якості, що обумовлюють емоційно-вольову регуляцію поведінки в екстремальних умовах проведення перемовин (емоційна врівноваженість, стриманість, самовладання, вміння орієнтуватися у складній, швидкоплинній обстановці).

Про професійну компетентність майбутніх перемовників як поєднання їх базових та фахових компетентностей висловились В. Л. Рахліс, і О. О. Павленко (2020) [7]. На їх погляд, професійна компетентність перемовника включає такі компоненти: когнітивний (знання «секретів професії»), афективний (професійна самоідентифікація перемовника), психомоторний. Фахові компетентності перемовника включають компетентності, які пов'язані із самоменеджментом та самоорганізацією; із відтворенням основної професійної діяльності; із передачею інформації та впливом; із міжособистісним спілкуванням та комунікацією.

Згідно з Конкурсними вимогами до кандидатів на посади кризових перемовників їх бажаними якостями та навичками визнаються організаторські здібності, аналітичне мислення, спостережливість, активність, впевненість у собі, спроможність до сугестії, стресостійкість, володіння іноземними мовами, дисциплінованість, рішучість, ініціативність, здатність до прийняття рішень у ситуаціях психоемоційного навантаження, психологічного тиску, висока мотивація до правоохоронної діяльності, здатність до навчання тощо [4].

Професійно важливими якостями поліцейських відділів (секторів) превентивної комунікації, на думку Д. Г. Оверченка (2021) [6], є:

1) інтелектуальні якості (прогностичність, розсудливість, обміркованість, винахідливість, спостережливість, пильність);

2) вольові якості (стійкість, стриманість, обережність, дисциплінованість);

3) моральні якості (надійність, відповідальність, правосвідомість);

4) комунікативні якості (дипломатичність, толерантність, емпатійність, доступність, тактовність, доброзичливість, контактність, авторитетність).

На погляд багатьох дослідників, найбільш важливими факторами успішності перемовника є його особистісні якості, мотивація, а також теоретична і практична підготовленість до ведення перемовин [1; 5; 6; 7].

У дисертаційному дослідженні А. Ф. Гасімова (2021) виділено індивідуальні характеристики особистості учасника перемовин (індивідуальний перемовний стиль, вияв емоційного інтелекту в особливостях сприйняття і відтворення емоційно-лицьових експресій, рівень культурного інтелекту, інвалентність емоційно-оціночного компоненту етнічного стереотипу, толерантність до невизначеності та імпульсивність) як фактори, що впливають на прогнозування процесу перемовин і знижують його невизначеність [1].

Науковець В. А. Маркович (2015) стверджує, що на успішність навчання перемовників найбільше впливають рівні розвитку їх професійно важливих якостей до початку навчання, рівень соціального інтелекту, освіти, вік, адекватна особистісна самооцінка, мотивація на отримання знань [5]. Саме тому професійне навчання за програмами спеціалізованої підготовки перемовників повинно відбуватись відповідно до їх спеціалізації та опиратись на певні критерії:

– за програмою базової підготовки перемовників (наявне певне мінімальне значення рівня загального інтегрального показника вираженості професійно важливих якостей). Так, для інтегрального показника екстремальних перемовин найбільш вагомими професійно важливими якостями є логіка і швидкість мислення, надситуативна активність, емоційний інтелект, стресостійкість;

– за програмою спеціалізованої підготовки перемовників (максимальне значення коефіцієнта бажаності Харрінгтона для інтегративних показників спеціалізації перемовників, які успішно завершили базову програму підготовки).

Перемовне спілкування, як правомірний психологічний вплив, передбачає використання психотехнологій перемовного

процесу, а це потребує теоретичної та практичної підготовленості перемовника [2]. Досить продуктивною формою підготовки перемовників визнаються індивідуальні заняття, робота в малих та надмалих групах, наставництво [7].

Важливим є формування у перемовника індивідуального перемовного стилю. Перемовний стиль не залежить від гендерної належності та віку перемовника. Перемовні стилі поведінки являють собою «стиль ведення перемовин» [8]. Вони відмінні від стратегій вирішення конфлікту за концепцією К. Томаса, адже стиль поведінки особистості є стійкою в часі схемою поведінки, а стратегії вирішення конфлікту – процедурними тактичними прийомами, що використовуються із врахуванням специфіки конкретної ситуації. За психодіагностичною методикою «Методика оцінки переговорного стилю» (МОПС), розробленою Г. У. Солдатовою, А. Ф. Гасимовим [8], можна проаналізувати індивідуальні стильові особливості міжособистісного спілкування перемовника (перемовний стиль) у ситуації перемовного процесу («Дистрибутивний стиль», «Інтегративний стиль, орієнтований на партнера» чи «Інтегративний стиль, орієнтований на ситуацію»).

Вважаємо, що актуальним завданням сьогодення є розвиток і формування професійно важливих якостей поліцейських, які працюють у відділах (секторах) превентивної комунікації, та поліцейських-кризових перемовників у ході їх професійно-психологічної підготовки, яка включала б теоретичний блок і практичний блок (командно-штабні та тактико-спеціальні навчання, тренування) із врахуванням міжнародного досвіду в галузі перемовного процесу.

Список використаних джерел

1. Гасимов А. Ф. Индивидуальные характеристики личности как факторы прогнозирования хода переговорного процесса. *Общ. психол., психол. личности, история психол.*: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Моск. гос. ун-т имени М. В. Ломоносова, Москва, 2021. 20 с.
2. Захаренко Л. М., Давидова О. В. Психотехнології ведення перемовин із правопорушниками: метод. рек. / за заг. ред. О. І. Мотляха. Київ, 2020. 69 с.
3. Дубова І. О. Психологічні особливості професійного спілкування працівників міліції в екстремальних умовах. *Юрид. психологія* : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Нац. академія внутр. справ України. Київ, 2003. 20 с.
4. Конкурс № 4794 на посаду кризовий перемовник у НП України // Відкриті конкурси на вакансії в Національній поліції України. URL: https://nabir.np.gov.ua/index.php?r=recruitment/process_recruitment&id=4794.

5. Маркович В. А. Социально-психологические детерминанты успешности обучения переговорщиков: автореф. дис. ... канд. психол. наук: соц. психол.: 19.00.05 / Нац. гос. ун-т физ. культуры, спорта и здоровья им. П. Ф. Лесгафта. Санкт-Петербург, 2015. 21 с.

6. Оверченко Д. Г. Тактико-психологічні аспекти превентивної діяльності поліцейських відділів масових і охоронних заходів: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право» / Одеський держ. ун-т внутр. справ, Одеса, 2021. 20 с.

7. Рахліс В. Л., Павленко О. О. Переговори і медіація: підручник для підготовки професійного переговорника. Дніпро: Ун-т митної справи та фінансів, 2020. 341 с.

8. Солдатова Г. У., Гасимов А. Ф. Разработка и апробация методики оценки переговорного стиля (МОПС). *Экспериментальная психология*. 2019. Т. 12. №. 3. С. 92–104.

Аніщенко Вікторія Олександрівна,

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби;

Разумейко Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ВЕБІНАР ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ ТА АСИНХРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ «ВИКЛАДАЧ – КУРСАНТ (СЛУХАЧ)» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ТА ЗМІШАНОЇ ФОРМ ОСВІТИ

Вимогою часу є підвищення ефективності комунікативного процесу взаємодії в системі «викладач – курсант (слухач)». Успішне оволодіння знаннями, відпрацювання стійких навичок та вмій їх використання значно покращується за умов використання інтерактивних методів навчання. Кожен заклад вищої освіти може обирати різні методи, засоби, платформи, інтерактивні технології для здійснення повноцінного освітнього процесу виходячи із законодавчо закріпленого принципу автономії закладу вищої освіти.

Необхідно зазначити наступне: 1) інтерактивні методи добре працюють і в умовах дистанційної та змішаної форм здобуття освіти, що підтверджено результатами досліджень багатьох учених під час пандемії, що пов'язана з COVID-19; 2) застосування інтерактивних методів вимагає як від викладача, так і від курсантів

(слухачів) оволодіння сучасними інформаційними технологіями, що давали б можливість повноцінної асинхронної комунікації; 3) створення якісного навчального контенту можливо тільки за рахунок його наповнення відеолекціями, презентаціями, електронними курсами, тестами, діалоговими тренажерами для відпрацювання навичок спілкування, вибору таких інструментів та сервісів, які забезпечують інтеракцію між учасниками освітнього процесу, а також зручність у використанні тих чи інших платформ.

Навчання в режимі онлайн значно розширює функції традиційного навчального заняття, формує нові перспективи в методиці організації освітнього процесу, де особливу популярність набуває такий інтерактивний метод навчання, як вебінар. До того ж програмне забезпечення, яке передбачено для організації вебінарів, можна використовувати і для проведення інших форм освітнього процесу.

Вебінар – це засіб спілкування в системі «викладач – курсант (слухач)», що реалізується за допомогою системи Інтернет, надає можливість економічно вирішувати проблеми подолання відстані та матеріальних витрат, забезпечити його проведення за допомогою вебдодатка або платформ Skype, Zoom та інших як у реальному часі, так і прослуховування у позанавчальний час (зручний для курсантів і слухачів), збирати велику аудиторію для спілкування.

Вебінари можуть являти собою лекцію, коли викладач розкриває певну тему, а курсанти (слухачі) переглядають цю лекцію, а потім самі виступають. Вебінар як інтерактивне навчальне заняття може проходити і в іншому варіанті: курсанти (слухачі) можуть виступати із своїми доповідями, презентаціями, ставити один одному та викладачу питання, вести полеміку. Тоді вебінар буде являти собою семінар, який проводиться в комп'ютерній мережі.

Вебінари є такою формою навчання, яка створює можливість значно підвищити активність курсантів (слухачів) у порівнянні із традиційною лекцією. Учасники вебінарів можуть переглядати, слухати і ставити запитання у різній формі. Курсанти (слухачі) знаходяться як би один на один з викладачем, але водночас є віддаленими від нього, що викликає більш спокійне спілкування. Успіх проведення вебінарів багато в чому залежить від того, наскільки викладач зможе зацікавити курсантів (слухачів). Тому онлайн-навчання підвищує вимоги до викладачів. Ефективність

вебінару визначається такими важливим якостями викладача: 1) викладач має володіти високим теоретичним рівнем підготовки, глибоким знанням свого предмета; 2) викладач повинен мати професійний досвід проведення занять, тобто володіти методичними та науковими інструментами застосування власної ерудиції та знань предмета; 3) викладач має володіти вмінням викликати стійкий інтерес та активність курсантів (слухачів) під час обговорення певної проблеми; 4) викладач має добре орієнтуватися, вміти швидко змінювати тактику ведення вебінару; 5) вміти створювати повідомлення в чаті, швидко відповідати на запитання та отримувати зворотний зв'язок; 6) викладач має вести вебінар у хорошому настрої, застосовувати певні прийоми ораторського мистецтва; 7) після кожного вебінару викладач має переглянути запис та відпрацювати «роботу над власними помилками», оскільки від постійного вдосконалення його мовленнєвої компетентності залежить успіх проведення вебінару.

Для вдосконалення процесу проведення вебінарів можна застосовувати онлайн-консультації відповідно до заздалегідь складеного графіка їх проведення з метою підготовчої роботи для активної участі у вебінарі. Це надає можливість не тільки потім провести на високому рівні комунікативний процес навчання, але й підвищити творчий потенціал курсантів (студентів), розвинути мотивацію до самовдосконалення, залучення до наукової роботи закладу вищої освіти.

У світлі сучасної професійної педагогіки вебінари відкривають нові можливості взаємодії викладача та курсантів (слухачів), допомагають відбудовувати таке співробітництво, в якому доброзичливе ставлення один до одного стимулює відкритість, бажання спілкуватися у процесі пізнання, самостійності мислення, рефлексію тощо. Безпосереднє спілкування викладача з аудиторією безумовно є більш ефективним, ніж онлайн. Однак вебінари все частіше застосовуються як інтерактивний метод навчання та створення мережевої освітньої платформи для здобуття знань, умінь та навичок майбутньої професії.

Борисенко Денис Андрійович,
студент 2 курсу магістратури факультету фізичного виховання
Донбаського державного педагогічного університету;

Остополець Ірина Юрійвна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної психології
Донбаського державного педагогічного університету

ОРТОБІОТИКА ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЮ ОСОБИСТОСТІ

Наше індивідуальне життя та професійна діяльність почасти насичені багатьма стресогенами, серед яких такі як соціальні оцінка, невизначеність, повсякденна рутинна тощо. Особливо це стосується фахівців соціогенних професій, зокрема вчителів.

Вищезазначена проблема отримала своє осмислення у працях багатьох учених, що присвячені: питанням здоров'я (М. Амосов, І. Брехман, В. Марков, В. Шепель та ін.); забезпеченню якості процесу професійної підготовки фахівців в університеті (Т. Алексєєнко, В. Кремень, В. Зінченко та ін.); особливостям професійного вигорання педагогів (Г. Леонова, М. Борисова, О. Доценко та ін.). Аналіз наукової літератури засвідчив, що подальшого вивчення потребує такий аспект означеної проблеми, як ортобіотика – технологія здоров'язбереження і здоров'ятворення людини.

Мета дослідження полягає у вивченні сутності значення ортобіотики як здоров'язберігаючої технології довголітньої працездатності педагогів і уявлень про неї у студентів педагогічного університету.

Відповідно до мети були визначені такі завдання дослідження:

- розкрити значення ортобіотики в процесі здоров'язбереження людини;
- визначити сутність і зміст готовності до використання здоров'язберігаючих технологій майбутніх педагогів;
- здійснити аналіз уявлень студентів – майбутніх педагогів про використання можливостей ортобіотики для збереження власного здоров'я і довголітньої працездатності.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх вчителів.

Предмет дослідження – ортобіотика як технологія навчання здоров'язбереженню.

З метою отримання достовірних даних про рівень обізнаності майбутніх педагогів щодо здоров'язберігаючих технологій нами було розроблено та використано комплекс основних і допоміжних опитувань, що передбачало проведення анкетування з варіантами відкритих та закритих запитань, бесіди та інтерв'ювання студентів; зібрано та проаналізовано статистичні дані.

У ході дослідження ми намагалися вирішити такі завдання:

– охарактеризувати загальний стан формування знань та навичок ортобіотики у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів;

– окреслити поняття здоров'я та здоров'язберігаючі технології з погляду студентів спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)».

З 27 вересня по 30 жовтня 2021 року було проведено опитування студентів факультету фізичного виховання, майбутніх вчителів фізичної культури. Всього було опитано 53 особи, віком від 17 до 20 років.

У ході дослідження респондентам були поставлені відкриті запитання. Результати свідчать про середній рівень обізнаності з цієї теми. Так, більше половини студентів змогли дати комплексне визначення терміна здоров'я як стану повного благополуччя, що включає всі його складові. Але спостерігались і поодинокі, нечіткі та неповні відповіді, такі як: «здоров'я – це відсутність хвороб» або «схильність організму до міцного імунітету» та ін. До того ж запитання щодо здоров'язберігаючих технологій показало низький рівень обізнаності, студенти не змогли дати правильну відповідь, а в деяких випадках взагалі пропускали це запитання. У ході проведення бесід було з'ясовано, що саме цей пункт викликав труднощі у 80 % респондентів.

Результати відповідей на низку запитань дають нам можливість стверджувати, що студенти під час професійної підготовки недостатньо ознайомлені з питанням ортобіотики, причому 45 % вважають доцільним вивчення ортобіотики в навчальному процесі.

На підставі результатів наступних відповідей ми визначили рівні сформованості уявлень про ортобіотику майбутніх вчителів. Нами було виокремлено три рівні: низький, середній та високий.

Близько 46 % опитаних нами студентів віднесені до групи з низьким рівнем уявлення зазначеної якості. Для них характерним було нерозуміння основ і функціонування ортобіотики в процесі професійної діяльності, а отже, їх доцільність навіть не розглядалась. Студенти цієї групи вважали себе не готовими до самостійного збереження здоров'я, пропагування здорового способу життя, не мали широких знань та практичних навичок формування здорового способу життя. Під час бесід називали окремі елементи ортобіотики, але без творчого підходу. У них була відсутня готовність удосконалювати свої знання та вміння з ортобіотики, оскільки вони не розуміють необхідність цього. Студенти з середнім рівнем сформованості обраної якості, а саме 28 %, характеризувались конструктивним підходом до організації навчання в університеті основам збереження власного здоров'я. Проте вони вважали себе частково готовими брати на себе відповідальність за самозбереження здоров'я та вдосконалення своїх знань та вмінь.

З урахуванням зазначеного критерію для студентів з високим рівнем обізнаності (26 %) характерним був стійкий інтерес та творчий підхід до питань ортобіотики, вони вважали себе готовими до пропагування здорового способу життя, самі намагаються вести здоровий спосіб життя, неодноразово брали участь у акціях та тренінгах, присвячених здоровому способу життя, дехто зі студентів під час проходження практики мали можливість відпрацювати деякі принципи ортобіоту у процесі професійної діяльності.

Відповіді на запитання: що спонукає Вас до покращення системи знань з ортобіотики, розподілилися таким чином – 52 % опитаних вважають, що основною причиною освоєння знань зі збереження власного здоров'я виникне в разі його погіршення (хвороби); друге місце серед причин удосконалення знань з ортобіотики посідає прагнення саморозвитку, і лише 6 % пов'язують важливість ортобіоту як необхідну складову для професійного становлення. Зазначимо, що за результатами бесіди виявлено 5 студентів (10 %), які вже працюють за фахом у соціальній сфері.

Одним із завдань дослідження було визначення значущості навчання здоров'язберігаючим технологіям на думку студентів. Про це було наступне запитання: Як Ви оцінюєте необхідність

ортобіотики в підготовці студентів спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)»?

Варіанту «важлива частина професійної освіти» надали перевагу 38 % опитаних; 54 % відносять до другорядної підготовки; натомість 8 % респондентів зазначають, що це «не важлива частина».

Аналізуючи відповіді студентів щодо поліпшення підготовки майбутніх педагогів з питань ортобіотики, зазначимо, що близько 45 % бажали б введення нової дисципліни (або курсу), 11 % – тренінгові заняття і 44 % важко відповісти на це запитання.

За підсумками анкетування тільки 7 респондентів (14 %) ознайомлені з практичним досвідом використання здоров'язберігаючих технологій, 14 студентів (26 %) такого досвіду не мали, іншим 60 % було важко відповісти на це запитання, що в свою чергу відобразилося у запитанні про конкретні методи та форми збереження здоров'я в професійній діяльності. Відповіді мали загальношаблонний характер, так, студентами було названо: дотримання правил здорового способу життя, збалансоване харчування, здоровий сон, спорт, позитивне мислення.

Також студенти позначили чинники, які, на їх думку, не сприяють здоров'язберігаючій підготовці в університеті. Крім стресів перед сесією, студенти виділили навчально-організаційні чинники: нерівномірний обсяг навчального навантаження; незручний розклад та відсутність послідовної і безперервної роботи з навчання збереження здоров'я. До психолого-педагогічних факторів респонденти відносять: психологічний клімат у групі та характер проведення іспитів, проблема оцінок. В особистісних чинниках знаходиться: низька мотивація до збереження і зміцнення власного здоров'я в цілому та відсутність часу для відпочинку.

Для повного аналізу паралельно ми провели анкетування з питань обізнаності щодо здорового способу життя для виявлення поточного стану здоров'я студентів спеціальності «Середня освіта (Фізична культура)». Це дозволить більш диференційовано підходити до питань поліпшення якості професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Як засвідчують результати дослідження, значна частина студентів (75 %) вважають, що більшою мірою здоров'я залежить від

способу життя. Причому 41 % мають шкідливі звички. Це свідчить про те, що вони не замислюються над питанням власного здоров'я.

Під час діагностики виявлено стан здоров'я студентів на основі їх самооцінкової характеристики. Так, тільки 3 респондента змогли назвати своє здоров'я ідеальним, що у відсотковому співвідношенні – 6 %, відносно добрий стан у 23 студентів (43 %), а 38 % віднесли себе до групи з неблагополучним станом здоров'я. Не змогли відповісти близько 13 % респондентів.

Таким чином, аналіз наукової літератури довів, що досліджувана проблема актуальна на сьогодні, змістовно складна та багатогаспектна. В результаті дослідження було визначено ортобіотику як здоров'язберігаючу технологію, що допомагає вирішувати завдання профілактики і запобігання виникнення психологічних проблем, а саме, стресів, конфліктів, знижує ймовірність вигорання в майбутній професійній діяльності та має вплив на продуктивність роботи і стан здоров'я фахівця.

Результати педагогічної діагностики показали, що багато студентів не мають достатніх знань з ортобіотики, а їх поточний стан здоров'я залишає бажати кращого. Це свідчить про те, що не вистачає професійної підготовки і навичок здоров'язбереження у студентів майбутніх вчителів, недостатня вмотивованість та рівень культури здоров'я. Отже, необхідно збагатити зміст професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців здоров'язберігаючими технологіями і більше уваги приділяти формуванню культури власного здоров'я та вмотивованості до ведення здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Більше половини українців відчують емоційне вигорання. URL: <https://hh.ua/article/20397> (дата звернення: 28.09.2021).
2. Кремень В. Г. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в Європейське співтовариство. Київ: Вища школа, 2003. № 6. С. 3–24.
3. Сургова С. Ю. Ортобіотика як здоров'язберігаюча технологія навчання майбутніх соціальних працівників. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2018. Вип. 150. С. 127–131.

Борисенко Ірина Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри іноземних мов
Академії Державної пенітенціарної служби

СИЛАБУС: НОВІ НАВЧАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Сьогодні латинське слово *syllabus* із суто англо-американського педагогічного явища перетворюється на загальноєвропейську реалію в освіті. А термін «силабус», який охоплює структуру, трансляцію, оцінювання засвоєння студентами певного досвіду в межах закладу освіти, набуває статусу міжнародного.

Проте таке розуміння терміна не є первісним: силабус пройшов довгий шлях розвитку перш ніж почав розглядатися в такому широкому контексті.

Вважається, що термін веде своє походження з давньогрецької мови, з якої потім перейшов до латинської. У давньогрецькій мові словом *sittubos* (σίττυβος) називали шкіряний «ярлик», «етикетку» до документа, на якому зазначалася його назва і зміст. Уперше подібна відмітка з'явилася у XIV сторіччі на збірці М. Т. Цицирона «Листи до Аттікуса» (*LetterstoAtticus*)[1].

У латині слово «*syllabus*» означало «підсумок», «узагальнені тези» і стосувалося документів, що видавалися Папою Римським (їх скорочена версія). Первинно це слово вживалося у церковному лексиконі і часто стосовно списку засуджених учень і принципів, виданий Римською Церквою в 1864 р. «Перелік найголовніших помилок нашого часу».

В англійській мові слово ввійшло в обіг у 1656 р. зі значенням «опис книги», а ще у значенні «індекс», «реєстр» книги. Перенесення терміна «силабус» у царину освіти розпочалося у 1889 р., коли слово почало вживалося для позначення опису курсу навчання, який викладач готує для студента [2].

За визначенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, силабус – це документ, в якому роз'яснюється взаємна відповідальність викладача і студента [3].

У своїй сучасній формі силабус виконує три основні функції:

- контракт зі студентом;
- опис курсу;

– проходження акредитації.

Встановлено, що в закладах освіти України завжди розроблялися нормативні документи навчально-методичного забезпечення дисципліни, що охоплюють опис курсу і його ключові компоненти. Але подібний документ завжди розроблявся для кафедри та закладу освіти. На відміну від них, силабус є документом, який викладач, в першу чергу готує для здобувачів вищої освіти. Це – своєрідний контракт між викладачем і студентом з питань організації навчання, його результатів, процесу оцінювання, вимог щодо набуття відповідних компетентностей. І у разі виникнення розбіжностей щодо визначення оцінки адміністрація університету перевіряє інформацію, надану студентам на початку курсу.

Друга функція – опис курсу не лише для студента, а і для викладачів інших закладів освіти у разі переведення студента до іншого університету. Наприклад, в університетах США, для перерахування балів з певної навчальної дисципліни, викладачеві надсилають копію силабусу для ознайомлення з темами, що охоплювали курс університету, де навчався студент.

Третя функція – проходження акредитації. Ці документи зберігаються на сервері.

Структура сучасного силабусу включає такі компоненти:

- контактна інформація викладача (ім'я, адреса електронної пошти, номер телефону, час і місце проведення консультацій);
- опис навчального курсу, що має охоплювати такі компоненти:
- обсяг дисципліни (кількість кредитів ЄКТС);
- умови, необхідні для вивчення дисципліни (prerequisites/corequisites) (йдеться про знання вміння і навички, якими повинен володіти студент до того, як почне вивчати цей курс) [4];
- визначення мети і завдань навчального курсу у вигляді очікуваних результатів, а саме, що студент має знати і вміти після вивчення курсу;
- перелік тем у вигляді тематичного плану дисципліни;
- засоби зв'язку між студентом і викладачем (CommunicationProtocols) – в якому чітко вказується, де і коли студенти можуть ознайомитися з будь-якою інформацією;
- політика щодо використання електронних пристроїв на заняттях, пропусків і невчасного виконання завдань;

- інформація щодо дотримання політики академічної доброчесності;
- перелік обов'язкових, вибіркових і самостійних завдань та терміни їх виконання;
- схема оцінювання досягнутих результатів навчання, які мають бути пов'язані з метою курсу;
- список рекомендованої літератури (підручники, онлайн-ресурси) [3].

Таким чином, силабус надає студентові перше уявлення про те, чого очікувати від навчального курсу; як організовано навчання; основний підхід викладача. А як результат, силабус має викликати зацікавленість студента і спонукати його обрати цей курс [5].

Виявлено, що основними характеристиками освітнього силабусу є практична спрямованість через визначення основних компетентностей; акцентування результативності навчання шляхом окреслення того, що студенти мають знати і вміти; зв'язок результатів навчання з системою оцінювання; прив'язка оцінювання здобутих студентом знань, умінь і навичок до мети курсу навчальної дисципліни.

Встановлено, що основними принципами укладання силабусу є принцип наступності, принцип студенто-центрованості, принцип результативності, принцип компетентнісного підходу.

Список використаних джерел

1. Who invented syllabus? – Colors-NewYork.com. URL: <https://colors-newyork.com/who-invented-syllabus/> (дата звернення: 06.10.2021).
2. Syllabus: Definition and Types. URL: <https://www.elcomblus.com/syllabus-definition-types-and-designs/> (дата звернення: 06.10.2021).
3. Академічна доброчесність. *Інформаційний бюлетень*. 2020. Вип. № 11 (липень) (дата звернення: 06.10.2021).
4. How to write a syllabus. URL: <https://www.cultofpedagogy.com/course-syllabus-how-to/> (дата звернення: 06.10.2021).
5. Center for Teaching Innovation. Design Your Course. URL: <https://teaching.cornell.edu/teaching-resources/designing-your-course/writing-syllabus> (дата звернення: 06.10.2021).

Данильченко Тетяна Вікторівна,

доктор психологічних наук,
доцент, професор кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Позитивна психологія – порівняно новий науковий напрямок психології, який зародився в США в 80-ті рр. ХХ століття. Головна ідея полягає у вірі в те, що у кожної людини достатньо психологічних можливостей, щоб підвищити власне благополуччя. Позитивна психологія відмовляється від дефіцитарного підходу, а робить акцент на особистісні сили (ресурси). З часом її ідеї набрали популярності в побутовій «поп-психології» і позитивна психологія стала свого роду психологічним брендом.

Відгукуючись на запити населення, було опубліковано низку праць науково-популярного характеру. Серед них «Психологія щастя» С. Любомирські [5], «Ключі до благополуччя» І. Бонівел [1] та «Шлях до процвітання» М. Селігмана [6].

Заклади вищої освіти, що готують фахівців-психологів, теж не оминула своєрідна психологічна мода. Серед найбільш вдалих, на нашу думку, проєктів можемо назвати «Життєва навігація» в Росії, програма розвитку життєстійкості в США, «Особистісний синтез» у Великій Британії. Також вибрані аспекти позитивної психології викладаються в ході вивчення дисципліни «Психологія суб'єктивного благополуччя» в Академії Державної пенітенціарної служби (з 2020 р.).

У ході навчального процесу викристалізувалось декілька проблем. По-перше, методологічна проблема – нерозробленість, чи точніше еkleктичність, методологічного апарату. Позитивна психологія представлена низкою теорій так званого середнього рівня. Серед найбільш згадуваних можемо назвати теорію самодетермінації Е. Десі і Р. Райяна, психологічні концепції особистісної успішності (І. О. Бондаревська, В. Ю. Вінков). Представлено низку теорій, що роблять акцент на динаміку процесу – так звані теорії точки відліку: теорія балансу (Б. Хеді та А. Уерінг, Р. Істерлін), теорія гомеостазу Р. Каммінса, суб'єктно-середовищний підхід С. К. Нартової-Бочавер. Також з'ясовується структура благопо-

луччя. Такий підхід представлено в ієрархічній концепції благополуччя М. Галахер, Ш. Лопес та К. Причер і структурно-рівневій концепції благополуччя А.В. Вороніної. Крім того, останнім часом набула популярності теорія потоку М. Чіксентміхайї та ресурсний підхід, зокрема теорія особистісного потенціалу Д.О. Леонтьєва.

Теоретичне розмаїття широко представлене в наукових дискусіях, однак викладачу доволі складно сформувати базові методологічні засади позитивної психології. Дотепер у психологічній науці ведуться дискусії щодо визначення понять «щастя», «благополуччя», «процвітання» та їх складових. Така ситуація хоч і розвиває у студентів критичне мислення і толерантність до невизначеності, однак суттєво ускладнює сприймання та засвоєння навчального матеріалу.

По-друге, методична проблема. Для вивчення вищезазначених феноменів розроблено доволі мало валідизованих методик. Поширеними у світових дослідженнях та стандартизованими є Шкала суб'єктивного благополуччя Е. Дінера та методика для визначення психологічного благополуччя К. Ріфф. Остання пройшла численну адаптацію в різних країнах. Вона складається з шести шкал: автономність, компетентність, особистісне зростання, позитивні стосунки, життєві цілі, самоприйняття. Найбільш вживаним є варіант з 84 пунктів, що послужив основою для двох російськомовних версій: у 2005 р. опитувальник був адаптований і валідизований Т. Д. Шевеленковою та Т. П. Фесенко, а в 2007 р. – Н. Н. Лепешинським. Також ця методика адаптована українською мовою С. В. Карскановою [4]. Серед методик, що висвітлюють окремі аспекти суб'єктивного благополуччя, можемо назвати Шкалу соціального благополуччя К. Кіз в адаптації А. Г. Четверик-Бурчак [8]; методика вивчення суб'єктивного соціального благополуччя Т. В. Данильченко [2]; Опитувальник суб'єктивного економічного благополуччя В. А. Хашченко [7]. На сьогодні в літературі представлено велику кількість опитувальників, однак межі їх придатності суттєво варіюються [3].

Складність предмета дослідження, нерозробленість фундаментальних теорій та культурна специфічність спонукає дослідників використовувати якісні методи, зокрема фокус-групи. Однак стан-

дарт психологічної освіти більш тяжіє до позитивістської методології, а тому у студентів менш розвинуті навички застосування якісних методів.

По-третє, практична проблема. У кожної людини, виходячи з її життєвого досвіду, формується своя імпліцитна теорія щастя, а також інструментальні засоби його досягнення. Відповідно у здобувачів вищої психологічної освіти виникає велика спокуса переконувати співрозмовників у ході навчального процесу, що їх позиція правильна, а в оточення – ні. Аргументація в такому випадку рідко буває якісна, оскільки досягнення щастя – справа надзвичайно індивідуалізована.

Однак незважаючи на вищезазначені труднощі, вивчення позитивної психології в рамках теоретичної і практичної підготовки є надзвичайно корисним для фахівця-психолога. Адже в процесі вивчення курсу формуються не лише soft skills, але й навички позитивного мислення, толерантності до невизначеності, особистісна автономія. Здобувачі вищої освіти отримують інформацію про інструменти (стратегії) підвищення благополуччя і мають нагоду перевірити їх на практиці.

Для курсантів Академії ДПтС вивчення позитивної психології є доцільним ще і тому, що вони будуть працювати у стресових умовах, коли емоційний фон клієнтів переважно негативний, мотивація в них до роботи з психологом майже відсутня, часті професійні стреси. В таких умовах знання з позитивної психології дадуть можливість розширити межі особистісної практики і стати запорукою профілактики професійного вигорання.

Список використаних джерел

1. Бонивелл И. Ключи к благополучию: Что может позитивная психология. Москва: Время, 2009. 192 с.
2. Данильченко Т. В. Питальник «Суб'єктивне соціальне благополуччя»: методологічне обґрунтування і процедура розробки. *East European Scientific Journal*. 2015. № 3(4). С. 20–29.
3. Психодиагностика в позитивной психологии: учебно-методическое пособие / С. П. Елшанский, А. Ф. Ануфриев, З. Ф. Камалетдинова, О. Е. Сапарин, Д. В. Семенов. Москва: МПГУ, 2016. 8 с.
4. Карсканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 1. С. 1–10.
5. Любомирски С. Психология счастья. Новый подход. Санкт-Петербург: Питер, 2014. 352 с.

6. Селигман М. Путь к процветанию. Новое понимание счастья и благополучия. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 440 с.

7. Хашченко В. А. Психология экономического благополучия. Москва: Институт психологии РАН, 2012. 426 с.

8. Четверик-Бурчак А. Г. Опис та адаптація опитувальника "шкала соціального благополуччя" К. Кіза. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Психологія. 2014. № 1099. Вип. 54. С. 28–33.

Дьяченко Микола Олександрович,

асистент кафедри фундаментальних дисциплін
Донецького національного медичного університету

**ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
МЕДИЧНОГО ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОГО СПРЯМУВАНЬ
(НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ
ДИСЦИПЛІН ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)**

Професійна підготовка студентів медичних та фармацевтичних спеціальностей базується, передусім, на загальних науково-теоретичних основах професійної підготовки. Проте в роботі з іноземними студентами існують деякі особливості, що зумовлені певними труднощами, зокрема пов'язаними, здебільшого, з адаптацією студентів до нового середовища, а також з мовним бар'єром [4, с. 220–225]. Нерідко ці труднощі спричиняють серйозну перешкоду для іноземних студентів у процесі отримання ними необхідних знань.

Питання складнощів у професійній підготовці студентів-іноземців неодноразово торкалися у своїх працях такі вчені: С. Вишнякова, С. Шехавцова, А. Мельник, Х. Мазепа, Є. Єліна та ін.

Як відомо, освітній процес у медичному закладі вищої освіти є специфічним, на відміну від немедичного. Проте освітній процес у медичному ЗВО за участю іноземного студента, на наш погляд, ще більше специфічний, оскільки панівна частина іноземних студентів, зокрема на прикладі студентів Донецького національного медичного університету, навчається винятково англійською мовою. Це, здебільшого, вихідці з країн Азії (Пакистан, Індія, Японія), Африки (Єгипет, Марокко, Алжир, Лівія), Близького Сходу (Ліван, Палестина), Австралії та інших країн.

Не можемо не погодитися з тим, що подібна форма навчання (однією зі світових мов) є прогресивною, оскільки робить Україну дійсно привабливою для більшого числа іноземців з різних частин світу [1, с. 14–16].

Крім цього, специфікою професійної освіти іноземних студентів медичних та фармацевтичних спеціальностей вищої школи України є зіставлення особливостей у підготовці вітчизняних та іноземних студентів, що визначає педагогічні напрямки формування професійної компетентності, а також методологічні підходи та освітні технології. Націленість на «діалог культур» та міжкультурний компонент відокремлюється як методологічний принцип, що лежить в основі навчання студентів-іноземців в умовах нової і часто незрозумілої для них культури. Комплексний зміст цієї проблеми обумовлений поєднанням соціологічних, лінгвістичних, психологічних та інших аспектів [2, с. 48–50].

У зв'язку з тенденцією до збільшення числа студентів-іноземців у державі Україна загалом, та на прикладі Донецького національного медичного університету зокрема, важливою, на наш погляд, видається проблема оптимізації навчального процесу і підвищення якості медичних кадрів. Безсумнівно, запорукою досягнення мети отримання якісної медичної освіти для іноземних студентів, що прагнуть здобути фахову освіту саме в нашій країні, є симбіоз сучасних технологій навчального процесу та традиційних форм і методів організації навчання. Провідну роль у такому разі виконують викладачі медичних закладів вищої освіти, на яких покладено певний обов'язок. У першу чергу відповідальність колективу кафедри фундаментальних дисциплін Донецького національного медичного університету полягає в адаптації іноземних студентів до традиційних академічних вимог. Наші викладачі зосереджуються як на інтелектуальних, психологічних, етнічних, так і на інших важливих аспектах і застосовують елементи технології індивідуалізації, особливо що стосуються самостійної роботи й особистісно-орієнтованого навчання іноземних студентів.

Слід зауважити, що саме на прикладі фундаментальних дисциплін у медичних закладах вищої освіти створюються ті теоретичні основи, за якими студенти в подальшому опановують клінічні дисципліни, крім цього, саме на прикладі фундаментальних дисциплін формується той необхідний базовий рівень знань та

навичок і розвиваються фахові здібності до клінічного мислення майбутніх лікарів-спеціалістів і фармацевтів, а поряд з тим, найголовніше, надається і фактичний матеріал для набуття практичних умінь і навичок, які конче необхідні для розуміння закономірностей розвитку органічного світу, природи хвороб людини та питань впливу екоцивициків на здоров'я людини [3, с. 186–187].

Враховуючи наявність у нашому ЗВО великої кількості іноземних студентів англійської форми навчання, актуальними проблемами є не тільки організація навчального процесу, але й впровадження нових форм навчання в лекційний курс та у систему практичних і семінарських занять. З огляду на труднощі, з якими стикаються більшість українських медичних закладів вищої освіти, зокрема, які полягають у засвоєнні іноземними студентами навчального матеріалу (наприклад, унаслідок мовного бар'єру), недостатнім забезпеченням навчальною літературою мовою навчання, недостатнім рівнем початкової підготовки на батьківщині, а також іноді й низькою мотивацією до навчання, особливу увагу викладачами кафедри фундаментальних дисциплін Донецького національного медичного університету було спрямовано на вдосконалення процесу отримання і засвоєння знань, а також формування практичних вмінь і навичок. Для вирішення цих проблем нами створені комплекси навчально-методичного забезпечення самостійної і аудиторної роботи, які постійно оновлюються. Крім того, нами видано посібники англійською мовою, до яких входить і теоретичний матеріал, і тести із бази даних ліцензійних іспитів КРОК 1, що обов'язково складаються всіма студентами-медиками, в тому числі й іноземними студентами. Посібники постійно оновлюються і доповнюються згідно з сучасними науковими дослідженнями, а викладачами фундаментальних дисциплін застосовуються типові та ситуаційні задачі до кожного практичного заняття, що в свою чергу мотивує студентів до вивчення кожної теми і стимулює до самостійної роботи.

Досвід Донецького національного медичного університету показує, що така діяльність викладачів допомагає вирішити щонайменше одну з проблем, яка пов'язана із суперечністю між обсягом навчального матеріалу та часом проведення занять, оскільки це є актуальним саме в групах, що складаються з іноземних студентів.

Таким чином, на шляху подолання труднощів, пов'язаних з професійною підготовкою іноземних студентів медичних та фармацевтичних спеціальностей (на прикладі Донецького національного медичного університету), вважається за потрібне здійснити подальші кроки, пов'язані з аналізом сучасного стану професійної підготовки студентів-іноземців медичних спеціальностей, а також провести експериментальне дослідження ефективності використання інновацій у підготовці іноземних студентів з метою одержання результатів, які стали б у пригоді й іншим медичним закладам вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Вороненко Ю. В. Актуальні проблеми розвитку системи підготовки іноземних студентів у вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах України. *Медична освіта*. 2002. С. 14–16.

2. Дубінін С. І. Особливості викладання медичної біології іноземним студентам за кредитно-модульною системою. *Матеріали науково-практичної конференції «Європейський вибір – невід'ємна складова розвитку вищої медичної освіти України»*. Полтава, 2013. С. 48–50.

3. Мельнікова О. З. Місце фундаментальних дисциплін у системі фахової медичної підготовки. *Сучасні підходи до вищої медичної освіти в Україні (з дистанційним під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-з'язку)*. Тернопіль: ТДМУ, 2017. Т. 2. С. 186–187.

4. Пальчикова О. О. Проблема адаптації студентів-іноземців в українському середовищі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 220–225.

5. Рибаченко Л. І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946–2000 рр.): автореф. дис. ... ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Луганськ, 2001. 20 с.

Єрмак Сергій Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент, начальник факультету
підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України;

Гетта Василь Григорович,

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної освіти та інформатики
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЕМОЦІЙНОГО САМОРЕГУЛЮВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасний етап суспільних відносин вимагає від людини активності, кмітливості, своєчасного прийняття рішень, що часто пов'язане з емоційним напруженням. Людина, яка не підготов-

лена до емоційної саморегуляції, не може своєчасно приймати вольові рішення, часто впадає в депресію, схиляється до правопорушень, алкогольної, наркотичної залежності або навіть суїциду. Тому одним з важливих завдань будь-якого закладу освіти – формувати в молодій людини вміння та навички емоційного саморегулювання. Звичайно ж навички, вміння успішно долати напруження в діяльності і спілкуванні базуються на знаннях не тільки закономірностей емоційного саморегулювання, а й своїх індивідуальних особливостей.

Психологи вважають, що більшість емоцій людини є поєднання основних базових – радості, гніву та страху. Інколи до них, як доповнення, додають сум. Юрій Коцюбинський, відображаючи стан людини в осінню непогоду, писав: «Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія, і стиха хлипає сум»[1].

З перелічених вище базових емоцій найбільш безпечною, приємною є радість. Проте радіти теж треба уміти, як писав Єсенін «... хмельному от радости пересуда нет» [2]. Дві ж інші емоції (гніву і страху) потребують значної уваги. Найнебезпечнішою є емоція гніву. В стані гніву, який може «засліплювати» розум, людина може навіть скоїти злочин. Хоча деякі з науковців виділяють поняття «м'який гнів», з підвищенням голосу, жестикуляцією руками, нецензурними висловлюваннями.

Емоція страху тісно пов'язана з хвилюванням людини. Підстав для хвилювання можна виділити безліч. Людина хвилюється перед важливою розмовою (особливо перед співбесідою), виступом перед аудиторією, іспитом, під час опанування новою технікою тощо. Виникнення хвилювання і страху пов'язане з інтуїтивним передбаченням наслідків своєї діяльності, але не обов'язково. Людина може хвилюватись за іншу близьку людину, улюблену спортивну команду, свій колектив тощо.

Завдяки страху ми передбачаємо небезпеку. Можна сказати, що страх це психологічний сигнал, що свідчить про небезпеку, попередню оцінку ситуації. Страх може перейти межі і набрати форму невроту. Нервозний вид страху називають невротом або фобією.

Проведені дослідження показують, що для успішного формування навичок емоційного саморегулювання перш за все треба, щоб молода людина, студент (курсант) знав, усвідомлював особ-

ливості свого характеру, пізнав себе. Потрібно, щоб він визначився з типом характеру, встановив, хто він є – холерик, сангвінік, флегматик чи меланхолік. Самому це зробити не завжди вдається. Треба звертатись за допомогою до фахівця – психолога. Це треба зробити не для зміни типу характеру, він закладений природою, передається спадковістю. Тип характеру практично змінити не можна та й немає потреби. Тим паче, що всі типи характеру мають позитивні й негативні вияви. Треба це для того, щоб навчитись з ним жити.

Важливо також, щоб студент (курсант) мав поняття про емоції та їх вияв. Емоцій є багато. Вони притаманні всім людям. Проте в кожного з нас вони виявляються по-різному. Хтось радіє гучно, піднесено, а хтось тихо, внутрішньо, малопомітно. У кожного з нас по-різному виявляються гнів і страх. Але немає людей без емоцій радості, гніву та страху.

Не менш важливо, щоб молода людина хотіла, прагнула надбати навички емоційного саморегулювання. Без цього будь-які впливи, заходи зі сторони ефективними не будуть. Практика формування навичок емоційного саморегулювання показує, що це тривалий процес, який потребує часу і вольових зусиль. Для багатьох він обтяжливий. Для них простіше залишати все як є. Частина молодих людей не розуміє користі від емоційного саморегулювання. Тому завдання батьків та педагогів шляхом просвітницької роботи, навчання, наведення прикладів переконати молоду людину зайнятися собою доки вона молода, бо з віком це зробити все важче і важче. Після завершення навчання в закладі освіти, в складних життєвих ситуаціях, стане зрозумілою користь від навичок емоційного саморегулювання як на роботі, так і в сімейному житті. Проте час для набуття таких навичок уже згаяний.

Як показують дослідження [3], найбільш ефективними засобами формування емоційного саморегулювання є такі: переймання досвіду шляхом спостереження як поводить себе людина, яка володіє навичками емоційного саморегулювання (викладачі, знайомі, друзі та інші) в життєвих обставинах, використання цілеспрямованих тренінгів. Програмними цілями зазначених шляхів, на наш погляд, є здатність навчитися:

– стримувати свої емоції відповідно до життєвих обставин та керувати ними;

- уважно вислуховувати опонента, з'ясовувати його позицію, спокійно, аргументовано висловлювати свою думку;
- уміти уникати роздратованості у спілкуванні;
- з'ясовувати причину конфлікту та передбачати його наслідки;
- аргументовано відстоювати свої переконання, знаходити об'єднуючі позиції під час вирішення проблем;
- прогнозувати наслідки своїх дій;
- кооперувати зусилля під час вирішення проблем;
- запобігати приниженню в будь-якій ситуації, будь-кого;
- розуміти і приймати індивідуальну різницю в характері партнера, поважати того, хто не схожий на тебе.

Виходячи з програмних цілей ми розробили три види автотренінгів для студентів.

Перший тренінг присвячений психофізіологічному апарату (керування спрямованою увагою, творчим самопочуттям тощо).

Другий – етапу спілкування (розвитку мовленнєвих навичок, зворотного зв'язку зі співрозмовником, повернення до себе уваги, «зондуванням» особливостей співрозмовника тощо).

Третій – інсценуванню різних ситуацій, від звичайних до складних і неочікуваних.

Розроблені тренінги спрямовані на вирішення двох завдань. З одного боку – оволодіння прийомами емоційної регуляції і саморегуляції. З іншого – методичній підготовці майбутнього спеціаліста до використання автотренінгів у своїй роботі.

Успіх у оволодінні технікою саморегуляції залежить від розуміння мети і конкретних завдань кожного сеансу, впевненості в ефективності та дієвості самовпливу, систематичності занять, поступового переходу від виконання одних завдань до інших, впевнившись, що попереднє завдання виконане.

Отже, емоціональну саморегуляцію треба розглядати як спеціальну сферу самовпливу з метою підготовки молодшої людини не тільки до професійної діяльності, а й для повсякденного життя.

Список використаних джерел

1. Коцюбинський М. М. *Fata morgana: Рассказы, новеллы, повести*. Москва: Правда, 1987. 656 с.
2. Есенин С. А. *Лирика*. Москва: Аст, 2015. 31 с.
3. Киселевская Н. А. *Стили саморегуляции учебной деятельности и их формирование у студентов ВУЗа: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / ГОУ ВПО «Иркутский государственный педагогический университет»*. Иркутск, 2005. 148 с.

Іваній Олена Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
права та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

СПЕЦИФІКА ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Освіта дорослих – феномен, характерний для високорозвинених країн світу. Її доцільність є загально визнаним фактом, оскільки переважна більшість країн у певному сенсі своїм технологічним, соціокультурним і економічним прогресом зобов'язані освіті дорослих. Так само як і вектор свого подальшого соціально-економічного зростання вони репрезентують через її розвиток [1, с. 12].

Поняття освіта дорослих охоплює собою комплекс безперервних процесів навчання – як формального, так і весь спектр його неофіційних форм і видів. З його допомогою дорослі люди розвивають свої здібності, збагачуються знаннями, вдосконалюють професійні кваліфікації або ж застосовують їх у новому напрямку.

Розвиток освіти дорослих як невіддільної частини освіти протягом життя сьогодні став стратегічним завданням багатьох країн Європейського Союзу [2]. Освіта дорослих була визнана ключем до подолання багатьох соціальних викликів, покращення соціального і психологічного здоров'я людей різного віку, подолання економічної нерівності, формування суспільства відповідальності та довіри. Сучасна освіта дорослих стає універсальним цивілізаційним ресурсом, що уможливорює розвиток потенціалу кожної особистості, створюючи синергетичний ефект позитивного впливу на суспільні зміни; вона сприяє підвищенню рівня соціального порозуміння, взаємодії та співпраці, знижуючи суспільну напруженість та конфліктогенність. Важливою є роль освіти дорослих як для підвищення професійної кваліфікації, так і для індивідуального розвитку людини, і для розвитку громади загалом [3].

Люди різного віку вчать по-різному. І у дорослих суб'єктів навчання є своя специфіка, яка полягає в орієнтації на непрофесійні ідеали. Тобто навчання, яке не є специфічним для повсякденних занять окремих людей, а більшою мірою зосереджено на розвитку громадянської або суспільної відповідальності в людині. Тобто акцент робиться на ситуаціях, а не на предметах. Це

основна відмінність між традиційним навчанням в аудиторії, де предмети викладаються педагогом і передбачається, що знання будуть засвоєні здобувачами.

Дорослі, як правило, самі контролюють і керують своїм навчанням, хоча є тимчасові ситуації, які можуть зробити їх більш залежними від інструктора. Дорослі люди зазвичай надають більшого значення й цінності знанням, які їм потрібні для конкретного досвіду. Вони самі вирішують, що їм потрібно вчитися, коли стикаються з труднощами або будь-якою проблемою, з якою не знайомі. Дорослі більше зосереджені на своїй успішності в процесі навчання і на самому навчанні. Вони розглядають свій досвід, щоб впоратися з новою проблемою, і коли їх досвід виявляється недостатнім, шукають можливості для навчання, щоб подолати проблему. Доросла людина, як правило, має безліч сімейних і соціальних обов'язків, тому вчиться без відриву від основної професійної діяльності. Дорослі освоюють нові знання і навички з різною швидкістю, тому при роботі з ними потрібно приділяти особливу увагу індивідуалізації навчання, підвищувати самооцінку і почуття власної гідності кожної людини.

Серед позитивних характерною ознакою сучасної освіти дорослих є участь суб'єкта навчання у виборі освітнього напрямку, відборі й структуруванні змісту навчання, його форм, технологій, темпу навчання, активне використання сучасних інформаційних технологій. Крім цього, доступ до освіти отримує значна кількість соціальних груп, для яких вона є одним із засобів виживання: особи з обмеженими можливостями, біженці, безробітні, пенсіонери, функціонально неграмотні працівники.

Водночас існує низка проблем навчання дорослої аудиторії. Так, дорослі не завжди адекватно сприймають інформацію через: сформовані стереотипи; «захоплення» комунікативного простору, домінування в групі шляхом змагань один з одним; відсутність навичок рефлексивного слухання; нерозвинену культуру колективної взаємодії; острах громадської думки та осуду оточення. Особистість викладача для дорослого студента – не завжди авторитет.

Як негативне явище слід зазначити, що процеси сприйняття, запам'ятовування та мислення в дорослої людини протікають не настільки продуктивно, як у дитини чи підлітка.

Тому організація навчального процесу при роботі з дорослими суб'єктами навчання також має свої специфічні особливості, які залежать від компетентності викладача, методів навчання та індивідуального підходу до того, хто навчається.

Найважливішим аспектом навчання при індивідуальному підході є розуміння розумових і поведінкових особливостей тих, хто навчається, надання їм необхідного простору, свободи для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту навчання. Люди відрізняються один від одного. Одні вважають за краще проводити час у компанії, інші – працювати з книгою. Комусь важливіші факти, комусь – інтуїція. Інформацію також усі сприймають по-різному.

Отже, викладач: із лектора перетворюється на консультанта, інструктора, тому повинен мати не лише ґрунтовні професійні знання, а й відповідні особисті якості; орієнтується на діалоговий стиль спілкування зі слухачами; враховує попередній досвід слухачів і допомагає його використовувати, тобто спочатку визначає стартовий рівень, наявні як професійні, так і ті непрофесійні знання та вміння, які можна інтегрувати в професійні; має бути готовим до того, що хтось зі слухачів у певному питанні виявиться компетентнішим за нього, а також враховувати побажання слухачів щодо методів навчання; оскільки працює з групою людей, різних за віком, рівнем освіти, досвідом тощо, повинен володіти різними педагогічними методами та прийомами, щоб забезпечити індивідуальний підхід до кожного слухача, надати йому необхідну допомогу; працює в одній команді з іншими педагогічними працівниками, орієнтуючись на кінцеву мету навчання [4].

Чималу роль при роботі з дорослою аудиторією відіграють активні методи навчання, за допомогою яких можна розвинути у студентів здатність працювати в команді, здійснювати спільну проектну та дослідницьку діяльність, відстоювати свої позиції, обґрунтовувати власну думку і толерантно ставитися до чужої, брати відповідальність за себе і команду.

Перевага ігрових технологій полягає в тому, що дорослі студенти не отримують готові знання й компетентність, а самі приходять до них внаслідок власної активності. У груповій взаємодії відточуються комунікативні вміння, проходить апробація вибору

стратегій взаємодії, відпрацьовуються основні сценарії спілкування з різними типами людей.

Широке запровадження сучасних педагогічних технологій та активних методів у процесі професійного навчання дорослих громадян, наприклад, на виробництві, сприятиме підвищенню його ефективності, а відповідно, і рівня кваліфікації та професіоналізму персоналу підприємства.

Адже сьогодні освіта дорослих вже не ототожнюється тільки з формальним навчанням. Спостерігається урізноманітнення освітніх послуг, які надають дорослим на фірмах, корпоративне навчання, короткотермінові курси і семінари, навчання на виробництві, приватне навчання (наприклад, навчання іноземним мовам, керуванню автомобілем тощо).

Освіта дорослих в усіх її вимірах – формальна, неформальна, інформальна, – спрямована на саморозвиток особистості й відповідно, повинна мати підтримку на державному рівні. Саме такий підхід разом із гарантією права особистості на освіту в будь-якому віці є базовою нормою законодавчих актів у розвинених європейських державах [5].

Перспективними напрямками у сфері освіти дорослих вбачаються: створення умов для розвитку освіти дорослих на засадах комплексного розуміння її суспільної цінності та значущості; розробка на державному рівні освітніх програм для вирішення питань освіти впродовж життя та організація заходів з їх реалізації для вразливих категорій населення та малозабезпечених, людей з інвалідністю, людей похилого віку, учасників АТО/ООС та їх сімей, внутрішньо переміщених осіб, підприємців, представників малого та середнього бізнесу і працівників органів місцевого самоврядування; підтримка інституцій, що здійснюють відповідну освітню діяльність – провайдерів освіти дорослих; законодавче забезпечення прав і гарантій провайдерів освіти дорослих незалежно від їхньої форми власності та їхніх працівників (педагогів, тренерів).

Таким чином, освіта дорослих може бути корисною не лише для окремої людини, а для суспільства й економіки загалом. Вона сприяє активній участі громадян у житті міста, громади, країни, процесах демократії, оволодінню ними навичками та знаннями для того, щоб жити та працювати у здоровий та продуктивний

спосіб, долучатися до культурних та громадських заходів від раннього до похилого віку.

Список використаних джерел

1. Лук'янова Л. Б. Концептуальні положення освіти дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Київ. 2011. Вип. 3(1). С. 8–16.
2. Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті. Сила та радість від навчання. Європейська асоціація освіти дорослих. 2019. URL: <https://bit.ly/3f25c41> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Микита Андреев, Володимир Бахрушин, Лариса Лук'янова, Олена Панич. Державна політика у сфері освіти дорослих в Україні. Звіт за результатами дослідження 2021. URL: <https://drive.google.com/file/d/10suErv2JNDNI0akKUBKaUa78-ac7DWpg/view> (дата звернення: 04.10.2021).
4. Синенко Ніна. Особливості навчання дорослих. *Довідник кадровика*. 2007. URL: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=748> (дата звернення: 04.10.2021).
5. Лариса Лук'янова. Освіта дорослих у контексті сучасної освітньої парадигми. URL: http://www.uaod.org.ua/data/PRO_OSVITU_DOROSLYH/OD_suchasna_paradygma.PDF (дата звернення: 05.10.2021).

Кравець Вероніка,

магістр технологічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Повечера Ірина,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри технологічної освіти та інформатики
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

КРИТЕРІЙ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Швидкий розвиток технологій та особливості організації навчального процесу в умовах пандемії потребує формування та розвитку нових вмінь особистості із самоорганізації, оперування та обробки інформації, використання технологій дистанційного навчання. Розвиток та використання дистанційних технологій навчання відбувається поряд із традиційними, що дозволяє організувати безпечний навчальний процес у зручному, індивідуальному режимі. Збільшується кількість закладів вищої освіти, що переходять та навчаються за дистанційними технологіями, або використовують їх як альтернативну форму навчання [1].

Майбутні вчителі мають постійно самовдосконалюватися, здобувати знання протягом життя, підвищувати свій професійний рівень, компетентність, креативно підходити до професійної діяльності, тому питання сформованості готовності майбутніх учителів технологій до дистанційного навчання стають особливо актуальними.

Готовність майбутніх учителів технологій до дистанційного навчання – це складна динамічна якість особистості вчителя, що може бути характеризована рівнями сформованості мотиваційно-змістової, операційно-діяльнісної, рефлексивного компонентів і визначає рівень підготовленості до використання технології дистанційного навчання у професійній діяльності майбутнього вчителя технологій [2; 3].

У нашому дослідженні ми розуміємо мотиваційно-змістову компоненту як таку, що відображає мотиви, потреби та ціннісні орієнтації технологій, що відображають усвідомлення особою професійної значущості дистанційних технологій навчання та розуміння необхідності їх застосування у професійній діяльності, а також психологічну готовність використовувати такі технології під час вирішення професійних завдань.

Операційно-діяльнісний компонент містить у собі практичну готовність вчителя технологій до роботи в інформаційному середовищі, а саме: вміння використовувати інструменти дистанційних технологій для успішної реалізації професійних потреб, організувати освітній процес на основі дистанційного навчання; вміння використовувати готові електронні продукти та створювати нові у професійній діяльності; методичні навички створення та підтримки електронних авторських курсів; технологічні вміння підтримувати професійні групи та їх роботу в умовах форуму, чату або соціальних мереж.

Рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів технологій до використання дистанційного навчання передбачає: сформованість уміння усвідомлювати свій вплив на освітній процес в умовах дистанційного навчання; здатність до аналізу та корекції освітнього рівня та власної діяльності за допомогою інструментів дистанційних технологій; вміння організації навчального процесу засобами технології дистанційного навчання тощо.

У нашому дослідженні було визначено такі рівні сформованості готовності майбутніх вчителів технологій до використання дистанційного навчання в подальшій професійній діяльності – низький, середній, високий. Дано характеристику кожного рівня готовності відповідно до описаних вище трьох компонент.

Низький рівень передбачає епізодичні знання основних складових дистанційного навчання, слабкий рівень мотивації та усвідомлення необхідності отримання нових знань із питань використання дистанційного навчання у професійній діяльності; найпростіші вміння працювати з інформацією в електронному вигляді (текстовими документами, таблицями, рисунками, презентаціями, анкетами); застосування в навчальній діяльності комунікаційних засобів мережі Інтернет (електронної пошти, месенджерів і відеоконференцій) тощо.

Середній рівень готовності відображає базові знання основних складових дистанційного навчання, достатній рівень мотивації та усвідомлення необхідності отримання нових знань із питань використання дистанційного навчання у професійній діяльності; вміння учителів технологій самостійно використовувати та вільно поєднувати елементи дистанційного навчання, а саме: поєднувати готові електронні програмні продукти, створювати та поєднувати дидактичні матеріали, використовуючи інструменти дистанційного навчання; аналізувати та підтримувати тематичні обговорення в умовах форуму та відеоконференції; підтримувати в умовах соціальних мереж професійні групи та роботу в них.

Високий рівень готовності характеризується широкими знаннями основних складових дистанційного навчання, широким рівнем мотивації та усвідомлення необхідності отримання нових знань із питань використання дистанційного навчання у професійній діяльності; вмінням самостійно створювати та вдосконалювати електронні курси, персональні вебсайти; ефективно формувати освітній контент, здійснювати ведення групових форумів та відеоконференцій, формувати тестову та анкетну бази для контролю знань учнів, удосконалювати та оновлювати навчальний контент.

Отже, готовність майбутніх учителів технологій до використання дистанційного навчання може бути визначена як сукупність професійних компетентностей щодо використання дистанційних технологій, а також мотивації, професійного мислення,

рефлексивної спрямованості думки, що забезпечує успішне виконання професійних функцій.

Список використаних джерел

1. Гуревич Р. С. Комп'ютерні технології навчання як засіб дистанційної вищої освіти. *Шляхи реформування заочної (дистанційної) вищої освіти*: Всеукр. наук.-метод. конф. (11–13 жовт. 2000 р.) / Укр. акад. друкарства. Львів, 2000. С. 53–55.
2. Биков В. Ю. Дистанційний навчальний процес: навч. посіб. / за ред. В. Бикова та В. Кухаренка. Київ: Міленіум, 2005. 292 с.
3. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання. Енциклопедичне видання: навч.-метод. посібник / АПН України; Інститут інформаційних технологій і засобів навчання. Київ: Комп'ютер, 2007. 127 с.

Купчишина Валентина Чеславівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ «Я-КОНЦЕПЦІЇ» У МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ-ПСИХОЛОГІВ

Дослідження проблем «Я-концепції» у сучасній психологічній літературі доводить той факт, що розвиток «Я-концепції» посідає важливе місце в особистісному розвитку кожної людини і тому воно є актуальним на сьогодні.

Поняття «Я-концепції» виникло у 1950 році у руслі гуманістичної психології (феноменалістичної), представники якої (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), на відміну від біхевіористів і фрейдистів, прагнули до розгляду цілісного людського «Я» і його особистісного самовизначення мікросоціуму. Значний вплив на встановлення цього поняття здійснили також такі вчені, як: Е. Еріксон, Ч. Кулі, Дж. Мід та ін. Однак перші теоретичні розробки в галузі «Я-концепції» належать У. Дженсону, який розділив глобальне, особистісне Я (Self) на взаємодіюче Я-усвідомлююче (I) і Я – як об'єкт (Me) [1, с. 373].

Серед сучасних науковців питання вивчення особливостей розвитку «Я-концепції» майбутніх фахівців досліджували О. Ба-клицька, Р. Каламаж, Т. Перепелюк, Н. Пов'якель, О. Шевцова, А. Сіверський, Н. Чепелева та ін.

У словниковій літературі визначено, що «Я-концепція» – це динамічна система уявлень людини про саму себе, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних природних властивостей; самооцінку; суб'єктивне сприйняття, що характеризує вплив на власну особистість зовнішніх факторів. Вона формується під впливом досвіду кожного індивіда. Ця система становить основу вищої саморегуляції людини, на базі якої вона буде свої стосунки зі світом, що її оточує [1, с. 373].

«Я-концепція» – це цілісний, хоча й не позбавлений внутрішніх суперечностей, образ власного «Я», що виступає як установка щодо самого себе і який має певну структуру. Підходи науковців до структурування «Я-концепції» особистість різняться.

Важливою функцією «Я-концепції» є забезпечення внутрішньої погодженості особистості, стійкості її поведінки. Вона формується під впливом життєвого досвіду людини. Основними інструментами діяльності психолога є самооцінка, цінності, переконання, рівень розвитку спеціальних цінностей. Центральним компонентом її є самооцінка – це та цінність, значущість якої надає собі індивід загалом та окремим рисам своєї особистості, діяльності та поведінки.

У психологічній літературі виокремлено такі види «Я-концепції» за її змістом – позитивна, негативна, амбівалентна. Щодо форм, то одні науковці виокремлюють такі: з погляду змісту і характеру уявлення про себе – «Я-минуле», «Я-теперішнє», «Я-майбутнє», «Я-динамічне», «Я-уявлюване», «Я-маска», «Я-фантастичне», «Я-соціальне», «Я-духовне», «Я-фізичне», «Я-інтимне», «Я-сімейне» тощо; інші до загальних форм відносять: «Я-реальне» (тобто те, якою людина є насправді і те, якою вона хоче бути); «Я-ідеальне» (це уявлення особистості про себе з урахуванням бажань); «Я-професійне» або професійна «Я-концепція» (розкривається через такі поняття, як: професіоналізм, професійна компетентність, професійна майстерність, професійне становлення та самовизначення, професійні здібності, професійне мислення, професійна придатність).

Реан А. так визначає зміст професійної «Я-концепції» – це уявлення особистості про себе як професіонала, що складається з ідеального образу «Я-професіонал», реального образу «Я», дзеркального «Я» та професійної самооцінки фахівця [3, с. 88].

На думку Т. Кудрявцева, З. Рябікіна, О. Шибрук та інших науковців, щодо форми «Я-професійне», то чим більше значення має для людини її професія, тим більшою мірою «Я-професійне» визначає її загальну «Я-концепцію». Професійна «Я-концепція» уможливило специфічне бачення робочих проблем, дає змогу їх адекватній оцінці та регуляції успішності діяльності фахівця. Від рівня сформованості й адекватності професійної «Я-концепції» залежить у цілому ефективність конкретної діяльності майбутнього фахівця, його соціалізація у професійному суспільстві, розвиток та самовдосконалення у його професії [4, с. 520].

Шевцова О. на основі теоретичного узагальнення проблеми зазначає про значущість професійної «Я-концепції» у структурі особистості та виокремлює такі теоретичні підходи: *діяльнісний* (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, О. Леонтьєв), *суб'єктний* (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Семиченко, В. Татенко), *системний* (А. Асмолов, С. Джанерьян, Г. Костюк, К. Платонов, В. Столін), *акмеологічний* (Б. Ананьєв, О. Анісімов, А. Бодальов, А. Деркач, А. Маркова, О. Ситников), *структурно-функціональний* (Є. Прокоф'єва), згідно з якими професійна Я-концепція розглядається одночасно як частина загальної «Я-концепції» особистості та як продукт професійної самосвідомості [5].

Визначаючи місце та значення «Я-концепції» у професійному становленні професійного психолога, Т. Перепелюк зазначає, що умови сьогодення й особливості суспільного життя висувають чіткі вимоги до компетентності, професіоналізму, поведінки, рівня культури і мислення психолога-практика, а також і до рівня професійної та особистісної підготовки у системі вищої школи майбутнього фахівця в галузі практичної психології. Професійне становлення психолога – складний, неперервний процес «прогнозування» та «проектування» особистості. Навчаючи людей самостійно вирішувати свої проблеми, психолог піднімає тим самим суспільну свідомість на новий рівень; він використовує свої професійні та особистісні можливості, щоб впливати на ріст самосвідомості конкретної особистості. Це завдання під силу лише зрілій людині, внутрішньо та професійно підготовленій до вирішення професійних завдань, які стоять перед нею, особистісна зрілість якої виявляється у вмінні поєднувати, співвідносити

свої індивідуальні особливості, статусні та вікові можливості, власні принципи з вимогами суспільства та оточення [2; 6].

Досліджуючи психологічні особливості «Я-концепції» майбутніх офіцерів-психологів, ми вважаємо за доцільне враховувати досвід таких науковців, як Б. Ананьєва, Р. Каламаж, Т. Кудрявцева, О. Леонтєва, Т. Перепелюк, Н. Пов'якель, С. Рубінштейна, В. Сіверського та інші. Адже, вивчаючи особливості студентського віку, вони розглядали його через розвиток «Я-концепції». Їх праці є досить важливими, адже майбутні офіцери – це та категорія молодих людей, у яких відбувається формування «Я-професійного». Тому всі їх розробки дозволяють зробити висновок про те, що на рівні «Я-реального» відбувається стійке оволодіння та засвоєння професійних знань, відбувається формування реального образу «Я-фахівець».

Щодо предмета нашого дослідження, то на нашу думку, варто погодитись з думкою більшості науковців про те, що «Я-концепції» належить вирішальна роль у плані підвищення фахового рівня через особистісний розвиток та корекцію власної «Я-концепції» особистості. Адже від самооцінки, цінностей особистості, власних установок, переконань, спеціальних здібностей залежить успіх майбутньої професійної діяльності офіцера-психолога.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 373.
2. Перепелюк Т. Д. Я-концепція особистості як умова професійного становлення практичного психолога. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4563/1/koncersia.pdf> (дата звернення: 10.10.2021).
3. Реан А., Бордовская Н., Розум С. Психология и педагогика. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 432 с.
4. Сіверський В. А. Особливості формування «Я-концепції» в юнацькому віці. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 22. С. 520–530.
5. Шевцова О. Психологічні засади розвитку професійної Я-концепції майбутніх та молодих педагогів в контексті інноваційної діяльності. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/10989/1/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%D0%9C.%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0.pdf> (дата звернення: 15.10.2021).
6. Шибрук О. Особливості формування та становлення професійної «Я-концепції» майбутніх рятувальників. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Серія: Психологія. 2014. № 4. С. 170–178.

Лілік Ольга Олександрівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри української мови і літератури
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Вакула Марія Юріївна,
учитель української мови і літератури
Чернігівської загальноосвітньої школи № 3,
магістрантка філологічного факультету
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

У «Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 роки» зазначено, що пріоритетним завданням освітньої політики є розроблення ефективної системи інклюзивного навчання, що актуалізувало підвищення вимог до модернізації системи професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти на засадах компетентнісного підходу, а також підготовки висококомпетентних фахівців, які здатні працювати в інноваційному освітньому просторі [0]. Наслідком стало не лише формування системи інклюзивної освіти, а й реформування професійної підготовки вчителів у контексті їхньої підготовки до роботи в умовах інклюзії.

На основі ґрунтовного аналізу освітньо-професійних програм і навчальних планів закладів вищої освіти України, що здійснюють підготовку майбутніх учителів української мови і літератури (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка), зроблено висновок, що навчальні дисципліни «Інклюзивна освіта» чи «Основи інклюзивної освіти» переважно є нормативними і входять до блоку професійної підготовки освітнього ступеня бакалавр. Їхній обсяг, як правило, становить 3 кредити ECTS, що передбачає 14 годин лекційних, 16 годин практичних, 60 годин на самостійну роботу студентів.

Однак для того, щоб ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах інклюзивного навчання, знань, отриманих у межах цих дисциплін, недостатньо. Тому теми, пов'язані з інклюзивним навчанням, вводяться викладачами до змісту інших навчальних предметів, як-от «Педагогіка», «Вікова і педагогічна психологія», «Корекційна педагогіка» тощо. У межах таких навчальних дисциплін, як методика навчання української мови та методика навчання української літератури пропонуються окремі теми, пов'язані з адаптацією і модифікацією навчальних програм і матеріалів для дітей із особливими освітніми потребами. Уважаємо, що це сприяє систематизації й узагальненню знань студентів, а також формуванню в них необхідних професійних компетентностей.

У цьому контексті особливого значення набуває методичний інструментарій, який застосовують викладачі для формування в майбутніх учителів готовності до роботи в умовах інклюзії. У результаті аналізу робочих програм і спостереження за освітнім процесом з'ясовано, що на сьогодні спостерігається відхід від традиційної інформативної лекції монологічного характеру в бік лекції-дискусії, лекції-бесіди, проблемної лекції, інтегрованої лекції тощо. Це сприяє перетворенню майбутніх вчителів на активних суб'єктів освітнього процесу, що призводить до підвищення рівня їхньої мисленнєвої діяльності, більш ефективного формування професійних компетентностей, зокрема інклюзивної.

На практичних заняттях із зазначених навчальних дисциплін відбувається моделювання професійних ситуацій, крім того, викладачі застосовують проєктні та імітаційні технології, ситуативно-рольові ігри, тренінги, аналіз конкретних ситуацій і розв'язання педагогічних завдань тощо. Досвід практичної роботи засвідчив, що досить ефективною є вправа «Стереотипи», вона спрямована на подолання стереотипів стосовно людей із особливими потребами: майбутнім учителям демонструємо слайди із зображеннями різних людей (бабусі, нареченої, людини в інвалідному візку, немовляти тощо). Вони мають упродовж 10 секунд, поки триває показ слайда, підібрати й записати два прикметники, які, на їхню думку, характеризують цих людей. Під час повторного перегляду слайдів вони мають прокоментувати прикметники, які підібрали до кожного фото. Ця вправа змушує студентів замислитися над власними уявленнями щодо людей з особливими потребами.

Поглиблення знань майбутніх учителів української мови і літератури відбувається в межах самостійної роботи, адже на опрацювання виносяться ті аспекти, які залишилися поза увагою на аудиторних заняттях. Відповідно до принципів академічної свободи й студентоцентризму, викладачі пропонують варіативні завдання, з-поміж яких, наприклад, такі: ефективний зарубіжний досвід упровадження інклюзивної освіти; розроблення індивідуального навчального плану з української мови для учня з аутизмом; приклади успішної практики залучення дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивних шкіл тощо.

Важливим етапом формування в майбутніх учителів української мови і літератури готовності до роботи в умовах інклюзії є навчальна й виробнича практика в закладах загальної середньої освіти, метою якої є оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їх майбутньої професії, формування у них, на базі одержаних у вищому навчальному закладі знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності [0]. Особливого значення набуває в цьому контексті відвідування шкіл, у яких є класи з інклюзією, ознайомлення зі специфікою організації позашкільного дозвілля дітей з особливими освітніми потребами (заняття з розвитку дрібної моторики, пісочна анімація, пальчикове малювання тощо).

Уважаємо, що значення педагогічної практики зросте, якщо, крім спостереження за навчально-виховним процесом і проведення уроків і виховних заходів, вона передбачатиме й розвиток гнучкості мислення й діяльності, що необхідно для роботи з учнями з особливими освітніми потребами, індивідуальної майстерності в роботі з різними категоріями учнів, а також на формування в майбутніх учителів української мови і літератури здатності до самоаналізу, самоконтролю, самооцінки.

Важливого значення для формування в майбутніх учителів української мови і літератури готовності до роботи в умовах інклюзії набуває і дослідницька діяльність студентів-словесників. У процесі аналізу тематики курсових і кваліфікаційних робіт

з'ясовано, що вони усвідомлюють важливість і практичну значущість цієї проблеми. Зокрема в контексті теми нашого дослідження на особливу увагу заслуговують такі теми: «Шляхи розвитку зв'язного мовлення учнів з аутизмом на уроках української літератури», «Особливості адаптації шкільної програми з української мови для 5–9 класів для учнів з особливими освітніми потребами», «Основні напрямки профілактики сегрегації дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії», «Емпатична готовність майбутнього учителя-філолога до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі тощо.

Крім того, підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до роботи в умовах інклюзії може здійснюватися і в межах неформальної освіти, як-от шляхом опанування онлайн-курсів на освітній платформі Edera («Навчаємося з радістю», онлайн-курс для спеціалістів, які працюють з дітьми із синдромом Дауна і дітьми з інтелектуальними порушеннями, «Недискримінаційний підхід у навчанні», «Участь батьків у організації інклюзивного навчання») або курсів "Всеосвіта" («Бар'єри в навчанні у дітей з когнітивними порушеннями: особливості розвитку дітей із ЗПР, РАС, СДУГ», «Індивідуальна освітня траєкторія дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання», «Особливі діти в закладі освіти: характеристика нозологій, педагогічні підходи», «Організація інклюзивного середовища в закладі освіти», «Практичні підходи в проведенні корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають порушення інтелектуального розвитку»).

Отже, підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до роботи в умовах інклюзії має здійснюватися системно як у межах аудиторної й самостійної роботи студентів, так і під час педагогічної практики та науково-дослідної діяльності, а також у контексті неформальної освіти. Підвищенню ефективності сприятимуть активні й інтерактивні методи навчання, залучення студентів до квазіпрофесійної діяльності, а також активізація їхньої психоемоційної сфери.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України: наказ Міністерства освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> (дата звернення: 17.09.2021).

2. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 15.09.2021).

Пантелєєв Кирило В'ячеславович,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної підготовки та особистої безпеки
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького;

Богун Вікторія Василівна,

курсантка 441 навчальної групи факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

УМОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Креативність – це якість, що властива всім від народження, але втрачається під впливом соціального середовища. Креативна особистість відзначається оригінальністю, допитливістю, здатністю самостійно вирішувати проблеми й окреслювати нові гіпотези, вдосконалювати нові об'єкти, явища, додаючи власні деталі. Загалом, це процес створення оригінальних ідей, що мають цінність, винахідливість, реактивність розуму, дотепність, які виявляються у здатності людини до спостережливості, парадоксальності мислення. Чи можливо зберегти й розвинути у людині ці якості й які умови мають бути враховані освітньою діяльністю у розвитку креативності?

Зазначимо, що у справі «пробудження» внутрішнього потенціалу, вивільнення творчої енергії необхідна системна робота. Власне на цю обставину звертають увагу фахівці, які працюють у різних сферах, пов'язаних із діяльністю й природою людини, як-то фізіологія, когнітивна психологія, педагогіка, лінгвістика тощо. Аналіз їх наукових напрацювань та ідей дає можливість виокремити певні умови, які є важливими для розвитку креативності. Розглянемо їх більш детально.

Оскільки виконання монотонних механічних завдань стримують розвиток уяви й не спонукають до розвитку фантазії, то першою умовою розвитку креативності є свобода. Філософський

словник термінів розглядає поняття свободи як здатність людини чинити відповідно до власних бажань, інтересів, цілей на основі знання про об'єктивну дійсність [3, с. 108]. Свобода – це можливість вибору варіантів подій та дій. Відсутність вибору дорівнює відсутності свободи. У праці «Сенс творчості» М. Бердяєв, розмірковуючи про природу креативності, стверджує, що процес творення не може бути детермінований жодними настановами, розпорядженнями й умовностями [1]. Очевидно, що створення чогось нового відповідно до зразка чи припису, чи навіть на основі алгоритму є лише копією вже наявного. Детермінації спрямовують діяльність у чітко визначене річище й відбувається за визначеним наперед планом.

Наступною умовою розвитку креативності є подолання страху й невпевненості. Давні греки називали надію найбільшим прокляттям. Надія – це ілюзія, яка дарує нездійсненність мрії. Для того, щоб перемогти страх, необхідно діяти прямо зараз. Потужним важелем є віра у свій внутрішній потенціал та творчі сили. У кожній людини є дещо, яке вирізняє її з-поміж інших. Саме визнання своїх здобутків та здібностей допомагає рухатися вперед. Коли справа стосується розвитку креативності, невдачі й розчарування є неминучими й невідворотними. Це частина самої матерії творення. Скоріше мова може йти про відчуття поразки, переживання глибокого творчого розчарування. Це саме та ситуація, коли багато хто з нас опускає руки й не вірить у свої творчі сили. Проте це зовсім не сигнал, що необхідно здатися. Це нормальна й потрібна складова творчого процесу, яка, навпаки, має спонукати до подальшої роботи. Отож, ми вчимося на своїх помилках та невдачах. Цей процес є суб'єктивним. Він засвідчує, що завжди є новий шанс і ще нові спроби у досягненні успіху.

Будь-який вияв оригінальності – це, насамперед, хороше наслідування. Що слід розуміти під хорошим наслідуванням? Насамперед, те, що оригінальності у бездоганному чистому вигляді не існує. Усе на світі є нескінченим поєднанням того, що вже існує. Тому у кінцевому рахунку доводиться імітувати когось, поєднувати уже відоме, інтерпретувати звичне тощо, щоб створити щось новеньке. Абсолютно оригінальної ідеї не існує. Скоріше є поняття унікальних комбінацій уже відомих ідей. Кожен шедевр – це лише вдало поліпшена копія старого. «Єдине мистецтво, яке

я колись опаную, – це вміння розрізняти те, що варто вкрати», – стверджує Остін Клеон [2]. Креативність – це аж ніяк не вміння додавати. Вона у вмінні віднімати. Ідеям необхідна обробка, спрощення й концентрація. Як ілюстрація один із принципів створення японської екібани – відсікання всього зайвого. Очевидно, що будь-яка оригінальна ідея не є цінною. Її значущість й важливість визначаються суспільними потребами. Й буває так, що сьогодні вона не визнається, а завтра буде на часі. Здатність створювати нові ідеї властива всім. У кожного з нас є зерна того, чи іншого таланту. Будь-який вияв оригінальності – це, насамперед, хороше наслідування. Ідеї приходять, коли ми захоплюємо свій мозок по-новому скомбінувати два (принаймні) випадкові елементи, поєднуючи фрагментацію з певним застосуванням.

Таким чином, на сферу освіти покладається завдання створення умов із сукупності методів пошуку та реалізації у процесі здійснення інноваційної, креативної діяльності. Воно включає у себе правила як соціальні норми та цінності суспільства, так і норми та правила, що виникли безпосередньо внаслідок практики реалізації нововведень. Важливими складовими креативного середовища є гнучкість, різноманітність, навчальні техніки й комфортне фізичне середовище.

Отже, під креативним середовищем розуміють сукупність методів пошуку й реалізації ідей у процесі здійснення інноваційної діяльності. Воно включає у себе правила як соціальні норми та цінності суспільства, так і норми та правила, що виникли безпосередньо внаслідок практики реалізації нововведень. Креативна особистість, яка має особистісні риси, що дають можливість людині по-новому поглянути на відомі предмети, явища, побачити в них нові закономірності, зв'язки, по-новому уявити, побачити, придумати нове, раніше не відоме.

Список використаних джерел

1. Бердяєв Н. Смысл творчества. Москва: Прогресс, 1996. 234 с.
2. Клеон О. Кради як митець. Креативні «фішки», про які тобі ніхто не розповість. Харків, 2016. 160 с.
3. Філософський словник термінів. Київ: А.С.К., 1996. 458 с.

Серховець Сергій Володимирович,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри кінології
факультету безпеки державного кордону
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КІНОЛОГІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Стрімкий розвиток та модернізація системи військової освіти, вдосконалення підготовки та застосування вузькопрофільних фахівців, її інтенсифікація, професіоналізація персоналу, підвищення його фахового рівня, а також необхідність протидії сучасним загрозам та викликам прикордонній безпеці нашої держави (транскордонна організована злочинність, контрабанда, наркоторгівля, незаконна міграція та переміщення зброї тощо) визначають основні вектори підготовки майбутніх офіцерів кінологічних підрозділів не лише прикордонного відомства, але й інших складових сектору безпеки і оборони України [1].

Актуальність дослідження системи підготовки майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) до організації діяльності кінологічних підрозділів, а також шляхів її вдосконалення, посилюється відсутністю можливості одержання фахових випускників з інших закладів вищої освіти правоохоронних органів та військових формувань України.

Враховуючи зазначене, в Національній академії ДПСУ імені Б. Хмельницького (далі – НАДПСУ) з 2021 року запроваджено підготовку за новою освітньо-професійною програмою «Організація діяльності кінологічних підрозділів ДПСУ» [2].

Набір курсантів для навчання за окресленою освітньою програмою відбувається з першого курсу навчання згідно з правилами прийому до НАДПСУ.

Здобувачі вищої освіти, які успішно пройдуть відповідну підготовку, отримують можливість проходити військову службу на первинних кінологічних посадах офіцерського складу ДПСУ в органах та підрозділах охорони державного кордону, Кінологіч-

ному навчальному центрі ДПСУ, а також можуть бути призначені на посади кінологічних підрозділів в інших військових формуваннях та правоохоронних органах, утворених відповідно до законів України.

Система підготовки майбутніх офіцерів кінологічних підрозділів ДПСУ передбачає:

- вивчення комплексу взаємопов'язаних освітніх компонент за спеціалізацією (1–4 курс);

- два польових виходи, під час яких здійснюється комплексна практична підготовка на польовому центрі відділу забезпечення навчального процесу НАДПСУ щодо методики підготовки кінологічних розрахунків (1–2 курс);

- практичну підготовку (стажування) в Кінологічному навчальному центрі ДПСУ (3 курс) та підрозділах охорони державного кордону (4 курс);

- участь у роботі наукового товариства;

- позааудиторні освітні заходи (індивідуальні завдання, підготовчі та тренувальні вправи, ознайомлення з нормативними актами, які визначають порядок кінологічного забезпечення оперативно-службової діяльності, ознайомлення з науково-популярною літературою, довідковими виданнями, навчальні (тематичні) екскурсії) [3].

Для досягнення програмних результатів навчання за спеціалізацією передбачено використання таких традиційних, активних та інтерактивних методів навчання: усне викладення навчального матеріалу (розповідь, пояснення, лекція), обговорення матеріалу, що вивчається (бесіда, дискусія), наочні методи (ілюстрація, демонстрація), практичні методи (практична робота зі службовими собаками, пробні вправи, усні вправи, практичні вправи методики підготовки службових собак), методи самостійного та індивідуального навчання (рецептивний, репродуктивний, евристичний, дослідницький), неігрові (аналіз конкретної ситуації, круглий стіл, навчання через науково-дослідну роботу), не імітаційні (групова дискусія, активні види лекційних і семінарських занять).

Крім того, підготовка майбутніх фахівців включає участь у міжнародних та всеукраїнських змаганнях серед кінологів, науково-практичних семінарах, конференціях, лекціях-екскурсіях та

низку інших заходів, спрямованих на формування готовності до професійної діяльності.

Основу підготовки здобувачів вищої освіти складають заняття практичного характеру. Комплексні практичні заняття становлять близько 70 % занять, які проводяться на фоні конкретної навчальної обстановки з використанням адаптованих ситуаційних завдань з практики оперативно-службової діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону.

З цією метою на кафедрі кінології, за підтримки відділу кінологічного забезпечення Департаменту охорони державного кордону Адміністрації ДПСУ, існує дієва система співпраці зі службами кінологічного забезпечення штабів органів охорони державного кордону та Кінологічним навчальним центром ДПСУ; кінологічними службами інших правоохоронних органів та силових структур нашої держави, а також громадськими кінологічними організаціями.

Окреслений формат побудови освітнього процесу забезпечує оперативне впровадження до системи підготовки майбутніх офіцерів кінологічних підрозділів тактичних прийомів та способів використання кінологічних розрахунків (команд, груп), а також дозволяє моделювати різні ситуації, які мали місце на державному кордоні.

Для виконання завдань освітньої діяльності в НАДПСУ створена потужна навчальна матеріально-технічна база (класна та польова), зокрема, спеціалізовані класи, навчальні майданчики, навчальний пункт пропуску через державний кордон, навчальний кордон. Крім того, для забезпечення логіки навчання, наочності освітнього процесу, зв'язку теорії з практикою, а також вирішення низки інших завдань, пов'язаних із забезпеченням освітньої діяльності, функціонує племінний розплідник службових собак (з відповідною організаційно-штатною структурою) та кінологічна навчальна група (структурний підрозділ племінного розплідника службових собак), яка використовується в моделюванні тактичних прийомів та способів використання кінологічних розрахунків у службі прикордонних нарядів. Наявність такого забезпечення сприяє повному циклу підготовки майбутнього офіцера кінологічних підрозділів.

З метою формування всебічно розвинутого офіцера, кафедра кінології факультету безпеки державного кордону (відповідальна за реалізацію освітньої програми) разом з громадськими кінологічними організаціями України проводить показові виступи інспекторів-кінологів зі службовими собаками, а також тісно співпрацює з питань організації та проведення виставок, змагань, семінарів, конференцій.

Список використаних джерел

1. Серховець С., Сінкевич С., Клепацький С. Фахові компетентності та результати навчання майбутніх офіцерів кінологічних підрозділів Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. 2021. № 24 (1). С. 318–335. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v24i1.646> (дата звернення: 05.10.2021).

2. Освітньо-професійна програма «Організація діяльності кінологічних підрозділів Державної прикордонної служби України». URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/opp_bakalavr-orhanizatsiia-diialnosti-kinolohichnykh-pidrozdiliv-derzhavnoi-prykordonnoi-služhby-ukrainy-2021.pdf (дата звернення: 07.10.2021).

3. Серховець С. В. Формування готовності майбутніх офіцерів правоохоронних органів до кінологічного забезпечення оперативно-службової діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикорд. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2016. 261 с.

Тогочинський Олексій Михайлович,
доктор педагогічних наук, професор, ректор
Академії Державної пенітенціарної служби

МЕРЕЖА ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПІДГОТОВКИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Міжнародне співробітництво Академії Державної пенітенціарної служби (далі – Академія ДПтС) є важливою складовою забезпечення якості вищої освіти та первинної підготовки і підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. У квітні 2020 року Академія ДПтС подала запит на членство до Мережі європейських навчальних закладів пенітенціарної підготовки (далі – Мережа ЄНЗПП) і вступила до цієї організації. Мета організації полягає в забезпеченні співпраці між європейськими навчальними закладами та установами, що готу-

ють працівників пенітенціарної служби, та підвищенні якості підготовки цих працівників. У своїй діяльності Мережа ЄНЗПП керується рекомендаціями Ради Європи щодо підбору, працевлаштування, освіти, навчання та підвищення кваліфікації працівників виконавчої служби та служби пробації.

Історія Мережі ЄНЗПП розпочалася в листопаді 2008 року, коли на спільній нараді в місті Ажен (Франція), представниками Андорри, Бельгії, Каталонії, Хорватії, Франції, Італії, Норвегії, Румунії, Іспанії, Швейцарії та Швеції було винесено ухвалу про її заснування. На зустрічі в Римі (Італія), у червні 2009 року, було розроблено спільну декларацію та протокол вступу до цієї організації. У квітні 2010 року члени-засновники підписали декларацію та протокол ЄНЗПП, що сприяло створенню структури для обміну методиками та змістом початкової та постійної підготовки працівників кримінально-виконавчої системи у в'язницях та установах пробації по всій Європі.

Основними цілями ЄНЗПП прийнято такі, як: 1) сприяти обміну знаннями, змістом навчання, програмами та передовою практикою; 2) ініціювати обмін професіоналами та тренерами на користь взаємного розвитку; 3) розвивати спілкування між партнерами.

Члени ЄНЗПП мають здійснювати співпрацю за такими напрямками: 1) визначення загальних моделей пенітенціарної практики, пов'язаних з компетентністю та знаннями; 2) розвиток у пенітенціарній сфері прав людини, а також пенітенціарних та етичних правил, які диктує Рада Європи; 3) підбір та навчання тренерів; 4) методики навчання; 5) оцінювання навчання.

ЄНЗПП покликана сприяти обміну знаннями через: 1) лекції, семінари, практикуми; 2) публікації, присвячені досвіду та результатам; 3) обмін професіоналами та тренерами; 4) оцінку діяльності членів ЄНЗПП, яку здійснює ця мережа; 5) створення робочих груп для обміну знаннями та розвитку в пенітенціарній сфері; 6) розвиток засобів зв'язку; 7) передачу та розповсюдження знань через мережу навчальних закладів.

Країна, яка головує в ЄНЗПП, обирається щороку. Президент ЄНЗПП є представником одного з навчальних закладів, що є членом організації. Вибори президента та головуючої країни відбуваються на Щорічній конференції.

З 11-ти країн-засновників у 2010 році Мережа ЄНЗПП сьогодні розрослася до 30 країн-членів, які є членами Ради Європи.

ЄНЗПП збирається раз на рік та проводить конференцію, базуючись в одній із країн-партнерів. У періоди між зустрічами члени організації вступають у двосторонні обміни інформацією та здійснюють взаємні візити для полегшення прямого обміну знаннями.

Щорічна конференція є визначною подією. Кожного року її організовує заклад, який головує в організації поточного року. Під час особистих зустрічей, що тривають два-три дні, представники країн-членів мають змогу ділитися своїм досвідом у сфері підготовки пенітенціарного персоналу, вирішення проблемних питань, пов'язаних з цим процесом та висувати пропозиції щодо перспектив подальшої роботи.

У період з 2016 по 2019 роки президентство в Мережі ЄНЗПП надавали Польщі, Швейцарії, Франції та Румунії.

У 2020 році головування в ЄНЗПП отримала Словаччина. Щорічна XIII конференція проходила 28–29 вересня 2020 року на базі Словацького навчального центру Головного управління Корпусу в'язничної та судової охорони. Через пандемію, спричинену COVID-19 та вимушений локдаун, вперше в історії функціонування Мережі ЄНЗПП, Щорічну конференцію було проведено в онлайн-форматі. Конференцію було присвячено вирішенню проблемних питань у галузі міжнародного співробітництва щодо підготовки кадрів для установ виконання покарань та пенітенціарної сфери.

Під час першого дня роботи XIII Щорічної конференції 28 вересня 2020 року представником Нідерландського Гельсінського Комітету було представлено новий проєкт «Впроваджуємо інновації разом. Об'єднуємо європейські навчальні заклади, що готують кадри для установ виконання покарань та пенітенціарної сфери». Спікерка Юлія Ільїна, яка є членом Секретаріату ЄНЗПП, презентувала інтерфейс та розповіла про функціонування вебсайту організації. Також було представлено висновки роботи Спеціальних Проблемних Груп (далі – СПГ). Перша СПГ розробляла питання стосовно навчання основам управління та менеджменту. Спікером виступав Джон Флавін – представник Коледжу

ірландської кримінально-виконавчої служби (Республіка Ірландія), друга СПГ звітувала щодо динамічної безпеки. Спікер – Оле Стадджер з Академії підготовки персоналу для кримінально-виконавчої служби Норвегії (Королівство Норвегія) та представниця третьої СПГ Клер Камбаметту, яка працює в Кримінально-виконавчій службі Ірландії (Республіка Ірландія), розповіла про поводження з проблемними ув'язненими.

29 вересня 2020 року в ході пленарного засідання XIII Щорічної конференції обговорювалося питання щодо досвіду роботи навчальних закладів, які готують пенітенціарний персонал, в умовах пандемії, спричиненої Covid-19. Своїм досвідом поділилися представники Центру підготовки персоналу кримінально-виконавчої служби (Словацька Республіка), Національної Академії кримінально-виконавчої служби (Французька Республіка), Академії Державної пенітенціарної служби (Україна) та Коледжу ірландської кримінально-виконавчої служби (Республіка Ірландія). На пленарному засіданні конференції відбулася презентація Академії ДПтС та доповідь «Досвід роботи Академії ДПтС в умовах пандемії, спричиненої Covid-19».

У рамках того ж дня виступили спікери: Седрік ле Боссе (Національна Академія кримінально-виконавчої служби) «Про внесення змін до порядку отримання членства в ЄНЗПП», Франтішек Влах (Академія кримінально-виконавчої служби, Чеська Республіка) «Використання інноваційних методів та технологій у процесі професійної підготовки фахівців кримінально-виконавчої служби» та Марцін Стжелец (Вища школа криминології та пенітенціарної системи у Варшаві, Республіка Польща) «Використання онлайн-платформ, дистанційна освіта та організація іспитів, що проводяться в дистанційній формі». Також відбулося голосування за затвердження оновленої форми заявки на членство в Мережі ЄНЗПП, поправок до Статуту та обрання головної країни і президента організації на наступний рік.

Результатом нашої участі в роботі конференції став обмін досвідом підготовки пенітенціарного персоналу, налагодження зв'язків з європейськими партнерами, отримання сертифікату щодо членства Академії ДПтС у Мережі ЄНЗПП.

21–23 вересня 2021 року представники Академії ДПтС брали участь у роботі XIV Щорічної конференції Мережі ЄНЗПП «Функціонування служби пробації під час пандемії, спричиненої COVID-19: вплив на навчання та викладання». Захід проводився на базі Академії юстиції у місті Варшава (Республіка Польща). З огляду на ситуацію, пов'язану з COVID-19, роботу конференції було організовано у змішаному форматі. Особисту участь з 30 держав-учасниць конференції забезпечили 14 представництв та онлайн-участь – 16.

На першому пленарному засіданні, що відбулося 21 вересня 2021 року, представники Академії ДПтС виступили на пленарному засіданні з доповіддю та презентацією «Фахова підготовка та підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України в умовах пандемії: виклики, спричинені COVID-19». Під час першого дня було також представлено доповіді за такими темами: «POLONEZ BIS – програма стипендій для науковців зі ступенем» (спікер – Домініка Теклінська, Академія юстиції, Республіка Польща) та «Криза здоров'я, важіль для трансформації навчання в Національній виправно-адміністративній академії» (спікери – Жан-Філіп Майоль та Хьюго Белліард, Національна Академія кримінально-виконавчої служби, Французька Республіка). Також був презентований перший майстер-клас «Психологічна підготовка працівників пенітенціарної служби». Його проводили Ярослав Рихлік, Мая Завадська та Аманда Перрі. Цей майстер-клас було присвячено реалізації психологічного підходу в процесі професійної підготовки пенітенціарного персоналу та повсякденної роботи із засудженими. Під час майстер-класу учасники мали можливість дізнатися про сучасні практичні підходи психологічної підготовки.

Протягом другого дня роботи конференції представником Академії юстиції (Республіка Польща) професором Кшиштофом Войчешеком було проведено другий майстер-клас «Боротьба з алкоголізмом в пенітенціарній системі». Цей майстер-клас було сфокусовано на реалізації моделей навчання, спрямованих на боротьбу з алкоголізмом і різними видами залежності, що є однією з головних причин вчинення повторного правопорушення. У процесі майстер-класу учасники мали змогу проаналізувати резуль-

тати тематичних досліджень та дізналися про сучасні моделі навчання пенітенціарного персоналу щодо підготовки до боротьби з різними видами залежності у в'язнів.

23 вересня 2021 року в рамках третього дня роботи конференції відбулося друге пленарне засідання. Доктор Вінченцо Аббоданте, представник Вищої школи кримінального провадження «П'єрсанті Маттарелла» (Італійська Республіка) представив доповідь «Функціонування пенітенціарної служби під час пандемії, спричиненої COVID: вплив на навчання та викладання». Другим спікером був Франтішек Влах з Академії юстиції (Республіка Польща). Тема його доповіді звучала як «Інноваційні підходи до підвищення кваліфікації пенітенціарного персоналу в рамках міжнародної співпраці». Також учасники конференції заслухали виступ Марка Церон Рієри, представника Центру правових досліджень та спеціалізованої підготовки (Каталонія) за темою «Пенітенціарна служба та онлайн-навчання: що залишиться після пандемії, спричиненої COVID? Досвід Каталонії». Роботу конференції завершував третій майстер-клас «Керівництво та навчання з питань управління в'язницями та прав людини». На ньому було розглянуто питання про права людини як частини природного правопорядку, що формує структуру філософії поведінки з ув'язненими.

Учасники організації прийняли, що наступна, XV Щорічна конференція Мережі ЄНЗПП, буде проходити у 2022 році в Каталонії (Іспанія).

Серед пропозицій щодо змісту майбутньої конференції Академією ДПтС було запропоновано розглянути такі питання, якот: «Індивідуальна робота із засудженими та ув'язненими», «Особливості поведінки із уразливими категоріями засуджених та ув'язнених (жінки, неповнолітні, особи з інвалідністю, хворі на соціально небезпечні захворювання тощо)», «Підвищення рівня правової, психологічної, педагогічної, соціальної, медичної компетентності пенітенціарного персоналу», «Організація практичного навчання курсантів (слухачів) в установах та органах виконання покарань», «Підготовка пенітенціарного персоналу для ефективного забезпечення процедурної та фізичної безпеки».

Таким чином, можна констатувати, що проведення Щорічних конференцій ЄНЗПП сприяє ознайомленню з практиками та су-

часними досягненнями держав-учасниць щодо вирішення важливих питань у сфері підготовки пенітенціарного персоналу, а участь Академії ДПтС у цих заходах дозволяє збагатити та розширити методи, технології, форми та засоби навчання в умовах входження України до європейського освітнього простору.

Топольницька Галина Юрївна,

кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІННОВАЦІЙНЕ МИСЛЕННЯ» ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у будь-якій сфері система професійної освіти орієнтується на сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства. Метою інформаційного суспільства є глобальне раціональне використання і розвиток інтелектуальної діяльності людей за рахунок застосування нових інформаційних технологій, що неможливо без розвинутого інноваційного мислення.

Однозначного визначення поняття «інноваційне мислення» у психологів не існує, як і не існує однозначного визначення поняття «інновація». Стосовно сфери матеріального виробництва і маркетингу інноваційне мислення можна коротко охарактеризувати як нестандартне конструювання з існуючих або неіснуючих фактів і/або прикладів нового продукту при ясному розумінні результату. Найбільш стисло інноваційне мислення розуміється як мислення творче, креативне. При цьому часто плутають «креативне» і «конструктивне» мислення, що далеко не одне і те ж.

Поняття інноваційне мислення представив В. П. Делія в 1993 р. на Всесвітньому філософському конгресі в Москві. Під «інноваційним мисленням» він розумів мислення індивіда (або групи однодумців), здатне створювати і продукувати ментальні моделі, обумовлені цілеспрямованими пізнавальними процесами і факторами (освітою в тому числі) через розвиток і вдоскона-

лення фізіологічних послідовностей, соціокультурних закономірностей, в основному шляхом наукового пошуку, об'єктивуючи його в інновації [2, с. 201].

Термін «креативність» пов'язують з особливостями інноваційного мислення, сукупністю здібностей, що дозволяють генерувати ідеї, що відрізняються від загальноновизнаних, стереотипних. Креативність – це особлива творча здатність до продукування нових нестандартних, оригінальних образів, ідей, гіпотез. Водночас інноваційне мислення – це творче мислення, об'єктоване в реальному інноваційному продукті; це творче мислення, «доведене» до кінцевої продуктової інновації. Звідси і інновація постає як якийсь новий, скоріше не існуючий продукт, який є відтворювальним результатом інноваційного мислення [3, с. 144].

Для успішної професійної діяльності найважливішими особистісними якостями майбутнього офіцера-прикордонника є досить високий рівень впевненості у собі в поєднанні з адекватною самооцінкою, особливості мислення, а саме його швидкість і гнучкість, а також уміння оперативно застосовувати знання, вміння і навички, якими володіє фахівець. Крім того, креативна особистість повинна мати розвинену уяву, здатність до створення різноманітних, нестандартних, нетрадиційних ідей, придатних для вирішення поставленого завдання, творчою сміливістю і умінням ризикувати, а також високим рівнем професійної рефлексії.

Основними професійними компонентами креативного мислення є:

- гностичний (сукупність соціально-педагогічних знань як передумови для творчої реалізації завдань соціально-педагогічної діяльності, усвідомлення сутності професійної креативності);
- проєктувально-діагностичний (прогнозування та передбачення наслідків соціально-педагогічного впливу, вміння організувати як власну соціально-педагогічну діяльність, і діяльність різних категорій громадян за різних соціокультурних умов);
- емоційно-мотиваційний (зацікавленість виконанням соціально-педагогічних завдань, емоційна стійкість до зовнішніх впливів, володіння інструментарієм індивідуальної і групової комунікації та ін.);

– соціально-реверсивний компонент – уміння трансформувати соціальну дію внаслідок її аналізу, «прокручуванню» у зворотному порядку;

– прийняття рішення з різних соціально-педагогічних проблем на інтуїтивному рівні [1, с. 346].

Для ефективного застосування методів аналізу ризиків майбутній офіцер-прикордонник повинен також відрізнитися аналітичним мисленням. Аналітичне (творче, креативне) мислення – це процес руйнування шаблонів та стереотипів, це вдосконалення гнучкості й оригінальності розумових процесів і розвиток уміння вирішувати проблеми. Творчий підхід до справи допоможе фахівцю прогнозувати виникнення проблемних питань, передбачати можливі наслідки оперативно-службових ситуацій, швидко реагувати на непередбачені обставини, а також відхилятися від традиційних схем мислення та уникати шаблонності під час прийняття рішень тощо.

Таким чином, сучасні уявлення про креативність як складову професійної підготовки – це системне, багатовимірне, динамічне утворення особистості, що сприяє знаходженню нестандартних рішень у професійній діяльності, що забезпечують можливість майбутніх офіцерів-прикордонників ефективно виконувати оперативно-службові завдання.

Список використаних джерел

1. Московченко А. А. Особливості креативності як професійно вагомої якості курсантів-менеджерів. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 32. С. 342–351.
2. Павлович О. Р. Інноваційне мислення як фактор розвитку професійної системи менеджменту. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2019. Вип. 2. С. 199–212.
3. Подорожна І. В. Фактори розвитку креативності курсантів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Донецьк, 2008. Вип. (133). С. 141–144.

Третяк Олена Станіславівна,

доктор педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

СИЛАБУС ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ СТУДЕНТА ПРО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ»

Останнім часом силабус став необхідним атрибутом для проходження акредитації освітньої програми закладом вищої освіти, але єдиного підходу до його оформлення та змісту на сьогодні не встановлено. Так, за визначенням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), «Силабус – це документ, в якому роз’яснюється взаємна відповідальність викладача і студента. В ньому представляються процедури принципів оцінювання, політики академічної доброчесності і зміст курсу, а також календар його виконання. У силабусі мають бути озвучені вимірювані цілі, які викладач ставить перед своєю дисципліною. Студент має зрозуміти, чого він зможе навчитися, чим саме може бути корисним цей курс. Обов’язковими компонентами силабусу є анотація дисципліни, її місце в освітній програмі, інформація про лектора, опис курсу, його структура та оцінювання засвоєння окремих його елементів, політика курсу, шкала оцінювання» [3].

Незважаючи на те, що силабус за вищенаведеною структурою дуже нагадує робочу програму навчальної дисципліни, представники НАЗЯВО переконують, що це не так. З цього приводу М. Винницький зазначає, що «Силабус і робоча програма (РП) – це насправді схожі елементи, тільки питання в тому, для кого написана РП курсу чи дисципліни. Якщо РП курсу чи дисципліни написана для того, щоб забезпечити якісь вимоги кафедри, то це погано. Якщо силабус чи інший документ (а там є вказано чітко «чи інший документ») – це документ, який надається студенту для того, щоб він розумів, що ми будемо викладати, чого він навчиться, які правила гри (за що його будуть оцінювати, за що будуть «карати», за яку академічну доброчесність); якщо ці елементи представлені в тому документі, то назвіть його як хочете. Не

обов'язково він має називатися «силабус» і не треба зараз займатися тим, що ми першу сторінку будемо замінювати на слово «силабус» [2].

Вінницький М. наводить власну версію моделі силабусу, що базується на компетентностях. Обов'язковими елементами силабусу називає такі, як:

«– анотація курсу – місце цієї дисципліни в програмі навчання; мета курсу; тематика (Порада: в анотації можна (бажано) відобразити підхід викладача для того, щоб студент розумів з ким/чим матиме справу);

– мета курсу – компетентності, які студент набуде в результаті навчання;

– організація навчання – перелік тем (загальні блоки);

– оцінювання – бажано з прив'язкою до мети курсу (Якщо студент має набути певні компетентності, то логічно, їхнє набуття підлягає оцінюванню – не обов'язково шляхом підсумкової атестації (іспиту) чи перевірки рівня засвоєних знань (реферату). Кожен результат навчання повинен оцінюватися окремо);

– політика курсу («правила гри»);

– запізнені завдання, пропущені заняття (лікарняні, мобільність, і т. ін.);

– плагіат, академічна доброчесність, поведінка в аудиторії тощо» [1].

Як можна побачити, силабус у цьому випадку являє собою розширену РП у бік того, що потрібно студенту для комунікації з викладачем для отримання необхідної суми балів.

Разом з тим у Стенфордському академічному консультуванні також дано визначення силабусу як навігатора для студента по навчальній дисципліні. «Силабус – це ваш посібник із курсу та те, що від вас очікуватиме на курсі. Як правило, він включатиме курсову політику, правила та положення, необхідні тексти та розклад занять. Силабус може розповісти вам майже все, що вам потрібно знати про те, як проходитиме курс і що від вас чекатиме» [6].

Зважаючи на те, що в Україні відсутні конкретні вимоги щодо підготовки силабусу, НАЗЯВО пропонує звертатися до публікацій, що опубліковані в США та описують різні підходи до побудови цього документа, а саме: «Стаття від Стенфордського університету побудована за принципом питань, які має поставити собі

кожний викладач під час створення силабусу. З неї ви дізнаєтесь, які основні елементи складають документ: опис курсу, навчальні матеріали, правила, очікування тощо. Стаття від Університету Вашингтону також містить опис обов'язкових елементів силабусу, а також пропонує подумати над такими питаннями: хто мої студенти, що вони мають знати та вміти після мого курсу, та як оцінити можливості студентів? Стаття з блогу Cult of Pedagogy пропонує викладачам звернути увагу і на такі питання, як політика відвідуваності, комунікації з викладачем та користування електронними девайсами» [4].

На сайті Стенфордського університету представлено описи навчальних дисциплін, у тому числі «Психологія», залежно від галузей знань, які вона вивчає. Так, в анотації до навчальної дисципліни «Вступ до психології» викладач презентує її як: «Вступ до науки про те, як люди думають, відчують і поведуться. Ми дослідимо такі теми, як інтелект, сприйняття, пам'ять, щастя, особистість, культура, соціальний вплив, розвиток, емоції та психічні захворювання. Студенти дізнаються про класичні та найсучасніші дослідження, низку методів, а також дізнаються, як психологія інформує наше розуміння того, що означає бути людиною, звертається до інших сфер та пропонує рішення важливих соціальних проблем» [5].

Проведений аналіз різних підходів до створення силабусу дозволив визначити ключові функції, на які необхідно звертати увагу.

По-перше, силабус має окреслювати права та обов'язки як студента, так і викладача. Для чого в силабусі має бути розміщена інформація про кількість кредитів, що відведені на навчальну дисципліну, форма підсумкового контролю, розклад занять, в якій аудиторії будуть проходити заняття, інформація про викладача та способи зв'язку з ним, у тому числі його e-mail.

По-друге, які компетентності мають бути сформовані, якою є мета курсу, скільки та які будуть вивчатися теми, кількість часу на їх вивчення, який курс має передувати вивченню навчальної дисципліни «Психологія».

По-третє, навчально-методичний посібник або підручник, який треба використати під час вивчення курсу, додаткову рекомендовану літературу, що є не обов'язковою.

По-четверте, завдання та опис курсу, формат (лекції, семінарські та практичні заняття), посилання на слайди в програмі PowerPoint для роботи з презентаціями, що забезпечують підготовку до початкових занять та складання підсумкового контролю.

По-п'яте, як розраховується оцінка в курсі та за які види навчальної роботи, в тому числі виконання практичних завдань (проектів), можна отримати додаткові бонуси (бали), в якому форматі проходитиме екзамен, якою є політика курсу (як будуть відпрацьовуватися пропущені заняття, якщо студент або викладач не можуть бути присутні на занятті. Лінки на матеріал, який може бути опрацьований студентом самостійно).

По-шосте, дотримання академічної доброчесності.

Таким чином, силабус навчальної дисципліни «Психологія» є невід'ємною складовою її методичного забезпечення та слугує для ознайомлення студентів із теоретичними і практичними аспектами, що стосуються її вивчення. Природно, що в силабусі викладач намагається розмістити не лише зміст навчальної дисципліни та визначити компетентності, якими має оволодіти здобувач вищої освіти, презентувати форми та методи проведення лекцій, семінарських та практичних занять, здійснення оцінювання навчальних досягнень як під час поточного, так і підсумкового контролю знань та вмінь, а й здійснити самопрезентацію та переконати студента в тому, що він професійно займається проблематикою в межах цієї навчальної дисципліни, заохочує до співпраці, орієнтує на практичне застосування отриманих знань та вмінь, формує його готовність до усвідомлення необхідності формувати компетентності та обирати напрямки для подальшого їх вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Винницький М. Чим відрізняється «силабус» від РТП і НМК? URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/08/Силабус-проти-РТП.pdf> (дата звернення: 11.09.2021).
2. Силабус чи робоча програма: чи є обов'язковим наявність силабусу з дисципліни під час акредитації ЗВО? URL: <https://chmnu.edu.ua/silabus-chi-robocha-programa-chi-ye-obov-yazkovim-nayavnist-silabusu-z-distiplini-pid-chas-akreditatsiyi-zvo/> (дата звернення: 09.09.2021).
3. Що потрібно знати про робочу програму навчальної дисципліни та силабус. URL: <https://nubip.edu.ua/node/77817> (дата звернення: 10.09.2021).
4. Як створити силабус: 3 корисні ресурси. URL: <http://gohigher.org/yak-stvoriti-silabus-resursi-sho-dopomozhut-efektivno-organizuvati-robotu> (дата звернення: 03.09.2021).

5. Stanford. Bulletin ExploreCourses. URL: <https://explorecourses.stanford.edu/search?view=catalog&academicYear=&page=0&q=PSYCH&filter-departmentcode=PSYCH=on&filter-coursestatus-Active=on&filter-term-Winter=on> (дата звернення: 03.09.2021).

6. What is a Syllabus? URL: <https://advising.stanford.edu/current-students/advising-student-handbook/what-syllabus> (дата звернення: 11.09.2021).

Чебоненко Станіслав Олегович,
кандидат педагогічних наук, доцент, проректор
Академії Державної пенітенціарної служби

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПЕНІТЕНЦІАРНА ПЕДАГОГІКА»

Освітній процес у сучасних умовах регулярного введення карантинних обмежень, що пов'язані з поширенням коронавірусу COVID-19, вимагає перегляду підходів до організації різних видів навчальних занять та системи оцінки результатів навчання здобувачів вищої освіти. Це обумовлює необхідність розгляду технологій дистанційного навчання з метою визначення оптимальних способів їх використання для формування програмних компетентностей та мотивації курсантів до навчання, зокрема вивчення навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» майбутніми бакалаврами за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

Так, Н. Бандрівська, даючи характеристику дистанційного навчання, вказує на те, що воно означає «... використання сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, які дозволяють навчатися на відстані без особистого контакту між викладачем і студентом» [1].

Водночас О. Хмель [3] наводить особливості організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання, звертаючи увагу на те, що:

– відбувається зміщення акцентів на самостійну діяльність студентів;

– необхідно формувати навички дистанційної взаємодії (обов'язкова комп'ютерна грамотність викладачів і студентів, зокрема володіння навичками застосування різноманітних телекомунікаційних технологій, ресурсами інтернету і професійне володіння письмовою формою мови);

– відбувається зміна способів взаємодії між викладачами та студентами завдяки новим інформаційним технологіям;

– має місце гнучкість навчання незалежно від проживання кожного із суб'єктів та часу проведення занять, що дає можливість організувати навчання в зручний для кожного час.

Таким чином, для організації навчання з використанням дистанційних технологій необхідно врахувати:

– дотримання викладачем та курсантами розкладу навчальних занять. Для цього має існувати електронний аналог розкладу, який має бути своєчасно розісланий усім суб'єктам освітнього процесу. Між викладачем та старостою групи має бути налагоджена постійна комунікація з метою розміщення посилань на відеоконференції та заповнення електронних форм журналу академічних груп, екзаменаційних відомостей;

– оскільки силабус навчальної дисципліни має містити завдання для самостійного опрацювання навчального матеріалу курсантами, важливо через нього інформувати курсантів з питань, що стосуються відпрацювання ними пропущених занять, критеріїв оцінювання навчальних досягнень, дотримання академічної доброчесності;

– практико-орієнтоване навчання, що вимагає формування професійної компетентності за рахунок орієнтації на тренуванні у виконанні майбутніх посадових обов'язків. При цьому важливим моментом є взаємодія між викладачем і курсантом (курсантами) як у процесі читання лекцій, так і під час семінарських і практичних занять, консультацій. Елементами такої взаємодії виступають: системність як прагнення досягти однієї мети; зміст навчального матеріалу та його структура; лінки в силабусі на план-конспекти лекцій, методичні рекомендації до семінарських та практичних занять (кейси, ситуативні завдання, проблемні ситуації). Так, щодо відеолекції, Н. Голуб зазначає, що «Читання такої лекції полягає в коментуванні візуальних, попередньо підготовлених матеріалів. Викладач може використовувати різну наочність, подану на слайдах мультимедійної презентації (фотографії, відео, динамічні та статичні схеми тощо), яка не лише доповнює словесну інформацію, а й виступає носієм нової інформації» [2, с. 163]. Водночас налагодження взаємодії може

відбуватися через постановку проблемних або уточнюючих питань, спільне формулювання висновків по темі, характеристику різних поглядів на вирішення того чи іншого питання шляхом наведення конкретних прикладів, моделювання практико-орієнтованих ситуацій, консультування тощо;

– організацію самостійної роботи курсантів через надання переліку завдань, опрацювання рекомендованої літератури, відео, анімацію, презентацію, електронний посібник, тестування;

– забезпечення поточного та підсумкового контролю, самоконтролю навчальних досягнень.

Комунікація у випадку, який розглядається, не можлива без комп'ютерних технологій, а тому для налагодження взаємодії можуть створюватися кафедральні групи у Viber, використовуватися засоби електронного зв'язку (Telegram, E-mail, WhatsApp, групи в соціальних мережах тощо). Навчання може бути організовано з використанням платформ ZOOM, Skype, Google Classroom, Всеосвіта, MOODLE та ін.

Зважаючи на вищевикладене, потребує вдосконалення:

– дидактичне забезпечення (схематичне зображення навчального матеріалу, оформлення презентацій з використанням відеофрагментів навчальних фільмів, фото тощо);

– тестові завдання та матеріали для самостійного опрацювання курсантами;

– підготовка електронних підручників;

– організація в онлайн-режимі круглих столів, мініконференцій, семінарів із залученням стейкхолдерів.

Список використаних джерел

1. Бандрівська Н. Дистанційна освіта у вищій школі. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2664> (дата звернення: 29.08.2021).

2. Голуб Н. М. Проблема взаємодії викладача та студентів у процесі лекції-візуалізації. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Серія: Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 161–167.

3. Хмель О. В. Психолого-педагогічні особливості системи дистанційного навчання. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. 2005. № 11. С. 181–190.

Шумейко Зінаїда Євгенівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Сучасна філософія освіти розвивається в руслі постмодерністської парадигми, а тому спрямована на реалізацію «синтетичних» моделей пізнання, методологічно збагачених «антропологічним змістом» і принципами неklasичного ідеалу наукової раціональності [1]. У руслі цих тенденцій синергетика набуває статусу універсальної наукової методологічної парадигми, в межах якої вивчають закономірності взаємопереходів хаосу й порядку у відкритих нелінійних системах.

Категорії синергетики були втілені в педагогічній теорії, що в результаті привело до становлення синергетичної парадигми освіти, що передбачає зосередження на розвитку й руйнуванні систем та їхніх складових, появи нових структур, а також на внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язках освітніх систем. Зasadничим положенням синергетичної парадигми в педагогіці є принцип самоорганізації складної системи. У цьому контексті О. В. Вознюк визначив такі категорії, як нададитивність та фрактальність природних і соціальних систем, які характеризуються цілісністю та відкритістю, самоорганізацією та стійкістю, саморозвитком та самодетермінованістю, нелінійністю та неврівноваженістю, флуктуаційністю та біфуркаційністю [2].

Науковці зазначають, що доцільність використання синергетики в освіті зумовлена її (синергетики) природою, яка полягає в міждисциплінарності. Основна перевага синергетики – універсальність: відкриття універсальності патернів еволюції і самоорганізації складних систем будь-якої сфери. Вони акцентують, що принципи та ідеї синергетики мають значний евристичний і методологічний потенціал. У зв'язку з цим синергетичний підхід до освіти й виховання особистості може бути базовим для вирішення багатьох проблем [1]. Цикін В. І. визначив основні ознаки синергетичної моделі освіти: відкритість, складну інтегрованість, використання різних

інформаційних систем, особистісну спрямованість навчання, особливу роль викладача в нових умовах [3, с. 170].

У контексті професійної підготовки майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби керується методологічною тезою О. М. Князевої, С. П. Курдюмова: якщо встановлені загальні закономірності самоорганізації й нелінійного синтезу складних систем і формоутворень природи, то на основі цього знання можна вибудовувати очікування й прогнози щодо характеру перебігу процесів побудови систем та еволюції структур у досліджуваних сферах природничої та людської реальності [4]. Освітній простір виступає саме тією реальністю, в якій особистість майбутнього фахівця формується цілеспрямовано, тому саме в цій сфері необхідно створити сприятливі умови.

Одним із провідних принципів синергетики є принцип самоорганізації, тобто здатності системи до спонтанного утворення й розвитку складних упорядкованих структур. У цьому контексті розглядаємо особистість як складну багаторівневу самоорганізовану систему. Її складність і багаторівневність виявляється як на фізико-біологічному, так і духовно-психічному рівнях. Обов'язковою умовою цього є наявність потоку енергії, який надходить до системи. Це твердження є особливо важливим, оскільки йдеться про особистість майбутнього фахівця, його суб'єкт-суб'єкту взаємодію (з викладачами, одногрупниками) для формування професійних компетентностей. Отже, не можна ставитися до особистості майбутнього фахівця Державної кримінально-виконавчої служби як до статичного, незмінного феномена – необхідно постійно моніторити її стан, прогнозувати перспективи розвитку і створювати для цього відповідні умови.

Ткаченко Л. І. зазначає, що однією з позицій синергетичної парадигми в педагогіці є застосування методики «м'якого управління», коли незначна флуктуація може змінити стан всієї системи. Синергетичний підхід у професійній підготовці майбутніх фахівців, по-перше, унеможливить нав'язування системі такого стану, який для неї не є характерним, по-друге, зобов'яже враховувати феномен надмалого впливу [5]. Застосування описаних принципів підтверджує, що найбільш доцільним педагогічним засобом є так зване «м'яке управління», що здійснюється за допомогою незначних, але необхідних резонансних впливів, які мають

відповідати внутрішнім тенденціям розвитку системи. Таке управління передбачає орієнтацію системи на один із можливих сприятливих шляхів розвитку завдяки незначному зусиллю.

Таким чином, ефективною професійна підготовка майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби буде за умови, якщо незначний стимул з боку викладачів викличе резонансну внутрішню реакцію в системі дій студента (курсанта), а вектор дії в обох випадках збігатиметься і буде спрямований у бік бажаного шляху розвитку – формування професійних компетентностей. Отже, це призведе до мобілізації внутрішніх ресурсів і активізації енергії творчості.

Доходимо висновку, що джерелом і рушійною силою професійного розвитку майбутнього фахівця Державної кримінально-виконавчої служби є, з одного боку, особистісний синергетизм студента (курсанта), а, з іншого, синергетизм його взаємодії з іншими (викладачами, одногрупниками), коли всі професійні й особистісні компетентності творчо взаємодіють із метою досягнення запланованого результату в межах освітнього процесу, створюючи дихотомію «мета – результат» синергетичного навчання.

Чимало важливих проблем професійної підготовки майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби можна було б вирішити завдяки синергетичному підходу, зокрема усунути певні суперечності між дійсним станом професійної підготовки та сучасними вимогами до фахівця кримінально-виконавчої служби, а саме: соціальне замовлення на якісну професійну підготовку сучасних фахівців кримінально-виконавчої служби й дійсною спроможністю системи вищої освіти до цього; розбіжність деяких застарілих традицій і сучасних вимог до особистості фахівця кримінально-виконавчої служби; відсутність достатнього теоретичного опрацювання і практичної апробації педагогічних засобів, що забезпечують формування необхідних якостей студентів (курсантів) у процесі професійної підготовки; недостатнє осмислення ролі синергетичного підходу в процесі підготовки сучасних фахівців кримінально-виконавчої служби.

Отже, аналіз наукових праць дав змогу сформулювати методологічні орієнтири, які варто брати до уваги у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби на основі синергетичної методологічної парадигми, зокрема:

1) особистість майбутнього спеціаліста є відкритою системою, на яку впливає довкілля; в ній постійно здійснюється обмін інформацією, змінюються стани дисгармонії й спокою, що стимулює її розвиток;

2) розвиток особистості майбутнього фахівця відбувається неперервно, він необмежений у часі й умовах; особистість постійно самодетермінується й самоудосконалюється;

3) основою і чинником формування професійної компетентності майбутнього фахівця є саморозвиток, який базується на креативності;

4) особистість майбутнього фахівця формується в умовах суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, у межах якої розвиваються усі залучені суб'єкти, зокрема викладачі, студенти (курсанти);

5) суб'єкти впливу мають сприяти особистісному і професійному розвитку й саморозвитку майбутніх фахівців;

6) цілеспрямоване формування здатності майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби до аналізу нестандартних професійних ситуацій; розвиток вміння мислити нелінійно, нестандартно, з особливою уважністю ставитися до колективу, орієнтуватися в умовах інформаційного суспільства, змінного середовища;

7) засвоєння майбутніми фахівцями Державної кримінально-виконавчої служби прийомів синергетичного аналізу, формування в них готовності до їхнього застосування у професійній діяльності.

Таким чином, реалізація синергетичної парадигми у професійній підготовці майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби має сприяти створенню ефективних умов для особистісного і професійного розвитку майбутнього спеціаліста. Формування професійної компетентності має відбуватися в режимі особистісного розвитку в умовах зовнішнього впливу та інтеграції міжпредметних ресурсів професійної підготовки. Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні практичних рекомендацій для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби на засадах синергетичного підходу.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 368 с.

2. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: монографія. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2012. 708 с.
3. Цикін В. О. Синергетика і освіта. *Синергетичне світобачення: наукові і педагогічні аспекти*. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. С. 162–177.
4. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры. Санкт-Петербург: Алтейя, 2002. 414 с.
5. Ткаченко Л. І. Особистість у парадигмі синергетики: філософсько-освітній тезаурус. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2013. № 3. С. 28–34.

Шумовецька Світлана Павлівна,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА

У наш час для належного формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників важливе значення має вивчення історії та літератури. На зв'язок історії і культури вказує С. Кримський, підкреслюючи, що «у культурі хоч трохи значний крок у майбутнє можна зробити тільки з певною мірою освоєння минулого та відкриття тих потенцій, що підсилюють імпульси руху вперед, розширюють культурний потенціал прогресу» [1, с. 22].

На цій же думці акцентував увагу С. Гессен: «Історія є тільки там, де є культура. Народ тим більше культурний, чим більше він жив історичним життям, тобто чим більше він зберіг те, що передається від покоління до покоління. Сказати «історичний народ» це все одно, що сказати «народ культурний»» [2, с. 31]. Педагог також зазначає: «зберігається тільки те минуле, що стосується культурних цінностей... Будь-яка історія тому є історією культури...» [2, с. 34].

Важливо звернути увагу на потенціал вивчення літератури для формування цілісної, інтелектуально багатой особистості захисника кордонів. На значення книги вказував ще Володимир Мономах у своєму «Повчанні дітям»: «...частіше перечитуйте: і мені не буде соромно, і вам буде добре... Що вмієте хорошого, то не забувайте, а чого не вмієте, тому навчайтеся, як батько мій, дома сидячи, вивчив п'ять мов...» [5, с. 266]. У «Повісті минулих

літ» зазначено: «А це же Ярослав, син Володимирів, і засіяв книжними словами серця вірних людей, і ми пожинаємо, приймаючи науку книжну. І велика користь буває чоловікові від науки книжної... Книги подібні рікам, що тамують спрагу цілого світу, книги – джерело мудрості. Книги – бездонна глибина, і ми ними в печалі втішаємось...» [5, с. 177].

Культура, за С. Гатальською, «ґрунтується на формі, що зветься текстом. Вона живе тільки у світі текстів, поза ними вона не тільки стає незрозумілою, але й унеможлиблюється. Будь-яка людська дія уможлиблює її знакове вираження; кожний людський вчинок є потенційний текст» [2, с. 279]. Дослідниця уточнює, що «діяти здатен лиш той, хто розуміє, а розуміє той, хто здатен інтерпретувати», тобто читати [2, с. 284]. Грицак Я. підкреслює, що читання відіграє не тільки освітню роль, але й активно впливає на саморозвиток та самоідентифікацію особистості. Люди, які читають, уміють думати, можуть усвідомити значення свого і суспільного [3]. Саме література, за словами Ф. Шлегеля, – це «сукупне інтелектуальне життя нації». Література, як і мова, містить засадничі механізми формування досвіду, вихідні схеми людської орієнтації у світі [2, с. 297].

З урахуванням значення гуманітарного знання, яке об'єднує минуле, сьогодення і майбутнє, а також того, що етичний та інтелектуальний світ людини визначається ставленням до слова, великого значення у системі професійної підготовки потрібно надавати ознайомленню майбутніх офіцерів-прикордонників з українською інтелектуальною історією, тобто історією української суспільно-політичної думки та сучасною мілітарною літературою.

Необхідно приділити значну увагу потенціалу літератури для формування цілісної, інтелектуально багаті особистості захисника кордонів. Зокрема, тема «Сучасна українська історико-патріотична та мілітарна література» може передбачати вивчення курсантами кращих зразків сучасної історичної та мілітарної літератури, насамперед творів В. Шкляра («Чорний ворон»), А. Кокотюхи («Червоний»), Ю. Горліса-Горського («Холодний яр»), а також творів про російсько-українську війну 2014–2021 років (публіцистики і репортажно-документальної прози, військової мемуаристики, історій про військових Збройних сил України). Курсанти на основі дослідження С. Поліщук повинні

з'ясувати, що актуальність мілітарної риторики та літератури зумовлена потребою вироблення колективної ідентичності народу. Сьогодні в Україні важливе значення має створення національної традиції – з власними героями, битвами, перемогами та культами, виведення національної мілітарної традиції із зони табу [4, с. 80].

Отже, вивчення майбутніми офіцерами-прикордонниками історії української суспільно-політичної думки, сучасної мілітарної літератури розширило їх етичний та інтелектуальний світ, допоможе зрозуміти інтелектуальну історію своєї країни, найважливіші суспільно-політичні ідеї і зразки сучасної мілітарної літератури, необхідні для засвоєння української мілітарної традиції та ідентичності.

Список використаних джерел

1. Кримський С. Б. Ранкові роздуми: зб. ст. / худож. оформ. О. Білецького. Київ: Майстерня Білецьких, 2009. 120 с.
2. Гатальська С. М. Філософія культури: підручник. Київ: Либідь, 2005. 328 с.
3. Гессен С. И. Основы педагогики (введение в прикладную философию). Москва: Школа «Пресс», 1995. 448 с.
4. Левантович О. Ярослав Грицак: книги, які варто прочитати. URL: <https://zbruc.eu/node/76341> (дата звернення: 28.08.2021).
5. Поліщук С. Реактивність літератури. Київ: Академвидав, 2016. 192 с.
6. Україна: антологія пам'яток державотворення (X–XX ст.): у 10 т. / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ3: Вид-во Соломії Павличко «Основи». Т. 1: Києворуська держава: суспільно-політична і художня спадщина доби Середньовіччя (X–XIII ст.) / упоряд. О. Сліпушко, 2009. 440 с.

СЕКЦІЯ 2.
ВПЛИВ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО
ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЛАНДШАФТІВ
НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ НА ЗЛАМІ
ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ

Болгов Владислав Євгенович,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
підприємництва, корпоративної та просторової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Ахновська Інна Олександрівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
підприємництва, корпоративної та просторової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса

СУТНІСТЬ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЦИКЛІВ ЯК ОСНОВИ
ІСТОРИЧНИХ ЕПОХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Наріжним каменем інституціональної теорії є теорія циклічного розвитку, яка пояснює причини економічних коливань різного рівня. Разом зі зростанням уваги до циклічного розвитку все більша кількість економістів буде свої наукові дослідження на здобутках школи інституціоналістів. Такий зв'язок не є випадковим. Саме інституціоналізм відіграв вирішальну роль у формуванні теорії циклічного розвитку економіки, класифікації, визначення причинно-наслідкових зв'язків та послідовності циклів.

Дослідження будується на теорії циклічності економіки і ґрунтується на працях Е. Хансена, Й. Шумпетера, Е. Тоффлера, Л. Гумільова, С. Олсена, О. Стахова, К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда, Р. Еліота та інших учених. Однак сьогодні в науковій літературі приділено недостатньо уваги сутності інституціональних циклів, аналізу їх послідовності та виявленню причинно-наслідкових зв'язків.

Сутність дослідження полягає у виявленні таких загальноцивілізаційних хвиль, причин та закономірності їх виникнення, використовуючи універсальний метод золотого перетину.

Проілюструвати хвилі цивілізаційного розвитку можна за допомогою рис.

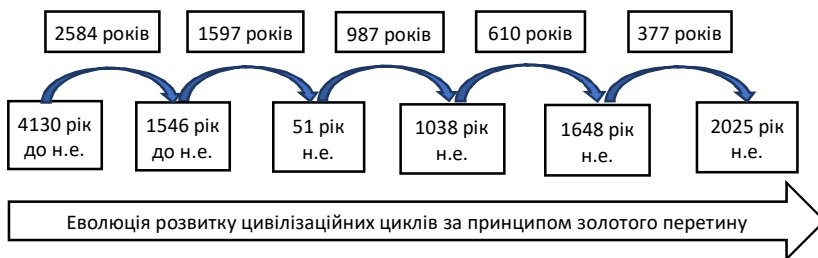

Рис. Послідовність розвитку цивілізаційних циклів

Незважаючи на те, що кожна наступна хвиля розвитку виходить з череди катаклізмів, вона не є антагоністом світоглядного підґрунтя попередньої. Кожен новий цикл базується на енергетичному запасі нової ідеї, що є фактичним переосмисленням базових основ попереднього. Таким чином, можна стверджувати, що загальний цивілізаційний рух має певну спадкоємність і виглядає як трансформація світоглядної доктрини з урахуванням набутого досвіду та отриманої інформації.

Сутність суспільних суперечностей, що виникають у період занепаду певного циклу та породжують сплеск нової хвилі, на наш погляд, полягає в наступному:

- 1) визнання та дотримання прав і гідності окремої людини державою та іншими членами суспільства;
- 2) зупинення або сповільнення суспільних ліфтів, внаслідок чого політичні, релігійні та культурні еліти втрачають об'єктивний зв'язок із суспільним життям;
- 3) зростання нерівності в розподілі економічних благ.

Наші розрахунки та прогнози мають підтвердження в роботах багатьох видатних учених сучасності. Так, згідно з теорією Елвіна Тоффлера [1], поточний стан розвитку людської цивілізації знаходиться на етапі переходу до третьої хвилі, так званого «постіндустріального» суспільства, яка має розпочатися 2025 року.

Так само Іммануель Валлерстайн стверджував, що починаючи з 1990-х років людство увійшло у стан чергової кризи світосистеми, яка має продовжитись приблизно до 2025 року [2]. Наслідком чого стане поширення міждержавних конфліктів, хаосу та послаблення дотримання міжнародного права.

Вияви вказаних ознак з кожним днем стають все більше і більше осяжними. Неспроможність світових центробіжних систем в

їх сучасному вигляді, лихоманки на ресурсних ринках, посилення влади монополій, з одного боку, та набуття все більшої ваги цифрової економіки і поширення популярності регіоналізації світової економіки, з іншого боку, загострюють наявні цивілізаційні суперечності, що обумовлює зміну панівної світоглядної парадигми.

Виходячи з усього сказаного вище та аналізу літературних джерел 3–5, можна стверджувати, що поточне десятиріччя є визначальним у плані формування нового цивілізаційного циклу розвитку. Процесами, що визначають тренд нової хвилі, стануть: симбіоз людини та штучного інтелекту, що обумовлює появу нового суспільства з новим суспільним договором на базі посилення самоврядування великих міст; особистої свободи індивідуума; зростання значення освіти через еволюцію її форм, джерел та засобів отримання.

Список використаних джерел

1. Toffler A. *The Third Wave*. New York: Morrow, 1980. 544 p.
2. Wallerstein I. *After Liberalism*. New York: The New Press, 1995. 256 p.
3. Білоцерківець В. В. Цивілізаційні підвалини економічної еволюції. *АГРОСВІТ*. № 5. 2015. С. 18–24.
4. Касьянова А. О. Використання рівнів Фібоначчі для прогнозування розвитку економік окремих країн. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 3 (141). С. 175–185.
5. Ралле Н. В. Вплив економічних циклів на формування засад когнітивного управління розвитком національного господарства. *Ефективна економіка*. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4169> (дата звернення: 05.10.2021).

Волеваха Ірина Борисівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби;

Михайленко Ольга Олександрівна,

курсантка четвертого курсу спеціальності «Психологія»
Академії Державної пенітенціарної служби

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЗАСУДЖЕНИХ ТА УВ'ЯЗНЕНИХ

Кримінальний Кодекс України та інші закони держави забезпечують права засуджених, такі як: право на життя, гідність особистості, право на особисту безпеку, охорону здоров'я та медичну допомогу. Проте одним з явищ, що перешкоджають реалізації

засудженими права на життя і особисту безпеку, виступає суїцидальна поведінка, а у підсумку – самогубство. Рівень суїцидальних схильностей серед засуджених та осіб, взятих під варту (далі – засуджені і ув'язнені) значно вищий, ніж у загальній популяції населення [4; 5].

Виникнення бажання у засудженого (ув'язненого) закінчити життя самогубством залежить від низки умов, у тому числі від особливостей взаємодій з оточенням. Необхідність вивчення характеру впливу міжособистісних взаємин на схильність до суїциду зумовлює актуальність цього дослідження.

Представники вітчизняної школи суїцидології загалом підходять до вивчення чинників суїцидальної поведінки, спираючись на принцип детермінованості соціальної дезадаптації особи в умовах мікросоціального конфлікту, що переживається. На думку Н. Ю. Максимової, самогубство в усіх випадках є виявом складної взаємодії суїцидальних рис особи та соціального середовища [2, с. 50].

Соціальні та соціально-психологічні чинники суїциду серед засуджених також знаходять своє висвітлення в наукових публікаціях науковців. М.Г. Дебольський та І.А. Матвеева до чинників, що впливають на суїцидальні наміри засуджених, відносять негативний вплив оточення – зневажливе ставлення до засудженого з боку найближчого оточення: адміністрації, родичів, інших ув'язнених [1]. Михайлов О. С. зазначає, що принципову роль у механізмі суїцидальної поведінки виконує ситуація, в яку потрапляє та чи інша особа у зв'язку із соціальними, соціально-психологічними та психічними обставинами (суспільство – мікросоціум – індивід) [3, с. 163]. Богатирьов І. Г. та Терехова Л. В. поряд з іншими чинниками суїциду засуджених вказують конфлікти з іншими засудженими або працівниками УВП, небезпеку або факт згвалтування чи приниження [6]. Були емпірично підтверджені такі інституційні чинники суїцидальної поведінки ув'язнених, як заключення в одиночну камеру та відсутність відвідувань родичами та знайомими [8], відсутність соціальної підтримки [7].

Мета емпіричного дослідження полягала у виявленні впливу задоволеності міжособистісними взаєминами засуджених та ув'язнених з найближчим оточенням на їх суїцидальні схильності.

В емпіричному дослідженні взяли участь засуджені (ув'язнені) УВП та СІЗО, що територіально знаходяться у 21 областях України. Всього була опитана 181 особа, з яких 83,0 % – чоловіків, 17,0 % – жінок. Середній вік – 36,5 років. Термін, який досліджувані мають відбути в УВП, становить у середньому 5 років. Учасникам дослідження були запропоновані такі методики: 1) тест «СР-45», що виявляє схильність до суїцидального ризику (П. І. Юнацкевич); 2) шкала «Безнадійності» А. Бека, що виявляє рівень безнадії та депресії; 3) авторська анкета задоволеності міжособистісними взаєминами, що відображає рівень взаємин засудженого (ув'язненого) з трьома групами, що складають його соціальне оточення: близькими (сім'я), працівниками та іншими засудженими. До анкети була застосована п'ятибальна шкала Лайкерта.

Отримані дані емпіричного дослідження були піддані математико-статистичній обробці за допомогою комп'ютерної програми SPSS 17.0. За допомогою методу регресивного аналізу було виявлено вплив задоволеності міжособистісними взаєминами засуджених на їх суїцидальні схильності:

1) виявлено вплив на рівень суїцидального ризику рівня задоволеності засуджених стосунками з працівниками УВП (СІЗО) ($p \leq 0,01$), що може говорити про те, що погані взаємини з працівниками виправної установи підвищують схильність засуджених до суїциду. Найважливішою характеристикою взаємин між працівниками УВП (СІЗО) і засудженими є їх нормативність. Однак, як показують спостереження, надмірна регламентованість поведінки (відсутність певної «свободи») призводить до сильного психічного напруження, побоювання, страху і сприяє розвитку суїцидальної поведінки. На взаємини між персоналом і засудженими впливають і неофіційні норми, які є елементом корпоративної культури співробітників кримінально-виконавчої системи та субкультури засуджених;

2) виявлено вплив рівня задоволеності засуджених взаєминами з працівниками УВП (СІЗО) ($p \leq 0,01$) і зі своїми близькими ($p \leq 0,01$) на рівень почуття безнадії. Отже, можна говорити про те, що погані взаємини з працівниками виправної установи і близькими людьми підвищують відчуття безнадійності у засуджених. Сім'я є важливим, соціально значущим фактором у житті засуджених. У зв'язку з відсутністю близьких, відсутністю допомоги

їм адаптуватися до «тюремного» життя, відсутності впевненості на завтрашній день, що на них чекають «на волі», засуджені втрачають сенс життя та стимул до «визволення» з місця позбавлення волі, а соціальні конфлікти з працівниками УВП (СІЗО) тільки ускладнюють стан безпорадності, що може призводити до суїцидальної поведінки;

3) статистично значущих впливів задоволеності засуджених взаєминами з іншими засудженими на їх рівень схильності до суїцидальних реакцій і на рівень почуття безнадії дослідження не виявило.

Таким чином, суїцид слід розглядати не просто як вчинок конкретної людини, але і як соціально-психологічне явище, яке включає в себе як індивідуальні особливості особистості, так і вплив на неї соціальних факторів (вплив безпосереднього оточення засудженого, умови утримання під вартою тощо). Дослідження підтвердило вплив двох груп соціального оточення засуджених (ув'язнених) – персоналу УВП (СІЗО) та близьких (сім'ї) – на їх суїцидальну поведінку. Отримані результати вказують на необхідність проведення психопрофілактичних заходів, спрямованих на підвищення обізнаності персоналу УВП та СІЗО з питань запобігання суїцидальної поведінки та їх соціально-психологічної компетентності загалом, сприяння збереженню зв'язків ув'язненого з близькими, що залишились на волі.

Список використаних джерел

1. Дебольский М. Г., Матвеева И. А. Суицидальное поведение осужденных, подозреваемых и обвиняемых в местах лишения свободы. *Психология и право*. 2013. № 3. С. 1–11.
2. Максимова Н. Ю. Психологічна профілактика суїциду та агресивної поведінки у засуджених до довічного позбавлення волі: метод. реком. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2011. 128 с.
3. Михайлов О. С., Горбань А. В., Мішук В. В. Кримінологія: навч. посібник. Київ: Знання, 2012. 565 с.
4. Політика щодо запобігання суїцидальної поведінки в установах виконання покарань та у слідчих ізоляторах України. В рамках Спільного проекту «Європейський Союз та Рада Європи працюють разом для підтримки в'язничої реформи в Україні» / переглянуто А. Шуть. Червень 2020. URL: <https://rm.coe.int/politica-final/16809ebeb4> (дата звернення: 14.02.2021).
5. Тернавська А. А. Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 226 с.
6. Bogatyrev I. G., Terekhova L. V. The theoretical and applied principles of the investigation of suicide prevention in penitentiary institutions of Ukraine. *Юридичний вісник*. 2014. № 3 (32). С. 127.

7. Rivlin A, Hawton K, Marzano L, Fazel S. Psychosocial Characteristics and Social Networks of Suicidal Prisoners: Towards a Model of Suicidal Behaviour in Detention. *PLoS ONE*. 8 (7). e68944. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0068944>.

8. Zhong Sh., Senior M., Yu R., Perry A. and Hawton K. Risk factors for suicide in prisons: a systematic review and meta-analysis *The Lancet Public health*. VOLUME 6. ISSUE 3. E164–E174. MARCH 01, 2021. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30233-4](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30233-4).

Гончаренко Оксана Григорівна,

доктор економічних наук, професор,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ З ПОЗИЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ПІДХОДІВ

Сучасна економічна наука застосовує різні підходи до вивчення соціально-економічних процесів у суспільстві. Економічна теорія права, номінована вченими як «економічний імперіалізм», уперше з'явилася в наукових працях Г. Калабрезі, де автор за допомогою аналітичних підходів неокласичної економічної науки розкрив юридичні аспекти виникнення нещасних випадків [1, с. 501], а Р. Коуз за допомогою економічних категорій досліджував правопорушення у відносинах власності [2, с. 188].

Пізніше науковці використовували різні економічні підходи в дослідженнях злочинності. Наукова праця «Економічний аналіз і людська поведінка» Г. Беккера розкриває передумови виникнення позитивної економічної теорії, яку сучасні вчені назвали «моделлю раціонального вибору» [3, с. 27], яку Чезаре Беккарія в праці «Про злочин і покарання» та Джеремі Бентама в праці «Теорія покарань і заохочень» поклали в основу досліджень мотивів скоєння злочинів і визначення покарань. Бентам Дж. у праці «Принципи кримінального права» стверджує, що зиск від злочину – це сила, яка мотивує людину до скоєння правопорушення, а от страждання від покарання – це інша сила, яка, навпаки, запобігає його скоєнню. І якщо перша сила переважає, то злочин буде скоєно [4]. Саме цей підхід покладено в основу сучасного економічного аналізу поведінки злочинців, фундаментальні основи якого було викладено в працях американського економіста Гаррі Беккера «Злочин і покарання: економічний підхід». Автор ствер-

джує, що «економічний підхід домінує в поведінці злочинця, результатом якої є максимізація функції корисності або збагачення родини, фірми чи державної установи» [5, с. 189]. В основі цього підходу автор визначає правопорушника як homo economicus (людину економічну), яка прагне максимізувати власну вигоду за умови обмеженості ресурсів, тобто свідомо планує свою діяльність, обираючи із різних варіантів своєї поведінки той, за якого ставлення вигоди до затрат буде максимальним. Беккер Г. довів, що принцип оптимізації дозволяє пояснити не тільки поведінку злочинця, а і визначити шляхи запобігання злочинній діяльності.

Учені економісти, юристи та соціологи, досліджуючи злочинність з позиції економічного підходу, в основу своїх наукових доробок вкладають всеохопний постулат «індивідуальної раціональної поведінки», згідно з яким злочинна діяльність здійснюється тоді, коли зиск від скоєння злочину, включаючи покарання і інші витрати, більші ніж легальні альтернативи. Поведінку злочинця економічна наука розглядає як поведінку людини, яка стоїть перед вибором, а саму злочинність – як діяльність або професію, що підтверджується фундаментальною теорією вибору. А оскільки результат злочину не визначений, Г. Беккер припускає, що злочинець прагне максимізувати очікувану корисність [3, с. 36].

Економічні дослідження злочинності, в основі яких покладено методи аналізу «витрати – вигода» і «витрати – ефективність» дозволяють монетизувати «суспільні процеси». Застосування вартісних оцінок, як універсальних мірил вартості всіх благ (зокрема, і людського життя), призвело до виникнення принципово нових антикримінальних концепцій. Слід зазначити, що одні вчені наполягають, що організована злочинність (монополізація злочинних промислів) є кращою, ніж дезорганізована злочинність, оскільки процес монополізації злочинного виробництва призводить, з одного боку – до зниження рівня злочинності, а з іншого – до економії витрат на її запобігання. На думку Дж. Бьюкенена, «така монополія є соціально бажаною, а тому правоохоронні органи не повинні ускладнювати діяльність такого монополізованого виробництва» [6, с. 34]. Томас Шелмінг вважає, що деякі «цілі» організованої злочинності збігаються з цілями суспільства.

Погляд на проблему злочинності крізь призму економічної раціональності вчені розглядають у двох площинах – моральної

(етичної) і матеріальної (економічної). Наявність кореляції між результатами аналізу проблем злочинності в цих площинах буде свідчити про гармонійний розвиток суспільства, а її відсутність – про високий ступінь аномії соціуму.

Дюкгейн Е. аномію трактував як такий стан суспільства, в якому проходить розпад, дезінтеграція і розлад певної системи усталених цінностей і норм, які підтримували традиційний суспільний порядок. Варто зазначити, що стосовно самої злочинності такий підхід можна застосувати з позиції суспільної безпеки (що є об'єктивною і вагомішою характеристикою, ніж кількість зареєстрованих злочинів). Оцінка суспільної безпеки здійснюється із врахуванням термінів покарань, встановлених судом або розмірів штрафних санкцій, встановлених законодавцем, що, на думку О. Гончаренко, така оцінка є не зовсім достовірною, але наближена інформація краща, ніж її відсутність взагалі [7, с. 355].

Законодавством України передбачено різні види покарань, і в тому числі, які виступають універсальною оцінкою суспільної безпеки. Але сам термін позбавлення волі не корелюється зі збитками, понесеними жертвою чи суспільством. А тому одні і ті ж наслідки можуть мати абсолютно різні покарання (наприклад, умовний термін чи довічне позбавлення волі, або визначення покарання за скоєний умисний злочин чи злочин, скоєний з необережності), результатом яких наступають однакові соціальні наслідки.

На думку Р. Познера, покарання – це «символічний акт», який не рівнозначний злочину [8, с. 345], а отже, на думку автора, покарання (з економічного погляду) не може бути інструментом виміру соціальних наслідків злочинності, і кількість зареєстрованих злочинів та встановлених судом термінів позбавлення волі не відображають реальний стан забезпечення громадянам суспільної безпеки та не враховують реальний масштаб заподіяних збитків.

Отже, економіка – це наука про раціональний вибір, і як поведінкова теорія здатна передбачити, наприклад, реакцію населення на зміну законодавства. Особа, яка вирішила порушити закон, користується таким же раціональним вибором, як і законслухняні громадяни, які вирішують, що купити в супермаркеті. І перший, і другий порівнюють зиск і витрати в результаті своїх дій, і різниця «вибору» лише в ціні (ціна злочину не має грошового еквівалента),

а тому економічні підходи можна однаково застосувати як у першому, так і другому випадках.

Список використаних джерел

1. Calabresi G. Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts. *Yale Law Journal*. 1961. № 70. P. 499–553.
2. Коуз Р. Фирма, рынок и право: пер. с англ. Москва: Новое издательство, 2007. 224 с.
3. Беккер Г. Экономический взгляд и человеческое поведение. *THESIS*. 1993. Т. 1. С. 24–40.
4. Bentham J. An Introduction to Principles of Morals and Legislation. Works of Jeremy Bentham. 1843.
5. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*. 1968. V. 76. № 1. P. 169–217.
6. Заостровцев А. П. Либеральная политическая экономия и философия Джеймса Бьюкенена. *Вопросы экономики*. 2013. № 11. С. 34–52.
7. Гончаренко О. Г. Суспільне благо і проблеми його формування правоохоронними органами. *Sozioökonomische und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung: kollektive Monographie in 2 Bänden, B. 2 – Shioda GmbH, Steyr, Austria*. 2018. P. 341–358.
8. Познер Р. Экономический анализ права: в 2-х т.; пер. с англ. / под ред. В. Тамбовцева. Санкт-Петербург, 2004. Т. 1. 522 с.

Григор Владислав Сергійович,

студент 2 курсу магістратури факультету фізичного виховання
Донбаського державного педагогічного університету;

Остополець Ірина Юрївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної психології

Донбаського державного педагогічного університету

МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ЯК ФАКТОР ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Провідними принципами сучасної освіти є гуманізація та демократизація навчально-виховного процесу. Їх реалізація багато в чому залежить від сумісних зусиль педагогічного колективу освітнього закладу, їх злагодженості, позитивної налаштованості, наслідуваності в діях, доброзичливості в стосунках.

Мета дослідження полягала в теоретичному аналізі наукових концепцій і емпіричному вивченні міжособистісних стосунків у колективі вчителів загальноосвітньої школи.

Методи дослідження: 1) теоретичний: вивчення і аналіз наукової літератури у сфері соціальної і організаційної психології, соціології, психології менеджменту і управління персоналом з досліджуваної проблеми; 2) емпіричний: соціометрія; тестування; 3) статистичний: кількісний і якісний аналіз підсумкових даних емпіричного дослідження.

У практичній частині роботи були використані такі методики дослідження: соціометрія Дж. Морено, методика Ф. Фідлера «Оцінка психологічної атмосфери в колективі», методика Т. Лірі «Діагностика міжособистісних стосунків».

Дослідження проводилось на базі ЗОШ № 10 м. Торезьк Донецької області 2021 році. У ньому взяли участь 80 осіб, педагоги різних вікових груп, від 22 до 64 років.

Емпіричне дослідження було націлене на вирішення таких завдань:

1. Обґрунтувати базу дослідження та методичний інструментарій.
2. Визначити соціометричну структуру педагогічного колективу загальноосвітньої школи.
3. Вивчити психологічну атмосферу в трудовому колективі.
4. Визначити переважний тип міжособистісних взаємин.
5. Встановити зв'язок між соціометричним статусом досліджуваних, психологічною атмосферою в колективі та переважним типом міжособистісних взаємин. Результати проведення соціометрії представлено в табл.

Таблиця

Соціометрична структура досліджуваної групи педагогів школи (%)

Соціометричний статус	% від загальної кількості членів педагогічного колективу школи
Лідери	10
Популярні	10
Менш популярні	65
Відкинуті	15
Всього	100

З цієї таблиці ми бачимо, що: найменший відсоток належить «лідерам» (10 %) і «популярним» (10 %) – це заступники школи,

директор, вчителі-методисти. До «менш популярних» відносяться більшість вчителів, однак є й ті, яких члени педагогічного колективу «відкидають», тобто не популярні особистості. Причинами антипатії до деяких членів трудового вчительського колективу є недобррозичливість, конфліктність та інші особистісні характеристики непопулярних осіб.

Наступним етапом нашого дослідження було вивчення психологічної атмосфери в колективі. Вона оцінювалась нами за допомогою шкали-опитувальника, запропонованої Ф. Фідлером. Група досліджуваних вчителів оцінили психологічний клімат у колективі як сприятливий (загальний показник знаходиться в діапазоні від 10 до 35 балів). Таких досліджуваних у колективі 52 особи (65 %). Інші віднесені до другого рівня, як несприятливий (загальний показник у діапазоні від 36 до 80 балів). Таких людей 28 осіб (35 %). Ці дані дають підстави стверджувати про те, що шкільному практичному психологу, адміністрації школи слід приділити особливу увагу формуванню сприятливого психологічного клімату та атмосфери в трудовому колективі школи.

Наступним етапом було дослідження переважного типу міжособистісних взаємин. Отримані результати свідчать, що:

- 5 % опитаних схильні авторитарно відноситись до оточення. Цьому типу притаманно диктаторський, владний, деспотичний характер. Це сильний тип особистості, який прагне до лідерства у всіх видах групової діяльності. Для таких людей характерно те, що вони не прислуховуються до думки колег, схильні самостійно приймати рішення, не терплять зауваження, критику їх погляду чи діяльності;

- 15 % досліджуваних схильні егоїстично відноситись до оточення. Таким респондентам характерно прагнення бути над усіма, але одночасно в стороні від усіх. Це самозакоханий, незалежний тип особистості. Такі люди схильні перекладати відповідальність на оточення, а самі ставляться до них дещо відчужено, хвалькувато;

- 10 % досліджуваних схильні агресивно ставитись до оточення. Вони можуть виявляти вербальну агресію, грубість;

- 10 % досліджуваних підозрілі, схильні не довіряти людям;

- 10 % респондентів притаманна образливість, схильність до сумніву у всьому, злопам'ятність;

– у 15 % досліджуваних – підпорядкований тип, схильність скоріше підчинитися іншим, ніж брати на себе ініціативу;

– для 20 % респондентів характерно покірливість, залежність від інших;

– чверть опитаних педагогів схильні дружлюбно ставитись до оточення. Вони люб'язні з усіма, орієнтовані на прийняття і соціальне схвалення, прагнуть задовольнити вимоги всіх, бути «хорошими» для всіх, емоційно лабільні;

– 20 % досліджуваних схильні альтруїстично ставитись до оточення, почасти їм притаманні гіпервідповідальність, «трудоголізм», вони завжди приносять у жертву свої інтереси, прагнуть допомогти і співчувати всім, нав'язливі у своїй допомозі і дуже активні стосовно тих, хто поряд, приймають відповідальність за інших.

За критерієм Фішера достовірних розбіжностей не виявлено.

Таким чином, можна зробити висновок, що у досліджуваному педагогічному колективі переважають в основному доброзичливі стосунки. Більшість педагогів прагнуть до тісної співпраці, готові допомагати іншим, доброзичливі і дружлюбні.

Для визначення наявності/відсутності зв'язків між досліджуваними характеристиками психологічної атмосфери та переважного типу міжособистісних взаємин у педагогічному колективі було використано ϕ -критерій Фішера. При статистичній обробці даних була визначена достовірна розбіжність в авторитарному типі взаємин (0,01). Це свідчить про те, що респонденти в цілому вважають атмосферу в колективі сприятливою. Маємо розбіжність у дружлюбному та альтруїстичному типі взаємин (0,05), що також свідчить про сприятливу атмосферу в колективі.

Отже, можна зробити висновок, що респонденти з авторитарним, дружлюбним та альтруїстичним типом взаємин, на відміну від інших типів, вважають психологічну атмосферу в колективі сприятливою.

Наступним етапом роботи було вивчення наявності/відсутності зв'язків між досліджуваними характеристиками психологічної атмосфери та соціометричного статусу кожного члена групи. Було встановлено, що члени педагогічного колективу школи, які належать до «лідерів» та «популярних» оцінюють психологічну атмосферу як сприятливу (0,01), на відміну від «менш популяр-

них» та «відкинутих», які оцінюють клімат у колективі як несприятливий (0,01). Це свідчить про те, що члени педагогічного колективу, які посідають лідерські позиції в групі, і психологічну атмосферу в колективі вважають сприятливою.

Таким чином, на сьогодні перед суспільством гостро постала проблема наявності недоліків і труднощів у педагогічній міжособистісній взаємодії системи «вчитель – вчитель», що обумовлює зростання конфліктності, погіршення доброзичливого та позитивного спілкування, міжособистісної взаємодії членів підколективу і, як наслідок, – зниженню рівня ефективності навчального процесу.

Поняття «міжособистісні стосунки» ми розглядали як сукупність об'єктивних зв'язків та взаємодій між людьми у трудовому колективі, які мають неформальний характер і містять емоційно забарвлену та обопільно значущу оцінку партнерів по спілкуванню. Міжособистісні стосунки охоплюють широке коло явищ, але головним регулятором їх сталості, глибини, неповторності є привабливість однієї людини для іншої.

Позитивні ознаки соціопсихологічного клімату, такі як задоволеність-незадоволеність, теплота-холодність, співпраця, її відсутність виступають основними критеріями оцінки стосунків у педагогічному колективі.

У результаті соціометричного вимірювання було встановлено, що кількість осіб у кожному соціометричному статусі членів педагогічного колективу школи майже однакова. Найменший відсоток належить «лідерам» і «популярним» – це представники керівництва школи, заступники та ін. До «менш популярних» належать вчителі початкових, середніх і старших класів загальноосвітньої школи. Найменша кількість респондентів віднесена до статусу «відкинутих». Це вчителі, які відрізняються конфліктністю і недоброзичливістю та недружелюбністю у ставленні один до одного. Природно те, що взаємостосунки між представниками різних статусів абсолютно різні.

Було діагностовано факт того, що в педагогічному колективі переважають в основному доброзичливі взаємини. Вчителі прагнуть до тісної співпраці, позитивно налаштовані один до одного, готові прийти на допомогу, відповідальні і доброзичливі. Високі і середні бали у секторі «дружелюбність» (за тестом Т. Лірі) вказують на можливість характеризувати міжособистісні стосунки в педагогічному колективі як досить доброзичливі, теплі, тісні.

При статистичній обробці даних був використаний ϕ -критерій Фішера, за допомогою якого була визначена достовірна розбіжність між досліджуваними параметрами.

Список використаних джерел

1. Проблеми міжособистісних стосунків у колективі. URL: <http://www.refine.org.ua/pageid-3095-1.html> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Романовська Д., Ілашук О., Шурубуря С. Формування позитивного психологічного мікроклімату класних та педагогічних колективів. *Психолог.* 2012. № 21 (листоп.). С. 19–23.
3. Харівська С. В. Соціально-психологічний клімат у колективі та шляхи його оптимізації. URL: <http://liceycv.com/metodichna-rabota/krashh-naraczuivannya-pk/556-soczialnopsixologchnij-klmat-v-kolektiv-ta-shlyaxi-jogooptimizacz-metodichna-rozrobka> (дата звернення: 05.10.2021).

Денисенко Аліна Миколаївна,
здобувач вищої освіти на другому (магістерському) рівні
за спеціальністю 053 «Психологія», заочної форми навчання
Академії Державної пенітенціарної служби

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ

У сучасному українському суспільстві гендерна рівність давно визначена на декларативному рівні, і це дозволяє особам обох статей мати рівний правовий статус і дає рівні можливості для його реалізації у всіх сферах життя. Але на практиці існування цього явища в нормативних актах не достатньо для ствердження його існування в реальному житті та свідомості суспільства. Неабияким чинником під час створення міцного правового інституту є відкритість поглядів та орієнтованість громадян на втілення права в життя. Звідси витікає необхідність говорити про низьку правосвідомість суспільства та статеvu упередженість.

Метою роботи є вивчення правового й соціального аналізу сприйняття та розуміння гендерної правосвідомості, а саме їх відмінностей.

Це питання вивчали: І. Андрусак, Н. Анішук, О. Бандурка, Т. Піковська, К. Левченко, Т. Фулей та ін.

Так, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає необхідність дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя, тобто подолання за допомогою ефективних правових механізмів усіх форм дискримінації за ознакою

статі, виявлених в процесі проведення гендерно-правової експертизи [1].

Звісно, питання гендерної рівності на сьогодні посідає провідне місце у всіх сферах життєдіяльності, що надає можливість не порушувати права жінок та чоловіків.

Правосвідомість – форма (частина) свідомості людей, яка відображає правову дійсність, репрезентує ставлення людей до права як у статиці, так і в динаміці його буття, впливає на характер поведінки людей у сфері правового регулювання суспільних відносин [3, с. 316].

Отже, правова поведінка людини в суспільстві на пряму залежить від їх правосвідомості, тобто дотримання й виконання чинних законів, моральних принципів у державі.

Бандурка О. зазначає, що кожна людина завжди має тією чи іншою мірою правосвідомість (наприклад, позитивну або негативну за своїм загальним оцінним ставленням до права як регулятора суспільних відносин), оскільки свідомість людини, як відомо, формується винятково в суспільстві, а правове регулювання суспільних відносин притаманне будь-якому сучасному цивілізованому суспільству [3, с. 316].

Та зауважимо, що правосвідомість, як правило, не існує в «чистому» вигляді, часто правосвідомість переплітається з моральними переконаннями. Люди оцінюють право і правові явища з погляду моральних категорій добра і зла, справедливого і несправедливого, совісті, честі та ін. Ставлення до права часто визначається політичними поглядами. Однобічний політичний підхід до права не дає можливості повністю зрозуміти його сутність і роль у житті суспільства.

Фулей Т. вважає, що досягнення гендерної рівності є однією з найбільш актуальних проблем сучасності та розглядається як центральна у справі захисту прав людини, функціонування демократії, утвердження верховенства права та економічного зростання і сталого розвитку. У контексті сучасних соціально-економічних перетворень поняття гендерної рівності отримало кілька визначень, більшість з яких ґрунтуються на концепціях не лише рівних прав, а й рівних можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життя [5, с. 22–29].

Таким чином, чоловіки й жінки повинні мати один й той самий суспільний статус, а саме маєтсь на увазі користування однаковими умовами реалізації всіх прав людини, однакові можливості робити внесок у політичний, економічний, соціальний розвиток держави, а також рівною мірою користуватися результатами розвитку тощо.

Стаття 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» розкриває принципи недискримінації у законодавстві України і свідчить про те, що Законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; повагу до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [2].

Отже, формування сталої правосвідомості стосовно гендерних відмінностей виключає будь-які форми дискримінації осіб, зважаючи на те, що головною цінністю громадського суспільства є окрема особа.

Піковська Т. вважає подолання традиційних гендерних стереотипів, творення нових форм і загальнолюдських стандартів для жінок та чоловіків, гендерної культури нового візця – потреба перебудови України в контексті світової спільноти, створення нових форм міжнародного спілкування та міжнаціональних відносин. Практика гендерних перетворень має враховувати систему потреб і критеріїв, які відображають сучасні уявлення про соціальну справедливість розподілу ролей між жінками й чоловіками у суспільному житті, соціально-трудовах і сімейних взаєминах, бізнесі, в інформаційній сфері [4, с. 192–197].

Таким чином, вважаємо, що проблема гендерної правосвідомості існує, шляхи її вирішення розповсюджуються на популяризацію вже наявних законодавчих норм та створення нових. Необхідно забезпечити гарантії рівного розподілу прав та можливостей у всіх сферах життєдіяльності незалежно від статі. Гендерна концепція суспільного розвитку покликана реалізувати стан рівних прав і можливостей між чоловіком й жінкою на практиці, а саме суспільне виробництво, соціально-трудова та сімейні відносини.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Бандурка О. М. Теорія держави і права: підручник. Харків, 2018. 416 с.
4. Піковська Т. В. Правосвідомість як основа механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 191–197.
5. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Київ: ВАІТЕ, 2016. 180 с.

Попружна Алла Василівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ДІЯЛЬНІСТЬ ГУБЕРНАТОРА Є. К. АНДРЕЄВСЬКОГО З МОДЕРНІЗАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ ЧЕРНІГОВА НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

З-поміж багатьох добрих справ Євгена Костянтиновича Андреевського (1847–1917), який очолював Чернігівську губернію впродовж дев'яти років (1893–1903), підтримка і розвиток пенітенціарних закладів Чернігова посідала важливе місце.

Початковий період губернаторства Є. К. Андреевського припав на необхідність модернізувати місто, адже нічим особливим, крім старовинних храмів, Чернігів не вирізнявся. Відомо, що у 1895 р. у ньому проживало 30 995 жителів. Місто розвивалось дуже повільними темпами.

Один з векторів модернізації був направлений на пенітенціарні заклади. Так, 24 липня 1899 р. відбулися закладини кам'яного Будинку працелюбства та Народного дому, який мав стати «пріютом, дающим темному и бедному люду кров, пищу, заработок, развлечения, просвещение и отвлечение от пьянства» [1, с. 130].

За сприяння губернатора працю в'язнів почали використовувати для покращення каналізаційної системи міста, а спеціально придбані коштом Міністерства внутрішніх справ насоси та герметичні бочки передали в розпорядження начальника чернігівської тюрми, де і провели випробування по вивезенню нечистот.

Після вдалого іспиту чернігівська тюрма ще певний час виконувала підряд на цей вид діяльності.

У 1898 р. у жіночому відділенні губернської в'язниці відкрили панчішно-в'язальну майстерню, в якій виконувались замовлення жителів міста по «весьма дешевым ценам». Залучення арештантів до різних видів робіт збільшило заробітки губернської тюрми у п'ять разів [1, с. 130].

Значна увага на засіданнях комітету приділялась духовному вихованню ув'язнених, зокрема, клопотанням Є. К. Андрєєвського у тюрмах губернії створювались бібліотеки.

11 вересня 1897 р. в'язницю відвідав відомий проповідник отець Іоанн Кронштадський, який приїхав до Чернігова на поклоніння мощам св. Феодосія. Він звернувся до арештантів зі словами: «Пользуясь случаем, я посетил и вас, братья и сестры, в вашем заключении постарайтесь смиренно отбыть постигшее вас наказание, сделаться полезными членами общества и государства. Кайтесь в ваших грехах, пока есть время, и Господь простит вас». Іоанну Кронштадтському піднесли ікону св. Феодосія, кошти на виготовлення якої арештанти зібрали «по собственному почину, а когда излишек собранной суммы предложено им было возратить, просили начальника тюрьмы употребить остаток на украшение иконы, перед которою ежедневно читается их общая молитва» [2].

Губернатор опікувався покращенням зовнішнього вигляду Петропавлівської «тюремной церкви».

Андрєєвський Є. К. прискіпливо контролював виконання постанов комітету: «Г-н Начальник губернии, посетив на днях Черниговскую тюрьму, заметил, что сделанное в начале зимы замечание о необходимости устроить хотя бы небольшой лазарет в женском отделении тюрьмы, исполнено лишь в некоторой части, т. е. отведена комната, постели же предположено брать из мужского лазарета лишь в случае поступления больных. Начальник губернии считал этого недостаточным, отдал распоряжение немедленно поставить постели и постоянно иметь на женской половине лазарет в полной готовности на 3–4 кровати. В настоящее время женский лазарет в Черниговской тюрьме вполне оборудован» [1, с. 131].

Хвилювала губернатора доля дітей арештантів, яких тримали у в'язниці разом із батьками, що скоїли злочин. Він звернувся до керівників тюремних закладів губернії з проханням «принять меры, чтобы дети по возможности помещались отдельно, либо в детскую половину Дома Трудолюбия» [3].

Як відомо, до судової реформи 1864 р. у Російській імперії не було спеціальних установ для виховання та перевиховання дітей-правопорушників. Підлітків тримали в тих самих тюрмах, що і дорослих, що дуже негативно позначалося на їхньому подальшому життєвому шляху.

5 грудня 1866 р. був затверджений закон про заснування колоній для морального виправлення неповнолітніх порушників. А вже 1894 р. у Чернігові було засновано Землеробсько-ремісничу колонію для малолітніх. Цей заклад мав не тільки перевиховувати малолітніх порушників закону, а й дбати про «религиозно-нравственное воспитание, направление воли к добру, развитие умственных способностей и физических сил» [1, с. 131]. Для виховально-виправного закладу придбали велику ділянку землі на Подусівці. 18 липня 1895 р. жителів міста запросили на закладання будинку колонії.

У реалізації проекту грошову допомогу надавали благодійники, серед яких особливо відзначився Н. А. Терещенко. 18 жовтня 1896 р. відбулося освячення будинку колонії, що завершилось урочистим обідом. У подальшому діяльність цього закладу була в полі зору губернатора.

Навчально-виховний процес для вихованців колонії віком 14–17 років передбачав вивчення основ Закону Божого, письма та арифметики, історії та географії Росії. З дітьми займалися малюванням та церковними співами, читали твори класиків російської та зарубіжної літератури. Підлітки опановували ремісничі та сільськогосподарські професії.

Продукцією власного виробництва колонія торгувала на міському базарі у спеціально обладнаному приміщенні біля П'ятницької церкви, про що потурбувався Є. К. Андреєвський. Ціни на товари були цілком прийнятними для широких верств населення [4].

Таким чином, відомості про модернізаційну діяльність чернігівського губернатора Є. К. Андреєвського доповнюють уявлення про історію пенітенціарних закладів ХІХ ст.

Список використаних джерел

1. Самохіна Н. С. Чернігів за часів губернатора Євгена Андрєєвського. *Скарбниця української культури*: збірник наукових праць. Чернігів, 2012. Вип. 14, С. 122–140.
2. *Черниговские губернские ведомости*. 1897. 17 септєбря (№ 1259).
3. *Черниговские губернские ведомости*. . 27 июля (№ 514).
4. *Черниговские губернские ведомости*. 1895. 24 марта (№ 397).

Садиков Мурат Абдикасович,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри
правового забезпечення господарської діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ НА КРИМІНОГЕННУ СИТУАЦІЮ В УМОВАХ COVID-19

Комфортне відчуття людини у світовому просторі залежить не тільки від глобалізації та інтеграції світогосподарського зв'язку держави, але і від розуміння соціумом змін, які викликані швидкими темпами зростання науково-технічного прогресу (НТП) і адекватному реагуванню на його досягнення. На сьогодні сучасна наука не спроможна дати відповідь на невідкладні питання суспільства, від яких напрямів інновації залежить майбутнє, але це не визначає, що наука неспроможна систематизувати і відокремити першочергові завдання для суспільного прогресу.

Суспільний лад у кожній державі залежить від багатьох факторів і незмінним є співвідношення базису (економіка) і надбудови (законодавство). Тому питання, від чого більше залежить прогрес суспільства, завжди було предметом дискусії економіки та інших суспільних наук.

Напевне, головне завдання влади на сучасному етапі – організація ефективної діяльності всіх інституціональних одиниць, які відповідають за безпеку та життєдіяльність людей, а також уявленням громадської думки про благополуччя та впевненості за майбутнє.

Сукупність цих категорій (базису і надбудови) визначені у Конституції України (1996), Кодексах, Законах і інших нормативних положеннях. На жаль, за роки незалежності в Україні не досягнуто суспільного ладу, що викликає обурення мешканців усіх регіонів, особливо в умовах пандемії COVID-19. Чинниками, які

впливають на обурення народу на рівень життя, є різке погіршення економічного стану (базису) в державі, безробіття, незадоволення рівнем заробітної плати, зріст цін на споживчі товари (продукти), на комунальні послуги тощо.

Звісно, період спаду економіки і фінансової кризи довгий час у державі погіршується криміногенна ситуація і зростає кількість злочинів: вбивство, крадіжки, шахрайство та ін. При цьому відповідні державні інститути в Україні не спроможні забезпечити елементарні конституційні права громадян (табл.).

Таблиця

Вплив соціально-економічного стану[1] на криміногенну ситуацію [2] в Україні 2000–2021 рр.

Роки	ВВП на душу населення, грн	Індекс реальної з/п, у % до попереднього року	Кількість безробітних, тис. осіб	Усього злочинів, од.	У т. ч. особливо тяжких, од.
2000	3582			587795	205236
2010	23798		1712	500902	179247
2011	29980		1661	515833	171119
2012	32480		1589	443665	145733
2013	33965	106,8	1510	563560	156131
2014	36904	86,5	1847	529139	154218
2015	46418	90,1	1654	565187	177853
2016	55899	106,5	1678	592604	213521
2017	70224	118,9	1697	523911	198074
2018	84192	109,2	1577	487133	167986
2019	94589	111,4	1624	444136	140468
2020	100432	10,2	1800	335000	-
2021р. I і II квартали	100803	92,7	1757		

Джерело: складено [1–5].

На підставі наведених даних табл. 1 можна зробити висновки про те, що соціально-економічна ситуація в державі негативно впливає на розвиток суспільства у сучасних умовах COVID-19.

Аналіз свідчить, що валова внутрішня продукція (ВВП) на душу населення у 2020 р. зросла порівняно з 2013 р. утричі (100 432/33 965) грн/рік. За даним НБУ, на початок 2013 р. курс долара США до гривні був 7,98, а в 2020 р. – 27,50 грн. Звідси середній достаток мешканців України у 2013 р. досяг \$4250, а в

2020 р. – \$3652 за рік, тобто менше на \$598. Індекс реальної заробітної плати до попереднього року за аналізований період знизився з 106,8 до 92,8 %. Водночас чисельність безробітних зросла з 1,510 до 1,800 млн осіб, а за перший і другий квартал 2021 року – 1,757 млн осіб.

Останніми роками вплив соціально-економічної ситуації до криміналізації свідчить такі дані (табл.). У цілому за 2000–2020 рр. динаміка злочинності має тенденцію до скорочення, але особливо важкі – знижуються повільно, що не виправдовує сподівання українців.

Однією з суттєвих проблем на сучасному етапі залишається корупція. За даними міжнародної організації (Transparency International), Україна посідала 117-е місце з 179 країн за рейтингом корупції (станом на 2020 р.) [3].

Незважаючи на початок ХХІ століття, демократизацію суспільства та розвитку інтеграційних процесів до європейської спільноти, в країні залишається пограбування і бандитизм, які є головним бар'єром інтеграції України до ЄС і вступу до НАТО.

Найбільша кількість пограбувань відбулася 2004–2006 роках – 40,0 тис. випадків, у 2019 р. 11,160, а у 2020 р. більше 6,0 тис. За фактом бандитизму статистика свідчить 12 випадків у 2012 р. і 155 у 2019 р. [3].

Особливу занепокоєність у суспільстві викликає велика чисельність організованої злочинної групи (ОЗГ). Основна злочинність і мотиви ОЗГ розповсюджена в економічній, фінансовій сфері, вбивстві, незаконному заволодінні чужим майном (рекет) тощо. На жаль, боротьба з ОЗГ ведеться не ефективно [2]. Реформування підрозділів і скасування діяльності СБУ в економічній сфері не доцільно, оскільки МВС не спроможна вести боротьбу зі злочинністю у фінансово-економічній сфері.

Треба розуміти, що злочинність – наслідок фінансово-економічної кризи або природного явища, з чим не спроможні боротися сучасні правоохоронні органи. Тривалий час ведеться розмова про боротьбу із злочинністю, про корупцію. А віз і досі там, тобто проблема не тільки залишається, а й трансформується краще до нових умов, ніж за кордоном.

На наш погляд, у свій час дав відповідь на це запитання письменник Олесь Бузина: «Боротьба з корупцією у самій корупції»,

за що був вбитим. Безумовно, ця тема викликає побоювання, вона зачіпає інтересів олігархів, кримінальних елементів і деяких «категорій» можновладців. Не випадково, як відреагували на пропозицію Президента України «Про деолігархізацію» (2021).

З року в рік збільшується асигнування з бюджету держави на потреби правоохоронних органів РНБО, прокуратури, суду, СБУ, МВС та інші новостворені їх структури. Влада і керівництво правоохоронних органів не розуміють, де головна причина відсутності результатів боротьби зі злочинністю в Україні. Слід особливо зазначити: «Треба боротись не із злочинністю, а з системою, що породжує цю злочинність», на наш погляд, що мав на увазі саме О. Бузина. Категорія: «злочинність» притаманна для всіх злочинних груп і елементів, а «корупція» – керівництву державної влади, регіональних, місцевих органів самоврядування та правоохоронних структур.

Для визначення ролі і міри відповідальності всіх органів не дозволяє тема та обсяг тези. Тому зупинимось на діяльності ключових органів, які знаходяться на першому плані, і від їх ефективної роботи залежить благополуччя в країні, це – Міністерство внутрішніх справ України (МВС), прокуратура, адвокатура.

Таким чином, враховуючи постановку проблеми щодо впливу стану економіки на криміногенну ситуацію в країні, слід зазначити:

1. Якщо б економіка запрацювала краще, злочинність в Україні зменшилась би? – Ні. Більше того, «злочинство» залишиться у великих масштабах на новому якісному рівні. Цьому свідчить використання досягнень ІТ-технологій, НТП, трансформація фінансової системи, людського фактору, рекламна діяльність провідних телеканалів, засобів ЗМІ тощо. У період пандемії COVID-19 не треба звільняти працівників з роботи незалежно від форм власності суб'єктів господарювання. Особливу увагу слід звернути на діяльність виконавчої влади державних органів, ОТГ, ВНЗ, МВС, МОЗ, де йдеться про свавілля порушення прав громадян. Тому «нужденна особистість не може бути патріотом» і вимагати від таких осіб суспільного порядку не доведеться. Треба налагодити систему допомоги багатодітним сім'ям, пенсіонерам з фонду страхування, де акумулюються величезні гроші і заробітна плата працівників найвища.

2. На жаль, омана, свавілля, незадовільна робота окремих працівників і внутрішньої служби безпеки МВС, керівництва НП МВС та регіонального управління в Україні стає нормою, тому в рамках дозволеного етикою і принципами організації конференції дамо лише загальні висновки і пропозиції.

3. Роботу МВС не доцільно оцінювати з особистістю міністра, оскільки «короля таким, яким він є, робить його оточення». Безумовно, є дуже багато помилок у діяльності Міністерства в минулому. Одна з них у доповіді ексміністра МВС А. Авакова у Верховній Раді України (2021 р.) щодо розкриття злочинності (47,7 %). Насправді це не відповідає дійсності. Регіональні Управління НП автоматично списують справи не розслідуючи, а скільки людей не вірять і не звертаються в поліцію. Тому треба організаційна реформа в системі МВС, прийом заяви, реєстрацію та облік необхідно передати відокремленій структурі від МВС.

4. Слідчий комітет (СК) треба підпорядкувати до Президентської структури, як і в інших цивілізованих країнах. Розробити систему заохочення працівників СК, тобто 10–15 % суми відшкодування в економічній сфері (крадіжки з вандалізмом тощо) додати як преміальні працівнику (кам) НП, а за розкриття кримінальних злочинів, особливо тяжких, передбачити від конфіскованого майна або суми відшкодування. По-перше, це дисциплінує працівника (ків) ВП. По-друге, працівник СК не буде йти на компроміс зі злочинцями.

5. Особливу увагу приділити першій ланці ланцюга в боротьбі зі злочинністю, тобто створенню умов для дільничного, або шерифу Об'єднання територіальної громади (ОТГ), селищ. Треба відмовитись від послуг МВС та фонд заробітної плати і посаду дільничного передати до штату ОТГ, відрахування до бюджету держави зменшити на суму фонду заробітної плати і витрати утримання дільничного. Чим більше скарг і гвалту на місцях, тим більш дільничні від НП «потрібні». Згідно з КПКУ і Законом «Про поліцію» дільничний не має право брати участь у розкритті кримінальних злочинів на місцях, не бере ні виховної, ні профілактичної роботи серед підлітків, розповсюдженні наркотиків серед молоді. Тому голова ОТГ повинен бути підзвітним особою до Президента, щоб гарант Конституції бачив, що відбувається на місцях, і викликати відповідальних осіб до ВРУ із звітом. Для

цього треба моніторинг, ОДА, РДА, і зобов'язати статистичну службу держави про необхідність надання об'єктивної інформації «про криміногенну ситуацію у регіонах» Президенту. На сьогодні з урахуванням ситуації у суспільстві було б доцільним перейти від Парламентської форми правління державою до Президентської.

6. Про роботу прокуратури щодо контролю діяльності НП МВС особлива розмова. Практично прокуратура займається відпискою, ніхто не виконує припис прокурора, і заявники подають чергову скаргу через два місяці, а «віз понині там». Так коло «законності і правопорядку» продовжується кожний місяць і рік. Вони сплять і отримують добру заробітну плату, плюс пенсійне забезпечення. До речі, у програмі підготовки юристів відсутні «економічні дисципліни», тому вони забули джерела фонду утримання прокуратури. Чому на законодавчому рівні не розробити економічні важелі впливу на діяльність правоохоронних органів, тому що «недоцільно і неможливо визначити кількість і обсяг роботи» це не так, головна оцінка обурення мешканців і недовіра до влади і закону. Конституційно прокурор «виконує» дуже «важливу» функцію. «Бог не Мікеша, а в нього своя книжка». Чи дочекається народ справної роботи правоохоронних органів, на сьогодні це велике питання.

7. Останнім часом у всіх великих містах, на кожній вулиці є табличка «Адвокат, усі види послуг», мабуть, дуже багато «бізнесменів» з юридичною освітою стали безробітними. Формулювання заяви (скарги) до суду коштує \$500 дол. США. Чому Мініюсту України не розробити і внести в законодавство «Про адвокатуру» пропозицію щодо оплати приватних адвокатів? Кожні досудові справи мають власну ціну позову, за винятком окремих випадків. Тому клієнтам треба роз'яснити супровід справи до суду і розгляд коштує 3–15 % (приблизно) від ціни позову, залежно від складності збору матеріалів тощо. Мито – окрема плата. Цю суму сплачує позивач від отриманої суми від відповідача за рішенням суду. Такий підхід дисциплінує громадян, відповідно працівників правоохоронних органів від корупції. А адвокатів змушує до сплати об'єктивно податків. Коли 99,5 % справ будуть доходити до суду, то осіб, схильних до злочинства, буде

менше, суспільство стане законослухняним, а країна цивілізованою та демократичною.

Список використаних джерел

1. Пелех О. Б. Аналіз динаміки ВВП України в контексті європейського розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2019. Вип. 23. Ч. 2. С. 60–64.
2. Преступность на Украине // Матеріал из Википедии. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Corruption Perceptions Index 2018 (англ.). Transparency International. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/note-21> (дата звернення: 05.10.2021).
4. Валовий внутрішній продукт за 2018 рік / Держкомстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2018u.htm (дата звернення: 05.10.2021).
5. UAH 1.5 b in budget funds embezzled since year-start, interior minister says (англ.). Economy. Interfax-Ukraine (18 June 2009). 10 апреля 2016.

СЕКЦІЯ 3.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗБУДОВІ ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Музика Віталій Валентинович,
старший викладач центру професійної освіти
Територіально відокремленого відділення «Білоцерківська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ, ЩО ПРИЗНАЧАЄТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМ В УКРАЇНІ ТА ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Протягом останніх років спостерігається стійкий інтерес громадськості та науковців до злочинності неповнолітніх, при цьому особлива увага часто приділяється відбуванню ними кримінальних покарань. Це безпосередньо стосується й такого виду покарання, як позбавлення волі. Причому ці питання у всьому світі викликають неоднозначні реакції урядів та засобів масової інформації, закликаючи до поліпшення реабілітації та підтримки неповнолітніх правопорушників, змагаючись із голосами, які виступають за більш каральні підходи.

Однак потрібно пам'ятати, що неповнолітні є однією із найбільш вразливих категорій суспільства як у нашій державі, так і в будь-якій іншій. Особливо це стосується засуджених неповнолітніх, яким у силу своїх вікових особливостей досить важко захищати свої права.

Враховуючи, що позбавлення волі є найвищою мірою покарання, яке застосовується до неповнолітніх як у нашій державі, так і в більшості інших, а його застосування насамперед покликане протидіяти новим злочинам, вчиненим неповнолітніми та молодими людьми. Ми вирішили провести порівняльний аналіз позбавлення волі як виду покарання, що призначається неповнолітнім в Україні та Латвійській Республіці, з метою виокремлення спільних та відмінних рис цього виду покарання у цих державах.

В Україні покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-

виконавчої установи закритого типу. Відповідно до Кримінального кодексу України виділяють два види позбавлення волі: позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Покарання у виді довічного позбавлення волі до неповнолітніх в Україні не застосовується. Покарання у виді позбавлення волі особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, може бути призначене на строк від шести місяців до десяти років, крім випадків, вчинення ними особливо тяжкого злочину, поєданого з умисним позбавленням життя людини, в такому випадку може бути призначене покарання на строк до п'ятнадцяти років. Цей вид покарання застосовується завжди як основний, може призначатись як самостійно, так і в поєднанні з додатковими покараннями [1].

За Кримінальним кодексом Латвійської республіки такий вид покарання, як позбавлення волі полягає у примусовому утриманні особи в установі виконання покарань. Цей вид покарання призначається на строк від п'ятнадцяти днів до двадцяти років, а у випадках, спеціально передбачених цим кодексом, позбавлення волі може бути призначене довічно. Однак до особи, яка вчинила злочин до досягнення нею вісімнадцяти років, довічне позбавлення волі не застосовується, а строк покарання не повинен перевищувати: десяти років – за особливо тяжкі злочини; п'яти років – за тяжкі злочини, пов'язані з насильством або загрозою насильства, або які спричинили тяжкі наслідки; два роки – за інші тяжкі злочини. За менш тяжкі злочини до неповнолітнього не застосовується позбавлення волі. Також, якщо особа до досягнення нею вісімнадцяти років вчинила злочин, для яких мінімальна межа строку покарання у вигляді позбавлення волі зазначена у санкції відповідної статті, суд може накласти покарання нижче цього мінімуму, навіть якщо правопорушення було вчинено за обтяжуючих обставин [2].

Можна зазначити, що в Україні та Латвії норми законодавства щодо призначення покарання у виді позбавлення волі досить схожі. Так, по-перше, покарання у виді довічного позбавлення волі до неповнолітніх у цих державах не застосовуються, по-друге, строки покарання зменшені у порівнянні з ідентичними покараннями для дорослих.

Що стосується віку, з якого призначають покарання у виді позбавлення волі, то в Україні відповідно до Кримінального кодексу України загальний вік кримінальної відповідальності становить шістнадцять років, але у випадку вчинення злочинів, перерахованих у ч. 2 ст. 22 цього кодексу, кримінальна відповідальність настає з чотирнадцяти років [1].

На відміну від України, латвійське законодавство використовує інший підхід у визначенні віку кримінальної відповідальності. Так, у Кримінальному кодексі Латвійської республіки передбачений лише один загальний для всіх вік кримінальної відповідальності, який становить чотирнадцять років [2].

Можна сказати, що в цьому аспекті українське законодавство є більш гуманнішим до неповнолітніх.

Метою виконання такого виду покарання як позбавлення волі в Україні є кара, яка полягає в позбавленні або обмеженні прав і свобод засудженого, виправлення засудженого, що передбачає процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [1].

У Латвії покарання у виді позбавлення волі застосовується з метою: захисту громадської безпеки; відновлення справедливості; покарання особи винної у скоєнні кримінального правопорушення; ресоціалізації покараної особи; та забезпечення дотримання засудженими та іншими особами законодавства й утримання їх від вчинення кримінальних правопорушень [2].

Порівнюючи мету застосування покарання у виді позбавлення волі в Україні та Латвії, можна прослідкувати їх схожі риси, так в обох випадках законодавець відводить ключове місце виправленню засуджених та запобіганню злочинності.

Якщо порівнювати місця, де неповнолітні відбувають покарання у виді позбавлення волі, то можна зазначити, що в Україні забезпечується роздільне тримання неповнолітніх та дорослих засуджених до позбавлення волі. Засуджені неповнолітні відбувають покарання у виховних колоніях [3].

Що стосується Латвії, то там також забезпечується роздільне тримання неповнолітніх та дорослих засуджених. Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу Латвійської республіки неповнолітні чоловіки засуджені до позбавлення волі відбувають покарання в навчальних закладах для неповнолітніх, а неповнолітні жінки у жіночих в'язницях, в окремих відділах, організованих як навчальні заклади для неповнолітніх. У навчальних закладах для неповнолітніх неповнолітні засуджені відбувають покарання під вартою [4].

Можна констатувати, що в зазначених державах засуджені неповнолітні тримаються у спеціалізованих закладах для неповнолітніх, які відрізняються від установ, де відбувають покарання дорослі засуджені.

Однак після досягнення ними повноліття вони можуть бути переведені до виправних установ для дорослих. Так, в Україні засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, переводяться із виховної колонії для подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. Разом з тим в українському законодавстві передбачена можливість залишення їх у закладах для неповнолітніх. Так, відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України з метою закріплення результатів виправлення, завершення загальноосвітнього або професійно-технічного навчання засуджені, які досягли вісімнадцятирічного віку, можуть бути залишені у виховній колонії до закінчення строку покарання, але не довше ніж до досягнення ними двадцяти двох років [3].

У латвійському законодавстві є досить схожа норма: «з метою посилення результатів ресоціалізації та забезпечення доступу до загальної освіти або професійної підготовки засуджені, які досягли вісімнадцяти років, можуть за рішенням присяжних утримуватися навчальних закладах для неповнолітніх до кінця навчального року або до кінця покарання, але не довше двадцяти п'яти років. У виняткових випадках за рішенням комісії з оцінювання засуджених, який досяг двадцяти п'яти років, може бути залишений у навчальному закладі для неповнолітніх до кінця навчального року» [4]. У порівнянні з українським законодавством ця норма є більш гуманнішою та універсальною.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що в Україні та Латвійській Республіці позбавлення волі як вид покарання, що призначається неповнолітнім, має досить схожий характер. У цих державах покарання у виді позбавлення волі на певний строк є найбільш тяжким видом покарання, що застосовується до неповнолітніх. Строки покарань, що застосовуються до неповнолітніх, є меншими у порівнянні з дорослими. Виконується цей вид покарання у спеціалізованих закладах для неповнолітніх. Однак, незважаючи на всю схожість, у кожній із держав є свої відмінності та особливі риси. Наприклад, латвійське законодавство передбачає вищу вікову межу перебування у закладі для неповнолітніх, та навіть після її досягнення надає можливість перебувати у закладі для неповнолітніх до закінчення навчального року. Це надає засудженим змогу завершити навчання та закріпити результати виправлення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Krimināllikums: Latvijas Republikas Likums pieņemts 17.06.1998. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 06.10.2021).
4. Latvijas Sodū izpildes kodekss: Latvijas Republikas Likums pieņemts 23.12.1970. URL: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=90218> (дата звернення: 06.10.2021).

Шармар Ольга Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ІСНУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ

Питання доцільності існування кримінального покарання у виді арешту в Кримінальному кодексі (далі – КК) України можливо з'ясувати, проаналізувавши положення цього кодексу та Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК).

Питання покарання у виді позбавлення волі та арешту, відмінності цих видів покарань досліджувалися у працях таких учених, як: І. І. Карпець, Г. С. Резніченко, О. А. Гритенко, А. Х. Степанюк, В. М. Бурдін та ін.

Стаття 60 КК України закріплює, що покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу (ч.1 ст. 63 КК України). Положення ч. 1 ст. 50 КВК України передбачає, що особи засуджені до арешту, відбувають покарання, як правило, за місцем засудження в арештних домах, а військовослужбовці – на гауптвахтах. Засуджені до покарання у виді арешту тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням чоловіків, жінок, неповнолітніх, засуджених, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, засуджених, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, і засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах. Іноземні громадяни і особи без громадянства, як правило, тримаються окремо від інших засуджених (ч. 1 ст. 51 КВК України). На засуджених до арешту поширюються права, обов'язки, заборони і обмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 51 КВК України). Аналіз цих положень дозволяє ствердити, що за змістом арешт має характер позбавлення волі (свободи). Але в ч. 3 ст. 51 КВК України надається перелік прав осіб, які відбувають покарання у виді арешту, вони мають навіть більш суворі обмеження порівняно з правами особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі. Це виявляється в тому, що в ч. 3. ст. 51 КВК України не передбачено для осіб, які відбувають покарання у виді арешту, права на телефонні розмови (в т. ч. мобільного зв'язку) та користуватися мережею Інтернет. Засуджені до арешту відбувають це покарання не в арештних домах, які функціонують на території установ виконання покарань, виправних колоній, виховних колоній, слідчих ізоляторів, що суперечить ч. 1 ст. 50 КВК України на підставі з наказу Мін'юсту від 15.02.2017 № 406/5 "Про затвердження Переліку найменувань

органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України" [1].

Ця ситуація викликає питання доцільності передбачення такого виду покарання як арешт у системі покарань КК України, якщо за змістом обмеження прав засудженого та характером відбування він ідентичний з позбавленням волі. Вважаємо, за доцільне зменшити нижню межу позбавлення волі від одного року до нижньої межі арешту, передбаченої в ст. 60 КК України одного місяця, і необхідність закріплення покарання у виді арешту як самостійного виду покарання в КК України буде недоцільною [2, с. 75].

Отже, в подальшому реформуванні кримінального законодавства необхідно враховувати реалії відбування покарання у виді арешту, яке здійснюється в тих же установах, що і ув'язнення, та залишити в системі покарання один вид покарання у виді ув'язнення на певний строк, скоригувавши строки покарання ув'язнення на певний строк.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Переліку найменувань органів, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів і навчальних закладів, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Мін'юсту від 15.02.2017 р. № 406/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0406323-17#n10> h (дата звернення: 18.04.2021).

2. Шармар О. М. Проблемні питання покарання у виді позбавлення волі та арешту в проєкті Кримінального кодексу України. *Сучасна доктрина кримінального права в правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. круглого столу (м. Харків, 14 трав. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 74–76.

Янчук Олег Борисович,

директор державної установи «Центр пробації»

РОЗВИТОК ПРОБАЦІЇ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У 2015 році прийнято Закон України «Про пробацію», відповідно до якого створено службу пробації, яка розпочала своє функціонування з 2017 року та продовжує свій розвиток.

Для успіху будь-якої організації важливо єдине розуміння персоналом мети та стратегічного бачення. На сьогодні пробація України має свою візію, місію та цінності. **Візія** – створення справедливого і безпечного для кожного суспільства, яке прагне жити без правопорушень. **Місія** – сприяння здійсненню правосуддя та виконання альтернативних тюремному ув'язненню покарань таким чином, щоб створити відповідне середовище, де суб'єкт пробації був би готовий жити, не вчиняючи повторних правопорушень. **Цінності:** професіоналізм, повага, партнерство, інновативність.

Одним із видів пробації є **досудова пробація**. Персонал пробації є учасником судового процесу. Це можливість для суду мати більше інформації про обвинуваченого та, відповідно, сприяти справедливому судочинству.

У 2021 році підготовлено та подано до суду більше **12 тис.** досудових доповідей. Важливим індикатором якості досудової доповіді є готовність обвинувачених брати участь у їх складанні; у підготовці **78 %** досудових доповідей обвинувачені виявили бажання скористатися правом участі у їх складанні; **85 %** досудових доповідей мали висновок про можливість виправлення правопорушника без позбавлення волі; **94 %** вироків рішення суду про можливість виправлення без ізоляції від суспільства збігається з висновком пробації.

З січня 2021 року на базі Національної школи суддів України запущено дистанційний навчальний курс з пробації для суддів, який розроблено суддями за участі фахівців Центру пробації. Важливо, що ініціатива створення такого курсу надійшла саме від суддів, які зацікавлені в розумінні місця пробації у системі правосуддя та використання потенціалу пробації для справедливого судочинства.

Очевидна перевага у застосуванні альтернативних покарань, починаючи з 2017 року, говорить про посилення вектору застосування альтернатив позбавленню волі, і певні результати розвитку та становлення пробації в Україні. Зокрема, впродовж останніх чотирьох років спостерігається тенденція щодо зменшення чисельності осіб, засуджених та взятих під варту, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах (2017 р. – 57,1 тис.; 2018 р. – 55,1 тис.; 2019 р. – 52,9 тис.; 2020 р. – 49,8 тис. осіб), а в проба-

ції чисельність осіб, які перебувають на обліку, залишається ста-
лою (2017 р. – 63,9 тис.; 2018 р. – 63 тис.; 2019 р. – 65,5 тис.;
2020 р. – 63,3 тис. осіб).

Останні чотири роки, з 2018, ми фіксуємо поступову позити-
вну динаміку індикаторів **наглядової пробації**, які свідчать про
розвиток та підвищення результативності пробації та підтвер-
джують дієвість інструментів і заходів соціально-виховної ро-
боти для виправлення засудженої особи: засуджено за ухилення
від відбування покарання – від **3,4 до 2,4 %**, скасовано іспитовий
термін за невиконання обов'язків – **1,3 до 0,7 %**, вчинено новий
злочин у період пробації – **2 до 1 %**. Ці та інші параметри діяль-
ності пробації України вже четвертий рік поспіль висвітлюються
у статистиці Ради Європи SPACE II "Пробація".

Ми розуміємо, що з часом пріоритетність криміногенних по-
треб клієнтів змінюється, оскільки разом з реформами зміню-
ється економічна та соціальна політика, тобто, і цінності соціуму.
Тому і реагування має бути адекватним і своєчасним, а інструме-
нти мають постійно вдосконалюватись.

Зокрема, за підтримки канадських партнерів ми розробили
нову, четверту пробаційну програму «Формування життєвих на-
вичок» для повнолітніх та неповнолітніх суб'єктів пробації, а та-
кож доповнили програму «Попередження вживання психоактив-
них речовин» додатковим модулем для осіб, які вчинили ДТП у
стані алкогольного сп'яніння. За підтримки партнерів з Іспанії та
Норвегії ми адаптували для використання у пробації програму ре-
абілітації для осіб з психічними та поведінковими розладами вна-
слідок вживання психоактивних речовин, яка була розроблена
для використання в установах закритого типу. Нині вивчаємо пи-
тання розробки нових пробаційних програм: стосовно осіб – уча-
сників АТО або інших військових дій (які мають різні поведінкові
розлади та/або ПТСР); для осіб, які вчинили насильство та/або
жорстоко поводитись з дітьми. Роль органів пробації у протидії
домашньому насильству значно зростає, оскільки станом на ве-
ресень 2021 року 424 особи, засуджені за ст. 126-1 КК України,
перебуває на обліку пробації, з якими працівники пробації про-
водять соціальну-виховну роботу.

На сьогодні маємо 1 058 кураторів пробаційних програм –
працівників, які пройшли відповідне навчання для реалізації про-
баційних програм. За підсумками першого півріччя цього року до

пробації надійшло 1 209 судових рішень про покладання на засуджених обов'язку виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою. Закінчено реалізацію трохи більше половини призначених пробаційних програм.

Пенітенціарна пробація, іншими словами "сприяння на шляху додому" засудженого, який звільняється із в'язниці – є третім видом пробації в Україні. Сьогодні маємо достатньо високий індикатор наявної функції пенітенціарної пробації – у **86 %** випадків пробація у процесі підготовки засудженого до звільнення попередньо узгодила з відповідними інституціями питання щодо можливості проживання, працевлаштування, соціального супроводу і соціального патронажу та надала відповідну інформацію на запити установ виконання покарань. Йдеться про майже **5 тисяч** звільнених осіб. Правила пробації Ради Європи вимагають від національних юрисдикцій вживати усі можливі заходи для підготовки засуджених до звільнення, не залишаючи їх потреби без уваги – з одного боку. З іншого боку – маємо враховувати і інтереси громади, мінімізуючи ризики небезпеки засуджених, які звільняються у відкрите суспільство, установлюючи при цьому нагляд з боку пробації. Такого нагляду у цей час не існує. Для створення перспективи вирішення цього питання з вересня 2020 року рішенням Міністерства юстиції запущено пілотний проєкт, у рамках якого напрацьовується новий механізм підготовки засуджених до дострокового звільнення, з використанням інструменту оцінки ризиків, участі пробації у заходах підготовки до звільнення безпосередньо в установі, пробаційного нагляду за такими засудженими після звільнення.

Продовжується робота зі створення умов для впровадження **Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту**. **35 %** реєстраторів із числа персоналу пробації пройшли відповідне навчання та працюють з електронними справами; забезпечено обладнанням **58 %** робочих місць реєстраторів. Реєстр наповнюється чинними та архівними справами.

Відповідно до Токійських правил ООН 1990 року щодо альтернативних санкцій: "Пробація створює умови для більш активної залученості громад у роботі із суб'єктами пробації, спонукання правопорушника до відчуття відповідальності перед цією громадою та відчуття справедливого правосуддя". Результатом нашої роботи

є усвідомлення громадами ролі пробації у забезпеченні їхньої безпеки та підтримки діяльності і розвитку пробації на регіональному рівні. Така підтримка здійснюється через регіональні програми, що фінансуються за рахунок місцевих бюджетів. На тепер маємо майже третину підрозділів пробації, включених у такі програми. **77 %** підрозділів пробації мають партнерські громадські організації. У **81 %** підрозділів пробації представники громад працюють як волонтери пробації. Вивчення міжнародного досвіду роботи пробації переконливо свідчить, що складовою ефективної роботи пробації, певною мірою, є умови, в яких працює персонал пробації з клієнтами. Зручність та продуманість приміщень офісів пробації спроможна створити атмосферу безпеки та довіри, яка необхідна для досягнення позитивних результатів.

Те, що офіс пробації є інструментом у роботі з клієнтами, ми побачили на прикладі 9-ти центрів ювенальної пробації, створених у великих містах за сприяння відповідного канадського проекту. Але справжнім викликом було створення моделі офісу для роботи із дорослими засудженими. Перші такі моделі були створені у рамках пілотів у містах Харкові та Білій Церкві за сприяння проекту NORLAU. Наступні спроби моделювання відбулися у містах Мелітополь та Ковель. Останнім нашим здобутком у цих пошуках стала нова модель офісу пробації в місті Києві, яка втілила досвід усіх попередніх спроб, і на сьогодні є найбільш досконалою моделлю. Реформа пробації є частиною пенітенціарної реформи, яку проводить Міністерство юстиції України. Одним з важливих напрямів пенітенціарної реформи є розвиток системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності.

У Верховній Раді України зареєстровано два законопроекти, які передбачають значні зміни у системі застосування та виконання покарань, зокрема щодо розширення функцій пробації:

- введення нового покарання у виді пробаційного нагляду;
- робота пробації з умовно-достроково звільненими з установ виконання покарань;
- застосування засобів електронного моніторингу;
- удосконалення інституту застосування "громадських робіт".

Основні пріоритети пробації:

- цифровізація процесів ведення справ клієнтів пробації;

- продовження модернізації офісів пробації, що враховують нові підходи роботи з клієнтами пробації;
- модернізація системи професійного розвитку персоналу пробації;
- удосконалення інструментів пробації;
- розширення можливостей надання соціально-психологічної допомоги в рамках пробації;
- поглиблення співпраці з громадою для громади;
- розвиток волонтерства у пробації.

Ярмошук Вадим Миколайович,
заступник начальника із соціально-виховної
та психологічної роботи державної установи
«Городищенська виправна колонія (№ 96)»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В'ЯЗНИЧНОГО КАПЕЛАНСТВА

Оскільки реалізація державою пенітенціарної функції прямо передбачає наявність дієвих механізмів, націлених на максимальну нейтралізацію наслідків відбування покарання та несення служби у виправних установах, то варто розглянути можливість досягнення цієї мети через зусилля такої суспільної інституції, як в'язничне капеланство.

На різних наукових та політичних рівнях були намагання окреслити або документально закріпити взаємодію священників та церкви з юридичними особами кримінально-виконавчої служби, однак досі це питання перебуває у сфері невизначеності, а тому лишається актуальним. Враховуючи, що в'язничне капеланство носить міждисциплінарний характер і сполучає у собі знання про державу, закон, суспільство, людину, злочин, Бога з різних галузей наук, це дає змогу використовувати у його вивченні та перспективах функціонування методики різних наукових підходів.

Сьогоднішнє вдосконалення сфери права, прогрес в економіці та науці, фокусування на захисті прав кожної окремо взятої людини та безліч інших заходів, що вживаються світовими лідерами, не можуть гарантувати ні безпеку громадян, ні викорінення зла у світі, очевидною лишається й невідворотність в'язниці. На

думку Д. Ягунова, «не страх перед покаранням, а внутрішні моральні заборони відіграють роль двигуна загальної превенції» [5, с. 166]. Відповідно, саме церква може бути надійним і дружнім партнером на сучасному етапі розвитку пенітенціарної функції, адже вона досконало володіє моральними заборонами, а «втрата пенітенціарної функції системою виконання покарань веде до заміни механізмів ресоціалізації на механізми ізоляції. Реалізація пенітенціарної функції передбачає наявність дієвих механізмів, націлених на максимальну нейтралізацію наслідків перебування людини у виправних установах і створення умов для її ресоціалізації. Досягнення такої мети обумовлює включення зусиль інших органів держави й суспільних інституцій» [1, с. 31–37].

Професійне в'язничне капеланство – це завжди незамінна духовна підтримка персоналу й осіб, що опинилися по той бік ґрат, їхніх родин та всіх, хто долею став дотичним до цієї надзвичайно важливої соціальної роботи.

Сьогодні ж досі не розроблено положення про службу в'язничного духовенства (капеланську службу) у Державній кримінально-виконавчій службі, через яке б капелану надався статус, а також визначилися б об'єкти призначення в'язничного капелана: чи це особовий склад системи, чи вільнонаймані працівники, курсанти, слухачі, медики, засуджені до позбавлення й обмеження волі, неповнолітні засуджені, засуджені до довічного позбавлення волі, особи, взяті під варту, клієнти та працівники пробації тощо.

Практичних питань функціонування в'язничних капеланів в установах виконання покарань, які потребують правової регламентації, лишається вдосталь. Критичним є невідповідність певних аспектів цієї сфери міжнародним стандартам, що прийняті на рівні Ради Європи. Причиною досі лишається ненадання об'єктивного визначення саме поняттю «в'язничний священник» (капелан) в Україні, не поставлено жодних вимог до нього, законодавчо не розкрито напрямів його діяльності, не визначено завдань, не надано йому законодавчих прав та не покладено обов'язків, не врегульовано його підготовку, освіту, порядок призначення та звільнення (укладання та розірвання угоди), не розкрито вирішення інших спірних питань, у тому числі міжконфесійних відносин.

Подальший розвиток правового регулювання капеланської діяльності важливий з огляду на брак головного документа, який має охопити усе вищезазначене – Положення про службу в'язничного духовенства (капеланську службу) в Державній кримінально-виконавчій службі Міністерства юстиції України. Впровадження такого відомчого акта головне буде сприяти тому, щоб виправна і соціально-вихована функції установ відбування покарань у поєднанні з потенціалом релігійних організацій щодо зцілення людської душі були спроможними до відновлення ціннісних орієнтирів засуджених, їхнього духовного переродження, ресоціалізації та адаптації в суспільстві після звільнення на волю [2, с. 58–62].

В'язничне капеланство в сучасному його значенні на теренах України ототожнюється винятково із заходами, що спрямовані на засуджених та осіб, взятих під варту. Але це далеко не так у різних зарубіжних країнах, де в'язничний капелан сприймає цілий виправний заклад як свою цільову аудиторію з усіма його мешканцями: тими, хто відбуває покарання, та тими, хто там працює. Як зазначає у своїй статті професор Національної академії внутрішніх справ Н. Мозоль: «діяльність капеланів у європейських закладах виконання покарань не обмежується релігійною культовою практикою. Як правило, до обов'язків капеланів належить робота в дисциплінарних радах, контроль за листуванням ув'язнених, співпраця з тюремними психологами, медичними працівниками... повідомлення ув'язненим про смерть їхніх родичів, просвітницька робота щодо значущості зміцнення сім'ї» [3, с. 99]. Тобто на капеланів покладається безліч функцій, які у вітчизняній виправній системі є винятково функцією персоналу, чому надати прогресивний характер у нас неможливо. Варто було б порушити питання щодо перспектив введення штатного в'язничного капелана в ДКВС, оскільки подібного поняття нині апріорі не існує.

В'язничне капеланство завжди лишатиметься перспективним, адже капелан точно знає, хто така людина по своїй суті: вона прагне відчувати любов й прагне любити сама. Альтернативи роботі в'язничного капелана не існує, адже на психологів, вчителів, медиків та вихователів покладені зовсім інші посадові обов'язки й очікування.

У західній літературі стосовно процесу десоціалізації людини в такій інституції, якою є в'язниця, широко використовується теорія призонізації [4, с. 247] – засвоєння звичаїв і загальної культури в'язниці тією чи іншою мірою, тобто така собі соціалізація за допомогою її норм, цінностей і культури. Хоча й існують цілком доказові методи і прийоми, здатні формувати в людині стійкість до емоційного вигорання, призонізації, професійної деформації та антисоціальної поведінки як такої, усе ж досі ці проблеми для держави стоять гостро на порядку денному. Розуміючи, що Церква історично має унікальний вплив на реалізацію пенітенціарної функції держави впродовж тисячоліть, варто ефективніше використовувати потенціал в'язничних капеланів. Вияви капеланства сьогодні чітко спостерігаємо у Збройних силах України, Національній гвардії, поліції, у лікарнях та сирітських притулках, на кораблях та в пенітенціарних установах, у пожежній охороні, транспорті та інших державних і громадських установах. Капелани беруть на себе відповідальність не тільки за духовний стан людей, надаючи всім надію.

Однак в'язничне капеланство, починаючи з 2016 року, моменту повного підпорядкування ДКВС України Міністерству юстиції, не може хизуватися якісною взаємодією релігійних організацій із органами й установами виконання покарань. У жодному із положень Плану діяльності Міністерства (візія, місія та цінності) на 2021–2023 не згадано слова «церква» чи «капелан». Отже, існує нагальна потреба в удосконаленні спільної діяльності зазначеного Міністерства та інституту в'язничного капеланства в Україні саме в рамках удосконалення правового та соціального механізму взаємодії.

Подальший розвиток інституту в'язничного капеланства важливий тому, що людина, яка перебуває на волі, може вирішити свою духовну проблему в різний спосіб та у будь-який момент, а позбавлені волі та персонал з огляду на своє місцезнаходження мають істотні обмеження за наявності гострих потреб.

Тому на сучасному етапі розвитку взаємодії держави і в'язничного капеланства актуальними лишаються подібні дослідження, які здатні порушити питання формування саме законодавчої основи для діяльності пенітенціарних капеланів, сприйняття їх як

важливих суб'єктів процесу надання допомоги персоналу й засудженим, сфокусуватися на мізерності уваги науковців до сутності та суспільної користі пенітенціарного капеланства.

Список використаних джерел

1. Васильченко О. Соціальна робота в пенітенціарній системі: сучасний стан і перспективи розвитку. *Наук.-теорет. і громад.-політ. альманах*. Дніпро: Грані, 2013. № 12.

2. Васін М. Правові аспекти взаємодії держави і релігійних організацій у сфері розвитку пенітенціарного капеланства. *Часопис Київського університету права*. Київ: [б. в.], 2018. № 3.

3. Пуряєва Н. Приклади правового врегулювання душпастирського служіння у пенітенціарній системі в країнах Європи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2018. 200 с.

4. Ягунов Д. Пенітенціарна система України. Одеса: Фенікс, 2011. 445 с.

5. Ягунов Д. Пенітенціарна політика як складова соціального контролю: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 674 с.

СЕКЦІЯ 4.

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ЇХ ЗАХИСТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМИ ЗАСОБАМИ Й СИСТЕМОЮ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ

Берднік Інна Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент,
консультант аналітичного відділу підготовки прокурорів
Тренінгового центру прокурорів України

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ДО ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ДОВКІЛЛЯ

Здійснюючи аналіз практики застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням до осіб, засуджених за злочини, що посягають на довкілля, дозволяє сформулювати наступне.

По-перше, суди дотримуються положень ст. 75 КК про застосування зазначених видів основних покарань, які «дозволяють» застосовувати звільнення від відбування покарання з випробуванням. Найбільш поширеними видами таких основних покарань, які застосовуються за злочини, що посягають на довкілля, є обмеження волі та позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Що стосується інших основних покарань, то їх призначення судом виключає застосування до особи звільнення від відбування покарання з випробуванням. Водночас призначення судом таких додаткових покарань, як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, чину або кваліфікаційного класу не виключає застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням. Правозастосовчим орієнтиром у цьому разі є положення абз. 1 п. 9 постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7, в якому зазначено: «частиною 1 статті 75 КК передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців обмеження волі, а також позбавлення

волі на строк не більше п'яти років, тобто лише щодо основного покарання, що має бути належним чином вмотивовано у вирокі. Звільнення від відбування призначеного судом додаткового покарання за цією нормою закону не допускається. Звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування іншого виду покарання або позбавлення волі на строк понад п'ять років суд не вправі» [1].

У разі звільнення з випробуванням від відбування основного покарання суд згідно зі ст. 77 КК може призначити такі додаткові покарання, як: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку (абз. 5 п. 9 постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7).

Проведений аналіз судової практики дозволяє зробити висновок, що суди під час застосування положень статей 75, 77 КК за вчинення злочинів, що посягають на довкілля, переважно дотримуються цих положень п. 9 зазначеної постанови ПВСУ. Проте існують й деякі проблеми. Так, найбільш поширеними видами додаткових покарань, які застосовуються за названі злочини та не виключають при цьому застосування ст. 75 КК, пов'язуються з конфіскацією майна, а також конфіскацією «знарядь і засобів промислу та всього добутого», позбавленням права обіймати певні посади (наприклад, представника влади; посади, пов'язані із здійсненням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків; керівні посади в органах місцевого самоврядування; посади, пов'язані з виконанням функцій управління (керівництво) підприємством; посади на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності, пов'язаних із виконанням адміністративно-розпорядчих функцій; керівні посади в житлово-комунальних підприємствах; та ін.), штрафом. Щоправда, в деяких випадках (очевидно, для уникнення плутанини) суди окремо зазначають, що особі, яку в подальшому звільнять від відбування покарання на підставі ст. 75 КК, призначається покарання у виді обмеження волі «без позбавлення права обіймати будь-які посади або займатися будь-якою діяльністю» [2].

У літературі цілком слушно стверджується, що звільнення засудженого від відбування основного покарання з випробуванням не виключає можливості застосування до нього додаткових покарань (перелік таких додаткових покарань є вичерпним: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу) [3, с. 316]. Отже, призначення засудженому, стосовно якого суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, такого додаткового покарання, як конфіскація майна, є неправильним та прямо суперечить зазначеним вимогам КК. Проте в деяких випадках суди не враховують цих вимог та призначають особі, що вчинила злочин та/або злочини, що посягають на довкілля та звільняється від відбування покарання з випробуванням, додаткове покарання у виді конфіскації майна. Наприклад, вироком Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 6 лютого 2015 року особі, засудженій за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 249 КК, було призначене основне покарання у виді одного року обмеження волі та додаткове покарання – конфіскація майна. Це, у свою чергу, не завадило суду на підставі ст. 75 КК застосувати до цієї засудженої особи звільнення від відбування покарання з випробуванням [4].

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 55 КК). Наприклад, вироком Голопристанського районного суду Херсонської області від 17 травня 2012 року було засуджено державного інспектора, відповідального за рибоохоронну дільницю Головного державного управління охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства у Херсонській області за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 364; ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 249; ч. 1 ст. 263 КК до основного покарання у виді позбавлення волі строком п'ять років та додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади представника влади строком

три роки із застосуванням звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) [5].

Проведений аналіз судової практики застосування статей 75–77 КК при звільненні осіб, що вчинили злочини, які посягають на довкілля, від відбування покарання з випробуванням продемонстрував, що суди у цілому дотримуються положень цих статей КК та наведених вище роз'яснень постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання».

По-друге, доволі часто суди застосовують звільнення від відбування покарання з випробуванням у ситуації, коли було **вчинено два або більше злочинів, один або декілька з яких посягають на довкілля** (тобто у разі множинності таких злочинів). Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що суди дотримуються положень абз. 1 п. 23 названої постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» про те, що «у разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів рішення про її звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення на підставі частини 1 статті 70 КК остаточного покарання, виходячи з його виду й розміру» [1]. Суди також дотримуються вимог абз. 2 п. 23 цієї постанови ПВСУ, згідно з яким у випадку «коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно».

Проте в деяких випадках суди все ж припускаються помилок, зокрема, коли: а) після призначення покарання окремо за злочини, що утворюють сукупність, суд на підставі ст. 75 КК звільняє особу від відбування не лише основного, але й додаткового покарання. Наприклад, вироком Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 26 липня 2010 року особі за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 365, ч. 2 ст. 240 КК, було призначене остаточне основне покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі та додаткові покарання – позбавлення права обіймати посади на підприємствах, установах, орга-

нізаціях всіх форм власності, пов'язаних з виконанням адміністративно-розпорядчих функцій на три роки, а також конфіскація незаконно добутого і знарядь видобування. Однак, зробивши висновок про призначення винній особі зазначеного основного і додаткових покарань, суд у вирокі зазначив про те, щоб «на підставі ст. 75 КК України, звільнити від відбування покарання з випробуванням» [6]. Тобто в цьому разі суд необґрунтовано поширив звільнення від покарання з випробуванням як основного, так і додаткових покарань.

Крім цього, в деяких випадках з техніко-юридичної точки зору суди неправильно визначають у резолютивній частині вироку формулювання про зазначене звільнення (наприклад, у вирокі Зборівського районного суду Тернопільської області від 27 вересня 2010 року суд зробив такий висновок: «... звільнити засудженого від відбування основної міри покарання ...» [7]).

По-третє, під час застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням суди мають враховувати тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи. На підставі врахування цих обставин суди доходять висновку про можливість виправлення засудженого без відбування призначеного йому покарання (основного покарання).

Список використаних джерел

1. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/2B7E0AAF30853651C3256DF7002E9A19> (дата звернення: 05.10.2021).

2. Вирок Кам'янець-Дніпровського районного суду Запорізької області від 11.11.2013 р. у справі № 318/3128/13-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 05.10.2021).

3. Горюх О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія. Київ: Дакор, 2019. 676 с.

4. Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 06.02.2015 р. у справі № 205/8028/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 05.10.1021).

5. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 17.05.2012 р. у справі № 2108/1051/2012 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 05.10.1021).

6. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 26.07.2010 р. у справі №1-115 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> 644 (дата звернення 05.10.1021).

7. Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області від 27.09.2010 р. у справі № 1- 83/10 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 05.10.1021).

Висоцький Павло Геннадійович,
ад'юнкт кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

КОРУПЦІЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Корупція – одна з найактуальніших соціальних проблем сучасності. Громадяни різних країн обґрунтовано вважають, що корупція є ключовою політичною проблемою, яка перешкоджає процесам глобалізації у сенсі мультикультуралізму, цілісності соціокультурного простору та планетарного мислення.

Звичка переслідувати лише власні інтереси змушує держави та підприємства їм органи перебувати у стані постійного протистояння та конфлікту. Модель перебігу суспільних процесів, висловлена Т. Гоббсом як «війна всіх проти всіх» з приватної сфери, тепер поширилася на простір суспільно-політичних відносин у глобальному масштабі [1, с. 108–109]. Лобіювання, хабарництво, залякування, шантаж, примус та інші засоби реалізації політичних чи економічних інтересів стали звичайною практикою. Однак це найчастіше виражається у формі корупції.

Вищесказане повною мірою стосується і нашої держави, оскільки Україна є повноцінним суб'єктом політичного процесу і змушена прийняти офіційні та неформальні правила геополітичних стратегій. На жаль, зовнішні виклики доповнюються внутрішніми проблемами, пов'язаними з корупцією як девіантною формою соціальної поведінки. На переконання дослідників цього питання, корупція в сучасній Україні зростає до рівнів, які загрожують національній безпеці, оскільки суспільство усвідомлює, що слабка державність та корупція пожирають усі державні інститути, довіру суспільства до влади. Тобто логіка така: якщо держава слабка, вона не здатна захищатися [2, с. 10]. Корупція відчувається у всіх сферах суспільного життя: економічній, соціальній, політичній, духовній. Корумповані стосунки піднімаються вище етичних норм, стаючи еталоном поведінки. І якщо у

мирному житті такий стан речей мав етичний та економічний характер, то у стані військового протистояння проблема корупції безпосередньо впливає на оборону країни, мир та спокій її громадян. Так, згідно з результатами вищезазначеного дослідження, близько половини респондентів вважають корупцію причиною низької ефективності Збройних сил України. Політолог Ю. Тищенко стверджує, що корупція в армії підриває її боєздатність та легітимність [3, с. 47]. Ті, кому доводиться піклуватися про життя солдатів, їх зброю, безпеку та повсякденне життя, заробляють гроші. Однак громадяни готові протистояти цьому явищу, про що свідчить їх небайдужість під час Помаранчевої революції, Революції гідності та інших публічних подій.

Останнім часом в Україні у сфері протидії корупції було зроблено кілька важливих кроків: Закони України «Про основи державної антикорупційної політики (антикорупційна стратегія)», «Про запобігання корупції». Створено Антикорупційне бюро та Антикорупційну прокуратуру. На державному рівні було проголошено курс на посилення боротьби з цим явищем. Однак ці дії є скоріше деклараціями про наміри, які, на жаль, не приводять до відчутного покращення ситуації у боротьбі з корупцією. Очевидно, що високий показник корупції негативно впливає на міжнародні рейтинги України, авторитет її та представників влади, може підірвати економічне відновлення нашої країни, послабити її позиції як політичного партнера Заходу. Держава може втратити перспективи приєднання до світових економічних та політичних організацій, стати ізольованою.

Молодь хоче вірити, що в нашій державній службі працівники чесно та професійно виконуватимуть свої повноваження, усунуть причини та умови, що сприяють корупційним правопорушенням. Однак вона не покладається лише на політиків та державних службовців. Натомість молоде покоління розуміє, що одним із важливих кроків у подоланні корупції є формування антикорупційної культури громадян, а також створення ефективної антикорупційної політики держави, вдосконалення антикорупційного законодавства та антикорупційних інститутів.

На нашу думку, першочерговими кроками, які можуть значно прискорити боротьбу з цими негативними явищами, є запровадження принципу рівності громадян перед законом, скасування

імунітету всіх категорій державних службовців, а також відповідальність політиків за невиконання виборчих програм. І в цьому процесі ми керуємось ефективним історичним досвідом країн Балтії, Польщі та Німеччини. Український народ хоче жити в країні з рівними можливостями. І це можливо лише тоді, коли всі рівні перед законом і відповідальні один перед одним як члени однієї родини.

Список використаних джерел

1. Хамітов Н. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як мета антропології: навч. посіб. зі словником. 4-ге видання переробл. та доповн. Київ, 2016. 396 с.
2. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 8–16.
3. Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності». Київ: Агентство «Україна», 2010. 76 с.

Данченко Катерина Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Прикарпатського факультету Національної
академії внутрішніх справ (м. Івано-Франківськ);

Буковська Анастасія Василівна,

курсантка 4-го курсу
Прикарпатського факультету Національної
академії внутрішніх справ (м. Івано-Франківськ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У ІТ-СФЕРІ

Комп'ютерна злочинність або кіберзлочинність впродовж останнього десятиліття набула міжнародних масштабів, злочини у сфері інформаційних технологій стрімко зростають, що зумовлює неабияку важливість дослідження наявних та розробки нових методів боротьби із ІТ- правопорушеннями.

На нашу думку, на сьогодні значне занепокоєння викликає поширення фактів протизаконного збору і використання інформації, несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів, незаконного копіювання інформації в електронних системах, викрадення інформації, зокрема з бібліотек, архівів, банків та баз даних, порушення технологій оброблення інформації, запуску

програм-вірусів, так званих «троянів» фішингових програм, маніпулювання свідомістю тощо.

В умовах сучасності відбувається активний розвиток інформаційних технологій, з'являються нові компанії, продукти, все більше людей отримує відповідну освіту, пов'язує своє майбутнє саме з галуззю ІТ. В Україні сфера інформаційних технологій посідає одне з найважливіших місць в економіці держави та в останні роки стабільно забезпечує місце в топ-3 галузей, а ІТ-фахівці нашої країни є одними з найбажаніших у цій сфері і працюють у різних компаніях світу.

На сьогодні більшість громадян України має доступ до мережі Інтернет через телефон або комп'ютер, користується електронною поштою, веде сторінку в соціальних мережах тощо. За допомогою соціальних мереж ми спілкуємося, працюємо, навчаємося, купуємо товари і надаємо або отримуємо послуги, здійснюємо різні банківські операції, шукаємо інформацію тощо. Звичайно, бізнес також тісно пов'язаний з інформаційними технологіями, оскільки вони дозволяють отримати бажані переваги перед конкурентами, розвиватись і презентувати свій продукт більш широкому колу клієнтів і не обмежуватися межами однієї країни.

Крім того, все активніше переходять у цифровий простір державні та місцеві органи влади. Зокрема, створюють і забезпечують діяльність вебсайтів, електронної пошти, впроваджують надання своїх послуг через інтернет, систему електронного документообігу тощо. Проте зі стрімким розвитком інформаційних технологій з'явилися і ті, хто хоче на цьому заробити шляхом вчинення незаконних дій з використанням інформаційних технологій. Тому можна сміливо прогнозувати, що кількість злочинів у сфері інформаційних технологій стрімко зростатиме [1, с. 269].

Що стосується системи органів Національної поліції, то тут більш детального вирішення потребують питання: стратегії створення і розвитку спеціалізованих підрозділів по боротьбі з кіберзлочинністю; необхідності взаємодії між підрозділами правоохоронних органів в Україні та за кордоном; належної підготовки відповідних кадрів; резерву кандидатів для комплектування відповідних підрозділів і посад; представництво провідних фахівців практичних підрозділів на спеціалізованих науково-практичних

заходах; безпечне функціонування користувачів на просторах мережі Інтернет; однак варто зазначити, що Президент України Указом від 26.08.2021 № 447/2021 увів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [2], де чітко визначено пріоритети національних інтересів у сфері кібербезпеки, цілі та завдання в розбудові національної системи кібербезпеки на довгострокову перспективу, а також враховано сучасні загрози та виклики.

Крім проблемних питань, що стосуються органів Національної поліції, є низка інших, які відіграють не менш важливу роль і потребують правового регулювання, а саме: висока латентність; неосвіченість населення в мережевому етикеті; нормативно-правові акти та закони, які лише частково охоплюють елементи, що потрібні для протидії злочинам в ІТ-сфері; кіберзлочини вчиняються досить швидко, і в свою чергу потребують негайного виявлення та швидкої протидії.

Напрямом діяльності щодо протидії вчиненню кіберзлочинів слід також визначити виявлення осіб, які вчиняють або схильні до вчинення кіберзлочинів, індикаторами поведінки яких є систематичний перезапис даних без необхідності, заміна або видалення даних, поява фальшивих записів, випадків, коли оператор системи без об'єктивних підстав починає працювати понаднормово, персонал заперечує проти здійснення контролю за записом даних, фіксуються постійні скарги користувачів баз даних або власників щодо помилок та затримок у роботі системи тощо [1, с. 272].

Козак Н. С. у своїй статті «Кримінально-правова характеристика електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» акцентує увагу на підвищеній суспільній небезпеці категорії кримінальних правопорушень, які посягають на інформаційні відносини. Предметом таких правопорушень є інформація з обмеженим доступом різного змісту, наприклад, про приватне життя осіб, лікарську, державну таємницю тощо [3, с. 154–155]. Варто погодитись із думкою Н. С. Козака про те, що інформаційні правопорушення, пов'язані із вчиненням діянь у різних сферах суспільного життя особи, потребують захисту від посягань з боку держави в особі її органів. У свою чергу можна зазначити, що це стосується не тільки органів Національної поліції, а також банківських систем, судових органів

та інших систем, які можуть мати доступ до особистої інформації. До способів вирішення питань щодо захисту персональних даних та координації роботи в мережі Інтернет можна віднести:

1) встановлення дворівневої системи захисту на додатках та ресурсах, які містять особисті дані особи;

2) введення обов'язкового підключення СМС інформування під час здійснення банківських операцій з платіжними переказами або без таких;

3) внесення змін до КК України у плані посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення у сфері інформаційних технологій.

Так, В. В. Шемчук вважає, що «кіберзлочинність – неминучий наслідок глобалізації інформаційних процесів і, як наслідок, є основною загрозою соціогуманітарної та інших компонентів. Зростаюча кількість кіберзлочинної діяльності на підприємствах, постійне вдосконалення інформаційних технологій і нові можливості «вдосконалення» інструментів їх скоєння створюють економічні загрози для глобальних інформаційних мереж» [4, с. 121]. Проте в свою чергу можна додати, що якщо вживати певних заходів, які стосуються запобігання, проводити ознайомчі заходи з населенням, тобто забезпечити регулярну проінформованість суспільства, попереджати про небезпеки, які можуть приховуватись за невинним посиланням чи рекламою, що дасть можливість зменшити ризик осіб втрапити в неприємні ситуації. Що стосується населення, то інформування населення в питаннях кібератак, кіберзлочинів, як уже зазначалось вище, є вагомим [5, с. 38]. Громадяни повинні бути обізнаними в таких важливих елементах та правилах користування ІТ-ресурсами, які можуть вберегти їх та їхні персональні дані від махінацій.

Таким чином, підбиваючи підсумок, можна зазначити, що зі стрімким розвитком інформаційних технологій протидія кіберзлочинності є пріоритетними питаннями діяльності держави. Проте для ефективної боротьби з цим видом кримінальних правопорушень необхідна взаємна праця як з боку громадян і держави, так і з боку міжнародних спільнот.

Список використаних джерел

1. Авдєєва Г. К. Використання спеціальних знань у боротьбі з комп'ютерною злочинністю. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх*

справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 1. С. 268–277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VlIduvs_2016_1_30 (дата звернення: 05.10.2021).

2. Указ Президента України Про рішення ради Національної безпеки і оборони України від 26.08.2021 року «Про стратегію кібербезпеки України». 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

3. Козак Н. С. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії. Серія: Економіка. Право.* 2013. Вип. 2. С. 154–159.

4. Шемчук В. В. Кіберзлочинність як перешкода розвитку інформаційного суспільства в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2018. Т. 29 (68). № 6. С. 119–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29%2868%29_6_23 (дата звернення: 05.10.2021).

5. Голубева О. В. Доказування при захисті прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листопада 2018 р.).* 2018. Ч. 2. 222 с.

Євтєєва Дарина Петрівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора з наукової роботи

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;

Борисов Вячеслав Іванович,

доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 325 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ¹

У статті 325 Кримінального кодексу України (далі – КК) встановлено кримінальну відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. За півтора року існування в Україні карантинних обмежень зазначена норма майже не застосовується для притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб саме за порушення карантинних правил у зв'язку з поширенням COVID-19

¹ Матеріал підготовлено на виконання проєкту «Соціально-правові та кримінологічні наслідки поширення пандемій та шляхи їх усунення в Україні» (реєстр. номер 2020.01/0155), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України

(станом на 01 жовтня 2021 р. в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься інформація лише щодо 3-х відповідних винесених вироків за вказаною нормою). Вбачається, що вироблення наукових роз'яснень положень цієї норми може вплинути, зокрема, на підвищення ефективності її застосування. Одним із питань, яке потребує таких наукових роз'яснень, є суб'єкт кримінального правопорушення.

Диспозиції норм ст. 325 КК передбачають відповідальність за: порушення правил та норм, встановлених із метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними, якщо такі дії спричинили або завідомо могли спричинити поширення цих захворювань (ч. 1); ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2). Таким чином, диспозиція розглядуваної норми не містить вказівки на суб'єкт кримінального правопорушення. У зв'язку з цим виникає дискусія стосовно того, яким є суб'єкт цієї норми – загальним чи спеціальним?

У науці щодо цього питання сформувалося кілька поглядів. За однією з позицій, суб'єкт цього злочину – спеціальний. Ним можуть бути лише особи, до службових, професійних або іншого роду обов'язків яких входить виконання правил та норм, встановлених з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним захворюванням, а також масовим неінфекційним захворюванням (отруєнням) і боротьби з ними: працівники санітарно-епідеміологічної служби, інших органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, службові особи підприємств, установ та організацій, громадяни-підприємці тощо [1, с. 1011]. За іншим підходом, суб'єктом може бути будь-яка особа, у т. ч. й службова [1, с. 494], з чого випливає, що його віднесено до загальних.

На наш погляд, суб'єкт цього кримінального правопорушення є спеціальним. З аналізу норми ст. 325 КК випливає, що ним є особа, яка порушила правила та норми, а такою може бути лише особа, зобов'язана їх дотримуватися. Тож йдеться про фізичних осудних осіб, які досягли 16-річного віку й на яких нормативно-правовими актами покладено обов'язок дотримуватись відповідних правил. У зв'язку з цим виникає питання щодо кола зазначених осіб. До них належать не лише службові особи, керівники підприємств, працівники відповідних органів та служб, а й

фізичні особи, на яких також покладаються обов'язки щодо додержання відповідних норм. Як приклад ситуації, в якій будь-який громадянин може виступити суб'єктом розглядуваного злочину, можна навести невиконання такою особою, яка хворіє на інфекційну хворобу, вимог та рекомендацій медичних працівників щодо порядку та умов лікування (ст. 20 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р. № 1645-III) та самовільний вихід на роботу, внаслідок чого відбулося зараження інших осіб. На жаль, вимоги, які ставить медичний працівник перед хворим, формулюються дещо невизначено в аспекті можливої небезпеки для інших при їх невиконанні, хоча характер інфекційного захворювання потребує значно більшої конкретизації стосовно можливої відповідальності щодо їх невиконання.

При цьому слід зауважити, що відповідне коло осіб може з часом розширюватися чи звужуватися, що корелюється з покладанням у нормативно-правових актах на тих чи інших осіб відповідних обов'язків або їх скасуванням. Зокрема, у квітні 2020 р. була введена загальна заборона на перебування в громадських будинках і спорудах, громадському транспорті без вдягнутих засобів індивідуального захисту (постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 зі змінами, внесеними постановою від 02.04.2020 р. № 255).

У статті 325 КК законодавець не уточнює, в яких саме актах закріплені правила, про які йдеться в останній нормі. Разом із тим, попри відсутність такої вказівки, доцільно тлумачити зазначену норму в широкому значенні і вважати, що правила та норми щодо запобігання та боротьби з епідемічними, іншими інфекційними хворобами та масовими неінфекційними захворюваннями (отруєннями) можуть закріплюватися як у відповідних міжнародних договорах, ратифікованих Україною, законах та підзаконних актах Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств, центральних органів влади, так і в рішеннях місцевих державних адміністрацій (обласних, районних, міських) та органів місцевого самоврядування (у т. ч. актах об'єднаних рад територіальних громад).

У контексті розглядуваного питання доцільно приділити увагу ще одній проблемі, а саме кваліфікації вчинення службовою особою злочину, передбаченого ст. 325 КК, при допущенні

нею діяння з ознаками службової недбалості (ст. 367 КК). Вбачається, що такі дії належить кваліфікувати лише за відповідною частиною ст. 325 КК, адже, на наш погляд, це діяння, якщо воно вчинене службовою особою, є спеціальним видом службової недбалості й не потребує додаткової кваліфікації за ст. 367 КК (загальна норма). Таке рішення пояснюється також тим, що санкція ст. 367 КК є набагато м'якшою за санкцію ст. 325 КК.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. та доповн. Київ: Дакор, 2018. 1360 с.
2. Кримінальне право України: особлива частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2020. 768 с.

Єрмак Олексій Вікторович,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМИ ВІДОБРАЖЕННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ У СТАТИСТИЧНИХ ЗВІТАХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Відповідно до п. 2 Розділу XVII «Порядок формування органами поліції показників таблиць звіту за формою № 1-СЛ «Кількість направлених до суду клопотань щодо неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність» та «Результати розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність», в Інструкції зі складання звітності про роботу слідчих, затвердженій спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Національного антикорупційного бюро України від 24.10.2017 р. № 298/875/593/866/200-О, у графі 1 таблиці 9 обліковується кількість направлених до суду клопотань для застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру, у графі 2 – кількість осіб, щодо яких такі клопотання направлені до суду [1].

На нашу думку, потребує уваги факт відсутності статистичних даних відомостей у правоохоронних органах України про кількість застосування окремих видів альтернативних покаранню заходів кримінально-правового впливу на кримінальні діяння неповнолітніх. Так, 03.03.2021 Офісом Генерального прокурора за № 27/3 834вих-21 надано відповідь на запит щодо надання інформації про кількість клопотань стосовно обрання примусового заходу у вигляді направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків. За результатами розгляду запиту Офісом Генерального прокурора повідомлено, що відомості про направлені до суду клопотання про застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру опубліковуються у звітності за формою № 1-СЛ (НП) «Звіт про роботу органів досудового розслідування Національної поліції». Водночас облік запитуваних відомостей щодо кількості клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру у вигляді направлення неповнолітніх до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків у чинній звітності не виокремлюються, у зв'язку з чим надати їх не видається можливим. За даними звіту форми № 1-СЛ (НП), кількість направлених до суду клопотань про звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру у 2020 році становила 39, у січні 2021 року – 5; кількість направлених до суду клопотань про застосування до неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння, до досягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність примусових заходів виховного характеру, у 2020 році становила 295, у січні 2021 – 21.

Недосконалість нормативно-правових актів з питань ведення статистичної звітності, в якій у тому числі відображаються загальна кількість клопотань про застосування всіх примусових заходів виховного характеру, не дозволяє виокремити кількісні дані про кожний вид примусових заходів виховного характеру (ч. 2 ст. 105 КК України), що включають: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передачу неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно,

кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заповдіяних майнових збитків; 5) направлення до неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років.

З огляду на вищевикладене пропонується вдосконалити слідчу статистику шляхом формування звіту не тільки стосовно примусових заходів виховного характеру взагалі, а й щодо конкретного виду такого заходу. Це дозволить відображати у статистичній звітності реальний стан речей, який би відповідав чинному кримінальному законодавству, що в свою чергу сприяло б розробленню наукових положень щодо підвищення ефективності конкретних примусових заходів виховного характеру.

Список використаних джерел

1. Інструкція зі складання звітності про роботу слідчих: спільний наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Національного антикорупційного бюро України від 24.10.2017 р. № 298/875/593/866/200-О. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1401-17#Text> (дата звернення: 11.10.2021).

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України, професор кафедри
кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого;

Пирожик Олександр Веніамінович,

уповноважений з антикорупційної діяльності комунального
підприємства "Волинський обласний фтизіопульмонологічний
медичний центр" Волинської обласної ради

ПРО ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНО ЗНАЧУЩІ ВІДОМОСТІ ПРО СТАН ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВООПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ У ХОДІ ВОЄННИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Як свідчить практика, майже вісім років на Сході України ведеться так звана «гібридна війна» (війна з поєднанням тероризму, кібервійни та злочинної поведінки з метою створення державо-агресором у країні, обраній для агресії, внутрішніх суперечностей та конфліктів) з Російською Федерацією, жертвами якої стали біль-

ше 14 тисяч військовослужбовців та осіб з числа мирного населення, а також завдані значні (за оцінками фахівців) матеріальні збитки як для нашої країни в цілому, так і для окремо взятих громадян [1].

При цьому особливістю військових дій на зазначеній території України є те, що досі:

1. На рівні законодавчої та виконавчої влади обох воюючих країн цей військово-політичний конфлікт не визнаний війною, а отже, його зміст та наслідки не підпадають під дію і юрисдикцію низки ключових міжнародно-правових актів, які регулюють означене питання (за підрахунками окремих дослідників це майже 50 таких правових джерел, з яких тільки 20 % ратифіковані Україною [2, с. 230–248]).

2. На осіб, які не підпадають під статус біженців, а вважаються внутрішньо переміщеними особами, не поширюються правові гарантії та інші преференції (від фр. *preferense* – перевага; лат. *praeferre* – пільга, перевага) [3, с. 465], що передбачені нормами міжнародного права для жертв військових конфліктів.

3. Якщо у нормах міжнародного права вживається термін «жертва злочину», то в національному законодавстві – «потерпілий», що не є тотожними з огляду захищеності та правової гарантованості зазначених статусів особи.

Зокрема, під жертвою злочину розуміють людину чи спільність людей у будь-якій формі їх інтеграції, яким безпосередньо або опосередковано заподіяно шкоду злочином [4, с. 124]. При цьому варто констатувати, що на законодавчому рівні цей термін в Україні не закріплений.

У свою чергу, у ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України сформульовано таке поняття «потерпілого», а саме – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

4. До кримінальної відповідальності винні у вчиненні протиправних діянь військового характеру на Сході України притягаються не за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (розділ XX Кримінального кодексу (КК)

України), а за вчинення тероризму чи кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, громадської безпеки та особи, що, знову ж таки, не є тотожним з погляду міжнародно-правових механізмів захисту прав потерпілих.

Зокрема, як показують сучасні реалії в Україні, на шляху до майбутнього її членства в НАТО та ЄС, а також реалізації в повному обсязі відповідних державних програм щодо забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина, виникла серйозна проблема, а саме: терористична діяльність та в цілому гібридна війна Російської Федерації, яка здійснюється військовими підрозділами цієї країни та сепаратистами (фр. *separatism*; від лат. *separates* – відокремлений від суспільства) [3, с. 523] на Донбасі (Донецькій та Луганській областях). Як результат, тільки у 2014–2019 рр. на території нашої держави мали місце майже 11 тис. терористичних актів (а, по суті, результатів збройного конфлікту), які вчинили 1 тис. 375 осіб [1, с. 8]. При цьому було притягнуто до кримінальної відповідальності тільки 279 винних у цьому осіб або 20 % від загальної кількості терористів [5, с. 8].

Аналогічні тенденції збереглися і в подальші роки – 2020–2021 [1]. Більше того, питома вага кримінальних правопорушень такого характеру, що стали результатом військового конфлікту на Сході України, становить майже 11 % у загальній кількості суспільно небезпечних діянь, які посягають на громадську безпеку [5, с. 8] (статті 258-258⁸ КК України).

Щодо структури цих кримінальних правопорушень, то у ній переважають терористичні акти (71,68 %) [5, с. 8].

У цілому ж зазначені правопорушення вчиняються також шляхом: а) створення терористичної групи чи терористичної організації, а також участі у них – 23,65 %; б) фінансування тероризму – 4,16 %; в) вчинення інших терористичних (військових дій гібридного характеру) – 0,51 % [5, с. 8].

І хоча у Глобальному індексі тероризму Україна посідає лише 24-те місце із 138 країн світу, рівень посягань терористів на національну безпеку нашої держави, її державний суверенітет, територіальну цілісність та інші об'єкти правового захисту, мова про які ведеться у ст. 111 КК України, на переконання міжнародних експертів, є найвищим, з огляду тих загроз, які несе у собі гібридна війна РФ на Донбасі [5, с. 1].

Такий висновок ґрунтується на емпіричних матеріалах:

1) терористична діяльність на Сході України (як вид гібридної війни) носить груповий (консолідований, об'єднаний та цілепрямований) характер;

2) військова агресія на цій території здійснюється з активним використанням сучасних видів озброєння та веденням бойових дій на основі новітніх розробок і технологій;

3) створенням терористичних груп або терористичних організацій, типу «ЛНР» та «ДНР» (відповідно Луганська та Донецька народні республіки) займаються військові фахівці, а також військові формування і силові відомства РФ;

4) незаконні збройні формування «ЛНР» і «ДНР» є стійкими злочинними об'єднаннями, які діють спільно з військовими підрозділами РФ;

5) джерелами фінансування терористичної діяльності в Україні є: кошти держави-агресора; фінансові надходження від незаконного бізнесу в нашій державі (збут наркотиків, психотропних речовин, грошей та ін.); кошти, що отримуються від окремих політичних сил, а також з таємних фондів міжнародних терористичних організацій («Аль-Каїда», «Аль-Ісламія», «Аль-Кіїям» та ін.) [6];

6) членами терористичних груп та організацій є особи чоловічої статі віком від 30–45 (82 % у структурі всіх учасників гібридної війни в Україні) [5, с. 8–9].

Отже, слід визнати, що в наявності є складна теоретико-прикладна проблема, яка має бути вирішена й на доктринальному рівні, що й обумовили вибір предмета дослідження у цій роботі.

Список використаних джерел

1. Війна на Сході України. URL: <https://uk.m.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. Київ: Істина, 2005. 264 с.
3. Булыко А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. Изд. 3-е / испр., перераб. Москва: Мартин, 2010. 704 с.
4. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Гловкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
5. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Науково-дослідний ін-т вивч. проб. злочинності імені академіка В. В. Сташиса, 2020. 19 с.
6. Список терористичних організацій. URL: <https://uk.m.wikipedia.org> (дата звернення: 05.10.2021).

Кубрак Руслан Миколайович,
кандидат юридичних наук, заступник начальника
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії пенітенціарної служби»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПЕРСОНАЛОМ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Існування практики низки держав щодо використання вогнепальної зброї персоналом установ виконання покарань (далі – УВП) для забезпечення охорони, припинення втеч засуджених та інших протиправних дій породжує низку питань щодо правового регулювання, визначення процедурного порядку, підстав і меж її застосування. При цьому формує підґрунтя для соціальної дискусії навколо теми необхідності і допустимості використання вогнепальної зброї персоналом УВП. Значна увага суспільства до цієї проблеми та результати наукових досліджень підтверджують її актуальність в умовах сьогодення, що визначає потребу її глибокого вивчення на науковому рівні. Так за результатами дослідження, проведеного І. О. Колбом, на запитання «Чи є актуальною на сьогодні проблема застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених?» особи з числа персоналу ДКВС України дали такі відповіді: так – 1 477 (73 % з 2016 опитаних респондентів); ні – 18 (1 %); частково – 521 (26 %). У свою чергу, засуджені на це запитання відповіли таким чином: так – 1 287 (63 % з 2016 опитаних респондентів); ні – 100 (6 %); частково – 629 (31 %) [1, с. 53].

Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини [2]. Виходячи з цього положення Основного закону діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави щодо забезпечення охорони УВП, застосування вогнепальної зброї для захисту охоронюваних інтересів держави та суспільства, повинна детально регламентуватись правовими нормами, без можливості їх подвійного тлумачення і відбуватись у суворій відповідності до вимог чинного законодавства.

Правове регулювання зазначеної діяльності повинно визначати: обмежене коло суб'єктів, які мають право застосовувати

вогнепальну зброю, осіб, стосовно яких може здійснюватись застосування, підстави та межі застосування, а також обставини, що виключають можливість її застосування.

Провівши аналіз нормативно-правових актів, які визначають порядок застосування персоналом УВП вогнепальної зброї, встановлено існування низки неточностей та суперечностей. Так ст. 106 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [3] визначає загальні правила застосування вогнепальної зброї персоналом УВП та має бланкетну диспозицію (ч. 6), що встановлює право персоналу застосовувати вогнепальну зброю у випадках, передбачених законами України (далі – ЗУ) «Про Національну поліцію» [4] і «Про Національну гвардію України» [5]. Значна частина обставин, що дозволяють застосовувати зброю, перераховані у вказаних законах не відповідає специфіці діяльності УВП, а персонал установ не залучається до виконання окремих завдань, що характерні для підрозділів Національної поліції та Національної гвардії України.

При цьому право на застосування зброї надається «персоналу виправної колонії». Як визначає ст. 14 ЗУ «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (далі – ДКВС України), до персоналу належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в ДКВС України [6]. Тобто відповідно до положень КВК вогнепальну зброю можуть застосовувати і особи вільнонайманого персоналу УВП, які не проходять спеціальної підготовки і за якими не закріплюється вогнепальна зброя. Поряд з цим підзаконні нормативно-правові акти, що визначають порядок застосування зброї, містять певні неточності у формулюванні, а отже, створюють підґрунтя для подвійного тлумачення та різного розуміння їх змісту.

Норми КВК та підзаконні нормативно-правові акти, які регламентують порядок застосування вогнепальної зброї персоналом УВП, визначають заборону її застосування щодо «неповнолітніх» осіб, тобто осіб, які не досягли 18 років, в ЗУ «Про Національну поліцію» і «Про Національну гвардію України» визначено заборону її застосування щодо «малолітніх» осіб, тобто осіб, яким не виповнилось 14 років.

Згідно зі статистичними даними в переважній більшості випадків особами рядового та начальницького складу УВП (далі – персонал УВП) вогнепальна зброя застосовувалась з метою припинення втеч засуджених. У період з 1993 – 2020 рр. вчинено 176 втеч і припинено 187 спроб їх вчинення, у середньому – 7 втеч за рік. КВК України та відомчі інструкції надають право застосовувати вогнепальну зброю персоналу УВП для припинення втечі засуджених. Відповідно до ст. 393 «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти» КК України до особи, винної у вчиненні вказаного злочину, може застосовуватись покарання у виді позбавлення волі на строк до восьми років [7]. Що визначає його як нетяжкий злочин. Отже, закономірно виникає питання про доцільність застосування зброї під час затримання втікача шляхом нанесення йому ушкоджень чи позбавлення життя. Враховуючи факт використання персоналом УВП на зовнішніх постах, при забезпеченні охорони УВП довгоствольної вогнепальної зброї не поліцейського, а військового типу, зокрема автомат Калашникова, який згідно з тактико-технічними характеристиками призначений для знищення живої сили противника, має високі вражаючі характеристики, дальність вбивчої сили кулі під час польоту понад 1350 м. [8 с. 123], постає логічне питання про допустимість використання такої зброї персоналом УВП. Зазначене свідчить про підвищений ризик нанесення поранень засудженому або позбавлення його життя під час затримання, що не відповідає суспільній небезпеці вчиненого ним кримінального правопорушення. Обмеження у застосування такого типу озброєння у разі надзвичайних обставин виникають і під час виконання завдань підрозділами УВП з переміщення засуджених, обміну на обмінних пунктах залізничних вокзалів плановими автомобільними вартами. Викладене обумовлює доцільність використання персоналом УВП короткоствольної зброї, що має, у порівнянні з довгоствольною, менш вражаючі характеристики і при цьому може використовуватися з метою забезпечення особистої безпеки, відбиття явного нападу на персонал чи інших осіб, що загрожує їх життю, як засіб превентивного психологічного стримування при подачі сигналу тривоги, попереджувальних пострілів для правопорушників, а також під час переслідування чи затримання правопорушника. Компенсувати ефективність застосу-

вання вказаної зброї на значні відстані, враховуючи що протяжність зовнішньої поста охорони в одну сторону може досягати 200 м, необхідно обладнання периметрів установ інженерними загорожами з такими характеристиками, які б забезпечили можливість вчасного прибуття чатових або резервних груп чергових варт на місце вчинення втечі чи проникнення до установи.

Виходячи з вищенаведеного резюмуємо, що чинне нормативно-правове регулювання застосування персоналом УВП вогнепальної зброї є недосконале, містить неточні формулювання, що породжує різне розуміння їх змісту, а тому у зв'язку з необхідністю вдосконалення правового механізму з означеної проблематики та забезпечення відповідних правових гарантій діяльності персоналу УВП потребує напрацювання пропозицій щодо внесення змін.

КВК України необхідно доповнити нормами, які б детально регламентували підстави та процедурний порядок застосування вогнепальної зброї персоналом УВП. Після чого привести у відповідність до цих норм положень відомчих підзаконних нормативно-правових актів.

Вивчити на науковому рівні у співпраці з практичними працівниками УВП питання доцільності використання персоналом довгоствольної зброї, зокрема автомати Калашникова, для забезпечення охорони установ на зовнішніх постах під час виконання завдань з переміщення та обміну засуджених.

Список використаних джерел

1. Колб І. О. Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених в Україні: теоретичні, правові та практичні засади: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2019. 574 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. *Спеціальний випуск*. Ст. 2598.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129 - IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3. Ст. 21.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
5. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 596.
6. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. Ст. 1697.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
8. Наставление по стрелковому делу Москва: Военное издательство, 1985. 639 с.

Лапкін Андрій Васильович,
доктор юридичних наук, доцент, доцент
кафедри судоустрою та прокурорської діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ГАРАНТІЇ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У РАЗІ ЗМІНИ МЕЖ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що охорона прав і законних інтересів учасників кримінального процесу визнається одним із найважливіших завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). В цих умовах заслуговує на увагу захист їхніх прав у різних ситуаціях розвитку кримінального провадження, серед яких окремої уваги заслуговує зміна меж судового розгляду внаслідок рішення прокурора про зміну обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення або відмову від підтримання публічного обвинувачення.

Оскільки зміна меж судового розгляду безпосередньо позначається на учасниках судового провадження, законодавець передбачає для забезпечення їхніх прав і законних інтересів певні процесуальні гарантії. На підставі аналізу статей 338–340 КПК України до їх числа можна віднести такі: 1) ознайомлення зі зміненою позицією прокурора; 2) надання необхідного для підготовки до участі у судовому розгляді у змінених межах часу. Це відповідає позиції Європейського суду з прав людини, яка була викладена у рішеннях Матточіа проти Італії, І.Х. та інші проти Австрії тощо, стосовно належного і своєчасного інформування обвинуваченого про обвинувачення, яке йому пред'явлене. Разом з тим варто враховувати, що вказані гарантії повинні стосуватися не лише обвинуваченого, а й потерпілого, оскільки передбачення їх винятково для захисту прав першого дискримінує другого. Зважаючи на це, слід визнати некоректною вказівку вітчизняного законодавця у ч. 4 ст. 338, ч. 2 ст. 339 КПК України на те, що відкладення судового розгляду здійснюється тільки з метою «підготовки до захисту», оскільки закон повинен встановлювати рівні можливості для всіх учасників судового провадження.

Поряд із вказаними гарантіями, які можна вважати загальними, законодавець передбачив і додаткові спеціальні гарантії для окремих учасників кримінального провадження, серед яких найбільший інтерес являє собою наділення потерпілого правом підтримувати обвинувачення. Право підтримання обвинувачення надається потерпілому: (1) у випадку зміни прокурором обвинувачення – у разі раніше пред’явленому обсязі, якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення (ч. 3 ст. 338 КПК України); (2) у випадку відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення в суді (ч. ч. 3-6 ст. 340 КПК України). Передбачення цих гарантій можна пояснити тим, що як зміна обвинувачення у бік пом’якшення, так і відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення покращує процесуальне становище обвинуваченого, а тому водночас погіршує становище потерпілого. Тому ці гарантії мають компенсаторну природу.

Разом з тим можливість підтримання обвинувачення потерпілим при зміні прокурором обвинувачення може бути поставлена під сумнів. На наш погляд, ситуацію зменшення обсягу обвинувачення варто розглядати як часткову відмову прокурора від обвинувачення. Відповідно, підтримання потерпілим обвинувачення в такому випадку має здійснюватися за правилами, передбаченими щодо відмови прокурора від обвинувачення. Тому в разі зміни прокурором кваліфікації можливість підтримання потерпілим обвинувачення фактично зводиться до висловлення ним своєї позиції щодо правильності первісної кваліфікації і хибності нової. Однак свою позицію щодо кваліфікації кримінального правопорушення потерпілий може висловити в будь-якому судовому провадженні безвідносно до зміни прокурором обвинувачення, адже вона стосується інтерпретації фактичних обставин кримінального провадження, які при цьому залишаються незмінними. При цьому основною (і єдиною) її особливістю при зміні прокурором обвинувачення можна вважати можливість прийняття судом рішення на основі первісної кваліфікації, підтриманої потерпілим.

Однак, на наш погляд, повноцінному забезпеченню прав потерпілого сприяло б надання суду права в будь-якому кримінальному провадженні ухвалити вирок на основі Закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за більш тяжке кримінальне правопорушення, ніж викладене в обвинувальному акті, якщо правильність такої кваліфікації доведена потерпілим. На те, що в ситуації зміни кваліфікації потерпілий не підтримує обвинувачення, формально вказує і ч. 3 ст. 338 КПК України, встановлюючи його право підтримувати обвинувачення *у раніше пред'явленому обсязі*. Тобто обвинувальна теза, яка в цьому випадку відстоюється потерпілим, не є новою і самостійною, а пов'язана первісними вимогами прокурора.

Отже, в будь-якому випадку ситуацію, що складається при зміні прокурором обвинувачення, не можна розглядати як повноцінне підтримання обвинувачення потерпілим, тому відповідне його право, на наш погляд, має бути передбачено лише при відмові прокурора від обвинувачення. Такий підхід, зокрема, дозволить припинити як безпредметну теоретичну дискусію довкола розуміння сутності обвинувачення, яке підтримується потерпілим при зміні обвинувачення: є воно конкуруючим, поєднаним, додатковим чи приватним тощо.

Повноваження підтримувати обвинувачення, яке надається потерпілому у випадку відмови прокурора від обвинувачення, більшістю дослідників розглядається як вияв субсидіарного обвинувачення. Однак убачається, що так доцільно позначати потерпілого в разі зменшення обсягу обвинувачення, тобто часткової відмови від обвинувачення. У ситуації повної відмови потерпілий має вважатися публічно-приватним обвинувачем, оскільки як приватна особа підтримує обвинувачення, сформоване і сформульоване прокурором, яке, таким чином, не може вважатися повністю приватним. Такий підхід суперечить і передбаченому чинним КПК України інституту кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Право підтримувати обвинувачення є засобом забезпечення прав і законних інтересів потерпілого, надаючи йому можливість самостійно, на власний розсуд і в активній формі відстоювати свої вимоги перед судом. Однак з практичного погляду ситуації підтримання потерпілим обвинувачення в результаті відмови

прокурора від публічного обвинувачення мають низку ускладнень, що були предметом наших досліджень раніше, зокрема відсутність у потерпілого можливостей підтримувати обвинувачення через брак знань і досвіду, неврегульованість порядку його підтримання, психологічні проблеми тощо [1; 2]. Може бути поставлена під сумнів й доцільність надання потерпілому права підтримувати замість прокурора обвинувачення, у підготовці та пред'явленні якого він жодної участі не брав.

Водночас статистика фіксує поодинокі випадки, в яких потерпілі змогли забезпечити ухвалення обвинувального вироку після відмови прокурора від обвинувачення: щодо 2 осіб у 2016 р. [3] та щодо 1 особи – у 2018 р. [4]. Отже, попри всі недоліки цієї конструкції, вона уявляється такою, що покращує процесуальне становище потерпілого, а отже – заслуговує на підтримку і подальше вдосконалення. З цією метою в КПК України доцільно закріпити обов'язок прокурора завчасно повідомити потерпілого про намір відмовитися від обвинувачення та з'ясувати його позицію з цього приводу, право потерпілого на зміну чи доповнення обвинувачення, а також на примирення з винним під час примирення обвинувачення.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що чинне законодавство передбачає загальні та спеціальні гарантії учасників судового провадження в разі зміни меж судового розгляду. У частині загальних гарантій потерпілому та обвинуваченому мають бути надані рівні можливості для захисту своїх прав та законних інтересів. У частині спеціальних гарантій для учасників судового провадження мають бути передбачені надійні компенсаторні механізми забезпечення їхніх прав залежно від того, наскільки зміна меж судового розгляду погіршує їх процесуальне становище та/або покращує становище протилежної сторони.

Список використаних джерел

1. Каркач П., Лапкін А. Проблемні аспекти участі потерпілого у кримінальному процесі при відмові прокурора від державного обвинувачення. *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. № 3. С. 83–88.
2. Лапкін А. В. Процесуальний статус потерпілого у зв'язку з відмовою прокурора від державного обвинувачення. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 14. С. 141–146.
3. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2016 р. / Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 05.10.2021).

4. Звіт про роботу прокурора за 12 місяців 2018 р. / Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 05.10.2021).

Максименко Олена Василівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ, ЯКА СКОЇЛА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ІСПАНІЇ

Україна є державою, яка взяла на себе зобов'язання щодо виконання міжнародних стандартів із забезпечення та захисту прав дитини. Ратифікація Конвенції ООН «Про права дитини» та формування ювенальної політики свідчить про те, що реформування правової системи держави відбувається із урахуванням забезпечення найкращих інтересів дитини.

Однак у Кримінальному кодексі України – розділі XV передбачено лише особливі, менш суворі, більш гуманні умови кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, які вчинили злочин порівняно з дорослими злочинцями. Чинним законодавством передбачено звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності та від кримінального покарання, а також визначено менш суворі покарання та обмеження [1].

В Україні за вчинення злочину до неповнолітніх, визнаних винними, судом можуть бути застосовані такі **види покарань**: штраф (стаття 99 ККУ); громадські роботи (стаття 100 ККУ); виправні роботи (стаття 100 ККУ); арешт (стаття 101 ККУ); позбавлення волі на певний строк особам, які не досягли до вчинення злочину вісімнадцятирічного віку, не може бути призначено на строк більше десяти років, а за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини – не більше п'ятнадцяти років. Неповнолітні, засуджені до покарання у виді позбавлення волі, відбувають його у спеціальних виховних установах. Позбавлення волі не може бути призначено неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості (стаття 102 ККУ) [2].

Дослідивши досвід цивілізованих європейських країн, вважаємо, що кримінальне законодавство України стосовно дитини має

бути більш гуманним і потребує реформування, вважаємо не прийнятним застосування позбавлення волі до неповнолітніх. Нині кримінально-правова політика держави спрямована на створення нового Кримінального кодексу, в проєкті якого досі не належно враховано найкращі інтереси дитини під час призначення кримінального покарання.

Зазвичай, кримінальна відповідальність та покарання до дитини відрізняється від кримінальної відповідальності та покарань, що застосовуються до дорослих осіб, адже такий правопорушник потребує особливих заходів впливу, яким притаманний переважно виховний, а не каральний акцент. У більшості країн це привело до відокремлення норм про кримінальну відповідальність неповнолітніх в окремий самостійний розділ кримінального права чи навіть в окрему галузь кримінального законодавства. Зокрема, в Іспанії та країнах Латинської Америки у XX ст. вкоренилось поняття «кримінальне право неповнолітніх» («Derecho penal juvenile») [3]. Такий підхід відповідає вимогам Мінімальних стандартних правил ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), правило 2.3 яких приписує «в межах кожної національної юрисдикції докласти зусиль для прийняття комплексу законів, правил і положень, які стосуються безпосередньо неповнолітніх правопорушників» [4].

Позитивним, на нашу думку, є досвід Іспанії, особливістю пенітенціарної системи якої є відсутність виправних установ для неповнолітніх осіб. Це зумовлено тим, що до неповнолітніх осіб, які скоїли злочини, в Іспанії покарання у вигляді позбавлення волі не застосовується [5]. Діти, які скоїли кримінальні правопорушення в Іспанії можуть притягуватися до альтернативних видів покарання, залучатися соціальними службами до заходів виховного та реабілітаційного характеру. З неповнолітніми особами, які скоїли злочини, проводять виховну та профілактичну роботу, а також здійснюють контроль за їхньою поведінкою інші державні органи та недержавні організації, які не належать до пенітенціарної системи. На наш погляд, це є правильним, оскільки виключає подальшу криміналізацію неповнолітніх в умовах місць ув'язнення. Для України ці питання є актуальними, оскільки у виховних колоніях відбувають встановлене судом покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк понад 110 неповнолітніх.

З метою забезпечення найкращих інтересів дитини та розбудови ювенальної політики в Україні вважаємо не припустимим застосування покарання у виді позбавлення волі до осіб, які не досягли 18 років, адже відображенням їх суспільної небезпеки є забезпечення державою належних умов для життя, виховання та соціалізації.

Список використаних джерел

1. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D1%82%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%85 (дата звернення: 05.10.2021).
2. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Андрусяк Г. М. Кримінальна відповідальність неповнолітніх за законодавством зарубіжних країн. *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 114.
4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 05.10.2021).
5. Кубрак Р. М. Порівняльний аналіз системи виконання покарань Іспанії та України. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія. Політологія. Соціологія. Право. 2020. Вип. 3 (47). С. 27.

Медведська Вікторія Валеріївна,

старший викладач кафедри транспортного права та логістики
Національного транспортного університету,
аспірантка юридичного факультету

Національного університету біоресурсів і природокористування України

НОРМАТИВНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство щодо жінок на сьогодні є одним з найбільш негативних явищ у сучасному суспільстві. Незважаючи на прийняття нормативно-правових актів на міжнародному та національному рівнях, які визначають засади запобігання та протидії домашньому насильству, боротьба з цим явищем триває. Це зу-

мовлює необхідність наукового дослідження правового регулювання поняття «домашнього насильства» для розуміння його суті та відмежування від інших діянь.

Слід зазначити, що визначення домашнього насильства міститься у низці нормативно-правових актів, таких як Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII (надалі – Закон № 2229-VIII), Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (надалі – КК України) та Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 8073-X (надалі – КУпАП). Найбільш загальним і таким, що відповідає поняттю «домашнього насильства», визначеному Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 року, можна вважати поняття «домашнього насильства», яке наведене у Законі України № 2229-VIII, як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) в родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [1].

У чинному законі терміном «домашнє насильство» замінено термін «насильство в сім'ї», який використовувався у скасованому Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року. До позитивних нововведень визначення «домашнього насильства» у співвідношенні з терміном «насильство в сім'ї», яке існувало раніше, слід віднести: зазначення вчинення діяння не лише у формі дій, а й бездіяльності; розширення кола суб'єктів, до яких може бути вчинено домашнє насильство, колишнім подружжям, особами, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах; віднесення до домашнього насильства навіть погрози вчинення таких дій.

Водночас КУпАП, визначаючи у статті 2 адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, під останнім розуміє умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності)

фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо) [2].

Зазначене визначення домашнього насильства, наведене у КУпАП, суперечить визначенню домашнього насильства, наведеного у Законі № 2229-VII, який є основоположним актом, що визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Стилістична побудова законодавцем конструкції цієї норми шляхом зазначення у дужках словосполучення «застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо», на нашу думку, є недоречною, оскільки зменшує кількість видів діянь, у яких виявляється фізичне, психологічне чи економічне насильство, які утворюють склад адміністративного правопорушення. На нашу думку, уточнювати вияви домашнього насильства у статті 2 КУпАП необхідності немає, оскільки вони детально зазначені у Законі № 2229-VIII, а тому диспозиція цієї статті потребує законодавчого вдосконалення. Стаття 126 1 КК України під домашнім насильством розуміє умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3]. Ні КУпАП, ні КК України не відносить до домашнього насильства діяння сексуального характеру та відповідно не передбачає адміністративної чи кримінальної відповідальності за них. Якщо відсутність сексуального насильства у диспозиції статті 126 1 КК України є виправданою, зважаючи на наявність у КК окремого

розділу, що передбачає злочини проти статевої свободи і недоторканності, то відсутність у КУпАП адміністративної відповідальності за вчинення таких є сумнівною.

Наукова спільнота неодноразово наголошувала, що сексуальне насильство в сім'ї може виявлятися не тільки у вигляді злочинів, а й у сексуальній поведінці, яка хоч і не суперечить КК, але порушує сексуальну недоторканність і статеву свободу жінки чи чоловіка, що є виявом домашнього насильства у розумінні Закону № 2229-VIII. Як указується в літературі, це можуть бути дії, які мають характер настирливого нав'язування сексуальної близькості: постійне нав'язування сексуальної близькості, коли жінка чи чоловік перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння; нав'язування сексуальної близькості, коли жінка чи чоловік не бажають її, але бояться відмовити; нав'язування жінці чи чоловіку особливих видів сексуальних контактів проти її (його) волі; нав'язування без згоди жінки чи чоловіка фізичного контакту з еrogenними зонами, іншими частинами їхнього тіла тощо [4, с. 16–17].

Ми приєднуємось до позиції тих учених, які наголошують на необхідності включення сексуального насильства до диспозиції статті 173 2 КУпАП. Це сприятиме гармонізації чинного законодавства щодо визначення поняття домашнього насильства та надаватиме можливість захисту особі від вчинення таких дій щодо неї.

Закон № 2229-VIII розрізняє чотири види домашнього насильства, а саме: 1) фізичне, яке виявляється у формі ляпасів, стусанів, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконного позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпечі, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру; 2) психологічне, що включає словесні образи, погрози, в тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або

завдали шкоди психічному здоров'ю особи; 3) сексуальне, що полягає у вчиненні будь-яких діянь сексуального характеру щодо повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, в тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності; 4) економічне, тобто умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. Вважаємо, що вищевказані види домашнього насильства потребують законодавчого доопрацювання у частині виключення з них тих діянь, які є видами інших кримінально-караних чи адміністративних діянь. На нашу думку, до домашнього насильства слід відносити лише ті дії чи бездіяльність, які не охоплюються складом інших видів кримінальних чи адміністративних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 20.05.2021).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed19841207#Text> (дата звернення: 20.05.2021).
3. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n3426> (дата звернення: 20.05.2021).
4. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброта та ін. Київ, 2012. 246 с.

Олійник Олександр Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент, перший проректор
Академії Державної пенітенціарної служби

СЛІДЧИЙ ІЗОЛЯТОР ЯК УСТАНОВА ДЛЯ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ І ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ГЕНЕЗА НАУКОВОЇ ДУМКИ

Ретроспективний науковий пошук у галузі правової науки сприяє розумінню сучасних умов формування та реалізації державної кримінально-виконавчої політики щодо приведення умов тримання засуджених і ув'язнених у слідчих ізоляторах та ізольованих дільницях слідчого ізолятора при виправних колоніях у відповідність до європейських пенітенціарних стандартів і практики Європейського суду з прав людини.

Варто зазначити про відсутність в Україні дисертаційних та монографічних досліджень проблем діяльності слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України з огляду на практику Європейського суду з прав людини. Дослідження історико-правових аспектів еволюції місць попереднього ув'язнення на території України дозволяє критично в умовах реформування пенітенціарної системи оцінити стан відповідності умов тримання та додержання прав, свобод та законних інтересів засуджених та ув'язнених, які тримаються у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України вимогам сучасної системи прав людини крізь досвід минулого.

Проведення реформ у сфері кримінальної юстиції з урахуванням практики Європейського суду з прав людини дозволить запобігти можливим порушенням прав і свобод людини під час досудового розслідування й судового розгляду, а також сприятиме прийняттю справедливих і обґрунтованих рішень всіма суб'єктами кримінального провадження. Водночас, це забезпечить зменшення кількості поданих заяв до Європейського суду з прав людини і витрат із бюджету на виплату компенсацій за рішеннями Європейського суду з прав людини проти України, в яких констатовано наявність порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також сприятиме утвердженню принципів верховенства права та законності [1].

Актуальність наукового пошуку в ході дослідження кримінально-виконавчих правовідносин з використанням історичного методу є актуальним, оскільки слідує з міжнародно-правових зобов'язань України як члена Ради Європи щодо додержання прав і свобод людини у місцях несвободи.

Історико-правові дослідження діяльності місць попереднього ув'язнення на території України здійснювали вітчизняні вчені, зокрема, такі як: І. В. Боднар, А. О. Галай, О. М. Джужа, О. Г. Колб, А. Х. Степанюк, Д. В. Ягунов, О. Н. Ярмиш та ін.

Наукові праці цих учених містять низку науково виважених положень та висновків, що стосуються прямо або опосередковано виконання пенітенціарними установами функцій місць попереднього ув'язнення та покарання у виді позбавлення волі, а також створюють теоретико-прикладні передумови для ефективного дослідження діяльності слідчих ізоляторів, у тому числі щодо приведення умов тримання в них засуджених і ув'язнених відповідно до європейських стандартів.

У радянській навчальній літературі з виправно-трудового права періоду 1966–1983 рр. тема попереднього ув'язнення окремо не розглядалася [2, с. 316]. Проблематика слідчих ізоляторів була предметом дослідження лише окремих публікацій зарубіжних учених, зокрема О. Л. Ременсона [3, с. 99] і М. О. Стручкова [4, с. 3–13], де висвітлюються проблемні питання, що стосувалися саме попереднього ув'язнення.

До останніх комплексних наукових доробків, що містять наукові результати про еволюцію органів та установ виконання покарань та місць попереднього ув'язнення, доцільно віднести дисертаційні дослідження О. П. Неалова «Організаційно-правове забезпечення реалізації тюремної реформи в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX століття (на матеріалах)» [5], В. В. Россіхіна «Пенітенціарна система Російської імперії в XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній)» (2005 р.) [6]; І. В. Іванькова «Тюремні установи України в системі карально-охоронного механізму держави (кінець XIX – середина XX ст.)» (2005 р.) [7]; О. М. Григор'єва «Пенітенціарна теорія та практика в Російській імперії в кінці XVIII – на початку XX століття: історико-правове дослідження (на матеріалах українських губерній)» (2007 р.) [8]; О. М. Андрушак «Становлення

та розвиток виправно-трудового права та законодавства України у другій половині ХХ століття» (2012 р.) [9]; В. А. Кирилук «Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі» (2011 р.) [10]; Я. В. Стрелюка «Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в кримінально-виконавчих установах закритого типу України» (2021 р.) [2].

Не заперечуючи вагомий внесок у розвиток науки кримінально-виконавчого права вищевказаних дослідників щодо аналізу виправно-трудового і кримінально-виконавчого законодавства України, слід зазначити, що окремо взятого комплексного дослідження щодо проблем приведення умов тримання засуджених та ув'язнених у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України на монографічному або дисертаційному рівнях в Україні не проводилось.

Новелізація кримінально-виконавчого законодавства, євроінтеграційні процеси, а також необхідність виконання рішень Європейського суду з прав людини, в яких констатуються численні факти тримання засуджених і ув'язнених у слідчих ізоляторах України в неналежних умовах, свідчить про необхідність проведення наукових пошуків і розробки адекватного плану дій для вирішення окресленої проблематики.

Список використаних джерел

1. Банах С. В. Застосування рішень Європейського суду з прав людини в кримінальному судочинстві. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 19 жовтня 2016 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 96–101.

2. Стрелюк Я. В. Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються в кримінально-виконавчих установах закритого типу України: дис. ... д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2021. 486 с.

3. Ременсон А. Л. Лишение свободы как особое конфликтное отношение. *Вопросы советского государства и права*. Томск: Изд-во Том. ун-та, 1974. Т. 224. С. 97–101.

4. Стручков Н. А. Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1970. 76 с.

5. Неалов О. П. Організаційно-правове забезпечення реалізації тюремної реформи в Російській імперії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (на матеріалах українських губерній): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2003. 197 с.

6. Россіхін В. В. Пенітенціарна система Російської імперії в ХІХ – на початку ХХ ст. (на матеріалах українських губерній): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2005. 219 с.

7. Іваньков І. В. Тюремні установи України в системі карально-охоронного механізму держави (кінець ХІХ – середина ХХ ст.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. 212 с.

8. Григор'єв О. М. Пенітенціарна теорія та практика в Російській імперії в кінці ХVІІІ – на початку ХХ століття: історико-правове дослідження (на прикладі українських губерній): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. 207 с.

9. Андрушак О. М. Становлення та розвиток виправно-трудового права та законодавства України у другій половині ХХ століття: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2012. 20 с.

10. Кирилюк В. А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 20 с.

Плюсюк Наталія Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ КАРАНОСТІ ВБИВСТВ В УКРАЇНІ

У разі вчинення кримінального правопорушення неминучим для винної особи є відбуття призначеного судом покарання. Аналізуючи практику призначення покарань за вчинення кримінального правопорушення, важливим є питання про призначення саме справедливого покарання, у тому числі й за вчинення вбивства людини.

Під час призначення покарання суд повинен обрати ту міру державного примусу і в тому обсязі, які найбільш відповідають суспільній небезпечності вчиненого кримінального правопорушення, обставинам його вчинення і є найбільш прийнятними для досягнення закріпленої в законі мети призначення покарання. Саме на цьому етапі здійснення правосуддя найповніше виявляється практичне значення, соціальна роль і моральна обумовленість кримінального закону.

Вчинення умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, визначених в ч. 2 ст. 115 КК України [1], карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому п. 6 частини другої цієї статті, тобто лише у випадку вчинення умисного вбивства з корисливих мотивів. У п. 18 постанови Пленуму ВСУ від 7 лютого 2003 р. № 2 зазначено, що: “При засудженні особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання

за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте при його призначенні необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину” [2].

У разі вчинення умисного вбивства, передбаченого ч.1 ст.115 КК України (простого умисного вбивства), передбачено, що воно карається позбавленням волі на строк від семи до п’ятнадцяти років. Санкція цієї статті вказує на те, що таке вбивство є особливо тяжким кримінальним правопорушенням.

Як бачимо, у ст. 115 КК верхня межа покарання у виді позбавлення волі на певний строк становить п’ятнадцять років і дорівнює максимальному строку, встановленому для цього виду покарання в ч. 2 ст. 63 КК України. Але також необхідно зазначити, що в інших нормах Загальної частини КК України можна зустріти інші строки, встановлені для цього виду покарання. Так, відповідно до ч. 2 ст. 71 КК України під час складання покарань у виді позбавлення волі на певний, якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є особливо тяжким, а умисні вбивства, передбачені ст.115 КК України, відповідно, є особливо тяжкими кримінальними правопорушеннями, загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, може бути більшим п’ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п’яти років. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 87 КК актом про помилування може бути здійснена заміна засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п’яти років.

Віднесення складу вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, матір’ю своєї новонародженої дитини та при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, до низки привілейованих, установа зниженої межі кримінальної відповідальності і покарання за його вчинення, порівняно з іншими видами умисних вбивств, із заподіянням смерті з необережності, перш за все, обумовлене тим, що дії винної особи вчинені за наявності пом’якшуючих обставин.

У статтях 116 та 117 КК України передбачено однакові санкції, в яких зазначається, що такі діяння караються обмеженням волі на строк до п’яти років або позбавленням волі на той самий

строк, що підтверджує, що ці кримінальні правопорушення є нетяжкими злочинами (ч. 4 ст. 12 КК України). За своєю категорією кримінальне правопорушення, яке передбачене ст. 118 КК України, належить також до категорії нетяжких злочинів, оскільки покарання у виді позбавлення волі, передбачене санкцією статті, встановлене в розмірі до двох років.

При альтернативній санкції, де вказані види та строки кількох основних покарань, суд може призначити покарання лише в цих межах. Ні за яких умов суд не може визначити покарання вище того, яке встановлене в санкції статті КК України. Однак за наявності обставин, передбачених ст. 69 КК України, суд вправі призначити покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої санкцією статті КК України, у чому знаходить своє відображення принцип гуманності покарання.

У статті 119 КК України диференційовано відповідальність за вбивство через необережність залежно від того, що особа вчинила таке вбивство однієї особи (ч. 1 ст. 119) чи двох або більше осіб (ч. 2 ст. 119). За ч. 1 ст. 119 відповідно діяння карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, і це відповідно, є нетяжким злочином. За ч. 2 ст. 119 діяння карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років, що визнається тяжким злочином. Отже, вбивство через необережність залежно від того, скільки осіб позбавлено при цьому життя, може бути нетяжким або тяжким злочином.

Санкції статей 116–118 та ч. 1 ст. 119 КК України, відповідно до теорії кримінального права, є альтернативними за своїм змістом, оскільки передбачають можливість призначення будь-якого із встановлених покарань, а також дозволяє і дає можливість суду, відповідно до вимог ст. 65 КК України, урахувувати характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, особу винного, обставини справи, які пом'якшують і обтяжують відповідальність, і тим самим максимально індивідуалізувати покарання винного.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що в системі санкцій за вчинення таких посягань як вбивства є потреба раціональних змін, які сприяли б встановленню справедливого покарання щодо кожної винної особи незалежно від обставин, які безпосередньо не впливають на оцінку суспіль-

ної небезпечності вчиненого і небезпечності самої особи. І в процесі таких змін, на нашу думку, має ставитись за мету встановлення більш широких можливостей суду для призначення справедливих покарань як за вчинення вбивств, так і інших кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну не відбутої частини покарання більш м'яким: постанова Пленуму Верховного Суду від 26.04.2002 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

Поплавська Аліна Миколаївна,
ад'юнкт кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

СЛІДЧИЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Питання запобігання корупції в Україні визначене на законодавчому рівні, зокрема чинним Законом України «Про запобігання корупції» [1], що врегульовує суспільні відносини у сфері протидії корупції, також у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК України) передбачено низку складів кримінальних правопорушень, що мають ознаки корупційного суспільно небезпечного діяння [2].

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) слідчий Національної поліції України є особою, яка уповноважена проводити досудове розслідування кримінальних правопорушень [3].

Одним із найбільш поширених протиправних діянь, пов'язаних з корупцією, є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 368 КК України – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою [2].

Особливості досудового розслідування такого кримінального правопорушення полягають у необхідності чіткого, продуманого,

з додержанням вимог чинного законодавства проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) [3], зокрема НСРД. Такий вид слідчих (розшукових) дій пов’язаний із втручанням у особистий простір людини, тому слідчий зобов’язаний дуже виважено приймати рішення про проведення таких заходів, враховуючи при цьому характер протиправних дій особи, стосовно якої планується проведення таких дій, та шкоду, яку особа, яка може бути причетною до вчинення кримінального правопорушення, може завдати суспільству та державі.

Корупція – небезпечне суспільне явище, якому необхідно активно протидіяти в межах законодавства. Слідчий є одним із ключових суб’єктів запобігання корупції. У зв’язку з цим він має на високому рівні володіти нормативною базою, виконувати вимоги антикорупційного законодавства, неупереджено проводити досудове розслідування з метою встановлення істини у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700V-ІІ. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 13.09.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.10.2020).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page> (дата звернення: 13.09.2021).

Пузирьов Михайло Сергійович,

доктор юридичних наук, старший дослідник, начальник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Академії Державної пенітенціарної служби

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

На сьогодні реформування пенітенціарної системи є одним із пріоритетів діяльності Міністерства юстиції України, що відповідає низці європейських стандартів.

Так, доречно наголосити, що п. 71 Європейських пенітенціарних правил містить перелік винятків, який прямо вказує на те,

яким відомствам не можуть бути підпорядковані пенітенціарні установи. Зокрема, у відповідній нормі зазначається, що «за пенітенціарні установи повинні відповідати органи державної влади, не підпорядковані військовому відомству, поліції або карного розшуку» [1].

Більше того, проведений аналіз статистичних даних за Європейським регіоном [2] засвідчив, що перебування кримінально-виконавчої системи у віданні Міністерства юстиції є найпоширенішим варіантом (у 43 із 57 країн (ураховуючи ті країни, де Міністерство юстиції функціонує як об'єднане міністерство, а також країни, де замість Міністерства юстиції діють відповідні Департаменти юстиції), тобто 75,4 %) відомчого підпорядкування системи виконання покарань [3, с. 338].

Реформування пенітенціарної системи України під егідою Міністерства юстиції протягом останніх років передбачено низкою актів стратегічного і тактичного планування, а саме:

Національною стратегією у сфері прав людини (затвердженою Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Національною стратегією у сфері прав людини (затвердженою Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (схваленою Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015), Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (затвердженою Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021), Концепцією реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р). На зміну цієї Концепції має прийти Стратегія реформування пенітенціарної системи до 2026 року, проєкт якої нині після обговорення в наукових і практичних колах подано до Кабінету Міністрів України.

Грунтуючись на зазначених та інших стратегічних і програмних документах, Міністерство юстиції України визначає мету реформи пенітенціарної системи – створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства та забезпечуватиме соціальне зцілення людини [4].

За той короткий відрізок часу (а це 5 років), протягом якого Міністерство юстиції України стало безпосереднім і єдиним вищим управлінським органом для пенітенціарної системи, вдалося здійснити низку реформаційних кроків, до яких належать:

1) чітка диференціація за європейським зразком пенітенціарної системи на Службу тюрем і Службу пробації шляхом створення в Україні:

– адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України (постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань» від 13.09.2017 р. № 709), правонаступником якої з 24 січня 2020 р. (постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання територіальних органів Міністерства юстиції» від 24.01.2020 р. № 20) є Департамент з питань виконання кримінальних покарань. Варто зазначити, що Департамент з питань виконання кримінальних покарань є правонаступником і Центрального та Південного міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції;

– державної установи «Центр пробації» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 655-р);

2) виконання міжнародних вимог щодо виокремлення з підпорядкування адміністрації установ виконання покарань медичної служби шляхом утворення державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 684-р);

3) впроваджено експериментальний проєкт «Платні камери в СІЗО» у ряді слідчих ізоляторів на підставі наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку проведення експериментального проєкту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України» від 06.05.2020 р. № 1587/5;

4) законсервовано 39 установ виконання покарань;

5) створено центри відеомоніторингу в усіх міжрегіональних управліннях та в кожній установі (для своєчасного виявлення і

попередження порушень режиму з боку засуджених та підвищення ефективності виконання службових завдань персоналом установ);

б) запроваджено національну модель пробації, що втілюється в таких організаційно-правових кроках:

- створення сучасної нормативно-правової основи функціонування системи пробації;

- розроблено та введено у дію пробаційні програми для роботи з повнолітніми та неповнолітніми суб'єктами пробації;

- запроваджено «пенітенціарну пробацію» – надання підтримки та допомоги у вирішенні соціально-побутових питань засудженим, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі, для підвищення результатів їхньої соціальної реабілітації та запобігання повторних кримінальних правопорушень;

- відкрито модельні офіси пробації у містах Харків та Біла Церква;

- створено центри ювенальної пробації (14 центрів) для кращого забезпечення інтересів дитини, яка перебуває у конфлікті із законом.

Серед перспектив – запровадження визнаного Радою Європи [5] і ще нового для України виду пробації – постпенітенціарної, основним завданням якої має стати здійснення пробаційного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання [6; 7].

Разом з тим у пенітенціарній системі нині наявна низка системних проблем, на яких хочеться зупинитися більш детально, запропонувавши наукові напрями їх вирішення.

По-перше, стандарти функціонування установ виконання покарань не змінювалися понад 75 років. Структура пенітенціарної служби майже не змінювалася протягом 25 років незалежності України та залишалася найбільшою спадщиною Радянського Союзу.

По-друге, існуюча система виконання кримінальних покарань та попереднього ув'язнення не повною мірою відповідає принципам гуманізму і поваги до прав і свобод людини. Умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту, потребують приведення у відповідність з європейськими стандартами, на що неодноразово зверталась увага представниками відповідних європейських інспекційних органів за результатами останніх візитів в Україну.

По-третє, фінансування Державної кримінально-виконавчої служби України протягом останніх років здійснюється на рівні не більше 45 % від загальної потреби.

За таких обставин ускладнюється усунення причин, які стають підставами для звернень громадян України до Європейського суду з прав людини з приводу неналежних умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту, їх медичного, матеріально-технічного забезпечення, що у свою чергу тягне за собою додаткові витрати держави на виплату компенсацій та стає причиною формування негативного іміджу України у світовому співтоваристві.

По-четверте, на ефективність виконання завдань, покладених на Державну кримінально-виконавчу службу, негативно впливає також плінність кадрів, пов'язана з низькою заробітною платою персоналу органів і установ виконання покарань, низьким рівнем соціального захисту персоналу Державної кримінально-виконавчої служби, що робить професію неprestижною і створює умови для виникнення корупційних ризиків [8, с. 1].

По-п'яте, як проблему можна виділити відсутність уніфікованого нормативно-правового акта, що визначає правові засади діяльності пенітенціарного персоналу. На сьогодні такими актами є закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та «Про Національну поліцію». Усунути розрізненість відповідної нормативно-правової бази та підвищити рівень соціально-правового захисту пенітенціарного персоналу покликане прийняття Закону України «Про пенітенціарну систему», проєкт якого нині перебуває на розгляді у Верховній Раді України.

Серед перспективних шляхів подолання зазначених кризових явищ, підтримуючи реформаційні кроки Міністерства юстиції України та спираючись на вироблені науковою спільнотою пропозиції, вбачаємо такі, як:

1) оптимізація кількості установ виконання покарань шляхом приватизації законсервованих установ виконання покарань. Зокрема, проведення аукціонів із продажу законсервованих установ виконання покарань дозволить отримати додаткові кошти для інвестування у будівництво нових сучасних слідчих ізоляторів;

2) законодавче визначення індивідуалізованої системи покарань та розширення переліку видів покарань, альтернативних по-

збавленню волі, і розвиток системи пробації, що сприятиме зменшенню кількості осіб у місцях несвободи, що забезпечить виправлення правопорушників без ізоляції від суспільства та знизить рецидивну злочинність;

3) забезпечення перебування у виправних колоніях різних категорій засуджених (полірежимність), що дасть змогу зменшити витрати на утримання інших установ виконання покарань і дасть змогу їх оптимізувати шляхом консервації;

4) створення належних умов тримання в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, дотримання прав засуджених та ув'язнених і протидія/запобігання випадків катувань та неналежного поведіння шляхом удосконалення системи внутрішнього контролю, – з метою зменшення кількості звернень громадян України до Європейського суду з прав людини;

5) прийняття Законів України, що нині перебувають на розгляді у Верховній Раді України, і стосуються організаційно-правових засад удосконалення пенітенціарної системи України, а саме:

– «Про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій». Відповідний законодавчий крок надасть можливість забезпечити належне функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів щодо досягнення цілей, які ставляться перед Державною кримінально-виконавчою службою, стосовно дотримання прав засуджених та осіб, взятих під варту, відповідно до вимог законодавства України та міжнародних стандартів у пенітенціарній сфері;

– «Про превентивні та компенсаційні заходи у зв'язку з неналежними умовами тримання засуджених та осіб, взятих під варту». Прийняття відповідного акта дозволить забезпечити відповідність законодавства України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, створення належних матеріально-побутових умов тримання під вартою, а також впровадження в національне законодавство ефективних превентивних та компенсаційних засобів юридичного захисту у випадку неналежних умов тримання під вартою;

– «Про пенітенціарну систему». Метою його прийняття є оптимізація структури пенітенціарної системи, впровадження нових підходів до заохочення її персоналу, запровадження ефективного управління підприємствами установ виконання покарань.

Розуміючи важливість здійснюваних Міністерством юстиції кроків щодо подальшого реформування пенітенціарної системи, постає питання про поглиблений науковий супровід процесів, наукову експертизу нормативно-правових актів, що пропонуються суб'єктами законодавчої ініціативи в пенітенціарній сфері тощо. Відповідний перспективний напрям можливо здійснити за рахунок відновлення роботи Наукової та Науково-експертної рад при центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробациї. Такі ради функціонували при Державній пенітенціарній службі України протягом 2011–2014 рр., що дало можливість забезпечити належний науковий супровід процесу реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): прийнято Комітетом Міністрів 11.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 25.09.2021).
2. Europe. *World Prison Brief data*. URL: <http://www.prisonstudies.org/map/europe> (дата звернення: 25.09.2021).
3. Пузирьов М. С. Виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах: порівняльно-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Ірпінь, 2018. 498 с.
4. Реформування пенітенціарної системи України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu/reformuvannya-sistemi-probaciyi-ta-resocializaciya> (дата звернення: 25.09.2021).
5. Про Правила Ради Європи про пробацию: Рекомендація CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів державам-членам (прийнята Комітетом Міністрів 20 січня 2010 року на 105-му засіданні заступників Міністрів). URL: <https://rm.coe.int/16806f4097> (дата звернення: 25.09.2021).
6. Пузирьов М. С., Олефір Л. І. Міжнародно-правові підходи до інституту пробацийного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання. *Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробациї: матеріали наук.-практ. онлайн-«круглого столу»* (м. Харків, 18 груд. 2020 р.) / Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Харків: Право, 2021. С. 46–52.
7. Пузирьов М. С., Олефір Л. І. Соціально-правова обумовленість запровадження інституту пробацийного нагляду за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, в законодавство України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 199–205.
8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про пенітенціарну систему» № 5293 від 22.03.2021 р. 4 с. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498 (дата звернення: 25.09.2021).

Скаков Айдаркан Байдекович,

доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и организации исполнения наказаний Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ – ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ

Вся профилактическая деятельность органов внутренних дел Республики Казахстан (по отдельным составам уголовных правонарушений – органов национальной безопасности – прим. автора) наводит на мысль о необходимости дальнейшего закрепления достигнутых положительных результатов, а также принятия законодательными и исполнительными органами государства новых стратегических решений концептуального, законодательного и организационно-управленческого характера с целью воздействия на экономическую преступность [3].

Для достижения поставленных задач органы внутренних дел и национальной безопасности должны организовать и постоянно проводить оценку соответствия нормативно определенных в уголовном законодательстве видов преступного поведения и тех деяний, которые также являются потенциально общественно опасными, но в силу ряда причин ещё не нашедшие своё отражение в указанном законодательстве (в частности, уголовной ответственности юридических лиц – прим. автора). В теории права данные случаи называются пробелами права и представляют собой неурегулированные законом (и тем самым не защищены государством – прим. автора) общественные отношения. С другой стороны, иногда складываются такие обстоятельства, при которых наличие уголовно-правовой нормы (в основном запретительного характера – прим. автора) тормозит дальнейшее развитие общественных отношений.

Еще большую значимость вышеизложенное приобретает в условиях интегрирования Казахстана в мировое сообщество цивилизованных стран мира и глобализации экономической жизни, которые, наряду с положительными достижениями в социально-экономическом развитии, имеют определенные негативные последствия. В частности, они способствовали объединению усилий

национальных преступных организаций и их активизации для получения сверхприбылей. В результате транснациональная организованная преступность фактически стала основной реальной угрозой не только для национальной безопасности Казахстана, но и всего человечества как по своим масштабам, так и по разрушительному эффекту. Постоянно растущие преступные силы, угрожающие социальному, экономическому и иному развитию государств, их нацеленность на подрыв экономической безопасности, в первую очередь, развивающихся стран и стран с переходной экономикой – таковы основные направления деструктивной деятельности транснациональной организованной преступности [5].

Осознавая масштабы угрозы экономической безопасности страны, исходящей от транснациональной и национальной организованной преступности, руководства органов внутренних дел и национальной безопасности приняли решение об усилении борьбы с ней. Реализация поставленной задачи возможно при совершенствовании профилактической деятельности указанных органов, а также при активной реализации агентурно-оперативных мероприятий в отношении объектов, представляющих оперативный интерес. При организации и реализации агентурно-оперативных мероприятий в отношении национальной и транснациональной организованной преступности правоохранительными органами в рамках своих компетенций должны учитываться следующие обстоятельства:

1. Большие финансовые возможности национальной и транснациональной организованной преступности, основанной на «теневой» экономике, торговле людьми, оружием, наркотиками, проституции и т. д. Так, согласно заключению экспертов Вашингтонского национального Стратегического Информационного комитета, доход «мировой мафии» составляет приблизительно 1 трл. долларов. Эта сумма является почти эквивалентной американскому федеральному бюджету [4, с. 24]. Обладая огромными финансовыми ресурсами, организованная преступность может решать любые вопросы, в частности, в сфере экономики, с помощью коррумпированных государственных чиновников, лоббирующих её интересы.

2. Республика Казахстан относится к числу государств с высоким уровнем коррупции. Этому имеется подтверждение в

виде экспертных оценок, которые ежегодно вычисляются авторитетной организацией Transparency International (ТИ). Казахстан, набрав 2,1 балла Индекса восприятия коррупции, находится в нижней части «таблицы о рангах», заняв 155 место из 163.

В целях предупреждения коррупции должны применяться все без исключения профилактические меры социального, правового и иного характера. Вместе с тем, учитывая повышенную социальную опасность коррупции, предпочтение должно отдаваться уголовно-правовым превентивным мерам, обладающим высоким карательным эффектом.

3. Особую тревогу вызывает распространение коррупции в органах государственной власти и управления (исполнительной, законодательной и судебной ветви власти). Более того, данное социальное зло в органах власти приобрело *системный характер*, что свидетельствует о высокой степени организованности преступных сообществ и больших возможностей по лоббированию интересов определенных национальных и зарубежных предпринимателей в ущерб государственным интересам Казахстана.

Что же касается должностных лиц, участвующих в коррупционных системах, то эффективным стимулом для их сотрудничества с органами внутренних дел и национальной безопасности является прекращение в отношении данных конфидентов уголовного преследования. В этом случае, полезность предоставленной данными лицами сведений должна быть выше причинного совершенным ими преступлением вреда.

Высказанные нами суждения по организации профилактической деятельности правоохранительных органов должны, на наш взгляд, иметь отражение в национальном законодательстве – уголовном, уголовно-процессуальном, уголовно-исполнительном, оперативно-розыскном и т. д. Учитывая сказанное, хотелось бы обратить внимание правоведов и законодателей на наиболее важный нормативный правовой акт о борьбе с организованной преступностью в США – свод Законов РИКО – Государственные законы, призванные расследовать, контролировать и преследовать организованную преступность (RICO LAWS – Racketeer Influenced and Corrupt Organisation). Данный свод Законов РИКО был принят с целью предоставления правосудию такого метода

расследования криминальной деятельности преступных организаций, который не связывает разные преступления вместе только с одним преступником, а видит преступную индустрию как результат деятельности сообщества. Законы РИКО признают получение незаконной прибыли тем мотивом, ради которой создается и действует организованная преступность, и предусматривает комплексный механизм пресечения стимула наживы, прибыли и рецидива преступлений путем установления возможности конфискации любой прибыли и собственности, полученных преступной организацией или отдельным её участником. Также Законы РИКО устанавливают наказание в виде лишения свободы до 20 лет и право потерпевших, в число которых входят и частные лица, предъявлять иск о возмещении причиненного совершенным преступлением **ущерба в тройном размере** [5, с. 455–456].

Принимая во внимание то, что **системная коррупция** представляет собой один из видов организованной преступности, главной целью которой является получение незаконной прибыли, для чего и применяются властные полномочия её участников, на наш взгляд, следует изучить положительный, профилактический эффект реализации выше указанного свода законов и использовать его в законотворческой деятельности и правоприменительной практике органов государственной власти Казахстана.

В современной литературе категория – **системная коррупция**, упоминается практическими работниками и учеными-криминологами, когда они хотят подчеркнуть криминальную организованность государственных служащих, служащих негосударственных организаций и иных лиц в единое преступное сообщество (систему) для продажи властных полномочий по «специальным тарифам» и т. д.

Проанализировав криминологическую литературу, авторы предлагают следующее определение: *под системной коррупцией в органах государственной власти следует понимать созданный преступной организацией механизм для купли-продажи властных полномочий, должностей, иных преференций, а также для незаконного получения имущества, прав на него, услуг или льгот (в том числе неимущественного характера) от физических и юридических лиц.*

Из содержания вышеуказанного определения следует, что при системной коррупции (*как наиболее совершенного, от того наиболее опасного её вида – прим. автора*) создается преступный механизм, своего рода «пирамида», где существует строгое распределение ролей в зависимости от занимаемого социального положения для совершения преступлений, имеющих, как правило, корыстный характер. Влияние данного криминального механизма может распространяться как на одно, так и на ряд ведомств. Все зависит от социального статуса и возможностей возглавляющего данную систему организатора. Кроме того, в данной категории подчеркивается сущность коррупции, которая, как ранее нами отмечалось, заключается в использовании чиновником своего официального статуса в целях получения незаконных преимуществ (**продажность**), а с другой – в предоставлении лицу таких преимуществ заинтересованным субъектом (**подкуп**).

Необходимо отметить, что важным для обеспечения экономической безопасности является положительное решение законодателями Казахстана вопроса об уголовной ответственности юридических лиц, через которые транснациональная и национальная организованная преступность осуществляет легализацию финансовых средств, добытых преступным путем, а также создает условия для развития «теневой» экономики.

Действительно, в соответствии с законодательным определением за совершение преступлений (экономические, коррупционные и т. д.) к уголовной ответственности могут привлекаться только **физические лица**. В тоже время правоприменительная практика знает казусы, когда данные составы преступлений совершаются в интересах **юридических лиц**. Однако к уголовной ответственности юридические лица по действующему уголовному законодательству не могут быть привлечены, так как они не являются субъектами преступлений. Проблема уголовной ответственности юридических лиц неоднократно поднималась еще в бытность СССР (профессорами – Б. Волженкиным и У. Джекебаевым). Однако, в тот период все предприятия были государственными и поэтому привлекать к уголовной ответственности юридических лиц представлялось нецелесообразным.

В современных условиях развития капиталистической экономики Казахстана созданы частные предприятия. В стране открываются филиалы зарубежных компаний, в экономику инвестируются крупные иностранные капиталовложения. Наша страна стремится вступить в ВТО. В этой связи остро встает вопрос о приведении национального законодательства в соответствие с зарубежными международными стандартами. Учитывая опыт в данной области права высокоразвитых стран мира (США, Великобритании, Франции и т. д.), мы пришли к выводу о необходимости внесения изменений и дополнений в уголовное законодательство Казахстана, предусматривающих уголовную ответственность юридических лиц.

Наши оппоненты могут возразить, сославшись на то, что в национальном законодательстве имеется достаточно рычагов воздействия на юридические лица – правонарушителей.

Действительно, административное и гражданское законодательства Республики Казахстан предполагают ответственность юридических лиц. Однако, юридические лица могут совершать преступления, имеющие большую общественную опасность и более тяжкие последствия, чем административные проступки и гражданско-правовые деликты. Современная практика деятельности отечественных и зарубежных компаний свидетельствует о том, что ради получения сверхдоходов они могут пойти на нарушение национального законодательства (например, экологические, налоговые и иные преступления). Поэтому в целях профилактики преступного посягательства юридических лиц должна применяться уголовная ответственность.

Кроме того, высказанное нами предложение основывается на том, что юридические лица для получения сверхприбылей и льготных условий для своей деятельности постоянно нацелены на подкуп коррумпированных чиновников. Еще одним доводом, подтверждающим обоснованность нашего предложения, является то, что транснациональная организованная преступность через свои компании, также используя подкуп должностных лиц, осуществляют отмывание "грязных" денег, добытых преступным путем (наркобизнес, торговля людьми, оружием и т. д.), инвестируя свои финансовые средства в экономику Казахстана. При этом,

транснациональная организованная преступность, взаимодействуя с местной организованной преступностью, занимается хищнической эксплуатацией природных богатств Казахстана.

Что же касается уголовных наказаний, применение которых возможно в отношении юридических лиц, то в статью 40 УК Республики Казахстан необходимо внести изменения, предусматривающие следующие виды санкций: а) штраф; б) лишение права заниматься определенной деятельностью; в) конфискация имущества; г) ликвидация юридического лица.

Таким образом, резюмируя сказанное, хотелось бы высказать некоторые предложения и рекомендации по повышению эффективности борьбы с экономической преступностью:

1) реализация профилактических мер по выявлению и устранению причин и условий, детерминирующих экономическую преступность, должна осуществляться на основе анализа результатов мониторинга динамических изменений в правоприменительной практике подразделений финансовой полиции, в количественных и качественных характеристиках данных преступлений, оперативных сведений, полученных в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий, и иной информации, в том числе открытой (в СМИ, в Интернете и т. д. – прим. автора);

2) совершенствование работы агентурного аппарата должна осуществляться путем привлечения в качестве конфиденентов высококвалифицированных специалистов, представителей криминальной «элиты» и других, увеличение его численного состава, а также активного использование существующих структур прикрытия и создания новых;

3) усиление борьбы с организованной преступностью в экономике страны, повышение эффективности противодействия системной коррупции возможно при дальнейшем совершенствовании законодательства, регламентирующую деятельность органов внутренних дел и национальной безопасности Республики Казахстан и других государственных органов при осуществлении ими своих функций, повышении эффективности и результативности деятельности подразделений органов внутренних дел и национальной безопасности, путем реализации организационных, управленческих и иных преобразований;

4) при реализации борьбы с преступностью широкое участие должны принимать общественности, средства массовой информации и институты гражданского общества путем пропаганды основ правового государства.

Список использованных источников

1. Воронин Ю. А. Транснациональная организованная преступность. Екатеринбург, 1997.
2. Демидов Ю. Н. Проблемы борьбы с преступностью в социально-бюджетной сфере: монография. Москва: Щит-М, 2004. 438 с.
3. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: утвержд. Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858.
4. Репецкая А. Л. Транснациональная организованная преступность: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Москва: РГБ, 2005.
5. Скаков А. Б., Жалмагамбетов А. М. Борьба с транснациональной организованной преступностью: история, практический опыт, криминологические и организационно-правовые аспекты. Научный обзор / под общ. ред. К. Р. Абдиказимова. Астана: НИИ КНБ РК, 2005.

Смаль Інна Анатоліївна,

аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМАТИКА ОГЛЯДУ НОСІЇВ ЦИФРОВИХ ДАНИХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ

Інформаційні відносини розвиваються надзвичайно динамічно майже у всіх сферах та змінюють життєвий уклад людини. Нині важко знайти людину, яка б не мала своєї електронної пошти, не використовувала SMS- та MMS-повідомлення для обміну інформацією чи не зберігала особисті фото та відео на віддалених серверах чи хмарах.

Правові норми не встигають за динамічним розвитком інформаційного суспільства та не дають учасникам суспільних відносин відповідних чітких та зрозумілих процесуальних інструментів, які б, з одного боку надавали можливість учасникам судочинства повною мірою використовувати їх для захисту своїх прав та інтересів, а, з іншого боку, реально впливали на підвищення ефективності судочинства.

Нормативні конструкції основоположних міжнародних актів з прав людини, а саме ст. 12 Загальної декларації прав людини» [2] та ст. 8 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3] вказує на тісний зв'язок недоторканості права на особисте (приватне) життя та права на таємницю спілкування.

В Україні це право закріплено в Конституції України (ст. 31) [4] та Цивільному кодексу України (ст. 306) [7]. У ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок» також зазначається, що таємниця електронних повідомлень гарантується нарівні з листуванням та іншою письмовою кореспонденцією Конституцією України та законодавством України [5].

Кримінальний кодекс України (ст. 306 КК України) містить норми, які встановлюють відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер [6].

Таємниця спілкування є одною із засад кримінального провадження (ст. 14 Кримінального процесуального кодексу України) і передбачає, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування [1].

Практичність цього напрямку дослідження свідчить про відсутність єдності в дослідженні та наданні різної правової оцінки таким доказам, як електронні повідомлення (SMS-, MMS-, e-mail-повідомлень), повідомлення з різних облікових записів у соціальних мережах.

Дослідження наукових доробок демонструють низку проблем, вирішення яких вимагає комплексних заходів нормотворчого та правозастосовного характеру.

У науковій сфері є різні підходи щодо віднесення електронних повідомлень до об'єктів правової охорони як права на повагу до приватного життя, так і права на таємницю кореспонденції.

Скрипник А. В. звертає увагу на різний правовий статус електронних повідомлень, які були одержані та прочитані адресатом та які не були одержані адресатом, що відповідно тягне за собою різні процесуальні шляхи формування доказів. Він зазначає, що повідомлення, одержані та прочитані адресатом, є об'єктом охорони як права на повагу до приватного життя, так і права на та-

ємницю кореспонденції. Якщо ознайомлення зі змістом таких повідомлень було без попереднього судового дозволу, то такі докази, на його думку, можуть визнаватися недопустимими [10, с. 203].

Демура М. І., Клепка Д. І., Крицька І. О. у своїй праці „Забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах «діджиталізації кримінального провадження»” звертають увагу на наявну правову проблему та зазначають, що огляд цифрових предметів як візуальне спостереження ознак певного матеріального об’єкта не відповідає характеру тих дій, які здійснюються слідчими з метою дослідження змісту інформації, що зберігається на відповідному девайсі (ознайомлення зі змістом SMS-повідомлень, прослуховування записаних телефонних розмов) [9, с. 297].

Російський учений І. Т. Гасанов вважає, що відсутність спеціального судового дозволу на огляд інформації, яка міститься в мобільному телефоні, є необґрунтованим втручанням органів слідства в приватне життя громадян [8, с. 76].

До пов’язаних із висвітленою темою напрямів, які мають як наукові, так і практичні перспективи, можна віднести дослідження, пов’язані із впровадженням у національне законодавство окремої розшукової дії – огляду, пов’язаного із втручанням у приватне спілкування, розширення прав особи, кореспонденцію якої оглядають.

Цілком очевидно, що така законотворчість потребує ґрунтовного та всебічного наукового аналізу, підсумком якого повинні стати пропозиції щодо вдосконалення законодавства в цій сфері, адже правозастосовна практика не завжди сприймає до кінця непродуктивні і науково необґрунтовані законодавчі новели.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Станом на 18.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.10.2021.)
2. Загальна декларація прав людини Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних націй від 10 грудня 1948 р. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version-> (дата звернення: 08.10.2021.)
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.10.2021.)
4. Конституція України станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2021.)

5. Про поштовий зв'язок: Закон України від 4 жовтня 2001 р. №2759-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text> (дата звернення: 08.10.2021.)
6. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.10.2021).
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.10.2021).
8. Гасанов И. Т. К вопросу о получении судебного разрешения на осмотр сотовых телефонов участников уголовного процесса на досудебных стадиях. *Уголовно-процессуальные и криминалистические чтения на Алтае: проблемы и перспективы противодействия преступлениям, совершаемым с применением информационных технологий: сборник научных статей / отв. ред. С. И. Давыдов, В. В. Поляков. Барнаул, 2018. Вып. XV. С. 72–79.*
9. Демура М. І., Клепка Д. І., Крицька І. О. Забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах «діджиталізації кримінального провадження». *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 295–301.
10. Скрипник А. В. Використання інформації з електронних носіїв у кримінальному процесуальному доказуванні: дис. ... д-ра філос. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 365 с.

Сотула Олександр Сергійович,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

ЕУТАНАЗІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

В Україні, попри незаперечне право будь-якої людини на гідну смерть, підтвердженого, до речі, Декларацією прав людини, суспільство ще не скоро буде готовим до його закріплення на законодавчому рівні. Адаже рівень розвитку системи охорони здоров'я в державі ще далекий від стандартів високорозвинутих постіндустріальних країн світу. Тож небезпека помилкового діагнозу і, як наслідок цього, неправомірне застосування еутаназії, є особливо вірогідними.

Однак українські дослідники права не залишилися осторонь проблеми еутаназії. Справа в тому, що український законодавець однозначно виявив своє негативне ставлення до можливості легалізації еутаназії. Так, під час підготовки однієї із перших редакцій проекту Цивільного кодексу України лунали пропозиції щодо легалізації пасивної форми еутаназії. Однак у кінцевому варіанті така пропозиція не віднайшла свого місця. При цьому частина четверта статті 281 ЦК України містить положення, згідно з

якими «забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» [1]. Регламентація щодо заборони здійснення еутаназії міститься також у статті 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», в якій передбачено, що медичним працівникам забороняється здійснення еутаназії [2]. Проте ми погоджуємося з думкою вітчизняних правників, що така регламентована заборона еутаназії не буде мати ефекту без чіткої криміналізації такого суспільно небезпечного діяння нормами Кримінального кодексу України, його конкретизації та деталізації [3].

Ученими-правознавцями наголошується на необхідності відмежування права на еутаназію від права пацієнта відмовитись від лікування чи будь-якого іншого медичного втручання, що регламентується частиною четвертою статті 284 ЦК України [1], статтею 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2]. Проблема полягає в тому, що така близькість вказаних юридичних можливостей спонукає окремих науковців вважати, що легітимована можливість відмовитись від лікування на будь-якій стадії є першою основною дією здійснення пасивної еутаназії.

Однак ці поняття є близькими, але не тотожними, справа в тому, що відмова пацієнта від лікування за своїм змістом не спрямована на припинення власного життя. Акцент у цьому випадку ставиться здебільшого на небажання людини медичного втручання взагалі, що зумовлюється іншими чинниками. Насправді не можна погодитися із думкою, що відмовляючись від лікування, людина здійснює своє повноваження розпоряджатись власним життям, оскільки цим повноваженням, так само як і правом на смерть, людина законодавчо не наділена [3].

Згадуване вище положення статті 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», про заборону здійснення еутаназії медичним працівникам, на думку професора В. К. Грищука, викликає два застереження. Перше стосується кола суб'єктів заборони. Вченому видається неправильним підхід, коли пряма заборона здійснення еутаназії стосується лише медичних працівників, а про фармацевтичних працівників та інших осіб нічого не сказано [4, с. 388]. Очевидно, що така формальна заборона має стосуватися всіх без винятку суб'єктів. Друге застереження стосується відсутності в згаданій частині третій статті

52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» вказівки на відповідальність за порушення заборони еутаназії [4, с. 388].

Треба погодитися з думкою професора В. К. Грищука, що у сучасній теорії кримінального права України та в правозастосувальній практиці визнано, що згода іншої людини на позбавлення її життя або наявність її прохання про позбавлення життя не усуває протиправності діяння, спрямованого на позбавлення життя такої людини, і не звільняє суб'єкта, який це вчинить, від кримінальної відповідальності. Однак виникає питання про кваліфікацію еутаназії за відповідною статтею Особливої частини КК України [4, с. 389].

Дослідник кримінально-правової природи позбавлення життя людини на її прохання Я. О. Триньова пропонує новий підхід до кримінально-правової оцінки позбавлення життя іншої людини із співчуття до неї [5, с. 305]. Цей підхід ґрунтується, по-перше, на тому, що не будь-яке навмисне спричинення смерті є вбивством, а лише насильницьке; по-друге, на тому, що обов'язковою ознакою насильства є застосування щодо особи фізичної або психічної сили проти її волі.

Дослідник вважає, що визнання позбавлення життя людини із співчуття до неї вбивством не враховує однієї важливої обставини: вбивство – це виключно насильницьке діяння. Щодо позбавлення життя людини на її прохання із співчуття до неї цього не скажени, адже вона сама просить про це. Тому вона пропонує визнати позбавлення життя іншої людини із співчуття до неї самостійним злочином проти життя і віднести його до окремої групи цих злочинів – умисне ненасильницьке спричинення смерті [5, с. 305].

На нашу думку, зазначена пропозиція є недостатньо вдалою. Далеко не завжди вбивство, в тому сенсі як його прийнято розуміти у кримінальному праві, супроводжується насильством. Приклади очевидні – вбивство шляхом бездіяльності (в рамках нашого дослідження, це може бути невведення життєво необхідної ін'єкції тяжкохворому пацієнту, що призвело до його смерті), смертельне отруєння потерпілого (як ілюстрація, потерпілий може бути введений в оману щодо властивостей того медичного препарату, який йому пропонує винний як такий, що приведе до

поліпшення стану здоров'я потерпілого, а, насправді, такий препарат є отрутою і веде до смерті останнього) тощо. Отже, на нашу думку, позбавлення життя людини на її прохання, однозначно, є вбивством.

Це ще одне підтвердження того, що позбавлення життя потерпілого на його прохання слід кваліфікувати як вбивство, але як вбивство привілейоване.

Не можна також погодитися з позицією, що була висловлена в юридичній літературі стосовно можливості кваліфікації бездіяльності винного у так званій пасивній еутаназії як ненадання допомоги хворому (статті 136 і 139 КК України).

Слушним видається твердження вченого-правознавця В. І. Касинюка, який вважає, що у частині другій статті 139 КК України, де встановлено відповідальність за ненадання допомоги хворому, що спричинило смерть або інші тяжкі наслідки, між ненаданням допомоги і цими наслідками має бути встановлено причинний зв'язок. Однак, якщо надання допомоги все одно не могло запобігти настанню вказаних наслідків, медичний працівник відповідає за частиною першою статті 139 КК України, за сам факт ненадання такої допомоги. Наслідки, що настали, не можуть бути поставлені йому в вину, оскільки тут між ненаданням допомоги і цими наслідками немає причинного зв'язку.

Ми переконані, що прагнення до смерті самого невиліковно хворого потерпілого через фізичні й психічні страждання та його прохання до інших осіб щодо спричинення йому смерті і відповідні дії винного, який через співчуття та жаль до потерпілого погоджується й вчиняє його вбивство, однозначно вказує на прямий умисел під час вчинення такого злочину (як щодо діяння, так і до наслідків, що настали). Це стосується як активної, так і пасивної форми еутаназії, і не може кваліфікуватися ні за статтею 136 або 139 КК України.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15> (дата звернення: 02.05.2021).
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 02.05.2021).

3. Чорнобровий М. П., Стефанчук Р. О., Лозінська С. В. Еутаназія: pro et contra (філософсько-правовий підхід). *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4. С. 7–18.

4. Гришук В. К. Еутаназія: кримінально-правові проблеми. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали IX регіон. наук.-практ. конф.* (13–14 лютого 2003 р.). Львів, 2003. С. 387–390.

5. Триньова Я. О. Кримінально-правова природа та ознаки позбавлення життя людини на її прохання. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (8 жовтня 2010 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2010. С. 305–307.

Тібеж Олеся Святославівна,
аспірантка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ЯК ОРГАНУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) є молодим правоохоронним органом, який розпочав свою діяльність лише в 2018 році та перебуває на етапі свого становлення у системі правоохоронних органів України.

Створення ДБР фактично як вищого органу досудового слідства є абсолютно адекватним явищем, яке відповідає викликам сучасності та враховує позитивний досвід інших 22 країн. [2, с. 21–22].

Відповідно до правових норм розділу XV Конституції України «Перехідні положення», за прокуратурою зберігається функція досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, та функція нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій. Тимчасове збереження наведених функцій залишає у цьому напрямі діяльності практичні напрацювання з організації роботи в органах прокуратури [1, с. 48].

Верховна Рада України 12 листопада 2015 року ухвалила Закон України «Про Державне бюро розслідувань», який визначає

правові основи організації та діяльності ДБР. Постановою Кабінету Міністрів України № 127 від 29 лютого 2016 року утворено ДБР як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, з початком функціонування ДБР прокуратура України втратила функцію досудового розслідування у кримінальних провадженнях, вчинених вищими посадовими особами, суддями та правоохоронцями.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державне бюро розслідувань» (у редакції станом на 12.11.2015) ДБР є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції [3].

Викладене вказує, що з початку існування ДБР на законодавчому рівні не мало статусу правоохоронного органу та належало до виконавчої гілки влади. Слідчі ДБР, здійснюючи правоохоронну діяльність, перебували в статусі державних службовців.

Однак у подальшому Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення діяльності Державного бюро розслідувань», який набрав чинності 27 грудня 2019 року, визначено, що ДБР є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

Також з набранням чинності вищевказаного закону у ДБР створюються оперативні підрозділи; у кошторисі передбачається створення фонду для проведення оперативно-розшукових (негласних слідчих) дій; закріплюються законодавчо кваліфікаційні вимоги до директорів територіальних управлінь та керівників підрозділів центрального апарату; перед призначенням до ДБР особи рядового і начальницького складу складатимуть присягу; вводяться спеціальні звання осіб рядового і начальницького складу [4].

Основними завданнями ДБР є запобігання, виявлення, припинення, розкриття і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України.

До кримінальних правопорушень, які безспірно підслідні ДБР, належать катування (стаття 127 Кримінального кодексу України), що вчиняються працівниками правоохоронних органів України.

Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» до правоохоронних органів віднесено органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Кожний факт катування викликає нечуваний резонанс у суспільстві та сприймається як brutальне порушення невід'ємних прав людини і громадянина на здоров'я і життя, недоторканість і повагу до їхньої гідності, волаюче нехтування законом, відкрити загрозу демократії, приниження авторитету правоохоронних органів, недовіру до держави в цілому [6, с. 6].

За даними Харківського інституту соціальних досліджень, у 2010 р. від 100 до 120 тисяч осіб потерпали від тортур в ОВС, при цьому жертвами незаконного насильства стали від 780 до 790 тисяч осіб (для порівняння цей показник у 2004 р. становив більше 1 млн осіб, а в 2009 р. – 604 тис. осіб), тобто фактично у 2010 р. кожні 40 секунд якась людина зазнавала незаконного насильства (тортур) з боку працівників правоохоронних органів [7].

Враховуючи події, які набули суспільного резонансу в 2020 році в Україні щодо катувань працівниками правоохоронних органів у своїх службових кабінетах громадян, можемо зробити висновки, що ці випадки непоодинокі, однак у переважній більшості вони є латентними.

З метою ефективності діяльності у структурі Головного слідчого управління та територіальних управлінь ДБР створено відповідні підрозділи, які здійснюють досудове розслідування фактів вчинення працівниками правоохоронних органів кримінальних правопорушень, зокрема тих, що стосуються жорсткого поведіння та катування.

За 2020 рік до суду ДБР направлено 83 обвинувальні акти щодо 117 осіб, з них 6 актів щодо 15 осіб – за статтею 127 КК

України, інші – за частиною другою статті 365 та статтями 371, 374 КК України [5, с. 31].

Вказане свідчить, що ДБР за короткий час свого існування продемонструвало свою готовність до запобігання та протидії катуванням, що вчиняються працівниками правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Безкровний Є. А. Організація роботи в органах прокуратури в умовах її законодавчого. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 2. С. 47–52. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/47/Instzak2-18ua> (дата звернення: 04.10.2021).

2. Джабурія О. О. Щодо удосконалення організації діяльності територіальних управлінь Державного бюро розслідувань. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 16 черв. 2018 р.)*. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2018. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10124/Materialu%20mijnar%20naykprakt%20konf%20Derj%20byuro%20rozslid%20na%20wlyahy%20rozbydovu%2016.06.18.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 04.10.2021).

3. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. №794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

4. Як змінено закон «Про Державне бюро розслідувань». *legalhub-Online*. 2019. URL: <https://legalhub.online/publiche-pravo/yak-zmieneno-zakon-proderzhavne-byuro-rozsliduvan/> (дата звернення: 04.10.2021).

5. Звіт про діяльність Державного бюро розслідувань за 2020 рік. *Державне бюро розслідувань*. 2021. URL: <https://dbr.gov.ua/assets/files/zvit/zvit-sajt.pdf> (дата звернення: 04.10.2021).

6. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / за заг. ред. А. В. Савченка. Київ: Кондор, 2018. 240 с.

7. У 2010 році кожні 40 секунд якась людина зазнавала незаконного насильства (тортур) з боку працівників правоохоронних органів. *Конфлікти и законы*. 2011. URL: <http://www.k-z.com.ua/18988> (дата звернення: 04.10.2021).

Тройчук Руслан Дмитрович,

ад'юнкт наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Важливим елементом складу відносин адміністративного права є його предмет, який відіграє роль ключового у цих відносинах. У загальному розумінні предметом адміністративного правопорушення є конкретні об'єкти матеріального світу, щодо

яких учинено правопорушення (в тому числі різні документи, відомості та інші цінності), впливаючи на які, особа посягає на об'єкт правової охорони. Впливаючи на предмет адміністративного проступку як на упредметнений елемент матеріального світу, винний здійснює посягання на безпосередній об'єкт адміністративних проступків.

Зазначимо, що у більшості норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), зокрема глави 13-А, предмет адміністративного правопорушення закріплено законодавцем безпосередньо в диспозиції статті. Так, за ст. 172⁶ КУпАП передбачена адміністративна відповідальність за порушення вимог фінансового контролю, а саме за:

- неповідомлення або несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 1);

- неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента або про істотні зміни в майновому стані (ч. 2);

- подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 4).

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму листі від 22 листопада 2017 р. № 223–943/0/4–17 визначив предмет правопорушення за ст. 172⁶ КУпАП, яким є «декларація, подана шляхом заповнення на офіційному вебсайті Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК): а) за минулий рік; б) за період, не охоплений раніше поданими деклараціями».

Зокрема, відповідно до ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» передбачено чотири типи декларацій суб'єкта декларування:

- 1) щорічна декларація (декларація «щорічна») – декларація, яка подається відповідно до ч. 1 ст. 45 Закону у період з 00 годин 00 хвилин 01 січня до 00 годин 00 хвилин 01 квітня року, наступного за звітним роком. Така декларація охоплює звітний рік (період з 01 січня до 31 грудня включно), що передує року, в якому

подається декларація. Відлік строку для подачі декларації «щорічна» починається з 00 годин 00 хвилин 01 січня року, наступного за звітним періодом;

2) декларація особи, яка припиняє діяльність (декларація «перед звільненням») – декларація, яка подається відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 45 Закону не пізніше 20 робочих днів з дня припинення діяльності. Декларація «перед звільненням» охоплює період, який не був охоплений деклараціями, раніше поданими таким суб'єктом декларування. Днем припинення діяльності є останній день виконання суб'єктом декларування публічних функцій. Тобто відлік строку подачі декларації «перед звільненням» починається з 00 годин 00 хвилин дня, наступного за днем припинення діяльності;

3) декларація особи, яка припинила діяльність (декларація «після звільнення») – декларація, яка подається відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» з 00 годин 00 хвилин 01 січня до 00 годин 00 хвилин 01 квітня року, наступного за звітним роком, у якому було припинено діяльність;

4) декларація особи, яка претендує на обіймання посади (декларація «кандидата на посаду») – декларація, яка подається відповідно до абз. 1 ч. 3 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» та охоплює звітний період з 01 січня до 31 грудня включно, що передує року, в якому особа подала заяву на обіймання посади, якщо інше не передбачено законодавством. Така декларація подається до призначення або обрання особи на посаду.

Враховуючи, що стаття 172⁶ КУпАП містить декілька частин (диспозицій), за які передбачено адміністративні стягнення за порушення вимог фінансового контролю, внаслідок чого предметів порушення вимог фінансового контролю є декілька, залежно від певної частини ст. 172⁶ КУпАП.

Відповідно до частини першої вказаної статті предметом порушення вимог фінансового контролю є декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка несвоєчасно подана без поважних причин, а саме не заповнення її на офіційному вебсайті НАЗК: за минулий рік та/або за період, не охоплений раніше поданими деклараціями.

Другим предметом ч. 2 ст. 172⁶ КУпАП є повідомлення (письмове чи в електронному вигляді), яке повинно бути подано в

установленому порядку до НАЗК про суттєві зміни в майновому стані суб'єкта декларування.

Розкриваючи зміст предмета адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 172⁶ КУпАП, зазначимо, що у цьому випадку адміністративна відповідальність настає за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Виходячи з наведеної диспозиції, можна зазначити, що у цьому випадку предметом вказаної частини адміністративного правопорушення є недостовірні відомості, які суб'єкт адміністративного правопорушення подав у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Федоренко Оксана Анатоліївна,
науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

СФЕРА РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В НІЙ

На сьогодні інтернет та цифрові технології є невід'ємною частиною суспільного життя у всіх сферах життєдіяльності. І цей зв'язок та симбіоз між технологіями та людьми, безумовно, ще більше поглиблюватиметься. Тому дуже важливо створити абсолютно нові законодавчі правила, що стосуються умов та середовища, в якому живе сучасне цифрове суспільство. Оскільки передумовою використання всіх цих технологій має бути гарантія надійності та точності, а також невтручання в основні права людини.

Як і будь-яка нова технологія, штучний інтелект несе певні ризики. Очевидно, що неможливо допустити порушення приватності особи, оскільки персональні дані, забезпечення свободи є важливою складовою інформаційної приватності кожної особи. Проте завдяки технологіям штучного інтелекту матимемо можливість зробити суспільство більш справедливим та соціально й екологічно стійким за допомогою регуляторних систем перевірки та громадського контролю [1].

Щоб забезпечити вигоду від цього регресу для суспільства, необхідно створити нормативну базу, що визначає, які етичні принципи потрібно враховувати під час розроблення, впровадження та експлуатації цієї нової технології – від доступу до даних й суворого моніторингу результатів [2].

Від штучного інтелекту вимагається, перш за все, дотримуватися норм права, які є публічними та загальнообов'язковими. Цілком обґрунтованим є припущення, що з цим завданням штучний інтелект впорається краще, ніж середньостатична людина. Навпаки, більш перспективним для подальшого обговорення є питання про свідому відсутність у штучного інтелекту прихильності до тієї чи іншої моралі, в тому числі крайніх або агресивних світоглядів [3].

Наприклад, використання біометричних даних, зокрема розпізнавання обличчя, несе підвищений ризик порушення основних прав. Такі технології та їх застосування мають відповідати принципам законності, доцільності, необхідності та пропорційності. Розпізнавання обличчя є дуже важливою частиною ШІ. З одного боку, цю технологію можна використовувати для перевірки та ідентифікації в тих місцях, де вона не може викликати жодних проблем, наприклад, розблокування власного телефону, дивлячись на камеру. З іншого боку, ця технологія може швидко перетворитися на інструмент спостереження, який порушить основні права та свободи людини. Прикладом у цьому плані є Китай, де вже зафіксовано низку випадків використання цієї технології для боротьби з політичними опонентами. Тому важливо знайти баланс між вигодами, які принесе ШІ, та збереженням індивідуальних свобод та приватності.

Говорячи про вектори розвитку національних законодавств, то тут знову ж таки варто звернути увагу на Рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку щодо штучного інтелекту, прийняті у червні 2019 року, а також Координаційний план та Етичні рекомендації щодо надійності ШІ, напрацьовані Європейською комісією. Рекомендації ОЕСР структурно мають дві великі складові: а) принципи відповідального управління надійного ШІ, б) національні політики та міжнародна співпраця. Зокрема, документ встановлює п'ять взаємопов'язаних принципів: зростання, сталий розвиток та добробут; людиноцентричність

цінності та справедливість; прозорість та зрозумілість; надійність, захист та безпека; відповідальність. Натомість Координаційний план Єврокомісії, крім підвищення технологічного та промислового потенціалу, передбачає забезпечення правового та етичного підґрунтя, що відповідатиме цінностям Європейського Союзу та Європейській Хартії з прав людини. Що важливо, згадані документи, які відображають сучасну тенденцію щодо обробки персональних даних, роблять акцент на етичності та захисті прав людини. При цьому основними питаннями стають свобода, гідність, автономність, приватність, недискримінація, рівність, соціальна справедливість та трудові права.

Важливо і є те, щоб законодавча база, яка повинна встановлювати правила досліджень та розробок ШІ, а також наголошувати на збереженні основних прав і свобод людини, захисті персональних даних та етичних питань розроблялася на рівні Європейського Союзу, який у свою чергу взяв на себе обов'язок регулювати цифрові технології, оскільки дані не зупиняються на національних кордонах. Створення єдиної законодавчої бази призведе до припинення директив і працювати лише з нормативними актами (які безпосередньо застосовуються в країнах ЄС), щоб справді гармонізувати цифровий єдиний ринок. Багато випадків з попереднього законодавчого періоду (наприклад, Директива про авторські права, Директива про цифровий вміст, Директива про аудіовізуальні медіа-послуги) призведуть до двадцяти семи різних національних законодавчих актів та різних юридичних тлумачень, хоча вони базуються на одному і тому ж наборі правил, такі ситуації та прогалини є не припустимими у збереженні основних прав і свобод людини [4].

Штучний інтелект – це не альтернатива, а необхідність. Україна нині на тому етапі, коли ще немає готових рішень на всі поставлені запитання. Проте важливо усвідомлювати, що право не настільки динамічне, щоб повністю встигати за технологічним розвитком. Водночас способи вирішення дискусійних питань у цій сфері можуть мати універсальну відповідь, а відтак застосування протестованих рішень може стати виходом із цієї проблеми.

Список використаних джерел

1. Європейське бачення цифрового майбутнього: регулювання інтернету, штучний інтелект та збір даних. URL: [https://euractiv.cz/section/digitalni-](https://euractiv.cz/section/digitalni)

agenda/linksdossier/evropska-vize-digitalni-budoucnosti-regulace-internetu-umela-intelligence-a-sber-dat/ (дата звернення: 05.10.2021).

2. Чому регулювання штучного інтелекту є важливим у Європі? URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/cs/headlines/society/20200213STO72575/proc-je-regulace-umele-intelligence-v-evrope-dulezita> (дата звернення: 05.10.2021).

3. Радутний О. Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та "проблема вагонетки". *Інформація і право*. 2019. № 3. С. 78–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2019_3_11 (дата звернення: 05.10.2021).

4. Штучний інтелект може допомогти у пошуку злочинців. Однак критики попереджають про ризик зловживань. URL: <https://euractiv.cz/section/digitalni-agenda/news/umela-intelligence-muze-pomoci-pri-patrani-po-zlocincich-kritici-vsak-varuji-pred-rizikem-zneuuziti/> (дата звернення: 05.10.2021).

Черниш В'ячеслав Віталійович,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАХОДИ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЮ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ В ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Спеціальна кримінологічна політика, її розробка та заходи реалізації посідають центральне місце у соціальній політиці будь-якої розвиненої країни. Адже профілактика злочинності в суспільстві в усьому світі загалом та в окремо взятих країнах є пріоритетним завданням на шляху побудови громадянського суспільства та правової держави, забезпечення безпеки всіх і кожного.

Основним засобом забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави є саме кримінологічне забезпечення протидії злочинності, яке здійснюється спеціально-кримінологічними заходами. При цьому будь-який профілактичний вплив на злочинність стає ефективним за умови розуміння соціальної природи цього явища, а тому надає підґрунтя для реальних та об'єктивних можливостей зміни суспільного буття, критеріїв морального формування особистості, інституціонального виховного впливу в соціальному оточенні.

На наш погляд, базовою для кримінологічної наукової доктрини є розроблена В. В. Голіною концепція «трьохрівневого» за-

побігання злочинності: державного загальносоціального запобігання; спеціально-кримінологічного запобігання; індивідуального запобігання щодо конкретної особи. Спеціально-кримінологічному запобіганню відводиться центральне місце, як елементу протидії злочинної поведінки через тривалі заходи антикриміногенного впливу попереджувальними засобами різних галузей наук (медицини, психіатрії, соціології, біології, педагогіки, економіки, правових наук, технічних наук тощо) [1, с. 112].

На думку О. Бугери, спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності є важливою сферою запобіжної діяльності з усунення криміногенних факторів, основною метою якої є недопущення скоєння реальних злочинних діянь, а якщо такі розпочаті, то їх зупинення на ранній стадії, допоки останні не набули суттєвої значущості [2, с. 187].

Шевченко О. А. визначає спеціально-кримінологічне запобігання злочинності як перешкоджання злочинності, зменшення кількості її виявів, здійснюється на основі загальносоціального запобігання шляхом правового реагування на акти злочинної поведінки із застосуванням різних методів та допоміжних засобів, зокрема і примусу [3, с. 195].

На наш погляд, змістовними та надважливими заходами спеціально-кримінологічного запобігання зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, є впровадження та подальше системне вдосконалення відповідно до потреб сьогодення механізмів профілактики, запобігання та протидії протиправним, суспільно небезпечним виявам у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах, які регулюють питання публічної служби.

Так, частиною 2 статті 19 Конституції України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4].

Разом з тим нормами Закону України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 № 1700-VII передбачено низку обмежень, спрямованих на недопущення зловживання суб'єктами надання публічних послуг своїми повноваженнями, зокрема: обмеження

щодо використання службових повноважень чи службового становища (стаття 22); обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (стаття 25); запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними (стаття 24); обмеження щодо спільної роботи близьких осіб (стаття 27); обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування (стаття 26); особливості спеціальної перевірки щодо стосовно осіб, які претендують на обіймання посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, а також посад з підвищеним корупційним ризиком (стаття 56); особливості фінансового контролю (розділ VII); питання дотримання публічними службовцями правил етичної поведінки (розділ VI); особливості запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (розділ V); особливості здійснення антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів (стаття 55) щодо регулювання процедур надання публічних послуг у різних сферах тощо [5].

Важливою сферою законодавчого спеціально-кримінологічного запобігання досліджуваному злочину на загальному рівні є практична реалізація визначених Законом України “Про державну службу” від 10.12.2015 № 889-VIII (зі змінами) норм, що визначають правовий статус державного службовця та окреслюють коло його обов'язків [6].

Так, статтею 4 вищевказаного Закону визначено принципи державної служби, а саме: верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності, професійності, політичної неупередженості, забезпечення рівного доступу до державної служби, прозорості, стабільності [6].

Частиною 1 статті 8 згаданого Закону визначено коло основних обов'язків державного службовця, зокрема дотримуватися Конституції та законів України, діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки; поважати гідність людини, не допускати порушення прав і свобод людини та громадянина; з повагою ставитися до державних символів України; обов'язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових

обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації; забезпечувати в межах наданих повноважень ефективне виконання завдань і функцій державних органів; сумлінно і професійно виконувати свої посадові обов'язки та умови контракту про проходження державної служби (у разі укладення); виконувати рішення державних органів, накази (розпорядження), доручення керівників, надані на підставі та в межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України; додержуватися вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції; запобігати виникненню реального, потенційного конфлікту інтересів під час проходження державної служби; постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та вдосконалювати організацію службової діяльності; зберігати державну таємницю та персональні дані осіб, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню; надавати публічну інформацію в межах, визначених законом.

Державні службовці виконують також інші обов'язки, визначені у положеннях про структурні підрозділи державних органів та посадових інструкціях, затверджених керівниками державної служби в цих органах, та контракті про проходження державної служби (у разі укладення) [6].

На загальному рівні для суб'єктів надання публічних послуг, які обіймають посади державної служби, заходами спеціально-кримінологічного запобігання зловживанням повноваженнями можуть слугувати визначені в нормативно-правових актах система оплати праці, заохочення та соціальні гарантії, нормативного регулювання робочого часу і часу відпочинку, дисциплінарної та матеріальної відповідальності державних службовців.

Так, статтею 61 Закону України “Про державну службу” від 10.12.2015 № 889-VIII врегульовані питання забезпечення службової дисципліни, статтею 62 вказаного нормативно-правового акта встановлено обов'язки державного службовця щодо додержання службової дисципліни, а статтею 63 обов'язки керівника державної служби щодо забезпечення службової дисципліни [6].

Главою 2 Закону України “Про державну службу” від 10.12.2015 № 889-VIII врегульовані засади дисциплінарної відпо-

відальності державного службовця, зокрема підстави дисциплінарної відповідальності державного службовця, підстави притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, види дисциплінарних стягнень та умови їх застосування, обставини, що пом'якшують або обтяжують дисциплінарну відповідальність державного службовця, особливості дисциплінарного провадження, підстави відсторонення державного службовця від виконання службових обов'язків тощо. А розділом IX Закону України “Про державну службу” відповідно врегульовані особливості припинення державної служби [6].

Таким чином, нормативно врегульовуючи концептуальні питання публічної служби на законодавчому рівні, визначаються основні вимоги до вищевказаної професійної діяльності та встановлюються своєрідні нормативно-правові обмеження, що слугують певними стандартами правового статусу суб'єкта надання публічних послуг, які є державними службовцями, передусім це державні реєстратори, державні нотаріуси, державні виконавці.

Суб'єктами, що забезпечують реалізацію заходів спеціально-кримінологічного запобігання виступають передусім відповідні центральні органи виконавчої влади, завданням яких є реалізація державної політики у відповідних сферах. Саме тому ефективна кримінологічна протидія зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, та посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування стає можливою лише за умов належного та своєчасного виконання вимог законодавства у сфері публічної служби під час своєї повсякденної діяльності центральними органами державної виконавчої влади.

Список використаних джерел

1. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 211–214.
2. Бугера О. І. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 186–190.
3. Шевченко О. А. Запобігання злочинам, як один із пріоритетних напрямів протидії злочинності. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 194–197.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.10.2021).
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.10.2021).

6. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 15.10.2021).

Skuibida Kateryna Viktorivna,
National Academy of Internal Affairs;

Language consultant:

Kharchuk Nataliia Rostyslavivna,
Senior lecturer Department of Legal Linguistics
of the National Academy of Internal Affairs

LAW ENFORCEMENT COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST CRIME AT THE INTERNATIONAL LEVEL

In today's reality, when technological innovation is rapidly evolving and has a direct impact on all areas of our lives, including the emergence of new and more sophisticated crimes. There is a growing need for global cooperation between law enforcement agencies, as well as work aimed at predicting trends in the criminal world. Leading law enforcement experts recommend the introduction of transformed prevention strategies, as well as ways for police officers to work together more effectively to combat crime.

In the legal field, there are two basic areas of law enforcement cooperation at the international level:

– International cooperation involving operational assistance to the police during the pre-trial phase. This situation is due to the existence of an agreement between the relevant police authorities, in most cases the application of mutual legal assistance laws is not mandatory.

– International cooperation on the basis of formal «letters of request», which are sent directly during the judicial phase.

One of the most influential and well-known organizations representing police cooperation in the international space is INTERPOL. High-profile events, as well as cases requiring prompt consideration and involving a certain kind of risk, for persons involved, requiring the establishment of international contacts, the powerful information and technological base of INTERPOL can be used, provided that all documented rules are observed [1].

The fight against international terrorism is one of the leading areas of international police cooperation. The fight against international terrorism is one of the leading areas of international police

cooperation. It requires a wide range of mechanisms, such as a strong intelligence agency and a well-established networking institution.

In Europe, EUROPOL is a partner for cooperation and a coordinator of national services in the fight against international organized crime. However, the fact that there is a lack of trust regarding the exchange of intelligence between countries is a problem. In one of his works, Fredman J.M concluded “Today, there is no clear primacy for either the law enforcement or intelligence communities in the realms of international terrorism, narcotics, proliferation (as well, as in some cases, in counterintelligence). Still, the law enforcement and intelligence communities remain designed and operated in fundamentally dissimilar manners, retaining different legal authorities, internal modes of organization, and governing paradigms.” [2]. His conclusion is still relevant to this day to a certain extent.

The existence of different systems of understanding the origins of international terrorism and the lack of unified legal components of the fight against international terrorism. The above-mentioned has led to a number of changes in legal actions in the field in question. The above changes can be divided into 3 groups:

1. Transition from traditional law enforcement to innovative concepts such as “enemy combatant” and “rendition” ;
2. Creation of hitherto nonexistent crimes of a preventive nature: financing of terrorism, public provocation to commit criminal offenses, training of terrorists ;
3. Transition from citizen-oriented criminal law to opponent-oriented criminal law.

As a consequence, a new "proactive" function of law enforcement agencies was formed and, accordingly, there was a duplication of some of the powers of intelligence and law enforcement agencies [3].

Innovation in technology has become a fundamental element on the way to fighting crime directly with the cooperation of various police organizations. One example of the application of technological advances in law enforcement is the New York City Police Department’s use of text analytics. This system, namely the algorithm used in its work, allows you to evaluate large amounts of information without missing the necessary details, the consideration of which can be useful in the preparation of the police report on the work done. The main purpose of using this tool, in his research indicated Alex Chohlas-Wood, deputy

director of the Computational Policy Lab at Stanford University, “The goal here is to alleviate all that kind of busywork you might have to do to find hits on a pattern.” [4] The effectiveness of the above system was confirmed by its practical application in the investigation of a series of unusual crimes in New York City.

Thus, along with the development of the modern world in all its diversity, the criminal component is also developing. For the effective fight against crime there are organizations whose activities are aimed at uniting efforts and developing new concepts in the fight against organized crime. Every year, these organizations hold conferences, symposiums, where they present reports on the work done and recommendations for the next year. The use of these data and the regulation of common legal mechanisms, updated to the foundations of our state, will modernize and fight against crime in a more demonstrative way. It is also important to use innovative technologies and the need for financial injections into the law enforcement system, both for departments working at the international level and the local and regional levels of the country. Also, a more strategic approach to recruitment of law enforcement personnel will be a positive aspect. To sum up, the meaning of using technology is lost if there is no highly qualified personnel capable of evaluating the information obtained, legalizing it and using it in the fight against crime.

References

1. Calcara, G. (2020), A transnational police network co-operating up to the limits of the law: examination of the origin of INTERPOL, *Transnational Legal Theory*, pp. 521–548, available at: <https://doi.org/10.1080/20414005.2020.1793282>.
2. Fredman, J. M. (1998), Intelligence Agencies, Law Enforcement, and the Prosecution Team, *Yale Law and Policy Review*, Vol. 16, No. 2, pp. 336–337, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/72836947.pdf>.
3. Didier, B. (2006), Intelligence, Police and Democratic Control: European and Transatlantic Collaboration, P. 5, available at: https://www.researchgate.net/publication/251058805_Cooperation_of_law_enforcement_and_intelligence_agencies_in_prevention_and_suppression_of_terrorism_European_perspective.
4. Wood, C. (2019), “How the NYPD is using machine learning to spot crime patterns,” *State Scoop*, P. 3, available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/xs/Documents/public-sector/DI_Future-of-law-enforcement.pdf.
5. Dennis, P., Rosenbaum, et al. (2017), “The Police-Community Interaction Survey: measuring police performance in new ways,” *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management* 40, No. 1, pp. 112–127, available at: https://www.researchgate.net/publication/315447137_The_Police-Community_Interaction_Survey_measuring_police_performance_in_new_ways.

Vasiuta Yuliia Volodymyrivna,

Master student,
Education-Scientific Institute № 1
National Academy of Internal Affairs;

Haldetska Iryna Hryhorivna,

PhD in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Legal Linguistics,
National Academy of Internal Affairs

RISK FACTORS FOR DOMESTIC VIOLENCE

Domestic violence is defined as "violent or aggressive behavior within the home, typically involving the abuse of a current or former spouse, intimate partner, or child"[1].

Domestic violence affects people of all socioeconomic backgrounds and education levels. Anyone can be a victim of domestic violence, regardless of age, race, gender, sexual orientation, faith or class. Victims of domestic abuse may also include a child or other relative, or any other household member.

Domestic abuse is typically manifested as a pattern of abusive behavior toward an intimate partner in a dating or family relationship, where the abuser exerts power and control over the victim.

Physical and sexual assaults, or threats to commit them, are the most apparent forms of domestic abuse and violence and are usually the actions that allow others to become aware of the problem. However, regular use of other abusive behaviors by the abuser, when reinforced by one or more acts of physical violence, make up a larger system of abuse. Although physical assaults may occur only once or occasionally, they instill the fear of future violent attacks and allow the abuser to take control of the victim's life and circumstances [2].

Risk factors for domestic violence include individual, relationship, community, and societal issues. There is an inverse relationship between education and domestic violence. Lower education levels correlate with more likely domestic violence. Childhood abuse is commonly associated with becoming a perpetrator of domestic violence as an adult. Perpetrators of domestic violence commonly repeat acts of violence with new partners. Drug and alcohol abuse greatly increases the incidence of domestic violence.

Domination may include emotional, physical, or sexual abuse that may be caused by an interaction of situational and individual factors.

This means the abuser learns violent behavior from their family, community, or culture. They see violence and are victims of violence.

A number of characteristics are thought to be present in perpetrators of domestic violence. Abusers tend to [3]:

- Have a higher consumption of alcohol and illicit drugs and assessment should include questions that explore drinking habits and violence.

- Be possessive, jealous, suspicious, and paranoid.

- Be controlling of everyday family activity, including control of finances and social activities.

- Suffer low self-esteem.

- Have emotional dependence, which tends to occur in both partners, but more so in the abuser.

Children who witness or are the victims of violence may learn to believe that violence is a reasonable way to resolve conflict between people. Boys who learn that women are not to be valued or respected and who see violence directed against women are more likely to abuse women when they grow up. Girls who witness domestic violence in their families of origin are more likely to be victimized by their own husbands. Although women are most often the victim of domestic violence, the gender roles can and are reversed sometimes [4].

There are such risk factors for violence by intimate partners [5]:

➤ *Individual Risk Factors*

- Low self-esteem;

- Low income;

- Low academic achievement;

- Young age;

- Aggressive or delinquent behavior as a youth;

- Heavy alcohol and drug use;

- Depression;

- Desire for power and control in relationships;

- Perpetrating psychological aggression;

- Seeing or being a victim of physical or psychological abuse (consistently one of the strongest predictors of perpetration);

- History of experiencing poor parenting as a child;

- History of experiencing physical discipline as a child;

- Economic stress;

- Unhealthy family relationships and interactions.

➤ *Community Factors*

- Poverty and associated factors;
- Low social capital-lack of institutions, relationships, and norms that shape a community’s social interactions.

➤ *Societal Factors*

- Traditional gender norms (e.g., women should stay at home, not enter workforce, and be submissive; men support the family and make the decisions).

Those who are experiencing domestic violence often feel there is no way out. Friends and loved ones often feel despair because they don’t know what to do to help. Additionally, some abusers may not realize their behavior constitutes domestic violence. Therefore, knowing the causes of domestic violence and recognizing symptoms is important if the cycle is to ever be broken.

References

1. What Are The Causes Of Domestic Violence, available at: <https://www.betterhelp.com/advice/domestic-violence/what-are-the-causes-of-domestic-violence/>.
2. What Is Domestic Abuse?, available at: <https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse>.
3. Domestic Violence, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK499891/>.
4. What Causes Domestic Violence?, available at: <https://psychcentral.com/lib/what-causes-domestic-violence#1>.
5. Risk Factors for Intimate Partner Violence, available at: <https://courses.lumenlearning.com/suny-monroecc-hed110/chapter/risk-factors-for-intimate-partner-violence/>.

СЕКЦІЯ 5. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Борець Юлія Василівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби;
Петренко Євген Сергійович,
магістр 2-го курсу
Академії Державної пенітенціарної служби

СПЕЦИФІКА МАНІПУЛЯТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ СЕРЕД ПЕРСОНАЛУ ДКВС

У сучасному суспільстві комплексно розглядається проблема маніпулювання людьми з використанням різних засобів, способів і технологій інформаційно-психологічної дії, що стала досить масовим явищем в повсякденному житті, економічній конкуренції і політичній боротьбі, та яка являє собою основну загрозу інформаційно-психологічної безпеки особі в сучасних умовах розвитку сучасного суспільства. Маніпулятивні стратегії серед персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України є небезпечними, адже можуть призвести до виникнення конфліктних ситуацій і навіть до вчинення правопорушень. Найважливішою характеристикою маніпулятивного впливу серед персоналу ДКВС є наявність рівнів впливу: явного («легенда», «міф», що маскує істинні наміри) та прихованого (ретельно приховуються від об'єкта впливу факт впливу на нього, його мета). Без маскуванню маніпулятивного наміру серед персоналу ДКВС маніпуляція не відбудеться. Динаміка впливу охоплює темп спілкування, паузи, атмосферу. Темп взаємодії серед персоналу ДКВС під час маніпуляції нав'язується адресату (стрімкий темп мотивується терміновістю вчинення дії, прийняття рішення; невинувато уповільнений темп провокує адресата впливу на певні дії).

Велике значення під час маніпуляції серед персоналу ДКВС мають паузи. Тонкість маніпулятивного впливу значною мірою залежить від майстерності маніпулятора у використанні засобів комунікації – як вербальних, так і невербальних. У маніпулятивних цілях серед персоналу ДКВС можуть бути використані всі ті ж технічні прийоми, що і в неманіпулятивних цілях.

Інформаційно-силове забезпечення серед персоналу ДКВС по-чне діяти завдяки силі як перевазі одного партнера над іншим за якимось параметром взаємодії та інформаційному оформленню взаємодії. Використовуються такі сили: – власні сили: статусні (рольова позиція, посада, вік); ділові якості (кваліфікація, здібності, знання); – залучені сили: опора на силу конкретних третіх осіб; на силу узагальнених «інших», на загальні вимоги (норми поведінки, традиції, цінності, мораль тощо); – процесуальні сили (переваги, які беруться з самого процесу взаємодії з партнером): темп, паузи, ініціатива; опора на хороші відносини, обігрування ворожнечі, недовіри тощо; домовленості. На рівні інформаційного оформлення серед персоналу ДКВС відбувається організація простору взаємодії, отримання доступу до мішеней впливу, вчинення психологічного тиску, програмування тощо [3, с. 31].

Утримання контакту серед персоналу ДКВС (граючи, з одного боку, на різних інтересах і потребах адресата, а з іншого, на побоюваннях, несвободі або нерозторопності, маніпулятор може досить тривалий час утримувати адресата в межах своїх можливостей впливати на нього). Актуалізація такого структурно-динамічного утворення як психічний автоматизм серед персоналу ДКВС з високою ймовірністю призводить до стандартного результату, це своєрідні «важелі передачі», завдяки яким енергія бажання (впливу) маніпулятора перетворюється на енергію прагнення (або дії) адресата. Іншими словами, це «струни», на яких грає маніпулятор [4, с. 216].

Психічні автоматизми є типовими схемами поведінки серед персоналу ДКВС. Вони забезпечують швидке та фіксоване, визначене маніпулятором переміщення енергії його впливу до необхідних сфер внутрішнього світу адресата. Забезпечення енергією цих процесів шляхом використання спонукальної сили в мотивів, до яких у цей момент є доступ. Мотиваційне забезпечення серед персоналу ДКВС досягається завдяки таким способам спонукання (засоби мотиваційного підключення/переключення), що управляють мотиваційними уподобаннями людини: – пряма актуалізація необхідного мотиву (відбувається у відповідь на появу подразників, релевантних цьому мотиву) використовується у складі цілісного

комплексу заходів: для маскуванню основного впливу, відволікання уваги на другорядні елементи ситуації, приведення адресата в необхідний маніпулятору фоновий стан.

Однак актуалізації підлягає тільки те, що вже є у внутрішньому світі адресата:

– просте обумовлення (метод формування або модифікації поведінки) – це перенесення спонукальної сили якого-небудь мотиву на дії, до яких раніше цей мотив не спонукав;

– мотиваційне опосередкування:

а) зміщення спонукальної сили мотиву на мету дії, особливості умов, знаки, символи тощо;

б) зміна спонукальної сили одного з конкуруючих мотивів шляхом зміни його цінності або зміни цінності його досягнення;

в) управління процесом актуалізації мотиву і зміни його спонукальної сили (досягається шляхом зміни оцінки вірогідності досягнення бажаного результату самим адресатом впливу, або способом приведення адресата впливу до умовиводу, що вихід із складної проблемної ситуації заздалегідь відомий) [5, с. 13].

Механізм маніпулятивного впливу серед персоналу ДКВС містить підбір автоматизмів, їх комбінування, довільне поєднання, мотиваційне «склеювання», з'єднання. Види маніпулятивних механізмів серед персоналу ДКВС (відповідно до засобів психологічного впливу і характеристик внутрішньоособистісних процесів):

1. Маніпуляція образами – це маніпулювання на рівні окремих образів сприйняття та перцептивних процесів, адже образи мають сильний потенціал психологічного впливу. Механізм такого впливу серед персоналу ДКВС заснований на асоціації між образом і релевантною йому потребою, устремлінням чи мотиваційною установкою.

2. Конвенційна маніпуляція серед персоналу ДКВС – це маніпулювання через соціальні схематизми: сценарії, правила, норми.

3. Операційно-предметна маніпуляція – це маніпулювання серед персоналу ДКВС через операційні схеми діяльності, звички, навички, стереотипи та інші інерційні регулятори діяльності.

4. Експлуатація особистості серед персоналу ДКВС – це маніпуляція на рівні простих та комплексних форм мислення (понять, суджень, умовиводів, теорій, когнітивних схем) та мисленевих операцій (аналізу, синтезу, індуктивно-дедуктивних

операцій, абстрагування тощо). Глибинна сутність маніпулятивного наміру полягає у прагненні особистостей серед персоналу ДКВС перекласти відповідальність за дії на адресата, в той час як виграш дістається маніпулятору [2, с. 137].

5. Маніпуляція духовністю серед персоналу ДКВС – це маніпуляція на рівні цінностей, сенсів, світогляду та інших складових, що включені до сфери смислоутворення особи або соціальної групи (життєві смисли, цінності). Кожен маніпулятивний механізм можна описати за такою схемою: а) основний діючий агент (це те, що запускає роботу психічних механізмів); б) способи спонукання (засоби мотиваційного переключення (підключення); в) мішені впливу (психічні структури, зміна яких забезпечує досягнення маніпулятором бажаної мети); г) психічні автоматизми, які задіяні в цьому виді спонукання («струни», на яких грає маніпулятор).

Отже, маніпулятивні прийоми психологічного характеру або психологічні прийоми – це дійсно є неприпустимі, з погляду моральності, психологічні прийоми, в яких кінцева мета маніпулятивного впливу (одержання односторонньої вигоди) досягається серед персоналу ДКВС зміною психологічного стану партнера по спілкуванню. Вони засновані на психологічному впливі з метою введення в стан роздратування, грі на його почуттях самолюбства, сорому, використанні виявів і найтонших особливостей психіки людини. У результаті такого впливу серед персоналу ДКВС об'єкт впливу частково втрачає здатність тверезо міркувати і починає реагувати на подразники автоматично, тобто підпорядковується психологічному впливу [1, с. 14].

Список використаних джерел

1. Балинська О. Психолого-комунікативні конструкти поведінки поліцейського в соціумі. *Психологічні конструкти позиціонування поліції серед населення*: матеріали «круглого столу» від 24 листопада 2016 р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 12–16.
2. Михаць О. Маніпуляція як важіль психологічного впливу на суспільство. *Психологічні конструкти позиціонування поліції серед населення*: матеріали «круглого столу» від 24 листопада 2016 р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2016. С. 136–139.
3. Сентенберг И. Карасик В. Псевдоаргументации: некоторые виды речевых манипуляций. *Речевое общение и аргументация*. 2010. Вып. 1. С. 30–38.
4. Чалдини Р. Психология влияния. Санкт-Петербург: Нева. 2006. 344 с.
5. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием: пер с англ. Москва: ОЛМА-Пресс, 2010. 288 с.

Голярдик Наталія Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри
психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СТРЕСУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У науковій психологічній літературі існують різні підходи щодо визначення як причин стресу, так і його видів. Найбільш загальні об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення емоційного стресу можна пов'язати з розходженням між очікуваними подіями та реальністю.

Щербатих Ю., наприклад, виокремлює такі причини виникнення стресів, як: неспіввідношення генетичних програм з сучасними умовами, стрес від реалізації негативних батьківських програм, стрес, пов'язаний з неадекватними установками, неможливістю реалізувати актуальну потребу. Також можна виокремити стреси від неадекватної реалізації умовних рефлексів, стреси, пов'язані з помилками мислення тощо [5, с. 126].

До несприятливих факторів, які викликають стрес, можна віднести інтенсивне інтелектуальне навантаження, порушення режиму сну, емоційні переживання, що пов'язані з можливою зміною соціального статусу особистості.

Якщо говорити про види стресу, то можна зробити висновок, що характер впливу стресу на людину залежить від трьох основних факторів:

- інтенсивність стресу;
- його тривалість;
- сприятливість конкретної людини до цього стресора [5, с. 128].

Встановлено, що найбільшу небезпеку викликають не сильні і короткі стреси, а тривалі, хоча і не настільки сильні. Короткочасний сильний стрес активізує людину, після чого всі показники організму повертаються в норму, а слабкий, але довготривалий стрес викликає виснаження захисних сил організму людини.

Можна виокремити чотири групи потенційно стресогенних факторів, властивих для будь-якого виду діяльності. Перша група факторів – комунікативні (особливості міжособистісних стосун-

ків). Група інформаційних факторів пов'язана зі структурою діяльності і відображає послідовність та впорядкованість професійних операцій. Стресогенні фактори емоційного характеру поєднують фактори відповідальності, загрози для здоров'я. Фізіолого-генетичні фактори стресу включають стресори, що безпосередньо впливають на організм людини (фактор середовища, фактор ритмічності процесу праці) [3, с. 204–213].

Говорячи про передумови виникнення стресу в сучасних умовах життя саме у дітей старшого шкільного віку, варто зазначити, що підлітковий та юнацький вік характеризується загальною перебудовою організму, нестійкістю психіки, сумнівами, мріями про стабільне майбутнє тощо. Усе це, безперечно, супроводжується виникненням стресів. Старший шкільний вік – це суцільні суперечності, хвилювання, страхи, для нього характерні максимальні диспропорції в рівнях і темпах розвитку. В цілому це період завершення дитинства і початку «виростання» з нього, який супроводжується бурхливими переживаннями, страхами щодо свого місця в суспільстві. Змінюються стосунки з дорослими і товаришами. Яскраво виявляється прагнення до самостійності та власних дорослих форм поведінки, що супроводжується конфліктами [2, с. 87]. Саме на цій основі і формуються стресові ситуації.

Зазначимо, що особливу увагу серед професійних стресів дослідники приділяють стресам навчальної діяльності. Це зумовлюється переважно тим, що вплив різноманітних чинників на особистість дітей старшого шкільного віку, особливо в період складання екзаменів (ЗНО), може істотно позначатись на формуванні установок, інтересів, ціннісних орієнтацій, спеціальних навичок, що необхідні в подальшій соціалізації, а також на врівноваженості почуттів, переживань, душевному стані старшокласника, від якого великою мірою залежить і його фізичне здоров'я.

Саме у старшому шкільному віці дитина переживає стресовий стан. Стрес може сприяти мобілізації дитини, підвищити її адаптаційні можливості в умовах дискомфорту й небезпеки – евстрес. Але він може й зруйнувати старшокласника, різко знизити ефективність його роботи і якість життя – дистрес [4, с. 31].

Дослідники Н. Єфремова й О. Тушина, О. Макаренко, М. Голубєва виділяють такі можливі причини появи негативних психічних станів у шкільному віці:

1. Неправильне виховання в сім'ї – неприйняття дитини з боку батька, гіперсоціалізація з боку матері.

2. Наявність компенсаторних характерологічних властивостей особистості дитини та негативних особистісних утворень (егоцентризм, афективність, брехливість, симуляція, демонстративність та ін.).

3. Негативне ставлення вчителя до дитини, для якої він є авторитетом.

4. Неадекватні взаємостосунки з однолітками [1, с. 18].

Беручи до уваги вищезазначене, основними причинами виникнення стресу у старшому шкільному віці, на нашу думку, часто є:

- навантаження (фізичне, фізіологічне, емоційне);
- монотонність у повсякденній діяльності;
- повсякденні подразники;
- переломні етапи життя;
- соціальні та соціально-психологічні фактори;
- невизначеність;
- особистісна дисгармонія (порушення емоційного стану);
- вплив навколишнього середовища.

Отже, походження стресових факторів (стресорів) може бути різноманітним. Це фізичні, хімічні, теплові, соціальні, психічні чинники, напруга, втома, біль, приниження, довготривала фізична або розумова робота, безсоння, раптовий успіх. Незалежно від того, позитивні чинники діють чи негативні, відповідь організму буде однаковою. Стрес не завжди є результатом порушення. Будь-яка нормальна діяльність – гра в шахи, емоційні обійми, придбання цуценяти, можуть обумовити розвиток стану стресу, не завдаючи організму шкоди.

До найбільш поширених факторів розвитку психоемоційного стресу в юнацькому віці слід віднести такі: високий рівень особистісної тривожності, невідповідність розкладу уроків гігієнічним вимогам, нервово-психічні напруження під час складання іспитів, неврахування педагогами типологічних особливостей вищої нервової діяльності школярів, надмірна інформаційна перенасиченість предметів, ускладненість навчальних програм, булінг з боку однолітків.

Список використаних джерел

1. Макаренко О. Психологічні аспекти подолання стресу. *Соціальна психологія*. 2010. № 2. С. 18–27.

2. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник для студентів ВНЗ. Київ: Кондор, 2011. 470 с.
3. Психология профессионального здоровья: учебное пособие / под ред. проф. Г. С. Никифорова. Санкт-Петербург: Речь, 2006. 480 с.
4. Шапранова Т. А. Профілактика навчального стресу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 7. С. 31–34.
5. Щербатых Ю. В. Психология стресса и методы коррекции. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 256 с.

Дем'яненко Юлія Олександрівна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби;
Шмельова Римма Ігорівна,
молодший науковий співробітник відділу
наукової та міжнародної діяльності
Академії Державної пенітенціарної служби

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ В РОБОТІ ОФЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

Сучасна система державної кримінально-виконавчої служби висуває особливі вимоги комунікативних компетенцій до працівників, оскільки спілкування є основою професійної діяльності пенітенціарія та виступає одним з провідних методів впливу на особистість засудженого.

Науковці виділяють інформаційну, пізнавальну, керівну та розвивальну функції та функцію обміну емоційними та психічними станами. Через ці функції та завдяки їх правильному використанню реалізується виховний та ресоціалізуючий вплив на особу, що відбуває покарання.

Впливати на особу, так само і розуміти її можна за допомогою трьох каналів спілкування: прямого, непрямого, керованого непрямого. Пряме спілкування передбачає передачу інформації в явному вигляді. Непряме спілкування передбачає активне спостереження за співрозмовником і доповнення інформації, що надійшла прямим шляхом. Керований непрямий канал пов'язаний з повідомленнями, які начебто були висловлені ненавмисно, хоча, насправді, були висловлені навмисно. Навички аналізу інформації, отриманої з усіх каналів, дають змогу різностороннього та ефективного сприйняття особистості.

Виділяють комунікативну, інтерактивну, перцептивну сторону спілкування, які, в свою чергу, є взаємопов'язаними. У повсякденному житті особливу увагу приділяють комунікативній стороні спілкування, наповненості інформацією контексту взаємодії, але однієї інформації не достатньо для ефективного спілкування, необхідно ще вміти донести бажане до співрозмовника. Основною метою офіцера кримінально-виконавчої служби є формування певних переконань у засуджених, аби ці переконання стали основою вчинків особи. Тому дуже важливо аби сама людина, яка подає інформацію, розділяла переконання і впевнено її передавала іншим. Для цього комунікатор має сам усвідомлювати та переусвідомлювати викладене. Він повинен розглядати ситуацію спілкування як проблемний виступ, в якому ставиться деяке мисленнєве завдання, яке вирішується спільно, оскільки якщо слухач самостійно підходить до вирішення завдання з часом починають сприймати її як власну та більш активно беруть участь у спілкуванні. Тобто працівник має розглядати спілкування із засудженим як діалогічне за формою та по суті.

На сьогодні в роботі пенітенціарія зазначеним вимогам відповідає практика мотиваційного консультування. Воно розглядається як спланований та свідомий (умисний) спосіб спілкування з клієнтами, який зменшує опір та заохочує клієнтів знайти рішення їхніх проблем самостійно. Протиставлення проблем при такому способі спілкування розцінюється як мета, а не як спосіб роботи. Воно передбачає визначення та мобілізацію внутрішніх цінностей і цілей особистості для стимулювання зміни її поведінки. У ході спілкування має виникнути імпульс до змін і він повинен виходити із власних мотивів засудженого, а не нав'язуватись ззовні.

Мотиваційне консультування спрямоване на виявлення, уточнення та подолання амбівалентності та аналіз переваг і недоліків нової моделі поведінки. Найголовніше, з нашого погляду, є те, що готовність до змін є не особистісною якістю особи, а результатом міжособистісного спілкування, хоча всі рішення повинні прийматися клієнтом самостійно. Співробітник лише спонукає засудженого до роздумів, а в подальшому в прийнятті рішення змінити свою поведінку. Для досягнення такого результату офіцер має дотримуватись таких принципів:

- безумовне прийняття клієнта та його переконань, які на сьогодні притаманні йому;
- налагодження зворотного зв'язку для взаєморозуміння;
- допомога в аналізі альтернативних рішень без моралізаторства та нав'язування власної думки;
- стимулювання до роздумів та рефлексії;
- повага до права вибору.

Для ефективного впровадження мотиваційного консультування в практику професійного спілкування із засудженими співробітники мають стимулювати у себе розвиток вміння ставити відкриті запитання, в ході розмови підтримувати та заохочувати співрозмовника до обміну думками, поглядами через розвиток здібності до віддзеркалювального слухання та рефлексії, навичок підсумування та узагальнення отриманої інформації.

Таким чином, навички мотиваційного консультування стануть у пригоді під час налагодження контакту та співпраці із засудженими, що сприятиме виправленню та ресоціалізації засуджених.

Дрижак Віктор Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОСВІТИ

Засновуючись на Конституції України, відповідно до якої чинне законодавство утверджує і визначає, що інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства забезпечує ніщо інше як освіта, яка, по-перше, є одним з основних та раціональних пріоритетів нашої держави, тобто її головним обов'язком, по-друге, без перебільшення, є потужним інвестиційним внеском у людський потенціал, що в сукупності сприяє сталому розвитку особистості, суспільства і держави загалом.

З огляду на те, що Верховна Рада України як законодавча інституція, визначила в Законі України «Про освіту» основні напрями та складові державної політики у цьому питанні, які реалізуються на практиці через: Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки – Міністерство освіти і науки

(МОН) України; інші центральні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, виважено проаналізуємо перетворення, які ґрунтуються на загальнодержавних принципах побудови освітньої діяльності.

Підвалинами та основою для формування і реалізації державної політики у сфері освіти і науки є не лише результати фундаментальних та прикладних внутрішньодержавних наукових досліджень, але й зовнішні зобов'язання України перед міжнародними політичними, економічними, соціальними інституціями та об'єднаннями; позитивний вітчизняний та зарубіжний досвід з урахуванням прогнозів, перевірених наукових статистичних даних та індикаторів процесу розвитку з метою задоволення моральних, духовних та матеріальних потреб громадянина (людини) як найвищої цінності суспільства.

Означені аспекти знайшли своє відображення в документах державного прогнозування і стратегічного планування розвитку освіти, зокрема у відповідних державних, регіональних та місцевих цільових програмах і планах діяльності органів влади у сфері освіти, які зобов'язані забезпечувати відкритий доступ до зазначених документів шляхом їх оприлюднення на своїх офіційних вебсайтах.

Отже, слід акцентувати увагу на тому, що держава всебічно та різнопланово створює необхідні, найбільш сприятливі умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої перш за все на формування як ключових, так і професійних компетентностей кожної особи, пов'язаних з реалізацією своїх законних прав і виконання загальнолюдських обов'язків повноправного члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина [1].

Керуючись статтею 6 чинного Закону України «Про освіту», в якій встановлено основні засади державної політики у сфері освіти, що знайшли своє відображення в принципах освітньої діяльності, визначаємо, що принципами освітньої діяльності є:

- людиноцентризм;
- верховенство права;
- забезпечення якості освіти та освітньої діяльності;

- забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, в тому числі, за ознакою інвалідності;
- розвиток інклюзивного освітнього середовища, в тому числі, у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами;
- забезпечення універсального дизайну та розумного пристосування;
- науковий характер освіти;
- різноманітність, цілісність і наступність системи освіти;
- прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень;
- відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством;
- інституційне відокремлення функцій контролю (нагляду) та функцій забезпечення діяльності закладів освіти;
- інтеграція з ринком праці;
- нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями;
- свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності;
- академічна доброчесність та академічна свобода;
- фінансова, академічна, кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених Законом;
- гуманізм, демократизм та єдність навчання, виховання і розвитку;
- виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій;
- формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення;
- формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками;
- формування громадянської культури та культури демократії;
- формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля;

- невтручання політичних партій, релігійних організацій в освітній процес, крім випадків, визначених Законом;
- різнобічність та збалансованість інформації щодо політичних, світоглядних та релігійних питань;
- державно-громадське управління та державно-приватне партнерство;
- сприяння навчанню впродовж життя;
- інтеграція в міжнародний освітній та науковий простір;
- нетерпимість до виявів корупції та хабарництва;
- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою [1].

З огляду на стратегію та аналіз реального сучасного стану розвитку освіти в Україні і співвіднесення її здобутків до задекларованих основних засад державної політики у сфері освіти слушно звернути увагу на неповністі вирішені поки що проблеми та майбутні перспективи усунення цього недоліку.

Зокрема, на думку Я. О. Тицької, яку ми переважно поділяємо, основними проблемами, викликами та ризиками є такі:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці;
- обмеженість доступу до якісної освіти окремих категорій населення (діти, які проживають у сільській місцевості, діти з особливими освітніми потребами, обдарована учнівська молодь, діти мігрантів);
- відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального й духовного розвитку та соціалізації дітей і молоді;
- зниження суспільної моралі, духовності, культури поведінки частини учнівської та студентської молоді;
- недостатня орієнтованість структури та змісту професійно-технічної, вищої й післядипломної освіти на потреби ринку праці та сучасні економічні виклики;
- невідпрацьованість ефективної системи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, їх професійного супроводження;
- недостатній розвиток мережі дошкільних навчальних закладів;
- недосконалість системи національного моніторингу та оцінювання якості освіти;

- повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, упровадження в освітній процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій;
- недостатній рівень соціально-правового захисту здобувачів освіти, відсутність цілісної системи соціально-економічних стимулів у педагогічних і науково-педагогічних працівників, невисокий рівень заробітної плати таких працівників;
- низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення закладів освіти;
- слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування освіти;
- наявність у системі освіти фактів неефективного використання фінансових і матеріальних ресурсів, нецільового використання приміщень закладів освіти;
- відсутність системи мотивацій і стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти, нівелювання ризиків у зазначеній діяльності;
- недостатній розвиток громадського самоврядування навчальних закладів, недосконалість механізмів залучення до управління освітою та її оновлення інституцій громадянського суспільства, громадськості.

Вирішення зазначених проблем може здійснюватись за такими стратегічними напрямками:

- продовження реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності особистості;
- оновлення нормативної бази системи освіти згідно з вимогами часу;
- модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу;
- створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, створення закладів освіти різних типів і форм власності;
- побудова ефективної системи національного виховання, розвитку й соціалізації дітей та молоді;
- забезпечення доступності та безперервності освіти впродовж усього життя;

- формування безпечного освітнього середовища, екологізація освіти;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності в закладах освіти, підвищення якості освіти на інноваційній основі;
- інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти й науки;
- забезпечення проведення широкого національного моніторингу системи освіти;
- підвищення соціального статусу педагогічних, науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти;
- створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти та підтримання її в належному стані [3].

Таким чином, підсумовуючи викладені в тезах положення, слід зазначити, що освіта в Україні має будуватися за принципом рівних можливостей для всіх учасників – здобувачів освіти. Саме за такої умови державна політика буде належною, якісною та ефективною.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. № 178–179.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.06.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38.
3. Тицька Я. О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 2 (23). С. 55–59.

Заголій Андрій Ігорович,

слухач 2-го курсу магістратури
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Професійна діяльність персоналу установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби весь час пов'язана з взаємодією із засудженими, тобто з особами, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі. Під час тривалого спілкування із засудженими у персоналу виникає низка негативних явищ.

Серед можливих негативних наслідків професійного виконання пенітенціарної діяльності одне з чільних місць посідають

деформація та вигорання. У вітчизняній юридичній психології та пенітенціарії феномен професійної деформації вперше досліджений В. С. Медведєвим (1989–1999) [2, с. 285]. З орієнтацією на запропонований ним теоретико-прикладний підхід проведені численні дослідження різних аспектів професійної деформації (Ю. В. Александров, З. Р. Кісіль, І. В. Клименко, С. С. Сливка та ін.). Це дозволило розробити розгорнуту юридично-психологічну та, в її рамках, пенітенціарно-психологічну концепцію професійної деформації. Вона отримала визнання в країнах СНД та Євро-союзу (Росія, Білорусь, Молдова, Німеччина та ін.).

Професійна деформація являє собою комплекс специфічних змін, які виникають в особистості працівника в результаті виконання пенітенціарної діяльності впродовж певного часу та певної невідповідності професійно важливих якостей вимогам діяльності.

Симптоми професійного вигорання можна поділити на декілька груп (К. Маслач).

Перша група – психофізичні симптоми:

- почуття постійної втоми не лише вечорами, але і вранці, відразу після сну;
- відчуття емоційного і фізичного виснаження;
- апатія – відсутність реакції цікавості на чинник новизни або реакції страху на небезпечну ситуацію;
- загальна астенизація (слабкість, зниження активності та енергії, погіршення біохімії крові і гормональних показників);
- повне або часткове безсоння.

Друга група – соціально-психологічні симптоми:

- байдужість, нудьга, пасивність і депресія (відчуття пригніченості);
- підвищена дратівливість на незначні, дрібні події;
- часті нервові зриви (спалаху невмотивованого гніву або відмови від спілкування, відхід у себе);
- постійне безпричинне переживання негативних емоцій (почуття провини, образи, сорому, підозрілості, скутість);
- почуття неусвідомленої підвищеної тривожності (відчуття, що «щось не так, як треба»);
- почуття гіпервідповідальності і постійне почуття страху, що «не вийде» або «я не впораюся»;

– загальна негативна установка на життєві і професійні перспективи (по типу «як не старайся, все одно нічого не вийде»).

Третя група – поведінкові симптоми:

– відчуття, що робота стає все важче і важче, і виконувати її – все важче і важче;

– людина помітно змінює свій робочий режим (збільшує або скорочує час роботи);

– постійно, без необхідності, бере роботу додому, але вдома її не робить;

– не може приймати рішення;

– почуття непотрібності, невіра в покращення, зниження ентузіазму щодо роботи, байдужість до результатів.

Серед базових підходів до роботи в напрямку профілактики синдрому вигорання у персоналу потрібно виділити два основних[1].

Перший спрямований переважно на профілактику виявів синдрому. Другий спрямований на недопущення виникнення професійного вигорання.

Заходи, спрямовані на профілактику синдрому «професійного вигорання», повинні охоплювати особистісні, організаційні і соціальні аспекти діяльності кожного співробітника.

До основних напрямів профілактики синдрому «професійного вигорання» в кримінально-виконавчій системі можна віднести: якісний профвідбір; просвітницьку роботу, спрямовану на свідоме ставлення до свого здоров'я та його збереження; підвищення стійкості до стресів, мотивації до діяльності і позитивне ставлення до неї; рання діагностика синдрому і корекція вигорання; навчання персоналу навичкам ефективної комунікації і стратегіям поведінки в конфліктних ситуаціях, оптимізація організації діяльності та взаємин у колективі та ін.

Профілактика «синдрому вигорання» на рівні організації діяльності колективу повинна бути спрямована на:

– укомплектованість вакантних посад у підрозділі;

– рівномірний розподіл навантаження серед усіх членів колективу;

– оптимізацію інформаційних потоків на всіх рівнях взаємодії персоналу, включаючи спілкування і діловодство в колективі;

– створення можливостей просування по службі для всього персоналу підрозділу;

- структуризація функціональних обов'язків у підрозділі;
- своєчасний зворотний зв'язок і позитивна підтримка тих осіб, які чутливі до моральних заохочень чи відрізняються невпевненістю;
- поліпшення матеріально-технічних умов праці;
- проведення спеціальних заходів, спрямованих на адаптацію персоналу до особливостей діяльності організації (знайомство зі співробітниками, історія підрозділу, закріплення досвідченого наставника, психологічний супровід процесу наставництва тощо);
- надання можливості для навчання, підвищення професійної кваліфікації персоналу;
- делегування повноважень і навчання плануванню робочого часу.

Список використаних джерел

1. Мірошніченко О. М., Настояща У. В. Стрес на робочому місці серед пенітенціарного персоналу. *Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали міжнародної наукової конференції* (29 листопада 2019 року, м. Чернігів) / за наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. Чернігів, 2020. С. 85–90.
2. Профілактика професійної деформації персоналу установ виконання покарань: матеріали круглого столу (9 вересня 2010 р.). Біла Церква, 2010. С. 282–285.

Зоріна Марія Ігорівна,

здобувач вищої освіти на другому (магістерському) рівні
за спеціальністю 053 «Психологія», заочної форми навчання
Академії Державної пенітенціарної служби

УСВІДОМЛЕНІСТЬ ЯК ЧИННИК БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Проблема усвідомлення людиною себе та життя в цілому актуальна не лише для психологічної науки, а й практики. Інтерес до цієї проблеми у сучасній психології та психотерапії посилюється насамперед у зв'язку зі збільшенням запитів для практичної роботи, що стосуються переживання певних життєвих подій, їх осмислення та прийняття. Останнім часом усе більше людей приділяє увагу розширенню свободи самовизначення своєї особистості, можливості ставати суб'єктом власного життя та соціальних змін, усвідомлено долаючи життєві труднощі. Ринок праці, навчальні заклади, в цілому держава, зацікавлені не тільки в рівні

професійної компетенції фахівця, але також й у рівні його особистісної готовності, що є важливою умовою майбутньої успішної професійної діяльності. Усе це актуалізує проблему усвідомленості як чинника благополуччя особистості.

Систематичне дослідження цієї проблематики у психологічній науці почалося в останні півстоліття, передусім у гуманістичній і позитивній психології. Наприклад, у межах гуманістичної психології варто зазначити уявлення А. Маслоу про самоактуалізацію і вчення про сенс життя В. Франкла. Позитивна психологія наприкінці минулого століття насамперед поставила за мету вивчити шляхи і можливості досягнення людиною хорошого та гідного життя, процвітання (М. Аргайл, Е. Дінер, Д. Майерс, М. Селігман та ін.). Питання операціоналізації та вимірювання щастя було головним у позитивній психології. Для вимірювання щастя були створені «Шкала задоволеності життям» Дінера, «Шкала щастя» Фордіса, «Афективний баланс» Брендберна й ін.

Також вивчення проблеми благополуччя особистості традиційно пов'язують з іменами дослідників К. Ріфф, Н. Бредберна та ін., які вкладали у розуміння цього феномена поняття щастя, задоволеності життям, позитивної емоційності, психологічного здоров'я, стійкості духу та ін.

Саме поняття психологічного благополуччя особистості було обґрунтоване американською дослідницею К. Ріфф та визначається як «налагодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги, задоволеності собою та навколишнім світом. Це поняття включає в себе шість структурних компонентів:

- 1) позитивні стосунки з оточенням;
- 2) автономія;
- 3) управління навколишнім середовищем;
- 4) особистісне зростання;
- 5) наявність мети у житті;
- 6) самоприйняття» [1, с. 96].

Необхідно звернути увагу й на те, що для того, щоб домагання життєвого успіху почали працювати на людину, вона повинна узгодити своє уявлення про життя зі своїм справжнім Я. Для здійснення цього потрібна низка послідовних кроків: усвідомлення сенсу свого життя, формулювання його головної мети,

відхід від свого "дитячого Я", здорове почуття власної гідності, самоповага, здатність прийняти себе, інших, своє життя, як би воно досі не розвивалося, підтримання власної чесності та природності, що розвиває харизму [2].

Усвідомленим виконанням особистістю своєї життєвої програми, реалізація якої сприймається нею як життєвий успіх, визначається оцінювання власного життя у площині щасливе-несчасливе. Успіх – це насамперед досягнута мета, що має сенс для особистості, а щастя – задоволення від власне процесу в реалізації успіху. Кожний наступний життєвий успіх є поштовхом, що трансформує особистість і впливає на її цінності, життєві цілі та способи їх досягнення. Вони можуть частково видозмінюватися, доповнюватися, змінюватися кардинально.

Ставлення до життя як до таємниці, яку цікаво розкривати. Такий підхід до життєвого успіху особистості значною мірою відповідає постнекласичному періоду психології, оскільки не все можна виміряти, з точністю розрахувати, передбачити [2, с. 124].

Особистість переживає на кожному етапі свого розвитку й життєдіяльності події, які складають її життєвий досвід. Тому усвідомлення своїх життєвих подій, їх переживання й осмислення важливі для саморозуміння і саморозвитку особистості. Усвідомлення події допомагає підсилити Я людини, розширивши поле її свідомості, що веде до посилення принципу реальності і, відповідно, психологічного благополуччя особистості (З. Фройд, А. Фройд). Психологічними характеристиками усвідомлення є функціонування в людини когнітивних процесів (пам'яті, сприйняття, мислення тощо), стосовно тих явищ, які усвідомлюються нею: пам'яті, сприйняття, мислення тощо. Отже, у психоаналітичних поглядах на особистість усвідомлення події сприяє підвищенню її цілісності та психологічного здоров'я.

На нашу думку, зазвичай процес усвідомлення, сприяє процесу переживання, «запускає» його. Це передбачає, що певний зміст уже усвідомлюється людиною, отже, усвідомлення вже відбувається, і переживання певним чином збагачує його, допомагаючи знайти сенс і значення події. Водночас після усвідомлення життєвої події переживання може як відбутися, так і не відбутися. У першому випадку в результаті усвідомлення, а потім переживання події, виникає її нове усвідомлення, що містить новий сенс

цієї події. Це може виражатися у висновках, результатах, сенсі події, які людина бачить для себе і висловлює для інших. Внаслідок процесів, що відбуваються з життєвою подією у внутрішньому світі людини, а саме – усвідомлення події, її переживання, виникнення на основі цього нового усвідомлення, в особистості може сформуватися новий погляд на цю подію та самої себе, що стає частиною життєвого досвіду.

Відкритість переживанню та усвідомлення – це здатність переживати всі почуття, весь досвід, не вдаючись до захистів. До цього здатна психологічно здорова особистість, яка розуміє себе, приймає, дає собі «безумовну позитивну увагу».

Усвідомлення життєвої події може відбуватися на трьох рівнях, що пов'язані з переживанням: це рівень первинного сприймання події, ментальний рівень, або рівень її когнітивного аналізу, та рівень усвідомлення сенсу цієї події. Усвідомлення події на рівні первинного сприймання не передбачає її переживання, а тільки усвідомлення самого факту цієї події. На наступних рівнях може відбуватися переживання життєвої події, що залежить від спеціальних умов – відкритості події, спеціального часу, рефлексії та самозаглиблення тощо.

Майерс і Дінер дійшли висновку, що «існує три принципи, які повинні братись до уваги в теорії щастя: 1) завдяки адаптації вплив життєвих подій короткочасний; 2) життєві події повинні інтерпретуватися в межах світогляду відповідної культури, яка розглядає їх як джерела страждання чи можливості для росту; 3) цілі та цінності людей можуть впливати на загальний рівень щастя» [3, с. 89].

Можемо зробити висновок, що дослідження проблеми усвідомленості як чинника благополуччя особистості без сумніву є актуальною та перспективною темою сьогодення. Для того, щоб сповна бути щасливим, потрібно не лише відчувати щастя, але й усвідомлювати відчуття та переживання. Щоб детальніше вивчити цю проблему, необхідно проаналізувати перебіг процесів у свідомості людини, що становить значний інтерес для психологічної практики.

Список використаних джерел

1. Шевеленкова Т. Д., Фесенко П. П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования). *Психологическая диагностика*. 2005. № 3. С. 95–129.

2. Життєві домагання особистості / Т. М. Титаренко, І. В. Лебединська, Н. В. Алікіна та ін. Київ: Педагогічна думка, 2007. 453 с.

3. Эммонс Р. Психология высших устремлений: мотивация и духовность личности / под ред. Д. А. Леонтьева; пер. с англ. А. Лызлова. Москва: Смысл, 2004. 416 с.

4. Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація особистісного досвіду в контексті психологічної герменевтики. *Актуальні проблеми сучасної української психології: наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ: Нора-Друк, 2003. Вип. 23. С. 15–24.

Кухар Тетяна Володимирівна,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ЗМІСТ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Специфіка діяльності працівників пенітенціарної служби – це сфера різноманітних взаємодій людей, під час яких вони змушені демонструвати свої соціальні статуси, життєві позиції, потреби, а також їх узгоджувати. Звичайно, така взаємодія незмінно включає емоційно напружені ситуації, конфлікти. Як мінімум такі ситуації являють собою зіткнення сторін, думок, сил. Якщо ж підкреслити соціально-психологічну специфіку кризових ситуацій взаємодії між людьми, то працівнику доводиться мати справу з міжособистісним конфліктом як найбільш гострим способом усунення суперечностей, що виникають у процесі взаємодії людей, що полягає в протидії суб'єктів конфлікту і звичайно супроводжується негативними емоціями, пережитими ними стосовно один до одного.

Конфлікт – складне явище. Попереджати або вирішувати конфлікт – процес, що потребує розвинутої комунікативної та конфліктологічної компетентності. Ефективний вплив на соціально-психологічний конфлікт потребує глибокого теоретичного аналізу причин виникнення конфлікту, його динаміки, закономірностей розвитку та способів вирішення. І хоча останнім часом конфліктологічна проблематика набула великої значущості в усіх галузях професійної підготовки працівників сфери «людина – людина», все одно залишається брак кваліфікованих спеціалістів, що володіють технологіями ефективного спілкування та конструктивної

поведінки в конфліктах, вміють адекватно розпізнавати, вчасно попереджувати та ефективно вирішувати конфліктні ситуації.

У психологічних дослідженнях поняття «конфліктологічна культура» особистості представлено досить суперечливе і для більш детального його аналізу необхідно визначити основні складові цього поняття: «конфлікт» та «культура».

Дослідники розуміють конфлікт як у широкому, так і у вузькому значенні. У широкому розумінні конфлікт є одним з різновидів суспільних відносин, сторони якого відтворюють через мету, що лежить в його основі, інтереси, потреби і прагнення, які реалізуються в гострій боротьбі. У вузькому значенні конфлікт у сучасній науці визначається, як: боротьба за цінності та претензії на певний соціальний статус (Coser, 1968); ситуація суперництва, в якій сторони усвідомлюють несумісність можливих позицій і кожна сторона прагне зайняти положення, несумісне з тим, яке хоче зайняти інша (Boulding, 1988); граничний випадок зіткнення соціальних суперечностей, що виражається у зіткненні різних соціальних спільнот, обумовлений протилежністю або істотною відмінністю їх інтересів, цілей, тенденцій розвитку; зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів – сторін взаємодії (Ложкін, 2006); суперечність, яку людина сприймає як значущу життєву проблему, що вимагає свого вирішення і викликає активність щодо її подолання (Дуткевич, 2005), тощо.

Поняття «культура» у психологічну традицію увійшло для визначення та дослідження сукупності форм набутої поведінки, що виникають у результаті пристосування і культурної адаптації людини до навколишніх умов життя. Культура – це і продукт соціального життя та громадської діяльності людини (Виготський, 1983). Культура – це і моделі поведінки, що передаються від одного покоління до іншого, стійкі до змін у часі. Тобто культура – це набутий особистістю та суспільством досвід та моделі поведінки, що як продукт соціального життя виникають у результаті пристосування та адаптації, передаються з покоління в покоління.

Виникає питання про зміст поняття «конфліктологічна культура» особистості, що є по своїй суті досить містким. Це і прагнення (потреба) людини попереджати і вирішувати конфлікти: міжособистісні, міжетнічні та міжнаціональні (Самсонова, 2002);

це також сукупність навичок і знань, завдяки яким особистість, що володіє ними, зможе ефективно повести себе в ситуації конкретного конфлікту, стає здатною врегулювати або навіть вирішити конфлікт; це також цінності, що визначають світогляд людини стосовно себе та інших людей (у тому числі, коли люди вступають у протидію), й блоки, що безпосередньо пов'язані з конфліктом і практикою його вирішення; також це засвоєні моделі поведінки особистості у конфлікті; і особистісні якості, що впливають на виникнення або стратегії поведінки у конфлікті.

У науковій літературі зазначається, що конфліктологічна культура поступово розвивається, еволюціонує від простих форм поведінки у конфлікті (втеча, знищення), до найскладніших (компроміс, консенсус). Причому процес розвитку конфліктологічної культури, який виражається в оволодінні складнішими стратегіями роботи з конфліктом та моделями взаємодії, йде як у кожного окремого індивіда в межах онтогенезу, так і у всього людства в межах соціогенезу.

Конфліктологічна культура особистості є інтегративною якістю, що ґрунтується на екзистенціально-гуманістичних цінностях, охоплює культуру мислення, культуру почуттів, комунікативну культуру і поведінкову культуру, виявляє себе в оптимальних стратегіях взаємодії в конфліктах, що забезпечують конструктивне вирішення проблем. Культура мислення ґрунтується на теоретичних уявленнях про конфлікти і полягає в можливості індивіда раціонально аналізувати конфлікт, виділяти головне і другорядне, використовувати зроблені висновки у своїй поведінці. Культура почуттів – це вміння, пов'язані з емоціями, в першу чергу, власними: розуміння емоцій і почуттів, уміння працювати з негативними емоціями, проявляти емпатію та інше. Комунікативна культура – готовність і вміння вести діалог, партнерську бесіду. Культура ціннісно-сислової сфери являє собою сукупність цінностей особистості, спрямованих на конструктивну взаємодію в конфлікті. Поведінкова конфліктологічна культура – це здатність безпосередньо працювати з конфліктом, тобто можливість врегулювати і вирішити конфлікт, не допустити його ескалації, управляти конфліктом.

Серед понять, що позначають конфліктологічну культуру особистості, в науковій літературі виділяється два основних, це –

конфліктологічна грамотність та конфліктологічна компетентність. Обидва ці поняття не є синонімами поняття «конфліктологічної культури», а є скоріше стадіями її розвитку, або рівнями. Конфліктологічна грамотність – базовий рівень, виявляється не в знанні механізмів і технологій аналізу і роботи з конфліктом, а в інтуїтивному їх розумінні, що дозволяє особистості в цілому конструктивно вирішувати конфлікти. Конфліктологічна компетентність – більш високий рівень, що полягає у системі науково-практичних знань про конфлікт, спеціально сформованих, що розвиваються у процесі навчання. І таким чином сама конфліктологічна культура це є вищий рівень, що складається з різних компонентів («культур»), які пов'язані в один комплекс і тісно взаємодіють один з одним, про них ми вже писали вище, це культура мислення, почуттів; комунікативна, ціннісна та поведінкова культура.

Поняття «конфліктологічна компетентність» досить часто в наукових доробках використовується як синонім конфліктологічної культури. У деяких дослідженнях вона навіть розглядається із системних позицій, а точніше як частина професіоналізму фахівців системи професій типу «людина – людина». У таких дослідженнях (Зайцева, 2012) конфліктологічна компетентність особистості визначається як інформаційно-регулятивна підсистема професіоналізму, що пов'язана з уміннями управляти конфліктом і вирішувати його.

При цьому визначення конфліктологічної компетентності в науці досить суперечливі, вона визначається як складова загальної «соціальної» компетентності (Тагірова, 2015); як здатність і готовність фахівця ефективно взаємодіяти в конфлікті, орієнтуючись при цьому на взаємовигідне задоволення потреб та інтересів усіх учасників конфліктної ситуації й реалізуючи стратегію співпраці (Філь, 2018); як компетентність людини в конфліктній ситуації, а основними складовими конфліктної компетентності вважає: компетентність учасника у власному Я (Я-компетентність), у потенціалі іншого учасника (учасників) і ситуаційну компетентність (Петровська, 1997); здатність дійової особи (організації, соціальної групи, громадського руху та ін.) в реальному конфлікті здійснювати діяльність, спрямовану на мінімізацію деструктивних форм цього конфлікту (Мітяєва, 2012), тощо.

Ми у своєму дослідженні, на підставі описаного теоретичного аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, будемо розглядати конфліктологічну культуру як вищий рівень конфліктологічної компетентності. На наш погляд, конфліктологічна культура це інтегративна якість особистості, що розвивається та формується в процесі онтогенезу та професіогенезу, має дуже велику важливість для фахівців кримінально-виконавчої служби, в силу специфіки їх професійної діяльності та включає в себе три основні компоненти:

– когнітивний компонент, що розкривається через теоретичні знання про природу конфлікту, його структуру і динаміку, види, способи вирішення тощо;

– емоційний компонент, який визначає емоційний стан особистості в ситуації конфлікту і включає також емоційну регуляцію та саморегуляцію;

– поведінковий компонент як система практичних навичок і умінь конструктивної роботи з конфліктом.

Макогончук Наталія Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Соціальні медіа набувають усе більшого значення як канал комунікації у всіх сферах життєдіяльності. Його можна використовувати як платформу для інформації та підбору персоналу, а також як стратегічний інструмент комунікації для формування думок.

Однак соціальні медіа також несуть ризики, особливо з погляду порушень безпеки, випадкового розкриття конфіденційної інформації та, найголовніше – стосовно впливу на здоров'я. Одним із виявів впливу соціальних мереж на здоров'я людини є кіберзалякування та «депресія у Facebook», які є небезпечними для психічного самопочуття. Зокрема, ескапізм, переживання, що змінюють настрій, приховування залежної поведінки, часто спостерігаються в деяких людей, які надмірно користуються соціальними мережами. Окремі дослідження виявили, що мотивація до

надмірного використання людьми соціальних мереж відрізняється залежно від певних характеристик – інтроверти та екстраверти використовують це з різних причин, як і люди з рисами нарцисизму.

Окремих людей охоплює відчуття тривоги, коли вони припиняють користуватися інтернетом або соціальними мережами. Чим більше ми використовуємо соціальні медіа, тим менш щасливими ми здаємось. Замість того, щоб покращувати добробут, взаємодія з Facebook може передбачити протилежний результат для молодих людей.

Використання соціальних медіа пов'язане з певним почуттям соціальної ізоляції, бо чим більше часу люди проводять на таких сайтах, як Facebook, Twitter, YouTube та інших, тим більш соціально ізольованими вони сприймають себе. Ми потрапляємо в пастку порівняння себе з іншими, коли прокручуємо свої канали, і робимо судження про те, як ми оцінюємо. В одному з досліджень було розглянуто, як люди порівнюють публікації інших користувачів у напрямках «вгору» або «вниз», тобто наскільки вони почувають себе краще, або гірше, ніж їхні друзі. Виявилось, що обидва типи порівняння викликали у людей гірше самопочуття, що є дивним, оскільки в реальному житті лише порівняння вгору (відчуття, що інша людина краща за вас) змушує людей відчувати себе погано. Тривале використання таких платформ соціальних мереж, як Facebook, може бути пов'язане з негативними ознаками та симптомами депресії, тривоги та стресу [1]. Крім того, соціальні медіа можуть створювати великий тиск для створення стереотипу, який хочуть бачити інші, а також бути таким же популярним, як і інші.

Психолог, психотерапевт Анна Мозгова вважає, що соціальні мережі також стали способом отримати схвалення інших людей: «Соцмережі задовольняють потребу не лише у спілкуванні, а й у визнанні. «Лайки», приємні коментарі, підбадьорюючі оцінки – все це додає нам відчуття визнання та прийняття від інших. Однак такий шлях забезпечувати одні з базових людських потреб – доволі хиткий. Адже так само просто і швидко в соціальних мережах можуть знецінювати, ображати, виносити поверхневі судження, особливо не розбираючись» [2].

У 2015 році вчені з дослідницького центру Pew у Вашингтоні намагалися з'ясувати, чи викликають соціальні медіа більший стрес, ніж знімають. У результаті опитування, проведеного серед

1 800 осіб, було встановлено, що жінки зазнали більшого стресу, ніж чоловіки. Але наприклад, Twitter також діяв як механізм подолання – чим більше жінок ним користувалися, тим менше вони зазнавали стресу. Що стосується чоловіків, то за словами дослідників, вони мали більш віддалені відносини із соціальними мережами. Загалом дослідники дійшли висновку, що використання соціальних медіа пов'язане з «помірно нижчим рівнем» стресу.

Проведене дослідження у 2016 році за участю 1 700 людей виявило потрійний ризик депресії та тривоги серед людей, які найбільше користувалися платформою соціальних медіа. Дослідники вважають, що причиною цього є кібербулінг, спотворене уявлення про життя інших людей. Найпоширенішими факторами ризику тривоги та депресії є витрачений час, активність та залежність від соціальних медіа. Деякі підлітки відчувають занепокоєння із соціальних мереж через страх втрати, що змушує підлітків намагатися відповідати і регулярно перевіряти всі повідомлення та повідомлення своїх друзів. Також часто депресія спостерігається серед людей, які більшість свого часу проводять в онлайн-діяльності.

Попри певні недоліки люди продовжують повертатися до соціальних мереж, хоча це не завжди дає їм очікуваний результат. Ймовірно, це пов'язано з помилкою прогнозування: подібно до наркотику, деякі люди думають, що виправлення допоможуть, але насправді їм стає гірше, що зводиться до помилки в нашій здатності передбачити нашу власну реакцію.

Надмірне захоплення соціальними мережами в інтернеті може нашкодити здоров'ю через зменшення спілкування з реальними людьми. Зокрема, нестача спілкування може негативно впливати на роботу імунної системи і процеси мислення.

Активно займаючись пошуком друзів і родичів, людина не помічає, як віртуальне життя виходить на перший план, наполегливо зміщуючи реальне. Залежність від віртуального світу є найпоширеніша проблема. Живе спілкування тепер з легкістю замінює вербальне спілкування в мережі. При частому спілкуванні в мережі, у людей на підсвідомому рівні, розвивається фобія спілкування з реальними людьми. Людям, які весь свій вільний час віддають спілкуванню через соціальні мережі, в реальному житті стає складно заводити нових друзів, вони перестають спілкуватися зі своїми однолітками, і як наслідок усього цього, зовнішній

світ їх починає сприймати як відлюдників. Ще одна причина, по якій слід обмежити час проведення в соціальних мережах, це те, що більшість людей видають себе в мережі за того, ким насправді в реальному житті вони не є. Жертвами такого обману можуть стати люди, які розмішують правдиву інформацію про себе. У такому випадку псевдоособистість обманом може піддати небезпеці людину, з якою веде активну бесіду.

Таким чином, соціальні медіа впливають на людей по-різному, залежно від наявних умов та особливостей особистості. Як і у випадку з їжею, азартними іграми та багатьма іншими спокусами сучасної епохи, надмірне вживання деяким людям, ймовірно, завдає шкоди. Але водночас було б неправильно стверджувати, що соціальні медіа – це взагалі погана річ, тому що вони однозначно приносять незліченну користь нашому життю. Головне – надмірно не захоплюватися соціальними медіа.

Список використаних джерел

1. Халявка Ю. Новина тижня: Соціальні мережі шкодять здоров'ю!? URL: <http://usw.com.ua/profiles/blogs/novina-tizhnya-socialni> (дата звернення: 05.10.2021).
2. URL: <https://dyvys.info/2018/10/10/psyhoterapevt-rozpovila-pro-vplyv-sotsialnyh-merezh-na-psyhichne-zdorov-ya/> (дата звернення: 05.10.2021).

Микитенко Марія Степанівна,

кандидат педагогічних наук, старший інспектор з особливих доручень відділу з питань ресоціалізації по центральному регіону
Управління забезпечення діяльності у центральному регіоні
Департаменту з питань виконання кримінальних покарань

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВИХ ПІДХОДІВ У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Суспільний розвиток за гуманістичними принципами може бути досягнутим лише за умови дотримання прав та забезпечення гідного існування будь-якого члена суспільства. Це, безумовно, стосується й осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Оскільки з певних причин вони скоїли протиправні дії й опинилися в установах виконання покарань (далі – УВП) та слідчих ізоляторах, ті, кого відповідно до ст. 89 Кримінально-виконавчого кодексу України, залишено для роботи з господарського обслуговування (далі – СІЗО), де панує особлива атмосфера, яка

іноді призводить до ще більшої деградації особистості через вплив макро- і мікросередовища кримінальної субкультури, виникає потреба у здійсненні системних заходів та оновлення підходів у соціально-виховній та психологічній роботі.

У рамках цілі 19.3 «Створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань» Плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік та виконання завдань реформування Державної кримінально-виконавчої служби України активізуються різні напрями соціально-психологічної та педагогічної діяльності, зокрема:

- забезпечення релігійних потреб засуджених;
- удосконалення роботи психологів установ;
- залучення громадськості, міжнародних партнерів, державних органів, навчальних, науково-дослідних закладів;
- надання, обмеженого у рамках закону, доступу засудженим до мережі Інтернет та діджиталізація процесу відбування покарань;
- оновлення підходів до корисної зайнятості засуджених та організації дозвілля, інструментарію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими та особами, узятими під варту;
- розроблення алгоритму роботи інспектора з підготовки до звільнення;
- реалізація програм диференційованого виховного впливу на засуджених, передбачених наказом Міністерства юстиції України від 16.05.2016 №1418/5;
- підвищення готовності персоналу відділів соціально-виховної та психологічної роботи із засудженим УВП та СІЗО до здійснення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі, а також індивідуального планування соціально-виховної та психологічної роботи з ними;
- впровадження програмного забезпечення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту.

Зазначені напрямки спрямовані на вдосконалення системи ресоціалізації, відновлення соціально схвальних стосунків, гармонійної взаємодії зі спільнотою після звільнення, тому потребують постійної їх реалізації та вдосконалення. Однак без системного підходу заходи, які здійснюються у хаотичному порядку,

призводять до витрачання наявних в УВП та СІЗО ресурсів і часу безрезультатно.

За допомогою міжнародних експертів, практичних працівників Державної кримінально-виконавчої служби України та науковців розробляється та запроваджується нова структура в роботі з особою, яка опинилася у конфлікті із законом.

Так, до наказу Міністерства юстиції України від 04.11.2013 № 2300/5 «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими» внесено зміни. Затверджено новий бланк Щоденника індивідуальної роботи із засудженими. У бланку фіксуються результати проведеної роботи від моменту засудження особи до її звільнення. Цей процес має умовну назву – ведення випадку та поділено на три етапи: підготовчий, основний та підсумковий (рис. 1).

Рис. 1. Опис процесу ведення випадку

На підготовчому етапі відбувається збір інформації з усіх доступних джерел. Керуючись наказом Міністерства юстиції України від 27.11.2020 № 4121/5 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі», отриману інформацію персонал вносить до підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, взятих під варту. Від якості та достовірності збору інформації залежить результат втручання. Подальша робота ґрунтується на принципах

сприйняття, ризику та потреби. Визначаються цілі втручання за методикою «smart», визначені у часі кроки їх досягнення. При цьому враховуються: рівень вмотивованості засудженої особи, ризик шкоди життю та здоров'ю, фактори сприйняття і захисту, а також наявні в УВП та СІЗО ресурси. Складається, спільно із засудженою особою, індивідуальна програма соціально-виховної роботи із засудженим.

Рис. 2. Тренінгова програма «Час усвідомлення»

Зважаючи на те, що підготовчий етап – це підґрунтя успішної подальшої діяльності, виникла потреба у розробленні тренінгової програми «Час усвідомлення» (рис. 2). Остання має проводитися протягом одного місяця (до 30 днів) з моменту прибуття засудженого до УВП. На етапі розроблення перебувають 7 тренінгових занять, розраховані на 90 хв. кожна. Основними завданнями програми є отримання від засудженого інформації та мотивування його до подальшої участі у відповідних програмах диференційованого виховного впливу на засуджених (корекційних, соціально-виховних програмах), що впроваджуються в установі.

Під час *основного етапу* засуджений бере участь у відповідних програмах, передбачених наказом Міністерства юстиції України від 16.05.2016 №1418/5 «Про затвердження положень про програми диференційованого виховного впливу на засуджених».

Через сучасні нововведення у соціально-виховній та психологічній роботі вказаний наказ потребує внесення змін. На сьогодні існує необхідність у розробленні соціально-виховних та корекційних програм з урахуванням факторів ризику та рівня мотивації засуджених до змін. Кожна програма повинна мати чітко визначені: мету, завдання, модулі, заняття, час їх реалізації та опис ходу виконання кожного заняття.

На *підсумковому етапі* узагальнюється пророблена робота, прорахунки та досягнення за час відбування засудженою особою покарання. Проводиться аналіз отриманих даних та розробляється план курсу підготовки його до звільнення.

Департаментом розроблено та затверджено наказом від 03.08.2021 №214/ОД-21 Примірний тематичний план курсу підготовки засуджених до звільнення та рекомендації щодо використання останнього у службовій діяльності. Разом з тим у співпраці зі Школою соціальної роботи Факультету соціальних наук і соціальних технологій Національного університету «Києво-Могилянська академія» досліджено, що в УВП та СІЗО існує нагальна потреба у підготовці засуджених до повернення у сучасне цифрове суспільство. В результаті, з метою формування у засуджених осіб, які перебувають на етапі підготовки до звільнення, навичок користування цифровими технологіями (програмами та додатками у мобільних телефонах, планшетах та інших носіях) розроблено та впроваджено в усіх установах навчальний модуль «Цифрові навички».

Варто зазначити, що особливий акцент, на цьому етапі, зроблений на побудові в рамках пенітенціарної пробації «мосту співпраці» між УВП та уповноваженими органами з питань пробації. План заходів з підготовки до звільнення передбачає спільне сприяння умовно-достроковому звільненню з боку засудженого, УВП та органу пробації.

Отже, сучасний стан соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими в умовах УВП та СІЗО спрямований на виконання поставленого перед Державною кримінально-виконавчою службою України завдання – підвищення безпеки суспільства шляхом виправлення і ресоціалізації осіб, які увійшли у конфлікт із законом. Важливим залишається вдосконалення впровадженого системного підходу та нових соціально-виховних та корекційних програм.

Мицька Олександр Іванович,
кандидат юридичних наук, начальник кафедри правової
та спеціальної підготовки Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЛІ РЕЛІГІЇ В ЮВЕНАЛЬНІЙ ПРОБАЦІЇ

Закон України «Про охорону дитинства» визначає піклування про дітей «як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини»[1].

Кримінально-протиправна діяльність неповнолітніх є дуже поширеним явищем, яке негативно впливає на суспільство не тільки сьогодні, а впливатиме в майбутньому. Стан злочинності неповнолітніх багато в чому залежить від особливостей боротьби з нею та ставлення правоохоронців до її обліку.

Для боротьби із цим злом держава, як відповідний регулятор суспільних відносин, взяла на себе головну роль у здійсненні соціально-виховних заходів щодо неповнолітніх, через досить молоду службу пробації. В Україні впроваджено національну модель ювенальної пробації. У 14 містах (Дніпро, Кривий Ріг, Маріуполь, Житомир, Запоріжжя, Мелітополь, Київ, Кропивницький, Львів, Миколаїв, Одеса, Полтава, Рівне, Харків) функціонують сектори ювенальної пробації для роботи з неповнолітніми особами, які перебувають у конфлікті із законом [2]. Досить дивним і, на наш погляд, негативним є відсутність законодавчого закріплення поняття ювенальної пробації, це не дає більш досконало затвердитися та існувати відповідному інституту на законодавчій ниві.

Учена А. А. Коренюк, проводячи наукове дослідження, запропонувала своє визначення ювенальної пробації. А саме, ювенальна пробація – комплекс наглядових та соціально-виховних заходів щодо осіб віком від 14 до 18 років, засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт та

звільнених від відбування покарання з випробуванням, які застосовуються з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх, спрямованих на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків, забезпечення суду інформацією, що характеризує неповнолітнього обвинуваченого, а також застосування адміністративних стягнень [2].

Ми не зовсім погоджуємось з цим твердженням, тому що автор не в повному обсязі визначив усі види кримінальних покарань, які виконує служба пробації. Необхідно зробити невеличке уточнення, кримінальне покарання у виді штрафу виконується уповноваженим органом з питань пробації.

Скоївши кримінальне правопорушення та перебуваючи на обліку в службі пробації для нейтралізації причин та умов вчинення повторно кримінального правопорушення, з метою надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності, проводиться соціально-виховна робота.

Під час роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації, крім загальних наглядових заходів, уповноважені органи з питань пробації додатково забезпечують – реалізацію заходів у рамках соціально-виховної роботи. Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень [2], а також з громадськими та релігійними організаціями.

Соціально-виховна робота з неповнолітніми суб'єктами пробації, на наше переконання, неможлива без залучення релігійних організацій. Це пов'язано з тим, що особи, знаходячись на обліку, не вилучаються з того оточення, в якому перебували до скоєння кримінального правопорушення, а залишаються в ньому, та знову можуть потрапити під негативний вплив. При цьому, на думку вітчизняних учених, пробація щодо неповнолітніх злочинців спрямована на мотивацію позитивних змін їх особистості та поліпшення соціальних стосунків у суспільстві [4, с. 126].

Підтвердження цьому можна знайти, проводячи аналіз стану справ у сучасному світі, сказавши, що нині матеріальні блага домінують над духовними, тому є певний дефіцит норм моралі, правової культури, етичної поведінки та релігійних установок.

Досліджуючи діяльність релігійних організацій та їх потенціал щодо запобігання злочинності, вчений М. В. Палій вказує на відсутність у народі позитивного морального ідеалу, жодні заходи примусу, залякування або покарання не зможуть зупинити злої волі. Саме тому найкращою формою запобігання порушенням закону є проповідь чесного та гідного способу життя, особливо в середовищі дітей та юнацтва. Окрему увагу при цьому потрібно приділяти особам, які входять до так званої групи ризику або вже скоїли правопорушення. До таких людей має бути звернено особливе пастирське і просвітнє піклування [3, с. 235]. З цим твердженням можна цілком погодитись і підмітити, що каральні заходи з боку держави породжують у людині більшу жорстокість, ворожість, агресію, тому стосовно неповнолітніх держава застосує більш гнучку систему примусу.

Як показує практика, вчитель, соціальний працівник, педагог, психолог не може пояснити значення духовності у соціальній сфері так, як це може зробити священник. Якщо на протиправну поведінку людини поглянути через призму релігії, то вона вважається гріхом.

На наше бачення, богослужіння та релігійні обряди, які спрямовані на практику виправлення гріховності через віру в жертву Ісуса Христа, любов Бога Отця та спілкування Святого Духа, вбачаються найефективнішими засобами протидії скоєння нових кримінальних правопорушень.

У свою чергу релігійна діяльність суб'єктів пробації, які повірили або усвідомили Божу любов та жертви за гріхи всього світу Сина Божого, починають своє життя, яке пов'язане із справами милосердя, допомоги ближньому, поваги до людей їх матеріальних і моральних цінностей, повернення до правослухняної поведінки.

Список використаних джерел

1. Про охорону дитинства Закон України від 26.04.2001р. № 2402-III. Дата оновлення 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 05.10.2021).

2. Пробація України / офіційний вебсайт. URL: ww.probation.gov.ua/?page_id=197&fbclid=IwAR3v3R0YkaBjAObF2Q0wnkg-svuFcztwp1YaCV2QaVX-owj9HvXERyA_zhQ#1628496464774-ec947313-474a (дата звернення: 05.10.2021).

3. Палій М. В. Антикриміногенний потенціал діяльності релігійних організацій. *Актуальні проблеми кримінального права*: матер. IX Всеукр. наук.-теор. конф., присвяченої пам'яті проф. П. П. Михайленко. Київ: НАВС, 2018. С. 234–236.

4. Коренюк А. А. Взаємодія органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх в Україні: дис. ... канд. наук: спец. 12.00.08: Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2019. 126 с.

Мірошниченко Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
начальник кафедри психології

Академії Державної пенітенціарної служби;

Сорокопуд В'ячеслав Борисович,

слухач магістратури 456 групи,

старший викладач кафедри фізичної підготовки

Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХІКУ

Діяльність персоналу ДКВС України покликана забезпечити виконання основних цілей, спрямованих на реалізацію функцій щодо примусової ізоляції засуджених від суспільства, їх виправлення і профілактику скоєння ними нових злочинів. Ці цілі можуть бути забезпечені лише дотриманням режиму утримання, яким встановлюються певні заборони і правила поведінки, які є обов'язковими для виконання засудженими.

Діяльність персоналу ДКВС України носить суперечливий характер, що виражається в дотриманні гуманістичних принципів, шанобливому ставленні до прав і свобод людини, її гідності при дотриманні правопорядку у виправних установах. Порушення засудженими режиму утримання, напад на персонал виправних установ призводять до виникнення нестандартних ситуацій у діяльності персоналу ДКВС України, вирішення яких передбачає сформовану готовність до протидії.

У науковій літературі особливості професійної діяльності офіцерів ДКВС України описані в термінах «екстремальні умови

діяльності» та «екстремальні ситуації діяльності» [1]. Екстремальні умови діяльності – це сукупність обставин, пов’язаних з тривало домінуючими змінами в соціально-психологічній, психофізичній сфері особистості, обумовлених різними причинами (соціально-політичними, соціально-економічними, техногенними, природними та іншими). Екстремальні ситуації діяльності – це сукупність обставин, пов’язаних із ситуативно-актуалізованими змінами в соціально-психологічній, психофізичній сфері особистості, обумовлених вищеназваними причинами.

Ситуативна екстремальність передбачає «надзвичайні ситуації» та «надзвичайні події». «Надзвичайні ситуації» – це аномальні умови життєвого простору людей (об’єкти, території та ін.), які можуть викликатися різними причинами. До них належать епідемії, ядерні катастрофи, пожежі, повені, смерчі, землетруси, падіння метеоритів, цунамі і багато іншого. Термін «надзвичайна подія» характеризує такі явища, як путчі, бунти, демонстрації протести, політичні страйки, бандитизм, тероризм, що являють собою реальну загрозу психічному та фізичному здоров’ю людей. До них також належать різні форми загрози честі і гідності, приватної власності людей, пов’язані з важкими злочинами або їх непередбачливістю.

Наукові джерела та практика доводять, що постійний вияв девіантної поведінки з боку засуджених, як правило, породжує законну реакцію з боку персоналу виправних установ – застосування фізичної сили або спеціальних засобів, а під час нападу на персонал, втечах з установ виконання покарань – застосування вогнепальної зброї.

У функціонуванні установ виконання покарань ДКВС України виділяються три категорії персоналу: персонал, що безпосередньо забезпечує виконання покарання (оперативний відділ, служба безпеки, охорона); персонал, що здійснює виховну роботу із засудженими (начальники відділу соціально-виховної та психологічної роботи), психологічну допомогу (психологи УВП та СІЗО); співробітники відділів матеріально-технічного постачання і технічних служб.

Діяльність персоналу, як вказують посадові документи та наукові джерела, характеризується низкою особливостей, серед

яких її правовий характер; включеність в суб'єктно-об'єктні відносини, в яких кожен акт правозастосування тягне за собою наслідки; невиконання або неналежне виконання службових обов'язків (бездіяльність, зловживання, перевищення влади тощо) – є порушенням того чи іншого нормативного акта та обумовлює підвищену відповідальність за свої вчинки.

Крім того, діяльність персоналу ДКВС України носить екстремальний характер, що пов'язано з можливістю виникнення екстремальних ситуацій (нападів, терористичних актів), з різним рівнем стресогенності.

У наукових джерелах виділяється кілька типів життєвих ситуацій залежно від рівня стресогенності: важкі; параекстремальні; екстремальні.

Важка ситуація характеризується досить складним для суб'єкта завданням, підвищеною значущістю; другий і третій рівні характеризуються ризиком, високою ціною можливої помилки: від вирішення екстремальної ситуації залежить подальше існування суб'єкта. Діяльність у важких умовах відрізняється напруженістю, викликаного підвищеною відповідальністю, наднормативністю.

Виникнення екстремальних ситуацій під час виконання службових обов'язків персоналу ДКВС України пов'язане, як правило, з порушенням засудженими вимог режиму виконання покарання. Як вказують дослідження, необхідність миттєвої зібраності і готовності до відкритого фізичного протистояння із засудженими відзначають 90 % персоналу УВП та СІЗО, а 60 % вважають свою роботу небезпечною через значний ступінь ризику для власного життя і здоров'я [2, с. 248–292].

Крім того, наукові дослідження вказують на те, що найбільш схильний до впливу стресогенних чинників персонал оперативних відділів, які в межах здійснення службових обов'язків роблять обшуки, огляди засуджених, приміщень і територій, невідкладні слідчі заходи, припиняють випадки протидії і непокори адміністрації виправної установи і найбільш щільно контактують у повсякденній діяльності із засудженими.

Виникаючі в межах здійснення професійної діяльності ситуації ризику вимагають негайного прийняття рішення, ймовірна ефективність якого заздалегідь невідома або носить, на відміну від стандартних і вивчених ситуацій, невизначений характер. Невизначеність

пов'язана з причинами не тільки об'єктивного, а й суб'єктивного, гносеологічного ряду, в числі яких відносність процесу пізнання людиною навколишнього середовища, неможливість однозначного пізнання об'єкта з урахуванням сформованих рівнів і методів наукового пізнання на цей момент розвитку, відносна обмеженість свідомої діяльності людини, диференційований підхід до розуміння й оцінки цінностей. Невизначеність в діяльності пов'язана з неповнотою, недостатністю інформації про об'єкт, явище чи процесі. Для прийняття рішення необхідний повний обсяг достовірної інформації, в той час як на практиці така інформація найчастіше буває розрізною, неякісною, необ'єктивною та несвоєчасною, в свою чергу ситуація ризику не надає можливості для тривалого аналізу інформації і вимагає миттєвого прийняття рішення на основі особистого досвіду і наявних знань, умінь і навичок.

Нестандартні ситуації в діяльності оперативних співробітників вимагають професійної тренуваності, здатності ефективно орієнтуватися і приймати рішення, протистояти джерелам небезпеки і бути готовим до ризику як альтернативної поведінки в разі загрози життю та здоров'ю.

Сахнік О. [1] у своїх наукових доробках узагальнює та описує такі чинники стресу у службовій діяльності:

- постійна присутність ризику для власного життя та здоров'я;
- перебування під час виконання професійних функцій у закритому просторі, на режимних об'єктах;
- дефіцит часу для аналізу проблемних ситуацій та прийняття оптимального й обміркованого рішення;
- повсякчасно існуюча відкрита чи прихована протидія з боку засуджених;
- загроза помсти персоналу та членам його родини з боку колишніх засуджених за виконувани ним професійні дії;
- можливість виникнення ситуацій, що передбачають застосування працівником табельної вогнепальної зброї, спеціальних засобів або заходів фізичного впливу;
- висока етична та правова відповідальність та велика ціна можливих професійних помилок;
- усвідомлення відповідальності (у тому числі кримінальної) за результати й наслідки власної роботи та роботи підлеглих;

- велике психологічне й фізичне перенавантаження;
- часте виникнення конфліктних ситуацій у процесі службової діяльності, високим рівнем її екстремальності;
- інтенсивний вплив несприятливих факторів навколишнього соціального середовища, таких як поява тенденції до зниження рівня законослухняності громадян, виникнення нових видів злочинів, зростання рівня професіоналізації криміналітету, формування в суспільстві тенденції толерантного, байдужого ставлення до випадків порушення закону тощо.

Отже, бачимо, що діяльність персоналу ДКВС України характеризується особистою та правовою відповідальністю, ризикованістю, екстремальністю умов діяльності та ситуативною екстремальністю, непередбачуваністю, стресогенністю тощо. Такі особливості професійної діяльності однозначно відбиваються на психологічних особливостях персоналу, на його фізичному та психологічному здоров'ї, породжуючи, можливо, такі явища, як: професійна дезадаптація, професійне вигорання, професійна деградація, деформація тощо.

Список використаних джерел

1. Сахнік О. В. Актуальні аспекти психологічного супроводження проходження служби працівниками Державної пенітенціарної служби України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2013. № 2. С. 295–302.

2. Мірошниченко О. М. Психологічна характеристика екстремальних ситуацій у правоохоронній діяльності. Академічний курс кримінально-виконавчої психології: підручник / за заг. ред. В. Й. Бочелюка. Чернігів: Десна, 2019. С. 248–292.

Настояща Уляна Володимирівна,

старший викладач кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

РОБОТА ЗА «МЕЖЕЮ»: ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СПІВРОБІТНИКІВ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ

Коли ми думаємо про позбавлення волі, то скоріше за все думаємо про людей, які відбувають покарання в установах виконання покарань (далі – УВП) або про тих, хто знаходиться у слідчому ізоляторі (далі – СІЗО) в очікуванні вироку суду. Коли ми думаємо про повернення із УВП, то знову ж таки, думаємо про

повернення додому засуджених. Коли ми думаємо про в'язницю, то ми думаємо про злочинців. І ми досить рідко думаємо про людей, що працюють в УВП та СІЗО. Люди, які багато років віддають саме Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВСУ), і якщо подумати, то їх час перебування всередині установ зазвичай набагато довше, ніж в ув'язненні. Коли ми думаємо про виправлення, нам потрібно думати про всіх людей, що знаходяться за стінами колонії та СІЗО. Засуджені чи ув'язнені – це частина цього світу, але не вся група. Є група співробітників виправних установ, медичних працівників та інших фахівців, які щодня повертаються на своє робоче місце, що знаходиться за межею волі – місце несвободи. Ті, хто працює у виправних установах, живуть між двома світами – тюремним життям і життям за межами. Питання в тому, як вони врівноважують ці життя? Як співробітники УВП та СІЗО психологічно переключаються з робочих моментів у домашню атмосферу, коло близьких та друзів, як одна людина може щодня бути двома абсолютно різними людьми – офіцером і громадянином? І як можна залишатися психічно здоровим день у день, перетинаючи межу «волі – несвободи»?

Середовище УВП та СІЗО позначається на всіх, хто проходить через контрольно-пропускний пункт установ, так звану межу несвободи. Психологічний тиск особистість відчуває саме тут: грюкіт металевих електронних замків, звуки сигналів оповіщення, шум голосів засуджених, специфічний тюремний запах, відчуття насильства, що нависло навколо, нестримне бажання бути буквально весь час наготові [1]. Для деяких це місце, де вони живуть, а для інших це те місце, де вони працюють. Вплив цього середовища на загальний стан здоров'я співробітників виправних установ було досліджено американськими вченими ще на початку 2000 років з метою визначення їхнього рівня стресу, стану психічного здоров'я і ризикованої поведінки. Результати були приголомшеними: на першому плані були показники депресії, почуття безнадії і думки про самогубство. Отже, 25 % співробітників виправних установ повідомили про відсутність емоційної чуйності, 20 % – про нездатність отримувати задоволення від чого-небудь, а 13 % – про безнадійність. Було виявлено, що приблизно 50 % учасників повідомили, що в них немає енергії або вони надмірно втомилися; 44 % повідомили про часті головні

болі, у 12 % – щомісячні мігрені. Майже 20 % респондентів повідомили, що вони відчували себе сумними або пригніченими від одного до декількох разів на місяць. Що стосується суїцидальних думок, 3 % повідомляли щодо думок про припинення життя не рідше одного разу на місяць, і ще 6 % повідомляють про подібні думки 1–2 рази за останні півроку [2]. Аналізуючи фізичне здоров'я цієї групи, вчені виявили, що приблизно у 16 % респондентів були проблеми із затримкою дихання або утруднене дихання, принаймні один раз на місяць; 30 % – відбулися зміни апетиту, а також почуття нервозності або занепокоєння, низка осіб повідомили про зловживання рецептурними препаратами для зняття стресу і тривоги.

Дослідження показують, що робота в умовах підвищеної жорстокості має серйозні наслідки для психічного та фізичного здоров'я співробітників виправних установ. Робота по змінах також впливає на життя співробітників виправних установ і їх сімей [3]. Позмінна робота, яка не відповідає робочим годинам населення в цілому, призводить до того, що родини майже не бувають разом, а батьки можуть днями не бачити власних дітей. Науково було доказано, що позмінна робота порушує циркадний ритм або так званий внутрішній годинник, що контролює сон та період неспання [3]. Люди із порушеннями циркадного ритму скаржаться на почуття втоми, дратівливості, нудоти. Тому недосипання, порушення циркадного ритму, проблеми із харчуванням та травленням, все це, як правило, призводить до дратівливості і депресії, що може негативно позначитися на взаєминах у сім'ї [3]. Як показують дослідження, ті, хто працює у виправних установах, здебільшого мають проблеми у сімейному житті або у відносинах, відчувають дистанціювання від соціуму. Отже, ми бачимо, що без дотримання балансу між «двома світами» – тюремним і свободою, і відсутності часу для самопомоги, працівники виправних установ теж стають бранцями системи.

На жаль, ситуація в УВП та СІЗО персоналу ДКВСУ досить схожа із американськими тюрмами. Наш персонал виправних установ так само потерпає від психологічного напруження під час несення служби. Низка досліджень показує проблемність психологічного переключення в системі «робота – дім» [3]. Суттєвою

проблемою є те, що персонал установ не має змоги отримати якісну психологічну допомогу, на відміну від засуджених, для яких діє низка програм, затверджених законодавчо. Психологічна робота в ДКВСУ для підтримки співробітників не регламентована жодним нормативно-правовим документом і ведеться виходячи із власного розсуду психолога установи. Тобто програм психологічної підтримки та допомоги персоналу ДКВСУ немає. Немає нічого, що могло б допомогти їхнім родинам зрозуміти, через що вони проходять щодня. Держава пропонує такі послуги засудженим, які повертаються додому, але не тим, хто їх охороняє.

Звісно, що середовище колоній та тюрем впливає на особистість, тюремна культура може просочитися в повсякденне життя пенітенціарія, але не кожен співробітник готовий принести це з собою додому, особливо ту емоційну напругу, яку він відчуває сам, тому в нього виникає постійне напруження при переключенні із робочої атмосфери в повсякденне життя. Хто не витримує цього, страждає сам і його оточення. Ця невирішена психологічна проблема може вилитись у різні девіації такі як алко- та наркозалежність, делінквентну поведінку – домашнє насилля, агресивна поведінка щодо інших, бійки. Дуже складно знайти баланс між роллю співробітника виправної установи і роллю звичайного громадянина. Тому важливою, на наш погляд, є психопрофілактична, а якщо це необхідно, то і психокорекційна робота із персоналом для врегулювання емоційних станів працівників під час несення служби та на момент завершення робочого часу.

Список використаних джерел

1. Finn, Peter. *Addressing Correctional Officer Stress: Programs and Strategies*. U.S. Department of Justice. 2000.
2. Rogers John B. *FOCUS I Survey and Final Report: A Summary of the Findings: Families Officers and Corrections Understanding Stress*. 2001.
3. Grant B. A. *Impact of Working Rotating Shifts on the Family Life of Correctional Staff*. Forum on Corrections. 1995. P. 40–42.
4. Настояща У. В. Особливості психічних станів персоналу пенітенціарної служби у системі координат «служба – дім». *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2019. Вип. № 10 (39). С. 83–96.

Нелін Яна Миколаївна,
студентка магістратури
Академії Державної пенітенціарної служби

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РОЛІ СХИЛЬНОСТІ ДО ТВОРЧОСТІ У ФОРМУВАННІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ОСОБИСТОСТІ

Протистояння негативній дії стресів на психіку та фізіологію людини на сьогодні неможливо без вивчення, визначення та урахування різних адаптаційних характеристик особистості. У психології є поняття «адаптаційний потенціал», що визначається як система психологічних, соціально-психологічних і психічних властивостей та якостей, що актуалізуються особистістю для створення та реалізації нових програм поведінки в змінених умовах життєдіяльності та складається із захисних механізмів психіки та копінг-стратегій. Від ефективності означених компонентів адаптаційного потенціалу залежить, наскільки швидко та успішно особистість долає стрес, фрустрацію, інші складні життєві обставини.

Проблему опанувальної поведінки у психології вивчає низка зарубіжних та вітчизняних учених, таких як: Р. Лазарус, С. Фолкман, Н. Ейзенберг, П. Крамер, Л. Александрова, Л. Анциферова, Т. Крюкова, А. Приходько, С. Нартова-Бочавер та ін.

Проблему творчості як процесу та схильності особистості до творчості досліджували такі зарубіжні та вітчизняні дослідники, як: Дж. Гілфорд, П. Торренс, В. Моляко, Г. Балл, П. Гальперін, В. Дружинін, І. Кульчицька, Н. Лейтес, О. Матюшкін, К. Платонов, Дж. Рензулі, С. Рубінштейн, Б. Теплов, М. Холодна, В. Шадриков та ін.

Незважаючи на досить велику кількість досліджень впливу креативності особистості на різні психологічні явища та поведінку особистості, проблема взаємозв'язку креативності та адаптивного потенціалу залишається не вивченою та актуальною.

Для детального аналізу ролі схильності до творчості у формуванні копінг-стратегій необхідно визначити основні поняття: «схильність», «творчість» та «копінг».

Як вказує тлумачний словник, схильність – це прагнення певної діяльності, бажання й потяг до неї та одночасно природні (у психологічному сенсі – фізіологічні та психічні) задатки.

Творчість – це розумова та практична діяльність, що спрямована на створення нових духовних або матеріальних цінностей. Також творчість – це процес виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури. Творчість являє собою психічний процес створення людиною нових матеріальних і духовних продуктів, під час якого потрібно виходити за межі існуючих знань, уявлень, способів дії тощо. А схильність до творчості визначається як позитивне емоційне ставлення до творчої діяльності та спрямованість особистості на творчу діяльність, що засновані на інтересі до творчої діяльності, потребі у її виконанні, бажанні виконувати її успішно.

Останнім часом схильність до творчості визначається у психологічних доробках як синонім креативності особистості.

Креативність особистості має складну структуру, як вказують психологічні джерела. Ми у своєму дослідженні будемо користуватися найбільш простою та ефективною для будь-яких наукових розвідок, на наш погляд, з них.

Антонішена В. та деякі інші дослідники виділяють у структурі креативності такі компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний або мотиваційний, практично-діяльнісний або конативний. Когнітивний компонент включає інтелектуальні і креативні здібності; мотиваційний – містить творчий потенціал, інтерес до невідомого, відстоювання своєї думки; конативний – прагнення відстоювати свою думку, комбінувати, моделювати, вдосконалювати, створювати нові об'єкти, асертивністю.

Водночас копінг – це те, що робить людина, щоб опанувати стрес чи фрустрацію. Лібін А. у своїх дослідженнях вказує, що стратегії опанування (реагування на складні життєві ситуації) у кожної людини різні і залежать від ступеня самоактуалізації особистості, тобто, чим вище рівень розвитку особистості людини, тим успішніше вона справляється з труднощами та стресами. Копінг-стратегії це більш або менш ефективні прийоми, за допомогою яких відбувається процес опанування стресу чи фрустрації.

Різні автори вказують на різні типи опанувальної поведінки. Основні з них це: пошук соціальної підтримки, уникнення, планування вирішення проблеми, позитивна переоцінка тощо. Янке В. та Ердман Г., крім того, вказують на ще такі копінг-стратегії, як:

зниження цінності стресової ситуації, самовиправдання, відволікання, заміщення, самоствердження, контроль над ситуацією та самоконтроль, позитивна самомотивація, безпорадність тощо.

Можна припустити, що деякі стратегії опанувальної поведінки можуть мати прямий взаємозв'язок із схильністю до творчості, а деякі – зворотний, хоча такі емпіричні дослідження поки ще не проводилися.

На нашу думку, що чим вище креативність особистості, тим більш ефективні копінг-стратегії вона обирає, адже креативність як психологічна якість особистості характеризується гнучкістю, дивергентністю мислення, прагненням до пошуку нових методів та знань та іншими когнітивними та особистісними характеристиками, що мають вплив і на поведінку людини, в тому числі на опанувальну. У подальших наукових розвідках ми плануємо емпірично довести означений взаємозв'язок.

Список використаних джерел

1. Защитная система личности и стресс / под ред. Е. В. Куфтяк. Москва: Мир науки, 2017. 158 с.
2. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
3. Моляко В. О., Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Рута, 2007. 319 с.

Пасічник Олена Сергіївна,

здобувач вищої освіти на другому (магістерському) рівні за спеціальністю 053 «Психологія», заочної форми навчання Академії Державної пенітенціарної служби

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ЗАСУДЖЕНИХ

Відбуваючи покарання у виправній установі, в умовах соціальної ізоляції людина відчуває певний спектр негативних емоцій, тривожних переживань, відбувається перебудова особистості. Науковці зазначають, що найбільш стресогенним для засуджених є етап первинної адаптації (перші 5–6 місяців з моменту прибуття в установу виконання покарань або в слідчому ізоляторі). У цей період на людину впливає велика кількість соціально-психологічних факторів, що вимагають неабияких зусиль для успішної адаптації до нового середовища та нової системи відносин із суспільством [1].

Ситуація позбавлення волі є для засуджених стресовою в силу великої кількості труднощів, що виникають перед ними: які в свою чергу вимагають пристосування до нових умов в житті. «Для організму, що знаходиться в напруженому стані, характерний комплекс реакцій для пристосування до нових умов»[2, с. 28].

У відповідь на негативні життєві події люди переживають низку сильних емоцій. Щоб впоратися з цими емоціями, люди можуть використовувати різні когнітивні та поведінкові стратегії. Цей процес називається копінг (подолання). Річард Лазарус визначає копінг як зусилля індивіда впоратися з психологічним стресом, який пов'язаний зі шкодою, загрозою або труднощами. Можна навести багато прикладів стресових подій, починаючи від окремих випадків, таких як смерть, розлучення або втрата роботи, до більш тривалих стресових життєвих ситуацій, таких як булінг, надмірне робоче навантаження, проблеми у стосунках, в тому числі позбавлення волі.

Опинившись у місцях позбавлення волі, багато засуджених відчують «тюремний стрес», викликаний зміною умов життєдіяльності, соціального і правового статусу, обмеженням особистого простору, неможливістю задоволення потреб, ситуацією невизначеності, необхідністю рахуватись із існуючою кримінальною субкультурою в СІЗО чи установі виконання покарань, відчуттям страху, фрустрації, почуттям провини, каяття або агресії. Важливими психологічними механізмами, що дозволяють засудженому вижити в таких складних соціальних умовах, адаптуватися до позбавлення волі, є механізми психологічного захисту.

Науковці зазначають, що під час відбування покарання руйнуються життєві цінності, обмежується задоволення звичних потреб, засудженими гостро переживаються ворожість нового мікросередовища. Ситуація позбавлення волі є для засуджених стресовою в силу зазначених виникаючих перед ними труднощів, які, в свою чергу, вимагають пристосування до нових умов життєдіяльності. Отже, перед ним постає необхідність вироблення нових стратегій поведінки, аби якомога ефективніше адаптуватись до нових змінених обставин життя.

Механізмом пристосування засуджених до умов виправної установи служить копінг-поведінка, за визначенням С. К. Нар-

това-Бочавер: «Копінг є індивідуальний спосіб взаємодії із ситуацією відповідно до її власної логіки, значущістю в житті людини і його психологічними можливостями» [3, с. 50].

Копінг-стратегії можуть бути розділені на когнітивні (що ви думаєте) і поведінкові (що ви робите). Прикладом когнітивної копінг-стратегії (міркування, думок) є самозвинувачення. Люди, які використовують цю копінг-стратегію, звинувачують себе в тому, що вони пережили. Іншими прикладами когнітивних стратегій є рюмінації (нав'язливі думки) і катастрофізація. Наявність рюмінації означає, що людина постійно думає про емоції, почуття і помисли, які пов'язані з негативним досвідом. Катастрофізація відноситься до явного фокусування на найбільш згубних аспектах життєвого досвіду. Іншими прикладами когнітивних стратегій є: звинувачення інших, прийняття, переорієнтація на інші більш приємні речі, планування кроків, які потрібно зробити, позитивна переоцінка або надання позитивного сенсу події, увявлення події в перспективі (через порівняння її з іншими гіршими подіями). Загалом у літературі виділяють десять когнітивних копінг-стратегій:

- 1) ігнорування;
- 2) смиренність;
- 3) дисимуляція;
- 4) збереження самовладання;
- 5) проблемний аналіз;
- 6) відносність;
- 7) релігійність;
- 8) розгубленість;
- 9) додача сенсу;
- 10) установка власної цінності.

На основі існуючих когнітивних копінг-стратегій виділяють сім поведінкових стратегій:

- 1) відволікання – звернення до будь-якої діяльності, занурення в роботу;
- 2) альтруїзм – турбота про інших, коли власні потреби відсутні на другий план; активне уникнення – прагнення уникати "занурення" в процес лікування;
- 3) компенсація – відволікаючий, виконання будь-яких власних бажань, наприклад, покупки чогось для себе;

- 4) конструктивна активність – задоволення якоїсь давньої потреби, наприклад, здійснити подорож;
- 5) усамітнення – перебування в спокої, міркування про себе;
- 6) активна співпраця – відповідальна участь в діагностичному і лікувальному процесі;
- 7) пошук емоційної підтримки – прагнення бути вислуханим, зустріти сприяння і розуміння.

Прикладом поведінкової копінг-стратегії засуджених за відсутності адаптації до нового середовища є відсторонення, яке виявляється у відриві себе від ситуації і соціальних контактів, що відбулися. Інші поведінкові копінг-стратегії полягають у пошуках відволікання, активному вживанні заходів, які допоможуть набути позитивний досвід, пошуку соціальної підтримки, ігноруванні проблеми, що виявляється у поведінці як начебто нічого не сталося.

У дослідженні, в якому вивчалася роль когнітивних і поведінкових копінг-стратегій (з використанням CERQ і BERQ), було виявлено більш та менш ефективні копінг-стратегії. Що стосується когнітивних стратегій: рюмінації, катастрофізацію та самозвинувачення можна вважати недостатньо зрілими, а позитивну переоцінку, надання позитивного сенсу і позитивну переорієнтацію – як більш зрілі. Що стосується поведінкових копінг-стратегій даптивні, а активне наближення, пошук відволікання та пошук соціальної: відсторонення та ігнорування можуть розглядатися як менш а підтримки – як більш адаптивні. Це загальні висновки, але в конкретних ситуаціях з конкретними стресорами, правомірними можуть бути інші варіанти.

Незважаючи на величезний інтерес до проблем копінга і із стрімким збільшенням кількості досліджень у цій сфері, копінг-поведінка засуджених є недостатньо охопленою цариною досліджень. Труднощі дослідницької практики означеної проблеми пов'язані як з необхідністю її міждисциплінарного вивчення, так і специфічністю роботи із засудженими в установах виконання покарань.

Проблема копінг-стратегій засуджених потребує детального дослідження, оскільки це допоможе покращити прогнозування оцінки ризиків засуджених, знизити рецидив серед них та сприятиме ще більшій індивідуалізації психологічної допомоги особам, які відбувають покарання в установах виконання покарань

та для їх успішної адаптації до умов позбавлення волі і подальшої ресоціалізації.

Список використаних джерел

1. Осипова А. А. Довідник психолога по роботі в кризових ситуаціях. 2-ге вид. Ростов-на-Дону: Фенікс, 2006. 315 с.
2. Первушина О. Н. Загальна психологія: методичні вказівки. Новосибірськ: Науково-навчальний центр психології НГУ, 1996. 53 с.
3. Шагарова І. В. Особистісні детермінанти і типи копінг-поведінки в ситуації втрати роботи: дис. ... канд. психол. наук. Омськ, 2007. 228 с.

Пахомов Ілля Володимирович,

викладач центру професійної освіти

Територіально відокремленого відділення

«Білоцерківська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ

В умовах реформування української пенітенціарної системи особливої актуальності набувають завдання пошуку нових методів та форм духовного виховання засуджених, які можуть бути впроваджені в Україні. Для цього надзвичайно важливим та актуальним є вивчення досвіду інших країн, можливість його адаптації до реалій України, аналіз проблемних питань, які можуть виникати при цьому, та можливих шляхів їх вирішення.

Безумовно, існують відмінності в соціально-економічному та політичному розвитку кожної держави, однак проблеми виправлення і ресоціалізації засуджених, їх соціальної адаптації, запобігання пенітенціарному й постпенітенціарному рецидиву загальнопоширені. Дослідження та узагальнення світового та особливо європейського досвіду духовного виховання засуджених є безумовною передумовою можливості використання кращих позитивних практик у діяльності вітчизняної пенітенціарної системи.

Особливості міжнародного досвіду соціально-виховної роботи із засудженими розглядалися М. С. Пузирьовим [1], О. С. Третьяк та С. О. Чебоненком [2], але особливості міжнародного досвіду духовного виховання засуджених залишаються недостатньо дослідженими.

У межах нашого дослідження визначаємо мету – проаналізувати особливості духовного виховання засуджених у розвинених країнах світу.

З метою аналізу міжнародного досвіду духовного виховання засуджених нами було проаналізовано офіційні сайти пенітенціарних служб та пенітенціарне законодавство 41 країни світу. Переважну більшість їх становили країни Європи (33 країни). Також ми розглядали духовне виховання засуджених США, Канади, Австралії, Нової Зеландії, Південної Кореї, Сінгапуру, Тайваню та Японії.

Аналіз офіційних сайтів пенітенціарних служб та пенітенціарного законодавства зазначених країн показав, що в кожній з них функціонує служба в'язничних капеланів, які не тільки проводять богослужіння, але й беруть участь у соціальних програмах. Також вони ведуть облік релігійних засуджених і запрошують для них представників їх релігійних конфесій.

Лише у третині досліджуваних країн (39 %) в'язничний капелан лише один. Він здійснює духовно-просвітницьку роботу із більшістю релігійних засуджених пенітенціарної установи. Для засуджених інших релігійних конфесій він організовує зустрічі з представниками їх релігійних організацій. Також він бере участь у соціальних, психологічних та просвітницьких програмах (відновлення соціальних зв'язків, підтримка засуджених у кризові періоди, профілактика самогубств, морально-просвітницькі заходи).

Серед таких країн насамперед варто назвати Австрію, Бельгію, Ірландію, Іспанію, Італію, Португалію, Угорщину, Францію, де в кожній пенітенціарній установі є штатний капелан – священнослужитель Римо-католицької Церкви. У деяких країнах (Греція, Болгарія, Грузія, Косово та Сербія) капелан є священнослужителем Православної Церкви, у Норвегії та Швеції – пастором Лютеранської Церкви, в Туреччині – мусульманським священнослужителем.

Але у більшості досліджуваних країн (61 %) в'язничних капеланів кілька. Кожен з них здійснює духовно-просвітницьку роботу із засудженими власної конфесії. Вони також беруть участь у соціальних, психологічних та просвітницьких програмах, які є у пенітенціарній установі.

Серед них насамперед варто назвати Албанію, Велику Британію, Данію, Ісландію, Латвію, Литву, Нідерланди, Німеччину, Польщу, Румунію, Словаччину, Словенію, Хорватію, Чехію,

Швейцарію, Австралію, Канаду, Нову Зеландію, Південну Корею, Тайвань та Сінгапур, де один із в'язничних капеланів – священнослужитель Римо-католицької Церкви.

У деяких країнах (Албанія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Хорватія, Чехія) один з капеланів є священнослужителем Православної Церкви.

У низці країн (Данія, Естонія, Ісландія, Латвія, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Швейцарія, США) один із в'язничних капеланів є пастором Лютеранської Церкви. Священнослужителі Англійської Церкви є в'язничними капеланами у Великій Британії, Австралії та Новій Зеландії.

Враховуючи значну частку засуджених-іноземців у країнах Європи (Швейцарія – 72 %, Австрія – 55 %, Греція – 53 %, Бельгія – 44 %, Італія та Норвегія – по 31 %, Данія та Іспанія – по 28%, Німеччина – 24 %, Франція та Швеція – по 22 %), більшість з яких сповідують іслам [3]. Для них в'язничні капелани запрошують священнослужителів-мусульман. Але капелани-мусульмани є лише в Албанії та Туреччині.

У деяких країнах Азії (Південна Корея, Японія, Тайвань, Сінгапур) обов'язки в'язничних капеланів виконують буддійськими лами, а в Японії – також священнослужителі синтоїзму. У деяких країнах світу (Австралія, Нова Зеландія, США, Канада) серед засуджених можуть бути аборигени. За їх бажанням в'язничні капелани можуть запрошувати духовних лідерів їх племен.

З нерелігійними засудженими Нідерландів та Німеччини працюють нерелігійні капелани (так звані «гуманісти»), які надають духовну допомогу засудженим на основі загальнолюдських моральних цінностей.

Представники новітніх протестантських течій (Євангельські Християни-баптисти, Християни Віри Євангельської-п'ятидесятники, Адвентисти Сьомого Дня, Свідки Іегови а інші), як правило, не мають власних релігійних капеланів у пенітенціарних установах, але можуть запрошуватися на прохання засуджених.

На наш погляд, найбільш розвиненою є капеланська в'язнична служба Великої Британії, де духовно-просвітницьку роботу із засудженими проводять, як правило, священнослужителі Римо-

католицької Церкви та Англiканської Церкви. Для засуджених iнших вiросповiдань запрошують представникiв iнших релiгiйних конфесiй (насамперед мусульман та неопротестантiв).

Команди в'язничних капеланiв надають рiзноманiтнi релiгiйнi послуги в пенiтенцiарних установах Великої Британiї. Капелани виступають у ролi позитивних моделей для наслiдування i пiдтримують засуджених у особливо важкi часи. Команда капеланiв надає не лише релiгiйнi послуги, а й проводить заняття, що стосуються рiзних актуальних питань: втрати, емпатiї жертви, розвитку життєвих навичок. Також капелани беруть участь у «днях сiм'ї», пiд час яких засудженi зустрiчаються зi своїми рiдними.

У Великій Британії з 1779 року в кожній пенітенціарній установі повинен бути священник Англiканської Церкви, яка у цій країні є державною. З того часу капелан є штатним працiвником в'язниці та державним службовцем. З 1863 року до капеланiв почали приймати також i священникiв Римо-католицької Церкви. До команди капеланiв можуть входити також представники iнших конфесiй. Але оплата працi запрошеного капелана здiйснюється тодi, коли в установі бiльше 10 % релiгiйних засуджених його конфесiї [4, с. 112].

Головний капелан Великої Британії носить сан архiдиякона, в нього є заступники по рiгiонам, представники Англiканської Церкви та Римо-католицької Церкви. Він є державним службовцем, тобто представляє iнтереси насамперед держави. Крім того, в Англiканській Церкві є єпископ по в'язницям, положення якого вiдповiдає положенню старшого капелана, але він вiдстоює iнтереси тiльки Англiканської Церкви.

Структура команди капелана у в'язниці така: старший капелан є заступником начальника в'язниці i може бути священником як Англiканської Церкви, так i мирянином, який виконує адмiнiстративнi обв'язки з координації роботи команди капеланiв. Капелани можуть працювати на повну чи часткову ставку, з почасовою оплатою або волонтером. Як правило, у в'язниці працюють 3–4 штатних капелана (на ставці), а також запрошенi представники iнших релiгiйних органiзацiй (з почасовою оплатою чи волонтери). Також на капелана покладається душпастирська опіка персоналу та членiв їх сiмей [4, с. 131].

Навчання капеланів проходить у спеціальному коледжі св. Михайла у місті Кардіф (Уельс), який є частиною богословського університету. Він готує священників та дияконів Англійської Церкви, а також соціальних працівників. Випускники отримують магістерський диплом з капеланства. Цікаво, що семінаристи проводять по кілька тижнів разом із засудженими в умовах ізоляції з метою кращого їх розуміння [5].

Таким чином, адміністрація пенітенціарних установ досліджуваних країн світу в цілому реалізує право засуджених на релігійну діяльність. Духовно-просвітницьку роботу з ними здійснюють в'язничні капелани різних Церков. Вони не тільки проводять богослужіння, але й беруть участь у соціальних програмах. Для засуджених різних віросповідань запрошують представників їх релігійних конфесій.

Список використаних джерел

1. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах : монографія. Київ: Дакор, 2018. 514 с.

2. Третяк О. С., Чебоненко С. О. Становлення соціальної роботи із засудженими в місцях позбавлення волі за кордоном. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Педагогічні науки. Чернігів, 2013. Вип. 108.1. С. 50–55.

3. World Prison Brief data. URL: <https://www.prisonstudies.org/world-prison-brief-data> (Last accessed: 16.09.2021).

4. Peter Phillips. Roles and identities of the Anglican chaplain: a prison ethnography. A thesis submitted in accordance with the regulations for the award of the degree of PhD at Cardiff University. November 2013. 365 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/20343361.pdf> (Last accessed: 16.09.2021).

5. The Cardiff Centre for Chaplaincy Studies at St Michael's College. URL: <http://www.stmichaels.ac.uk/chaplaincy-studies.php> (Last accessed: 16.09.2021).

Пилипенко Володимир Миколайович,
кандидат технічних наук, доцент, головний науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Академії Державної пенітенціарної служби;
Кузнєцов Олександр Олексійович,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ТА МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У КУРСАНТСЬКО-СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ХОДІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

Важливою проблемою сучасних закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання є підготовка майбутнього фахівця, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, який володіє достатнім рівнем знань, умінь та навичок.

Вивчення наукової літератури свідчить, що останніми роками активізувалася увага вчених щодо дослідження питань формування морально-вольових якостей курсантсько-студентської молоді у процесі занять фізичною культурою. Проте проблема виховання самостійності курсантсько-студентської молоді залишається невирішеною. Тому актуальність досліджуваної категорії зумовлена вихованням активної, ініціативної, творчої особистості, яка здатна самостійно приймати рішення, робити відповідальний вибір, прагнути до самореалізації.

У цьому дослідженні розкрито зміст виховання самостійності курсантсько-студентської молоді в процесі занять фізичною культурою й акцентовано на актуальності проблеми у сучасній педагогічній теорії і практиці.

Проаналізовано сутність і зміст поняття «самостійність» у психолого-педагогічній літератури та зроблено спробу дати визначення самостійності як морально-вольової якості особистості, яка характеризується сукупністю знань, умінь і навичок і ставленням людини до діяльності та її результатів; умінням досягати мети, діяти свідомо, виявляти ініціативу та креативність.

Дослідження розкриває зміст формування самостійності та морально-вольових якостей у курсантсько-студентської молоді в ході занять фізичною підготовкою та підтверджує актуальність проблеми в сучасній освітній теорії та практиці.

Вивчено зміст понять «самостійність» та «морально-вольові якості» у психолого-педагогічній літературі та зроблено спроби визначити незалежність як якість морально-вольової особистості, що характеризується сукупністю знань, умінь і навичок та ставленням курсантсько-студентської молоді до діяльності та її результатів; умінням досягати мети, діяти свідомо, чуйно працювати, виявляти ініціативу та творчість.

Зауважено, що у вирішенні завдань формування самостійності та морально-вольових якостей у курсантсько-студентської молоді в ході занять фізичною підготовкою дієвими були такі методи, як: змагання, особистий приклад, вирішення проблемних ситуацій, діалогу, переконання, створення ситуацій успіху та інші.

Визначені продуктивні освітні умови щодо досліджуваного феномена:

- відповідність змісту занять фізичною підготовкою меті й встановленим завданням;

- готовність курсантсько-студентської молоді до здійснення самостійних доручень, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю;

- уміння курсантами та студентами виявляти кращі індивідуальні та особистісні якості, які спрямовані до досягнення основної мети.

З'ясовано, що ефективність формування самостійності та морально-вольових якостей у курсантсько-студентської молоді в ході занять фізичною підготовкою залежить від умілого застосування у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання відповідного змісту, освітніх методів, виховних умов.

Таким чином, формування самостійності та морально-вольових якостей у курсантсько-студентської молоді в ході занять фізичною підготовкою у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання має бути спрямоване на розвиток мотивів до занять фізичною культурою, вдосконалення професійних та прикладних умінь і навичок, фізичного розвитку та фізичної підготовленості тощо.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Головин С. Ю. Словарь практического психолога. Москва: Харвест, 1998. 409 с.

3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
4. Довгань Н. Ю. Теоретичні і методичні основи виховання фізичної культури студентів вищих навчальних закладів у процесі позааудиторної спортивно-масової роботи: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ: 2018. 576 с.
5. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. С. 108–113.
6. Пащенко Т. М. Самостійність як риса особистості. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* 2004. Вип. 36. С. 285–293.
7. Пилипенко В. М., Тимчик М. В. Теоретичні аспекти фізичного виховання курсантсько-студентської молоді засобами футболу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 4 (98). С. 124–127.
8. Тимчик М. В. Виховання фізичної культури учнів у процесі ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія Педагогічні науки: Реалії та перспективи*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 14. С. 237–240.
9. Пилипенко В. М. Виховання самостійності у курсантсько-студентської молоді в процесі занять фізичною культурою. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки / Академія Державної пенітенціарної служби*. Чернівці: Академія ДПтС, 2020. № 2 (5). С. 121–129.

Пономаренко Катерина Олександрівна,

слухачка магістратури

Академії Державної пенітенціарної служби

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ВИЯВУ АГРЕСІЇ У ЗАСУДЖЕНИХ

Зміни у житті сучасного українського суспільства характеризуються наявністю труднощів не тільки у соціально-економічній та політичній сферах, але й у етико-психологічній. Дестабілізація економіки, спад виробництва, руйнування старої системи цінностей, зниження життєвого рівня значної частини населення країни відбивається на психологічному самопочутті людей, породжуючи внутрішні конфлікти, напругу, агресію, а іноді й жорстокість.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу залишається поширення різних форм девіантної поведінки. У сучасному житті агресія стала звичайною формою поведінки, до якої суспільство все більше звикає та використовує її у будь-яких виявах міжособистісних стосунків. У зв'язку з цим ця проблема з кожним роком привертає увагу все більшої кількості дослідників

різних галузей знань. Аналізуючи юридичну та психологічну літературу можна помітити акцент на суттєву різницю між злочинністю чоловіків та жінок, однак ми маємо підстави стверджувати, що загальна тенденція до маскулінізації насильства в соціумі відбивається і на злочинному світі, тому вивчення гендерної складової кримінальної сфери залишається досить актуальним та важливим завданням [1]. Дослідження вітчизняного кримінолога Б. М. Головкіна дають нам підставу стверджувати, що останнім часом жінки дедалі активніше «втягуються» в кримінальну орбіту, виявляють невмотивовану жорстокість, цинізм, намагаються ні в чому не поступатися чоловікам [2, с. 236].

Завдяки гендеру виявляється біологічна стать людини у соціальному просторі. Соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивіда підтримує засновану на принципі статі соціальну структуру. Багато жінок і чоловіків не тільки сприймають, але і оцінюють реальність по-різному, що обумовлено гендерними особливостями і різницею в їх здатності розрізнятися в розподілі влади між собою [3].

Під час розгляду особистості жінки, як злочинця, необхідно звертати увагу на її психологічні особливості, особливо при скоєнні нею насильницьких та корисливих злочинів.

За даними проведеного нами дослідження, для цієї категорії засуджених жінок характерні такі властивості, як агресивність, емоційність, афективна напруженість, соціально-психологічна дезактивація, які часто приводять до їх імпульсивної поведінки, нестриманості, необдуманих вчинків. На цей факт вказував і Ю. М. Антонян, який вважає, що жінки більш імпульсивні й більш емоціонально реагують на виниклі ситуації, серед них набагато більше, ніж серед чоловіків, намір здійснення злочину виникає раптово [4].

Як відомо, у жінок, більше ніж у чоловіків, спостерігаються патологічні відхилення у психіці під час відбування покарання, оскільки фактор позбавлення волі впливає на психічний стан засудженого. Так, за даними нашого дослідження, яке було проведене на базі Державної установи «Рівненський слідчий ізолятор» у 2020 році, більше 60 % жінок, особливо при тривалих термінах ув'язнення, страждають від психічних аномалій. У пенітенціар-

них установах жіночого типу поряд з усіма засудженими утримуються жінки, що страждають епілепсією, олігофренією, психопатією, наркомани та алкоголіки, які потребують психотерапевтичного лікування, і вони повинні відбувати покарання окремо від здорових жінок.

Проаналізувавши психологічні особливості жінок, засуджених до позбавлення волі, необхідно підбити деякі підсумки:

– по-перше, злочинна поведінка жінок зумовлена суспільними проблемами, які існують у системі суспільних відносин в умовах ринкових перетворень, а також психологічними та біологічними особливостями жінок;

– по-друге, ступінь суспільної небезпеки жіночої злочинності нижче, ніж у чоловіків, але вона має тенденцію до росту особливо в останні роки, що пов'язано із зниженням життєвого рівня населення, інфляцією та безробіттям. За останні роки серед жінок спостерігається збільшення злочинів проти власності, крадіжки, шахрайство, вимагання, розбій та грабїж, незаконний обіг наркотиків, обман покупців;

– по-третє, у процесі вивчення психологічних особливостей засуджених жінок необхідно розробити типологічні особливості жінок і мотивацію їх злочинної поведінки.

Вивчення різних категорій осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, свідчить про те, що у засуджених чоловіків за злочини проти власності складається специфічний тип поведінки, який характеризується психологічною готовністю здійснення кримінальних дій у будь-яких випадках, коли очевидне ослаблення правового і соціального контролю.

Цій категорії чоловіків властиві такі якості, як гнучкість мислення, спритність, обережність, обачність, практичність, нехтування думкою оточення, прагнення до самоствердження, вміння контролювати свою поведінку під час вчинення злочину.

Психологічне обстеження осіб, засуджених за злочини проти життя і здоров'я, в тому числі і за умисні вбивства, виявило в них сильну залежність від злочинного співтовариства. Мотиваційно-вольова сфера такої особистості характеризується егоцентризмом, стійким конфліктом з частиною представників середовища, яке оточує, самовиправданням.

Цій категорії засуджених властивий більшою мірою, ніж іншим злочинцям, суб'єктивізм сприйняття ситуацій, що складаються, та оточення. Їм властиві висока чутливість, вразливість і тривожність. Але їх не хвилює реакція оточення і вони, головним чином, зосереджені на власних почуттях та переживаннях.

Засуджені за вбивства воліють сприймати зовнішній світ як ворожий. Вони виявляють імпульсивність, агресивність і розважливність під час будь-яких соціальних контактів, що несуть найменшу загрозу для їх особистої безпеки. Їх власна агресія проєктується зовні, внаслідок чого ситуації, в які вони потрапляють, сприймаються нерідко як потенційно небезпечні або загрозливі, хоча насправді цього може і не бути.

Основні результати дослідження полягають у тому, що жінки-злочинці прагнуть до поєднання маскулінних та фемінінних форм поведінки, в той же час, як чоловіки дотримуються традиційно існуючих маскулінних моделей поведінки. Ось чому подальше вивчення гендерних аспектів вияву агресії та злочинності дасть можливість створити в пенітенціарній системі ефективні програми ресоціалізації, що сприятимуть зниженню рівня злочинності в усіх її виявах та формах.

Список використаних джерел

1. Шевченко Л. О. Гендерні моделі поведінки злочинців. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 352–355.
2. Чекалина А. А. Гендерная психология: учебное пособие. Москва: «Ось89», 2009. 256 с.
3. Попіль В. І. Гендерне насильство: кримінально-правові аспекти. URL: <http://vuzlib.com/content/view/127/60> (дата звернення: 05.10.2021).
4. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин. Москва: Российское право, 1992. 256 с.

Рудоманенко Юлія Володимирівна,
аспірантка кафедри загальної та диференціальної психології,
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського (м. Одеса)

РОЛЬ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ У ВИЯВАХ ПРОКРАСТИНАЦІЇ

У сучасних умовах швидкого потоку інформації та збільшення варіантів вибору люди все частіше стикаються з феноменом прокрастинації, як наслідок, виникають емоційні зриви, підвищена тривожність, поганий настрій. Психічні стани, як

психічні процеси і властивості, відносяться до категорій психічних явищ, але значно менше вивчені: не в'ячено взаємин станів з поведінкою, діяльністю та вплив психічних станів на вияви прокрастинації. На сьогодні достеменно невідомо, є прокрастинація схильністю чи це особливий стан особистості, або ж специфічна властивість її психіки? Також невідомо, що передує – вияви прокрастинації чи дискомфортні стани? Чи провокують стрес негативні стани та емоційний дискомфорт прокрастинацію, чи вони тільки є наслідком виявів феномена? Тому дуже своєчасно і затребувано сучасними реаліями дослідження означених питань для розроблення можливих заходів з корекції і превенції виявів прокрастинації.

У вітчизняній психології Н. Д. Левітов вперше поставив запитання про психічні стани як про особливу категорію, відмінну від психічних процесів і властивостей особистості. Він визначив психічний стан як цілісну характеристику психічної діяльності за певний період часу, вказав на складність і динамічність структури психічних станів [3]. Стан як психічне явище переважно вивчається у площині часової осі, як і феномен прокрастинації. У всіх визначеннях, що даються психічному стану, також як і феномену прокрастинації, присутня часова категорія.

Найчастіше у психології прокрастинація розглядається як схильність до постійного відкладання навіть важливих і термінових справ, що призводить до життєвих проблем і болючих психологічних ефектів [4].

Будучи складовою ланкою психіки, стан визначає закріплення, формування і розвиток психічних властивостей, слугує перехідним ступенем між процесом і властивістю. Психічний стан є фоном, на якому протікають психічні процеси. Та, якщо цей фон є негативним, то психічні процеси та властивості особистості не мають достатньої сили, що може призводити до відтермінування та невиконання важливої діяльності.

На думку Л. В. Кулікова, загальним для всіх станів є те, що вони мають тимчасові, емоційні, активаційні, тонічні, тензійні параметри, мають знак, включають в себе ситуативну складову [2]. Тобто стани мають емоційний і енергетичний фон, у них присутня напруга і знак та вони впливають на формування ситуації.

Та залежно від складових стану розгортається або припиняється, або затримується діяльність людини.

Дослідники функціональних станів виходять з положення про зв'язок стану з діяльністю і розуміють під станом своєрідну відповідь функціональних систем на зовнішні і внутрішні впливи, що виникають під час виконання значущої для людини діяльності. При характеристиці функціональних станів береться показник ефективності діяльності, ділиться на стан адекватної мобілізації та стан динамічної неузгодженості. Тобто стан людини може сприяти ефективному виконанню діяльності навіть у дуже важких ситуаціях, коли характеризується відповідністю ступеня напруги функціональних можливостей людини вимогам, що пред'являються конкретними умовами діяльності. У разі, коли необхідні витрати перевищують можливості людини, виникає стан динамічної неузгодженості, і людина не справляється з поставленими завданнями, що спостерігаємо у виявах прокрастинації [1].

Відображена психікою сукупність елементів ситуації стає значущою для суб'єкта, тільки придбавши для нього певний особистісний смисл. Відображенням цієї значущості ситуації та особистісного смислу є виникнення психічного стану. Відомо також, що прокрастинація виявляється в діяльності, яка важлива для особистості, тобто є цінною та наділена особистісним смислом. Завдяки особистісному смислу в ситуації відбувається виділення найбільш значущого фактора, що обумовлює актуалізацію певного стану. Між смислами і психічними станами існують тісні зв'язки: стан означається смислом, а смисл, у своєму граничному вираженні є станом. Привнесення особистісного смислу в ситуацію приводить до виникнення станів різної модальності, інтенсивності, знаку, тривалості та ін., що у свою чергу зумовлює протікання діяльності.

Особистісний смисл у ході онтогенезу і формування особистого досвіду закріплюється за деякими значеннями, що накладає відбиток на подальше сприйняття буття в контексті його упередженості, приводячи до виникнення певних станів. Прохоров А. О. у процесі дослідження з'ясував, що для актуалізації негативних станів (сором, образа) характерно прагнення уникнення невдач, виконати діяльність успішно, отримати високу оцінку, тоді як позитивні стани (інтерес, здивування, радість) актуалізуються бажанням отримати нові досвід, знання та навички [1].

Одні і ті ж ситуації в житті людини на різних етапах можуть приводити до виникнення різних психічних станів залежно від смислу, що вкладається в ситуацію та її компоненти.

Відносини «смысл – стан – прокрастинація» передбачають не тільки регуляцію психічних станів смисловими структурами, а й зворотність впливу – з боку станів на смислову систему свідомості. Відмінність цих відносин у тому, що психічні стани завжди є об'єктом регуляторного впливу смислу; смислові ж структури змінюються тільки під час переживання нерівноважних станів у важких, напружених, критичних ситуаціях. Їх актуалізація часто є причиною нераціональної поведінки, що відзначається і при виявах прокрастинації. Управління цими станами являє собою складність для суб'єкта, а тривала продуктивна діяльність утруднена або затримується. Зазначимо, що психічний стан може бути обумовлений не одним смислом, а смислами, які утворюють різнорівневу структуру. Найчастіше граничним змістом актуального стану є інший стан, що несе смислове навантаження. Тобто психічний стан стає смислом.

Хоча відносна рівновага є необхідною умовою для існування і функціонування системи (суб'єкта), тим не менше, перехід до нової системи і розвиток у цілому неможливі без ліквідації цієї рівноваги. Новий порядок виникає завдяки нерівноважному стану і залежить від інтенсивності його переживання. Це – важлива функція нерівноважних станів: вони зумовлюють виникнення новоутворень у структурі психологічних властивостей особистості. Новоутворення у структурі особистості пов'язані з механізмом, який називається «виникнення порядку через флуктуації». У рівноважних станах цей механізм послаблюється, тоді як у нерівноважних станах, навпаки, посилюється. У результаті цього виникає нестійкий стан; з'являється особлива точка переходу (точка біфуркації) або розгалуження. Цей перехід супроводжується розсіюванням, утворенням нових структур. Яка з можливих структур і напрямків у цій точці виникне та по якому шляху піде далі розвиток системи невідомо та залежить від випадкових факторів [4]. Тому дуже важлива психологічна допомога суб'єкту, що знаходиться в нерівноважному стані. Частіше прокрастинатор у процесі відкладання рішень і діяльності відчуває великі труднощі та знаходиться в кризовому нерівноважному

стані емоційного дискомфорту, який оголює внутрішні неузгодженості особистості та потребує психологічної допомоги. В окремих випадках прокрастинація приводить до нових оригінальних рішень і новоутворень особистості. Однак наші припущення щодо впливу психічних станів на вияви прокрастинації підлягають більш ретельному емпіричному вивченню, тож саме в цьому напрямку й планується подальша дослідницька робота.

Перспективу подальшого вивчення феномена прокрастинація вбачаємо у виявленні психологічних факторів виникнення прокрастинації та розробленню методів психологічної допомоги, корекції та профілактики її негативних виявів.

Список використаних джерел

1. Валиуллина М. Е., Габдреева Г. Ш., Менделевич В. Д., Прохоров А. О. Психология состояний: учебное пособие / под ред. проф. А. О. Прохорова. URL: <https://kpfu.ru/portal/docs/F216029620/Psikhicheskie.sostoyaniya.pdf> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Куликов Л. В. Проблема описания психических состояний. Психические состояния / сост. и общ. ред. Л. В. Куликова. Санкт-Петербург: Питер, 2000. С. 11–44.
3. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. Москва, 1964.
4. Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках. Москва: Наука, 1985. 328 с.
5. Тарасевич Г. В. Прокрастинация: болезнь века. *Русский репортёр*. Москва: PunaMusta Oy, 2014. № 14 (342). С. 20–29.

Сікун Антон Миколайович,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби;
Хоменко Дар'я Юрївна,
курсантка 3-го курсу
Академії Державної пенітенціарної служби

ОСВІТА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ

«Освіта в пенітенціарній установі повинна мати місце, оскільки вона необхідна, щоб знищити ту розумову пільгу, в якій порок і злочин приховують своє глибоке коріння. Освіта, що дається в школі, в місцях позбавлення волі повинна, наскільки можливо, зачіпати світ етичних понять і життєвих ідеалів» [1,

с. 213]. Саме так, один із перших, описував важливість освіти та позитивного впливу на засуджених ще в 20-х роках двадцятого сторіччя вчений С. Позднішев.

Освіта в пенітенціарних установах повинна відігравати одну із ключових ролей у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 6 КВК України одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації є саме загальноосвітнє і професійно-технічне навчання [2].

Для розуміння проблеми цієї тематики необхідно навести статистичні дані Генеральної прокуратури України. Так, наприклад за період з січня по вересень 2021 року було виявлено 73 286 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. З них 456 – без освіти, 1004 – мають початкову освіту та 50 173 – базову середню та профільну середню. Також потребує увагу цифра 14 283, саме стільки було вчинено кримінальних правопорушень особами, з яких судимість не знята та не погашена. А це в свою чергу означає, що певною мірою пенітенціарна політика є не досить ефективною, оскільки частина осіб, які звільняються, не повертаються у звичний соціум, а тому, як приклад, не знаходять собі роботу для чесного заробітку собі на життя, а повертаються на злочинний шлях. Також необхідно зазначити, що переважна більшість кримінальних правопорушень, а саме 36 333, це кримінальні правопорушення проти власності. Із них: крадіжка, ст. 185 КК – 28 747; грабіж, ст. 186 КК – 3 155; шахрайство, ст. 190 КК – 2 911 [3].

А тому можемо припустити, що, якщо б засуджений отримувачав якісну освіту, то зміг працевлаштуватись та заробляти гроші для задоволення першочергових потреб. Що в свою чергу зменшило б показник злочинності в нашій країні.

Також, досліджуючи це питання, можемо погодитись із думкою М. Ю. Чечина, який у своїй роботі вказує, що в науці кримінально-виконавчого права немає єдності щодо визначення освіти, навчання та освітньої діяльності під час виконання покарання у виді позбавлення волі, але разом із тим є необхідність наділення цих правових явищ стимулюючими рисами, які здатні впливати на поведінку засудженого. Також він розкриває різні підходи до розуміння освіти за різними законами та приходять до висновку, що термін «освіта» вживається в декількох значеннях,

як: а) цілеспрямований процес; б) право особи; в) результат у формі сукупності систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей; г) сфера розвитку суспільства [4, с. 88].

Якщо розглядати освіту, як право особи, то засуджені мають на це право, про що вказано у п. 13 ч. 1 ст. 107 КВК та ч. 2 ст. 125 КВК, де зазначено, що засудженим, які бажають підвищувати свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку, створюються умови для самоосвіти, надається можливість навчання в загальноосвітніх навчальних закладах колоній, які створюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до потреб у них і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [2].

Також необхідно врахувати ситуацію, яка виникла через пандемію Covid-19 та карантинних обмежень, які були впроваджені на території нашої країни.

Позитивним аспектом, який можна виділити, це те, що запровадження дистанційної освіти може мати свої плюси у використанні в установах виконання покарань. По-перше, враховуючи контингент, який там навчається, це підвищує безпеку педагогічних працівників та вихователів, оскільки мінімізується особистий контакт із засудженими. По-друге, існувала проблема, що рівень обізнаності та освіченості засуджених в одній колонії міг різко відрізнятись, особливо це стосується засуджених неповнолітніх у виховних колоніях. Деякі навіть не могли написати чи прочитати власне ім'я і поки вчитель приділяв увагу таким учням, нові знання не отримували інші. Тому, як варіант, пропонується дистанційно об'єднувати засуджених не за віковим критерієм, а за рівнем умінь та знань, що дозволить залучати засуджених із різних виправних/виховних колоній.

Також дистанційну освіту можна розвивати в напрямку отримання вищої освіти засудженими, але це питання іншого наукового дослідження.

Для реалізації політики в цій сфері необхідно докласти зусиль для подолання вузькофункціонального підходу в освіті засудже-

них, і перейти від способу «виправлення» на більш цілісні орієнтири, як становлення особистості та саморозвиток, формальну освіту розбавити розширенням форм і видів неформальної освіти, також запровадити інтеграцію освітніх закладів на території установ на основі партнерських зв'язків з державними та недержавними закладами, культурно-освітніями центрами.

Як узагальнення вищевикладеного матеріалу зазначимо, що навчальна діяльність посідає провідне місце у виправленні та адаптації до суспільства засудженого, а в комплексі із заходами соціально-виховного характеру полегшує життя в соціумі завдяки набутим звичкам та навичкам. Освіта дає можливості реалізуватися на практиці, що забезпечить матеріально і не буде мотивів повернутися на злочинний шлях. А це є підтвердженням ефективної політики кримінально-виконавчої системи.

Список використаних джерел

1. Познышев С. В. Основы пенитенциарной науки. Москва: Юридическое издательство Наркомюста, 1923. 342 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація за 2021 р. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 01.10.2021).
4. Чечин М. Ю. До питання визначення та основних ознак освіти осіб, засуджених до позбавлення волі. *The Journal of Eastern European Law. Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 34. С. 83–90.

Харковенко Ольга Олександрівна,
здобувач другого (магістерського) рівня
Академії Державної пенітенціарної служби;

Щербата Вікторія Григорівна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ

Освітнє середовище – один із головних інститутів становлення особистості, що за своєю суттю є відкритою системою, в якій у спеціально створених умовах реалізуються освітні завдання, відбуваються процеси адаптації та соціалізації учнів, студентів, курсантів, а також їх психологічний розвиток. Навчальні

зклади як соціальний інститут є суб'єктами безпеки, які спроможні будувати власну систему безпеки через освіту, виховання, вирішення завдань розвитку. Проте освітнє середовище може створювати як можливості, так і обмеження щодо розвитку та діяльності його учасників, визначаючи тим самим його психологічну сутність (Т. М. Березина, 2013). Сприятливе освітнє середовище закладів вищої освіти є одним із первинних факторів самоактуалізації курсанта або студента та його здоров'я, оскільки воно сприяє не лише збереженню здоров'я, але й їхньому емоційному комфорту та реалізації їхніх можливостей. Належний рівень психологічної безпеки освітнього простору, зумовлений зокрема особливостями процесу адаптації, визнається одним із головних факторів успішного здійснення навчально-виховного процесу, спрямованого на формування високофункціонуючої особистості та кваліфікованого спеціаліста.

Вагомою й актуальною ознакою сприятливого та якісного освітнього середовища є його психологічна безпека. Основний зміст психологічної безпеки освітнього простору базується на таких положеннях.

1. У закладі вищої освіти як одному із провідних соціальних інститутів повинні бути забезпечені необхідні умови для розвитку особистості, розкриття її потенціалу, які б сприяли стійкості та протидії негативним впливам.

2. Освітнє середовище є головним компонентом освітнього простору, що здійснює вплив на соціалізацію та розвиток його учасників. Рівень освітнього середовища обумовлений рівнем його психологічної безпеки. Вона виявляється у заходах, спрямованих на запобігання загроз для розвитку учасників навчально-виховного процесу, збереження й зміцнення їх фізичного, психічного, соціального здоров'я.

3. Психологічна безпека освітнього середовища формується на основі взаємин між науково-педагогічними працівниками та студентами (курсантами). Серйозною загрозою для зниження рівня психологічної безпеки освітнього простору є порушення балансу у системі відносин, яке веде до вияву психологічного насилля. Зниженню психологічних небезпек освітнього простору сприяє усунення загроз, поширення безпечних відносин, які формують в учасників референтну значущість середовища.

4. Освітнє середовище повинне бути психологічно безпечне.

Зміст психологічної безпеки освітнього середовища розуміється через характерні для неї показники (І. О. Баєва, 2002). Серед них:

– захищеність від психологічного насилля кожного учасника під час їхньої взаємодії. Головною загрозою у цьому випадку буде виступати невизнання учасниками референтної значущості освітнього середовища, і як наслідок, наміри його покинути;

– референтна значущість, яка дозволяє фіксувати ставлення учасників до закладу. Загрозою психологічній безпеці може бути відсутність у всіх учасників освітнього середовища задоволеності основними характеристиками процесу взаємодії;

– рівень задоволеності основними характеристиками процесу взаємодії.

Проблема психологічної безпеки закладів освіти із специфічними умовами навчання є досить актуальною, оскільки навчально-виховний процес та викладацька діяльність науково-педагогічних працівників у них у психологічному плані є досить напруженими. Основними факторами підвищення нервово-психічної напруги в діяльності учасників навчально-виховного процесу є обов'язки, пов'язані з несенням служби в подібних освітніх установах, зокрема порушення біоритмів через несення служби в добовому наряді; сувора регламентація взаємин, що передбачає чітку субординацію як за вертикаллю, так і за горизонталлю, високий рівень емоційних навантажень тощо.

Для курсантів така висока стресонасиченість викликана груповою ізоляцією, що обмежує спілкування здебільшого рамками підрозділу, рідкими звільненнями протягом першого півріччя; регламентацією всіх видів діяльності та життям за графіком, суворою визначеністю та послідовністю діяльності у часі; наявністю специфічних традицій, особливими умовами побуту, входженням до малої курсантської групи, засвоєнням статусних ролей, встановленням специфічних міжособистісних стосунків та формуванням відповідного стилю стосунків, і забезпечення їх відповідності рольовим очікуванням. Особливо гостро ця проблема постає в курсантів-першокурсників на етапі навчальної та службової адаптації, що є критичним періодом у їх професійному й загальному розвитку. Крім труднощів адаптації до навчального процесу, додається адаптація до умов служби, нового колективу,

де необхідно дотримуватись субординації, виконувати беззаперечно розпорядження та накази командирів, визнавати їх авторитет, що часто викликає неприйняття та опір.

Діяльність науково-педагогічних працівників, які мають спеціальне звання, також характеризується мультизадачністю. Вони змушені поєднувати наукову, виховну, викладацьку та інші функції з несенням служби, а отже, пов'язаними з цим обов'язками. Психологічна безпека військовослужбовців (а у нашому випадку викладачів-військовослужбовців) позначається О. О. Іллюком поняттям «базова психологічна безпека». Під цією категорією він розуміє такий стан психологічної захищеності, при якому сформований морального-психологічний рівень дозволяє успішно долати зовнішні і внутрішні небезпеки та забезпечує ефективне функціонування всіх складових психіки військовослужбовців під час їх повсякденної діяльності (О. О. Ілюк, 2012).

Отже, освітнє середовище становить основу ефективної діяльності та особистісного зростання кожної людини, яка в ньому перебуває. Складовою освітнього середовища є поняття «безпека», а необхідною умовою для позитивного зростання його учасників – психологічно безпечне освітнє середовище, тобто середовище взаємодії, до якого позитивно ставляться більшість учасників навчально-виховного процесу та в якому відсутнє психологічне насилля. Професійному розвитку учасників освітнього середовища, профілактиці асоціальної й кримінальної поведінки сприяє забезпечення психологічної безпеки.

Таким чином, фактори, що визначають процес забезпечення психологічної безпеки середовища, характеризуються своїм різноманіттям, а їх врахування сприяє уникненню можливих загроз.

Чистяков Сергій Аркадійович,

кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТАКТ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наше співіснування не можливе без спілкування, адже під час виконання будь-якої діяльності людина вимушена вступати в різного роду взаємини з іншими. Будь-яке спілкування зумовлює

процес адаптації до нового: до нової соціальної ролі, до нової людини в колі знайомих, до нових умов. Адаптація і встановлення психологічного контакту може полегшуватися, якщо особа вже знайома з такою соціальною роллю або новим суб'єктом спілкування, якщо вона попередньо підготувалася до спілкування, збирала необхідні відомості, певним чином налаштувалася.

Часто адаптація є утрудненою – якщо власна роль у новій ситуації, предмет спілкування, особистість партнера прогнозується помилково; якщо виникає «елемент» розбіжності реальності між ситуацією і уявленням про відомий тип поведінки, стали соціальну роль, звичний спосіб досягнення мети. Суттєво утруднюють спілкування значна різниця у статусах та ролях, у віці, у культурному рівні.

Незважаючи на це, багато що говорить на користь того, що сама по собі така утрудненість спілкування веде не лише до гальмування процесів взаємодії, а й сприяє мобілізації ресурсів обох сторін, виробленню специфічної тактики поведінки, спрямованості в бік вирішення комунікативного завдання – подолання перешкод і встановлення психологічного контакту, що сприятиме досягненню мети взаємодії.

Встановити контакт – означає оптимально полегшити перспективи процесу спілкування. Для цього використовуються такі засоби комунікативної поведінки, як мова, міміка, пантоміміка, поведінка. Залежно від мети спілкування – обмін інформацією, прийняття спільного рішення, виховний вплив, спільне вирішення певного завдання – змінюються і цілі встановлення контакту. Всі вони зводяться до таких:

- забезпечення активного психічного ставлення суб'єкта в майбутньому спілкуванні;
- зняття упередженості, настороженості;
- полегшення процесу психологічної адаптації.

Сутність психологічного контакту полягає у близькості цілей, намірів, почуттів, що складає взаєморозуміння, готовність „поділитися”, що є умовою успішної співпраці, і розуміє під поняттям професійно психологічний контакт вияв співрозмовниками взаємного розуміння і поваги цілей, інтересів, доводів, пропозицій, яке призводить до взаємної довіри й співпраці.

На нашу думку, психологічний контакт є етапом спілкування, що полягає в обміні інформацією при двосторонній готовності до

сприйняття і розуміння співрозмовниками один одного. І водночас психологічний контакт виступає як неодмінна умова результативності такого спілкування.

Отже, головне призначення психологічного контакту – забезпечення спільних точок дотику окремих психічних сфер однієї людини з подібними сферами іншої. У виявленні таких точок дотику всередині сфер (пошук збігу окремих думок, суджень, позицій) зацікавлені обидві сторони, адже це основа об'єднання, вони дають можливість порівняти і зіставити, виділити спільне, в кінцевому рахунку – це ключ до розуміння однією людиною іншої.

Збіг компонентів, однаково значущих для обох учасників, що їх вони разом порівнюють, і являє собою механізм психологічного контакту.

Не менш важливим є момент, коли обидва учасники одночасно помітили появу психологічного контакту між ними. Власне, контакт і виникає тоді, коли констатується близькість на основі схожості. Усвідомлення появи психологічної близькості створює передумови для подальшого розвитку контакту – його поширення та поглиблення.

Поширення зони психологічного контакту відбувається по лінії примноження точок дотику по одній певній сфері. Контакт зміцнюється, а зв'язки одного і того ж типу примножуються в ході численних повторювань і перевірок висловлювань та позицій сторін.

Поглиблення контакту виражається в тенденції переходу до наступної сфери після формування системи уявлень про якості людини у вже дослідженій. Так відкриваються все далі і далі наступні пласти інформації, яка була невідома раніше. В першу чергу, визначаються особистісні характеристики, значущі в соціальному плані, в останню – якості, найбільш значущі для самого індивіда.

Доречно виділити психологічні чинники, які створюють умови для встановлення психологічного контакту:

- психологічна значущість, складність (об'єктивна чи суб'єктивна) проблем, у контексті яких ведеться спілкування і робиться спроба встановити психологічний контакт;

- психологія опонентів, зайнята ними позиція, обрана лінія й тактика поведінки, психічні стани;

– психологічні особливості обстановки, в якій відбувається процес спілкування;

– психологічна ефективність застосовуваних сторонами прийомів спілкування і встановлення контакту.

Основними етапами у встановленні психологічного контакту слід вважати:

– прогнозування спілкування та процесу встановлення контакту;

– створення зовнішніх умов, які полегшують встановлення контакту;

– вияв зовнішніх комунікативних якостей на початку зорового контакту;

– вивчення психічного стану, ставлення суб'єкта до спілкування, яке розпочалося;

– ліквідація перешкод у спілкуванні;

– зростання зацікавленості до розвитку дії під час майбутнього спілкування.

Показниками успішного встановлення контакту можуть виступати:

– виникнення у партнера прагнення продовжувати взаємодію;

– бажання висловитися про свої особисті якості;

– висловлювання, які свідчать про довіру до ініціатора контакту;

– тенденція до обговорення особистих потреб та раніше приховуваних обставин.

Таким чином, до певної міри спілкування з оточенням є самим змістом професійної діяльності. Уміння правильно організувати його початок, тобто встановити психологічний контакт із особою, має для професійної діяльності визначальне значення, адже закладає фундамент усієї майбутньої роботи.

Результат процесу комунікації залежить від здатності людини врахувати особистісні особливості учасників комунікативної взаємодії, налаштувати себе і оточення на позицію співробітництва для подолання психологічних бар'єрів, усунувши або послабивши страх, недовіру, ворожість, які зазвичай заважають встановленню контакту.

Chornyi Artem Mykolayovich,

Candidate of psychological sciences, Senior tutor
of the border control department Faculty of the State Border Security
National Academy of the State Border Guard
Service of Ukraine named after Bogdan Khmelnytsky

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MANAGEMENT AND LEADERSHIP

Most people do not notice significant differences between the concepts of «management» and «leadership». The fact that a person is in a certain managerial position (subject to a certain power over subordinates) makes the person a leader. Formally, this is acceptable. However, in practice the ratio of components of managerial influence is quite diverse. It is formed under the influence of a number of factors: type of institution (organization), direction of activity, place in the management hierarchy, personal traits of the head, etc.

The concept of «leadership» as a type of managerial relationship differs significantly from the concept of «leadership». The first concept is more capacious because it includes the personal traits of both the manager and the leader. This means that the leader in the case of leadership is able to influence subordinates to implement changes in the activities and structure of the organization, to bring it to a higher level.

A productive manager is not necessarily an effective leader and vice versa and poor leadership is not compensated by success in management. If a manager wants to achieve the highest goals, he must adapt his management style to the specific situation. The most effective is the leader who is able to behave differently – depending on the situation.

The manager heads the organization as a result of formalization of relations in it. They become leaders due to charisma, personal authority, creative abilities, etc. Studies of the concept of «leadership» have shown that the decisive role in the effectiveness of leadership is played by additional, situational factors: the personal qualities of subordinates, their needs, the impact and requirements of the environment, the nature of the tasks. In addition, an effective manager who is a leader is characterized by a high level of intelligence, a number of creative abilities, charisma, self-confidence, initiative and more.

No factor ensures such a quality functioning of the organization as effective leadership. Leaders help to define quickly the goals and

objectives of the organization, coordinate the activities of subordinates, provide interpersonal interaction with them, able to find optimal ways to solve complex problems in a short period of time.

Distinguishing between the concepts of «manager» and «leader» we want to note that each of them is characterized by the following features:

Manager: a person who is officially assigned functional responsibilities for the management of the organization, institution; appointed officially; has a number of officially established sanctions that he applies to influence subordinates; decides on the official relations of the organization, which he (she) represents at the external level with other managers; bears legal responsibility for the activity of the organization; influences subordinate personnel, using a system of coercive powers (disciplinary, financial, etc.); officially regulates relations within the group as a certain social structure; the leadership process is connected with the whole system of public relations.

Leader: a person who stands out from the group and for whom other members of the group recognize the exclusive right to make important decisions; does not bear legal responsibility for the activities of the team (group) to senior management; activity is limited by intra-group social relations; regulates these relations between members of the group; endowed with the same rights and responsibilities on a par with other employees; influences individuals (individual groups) through his (her) authority; has a psychological nature; leadership is an element of the microenvironment, is a situational phenomenon (depends on the prevailing mood within the group).

Among the common features between the manager and the leader we want to highlight:

- inherent subordination of relations (in management this issue is spelled out in job responsibilities; in leadership subordination is not so noticeable) so leadership can grow into management and management – into leadership;
- constant communication with people, constant motivation of staff;
- they are a means of coordinating relations between members of a social group in order to implement the tasks and achieve a common goal;
- social influence on the team within the group.

СЕКЦІЯ 6. ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Азарова Жанна Михайловна,
старший преподаватель кафедры общепрофессиональных
и специальных юридических дисциплин УО БГСХА
(г. Горки, Республика Беларусь)

К ВОПРОСУ О ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЕ БЕЛАРУСИ, ЕЁ АЛЬТЕРНАТИВЫ

Пенсионная система Республики Беларусь наследована от СССР и с момента его распада в пенсионной системе изменилось мало. Нововведения касаются преимущественно сумм выплат и дотаций, а также возраста претендентов на выплаты.

Пенсионная система – это совокупность правовых, экономических, организационных институтов и норм, которые имеют целью при определенных условиях материально обеспечивать граждан (обычно пожилых), выплачивая им пенсию [4, с. 66].

В настоящее время 9 % мирового населения по возрасту пенсионеры. К 2070 году, по данным ООН, этот показатель достигнет 20 %. Системы во всем мире сталкиваются с беспрецедентной продолжительностью жизни и растущим давлением на государственные ресурсы для поддержки здоровья и благополучия пожилых людей. Соответственно государственным деятелям необходимо уже сегодня анализировать достоинства и недостатки пенсионных систем в своих странах, чтобы гарантировать благополучие будущим пенсионерам [2, с. 23–25].

На сегодняшний день в мире существуют следующие типы пенсионных систем: в зависимости от участия государства: государственная, частная, смешанного типа; по принципу накопления: распределительная, или солидарная (пенсионеру платят деньги, которые собирают в виде пенсионных взносов с нынешних работников); накопительная (каждому работнику открывают счет, с него в будущем будут выплачивать пенсию); условно накопительная.

Примерно половина из 176 государств избрали распределительную пенсионную систему. Большинство контролируются властями

страны – это позволяет дать минимальные социальные гарантии бедным. Во Франции, в Австрии, Финляндии, Италии и Люксембурге государство обеспечивает 100 % пенсионных выплат.

В некоторых странах у человека есть право выбора системы. Например, в Германии действует государственная распределительная, однако есть и добровольные накопительные пенсионные системы; не подлежат обязательному страхованию предприниматели, фермеры и люди творческих профессий.

Сейчас в Беларуси действует государственная распределительная пенсионная система (как в Германии и Франции). Накопительного компонента нет. На размер пенсионного обеспечения влияют длительность стажа и величина зарплаты, из которой уплачивались страховые взносы. Нынешние пенсионеры получают денежное пособие благодаря работающим согражданам и нанимателям. Фонд социальной защиты населения работает так, что их расходы практически равны доходам. Если не принять никаких мер по реформированию действующей пенсионной системы, проблема дефицита будет усугубляться. Работающие пенсионеры, составляющие почти четверть от их общего числа, получая заработную плату и соответственно уплачивая налоги в пенсионный фонд и одновременно получая пенсию, работают на самообеспечение. Для государства было бы значительно лучше, если бы работающие пенсионеры полностью отказались от пенсии. Но такое возможно только при соответствующих стимулах и в секторах народного хозяйства с высоким уровнем заработной платы [1, с. 50].

Поскольку трудоспособных с каждым годом становится меньше, приходится задумываться о повышении пенсионного возраста, проводить индексацию пенсионных выплат. В Беларуси функционируют трудовые и социальные пенсии.

Трудовые пенсии (по возрасту, по инвалидности, за выслугу лет, за особые заслуги перед государством) рассчитываются по-другому. Они зависят от средней зарплаты в стране и от возможностей Фонда социальной защиты населения (ФСЗН).

Первоначально социальные пенсии в Беларуси необходимы были для поддержки тех групп населения, которые по каким-либо причинам не могут работать. Например, дети-инвалиды или несовершеннолетние дети, которые потеряли родителя (потеря кормильца).

Однако, с 2014 года в законодательство Республики Беларусь были внесены изменения. После вступления в силу Указа Президента Республики Беларусь «О совершенствовании пенсионного обеспечения» появилась новая категория. Теперь на социальную пенсию могут рассчитывать люди, достигшие пенсионного возраста, но не накопившие достаточного страхового стажа.

В итоге на социальное пенсионное обеспечение в Беларуси могут рассчитывать:

- дети-инвалиды до 18 лет (80–110 % бюджета прожиточного минимума (БПМ));
- инвалиды всех групп (I группа – 110 % БПМ, II группа – 85–95 % БПМ, III группа – 75 % БПМ);
- детям до 18 лет при потере кормильца (85 % БПМ);
- мужчины до 65 лет, женщины до 60 лет, не выработавшие минимальный страховой стаж (50 % БПМ) [4, с. 79].

Перерасчет социальных пенсий происходит 4 раза в год – 1 ноября, 1 февраля, 1 мая и 1 августа. Это даты ежегодного увеличения БПМ, к которому привязаны социальные и минимальные трудовые пенсии.

Трудовые пенсии увеличиваются, как минимум, 1 раз в год. Размер пенсии зависит от: трудового стажа; размера заработной платы; страхового стажа. При расчёте заработной платы учитывается её размер за 25 лет стажа в соотношении со средней зарплатой по стране. Так рассчитывается индивидуальный коэффициент за каждый месяц работы, полученные значения суммируются в единый коэффициент – его и используют для окончательного расчёта выплат. При этом стаж может быть непрерывным, а может прерываться – в конечном итоге это ни на что не влияет. Пенсии зависят от средней зарплаты по стране. В 2020 году средний размер пенсий составил 447,29 рублей. В 2021 году также будут плановые повышения трудовых пенсий [3].

В 2016 году в Республике Беларусь в пенсионное законодательство были внесены значительные изменения. Основное изменение – возрастное: на пенсию смогут претендовать лица, достигшие 55 (для женщин) и 60 (для мужчин) лет. С тех пор пенсионный возраст увеличивается ежегодно. С этого года было решено повысить пенсионный возраст с 55 лет до 58 для женщин и с 60 до 63 лет для мужчин.

В 2017 году в Беларуси начали постепенно реформировать пенсионную систему. С 2021 года он составляет уже 57 лет 6 месяцев для женщин и 62 года 6 месяцев для мужчин, а завершится реформа во втором полугодии 2022 году. Также вырос страховой стаж – с 15,5 до 18 лет с постепенным увеличением до 2025 года.

Основная причина повышения пенсионного возраста заключается в нехватке финансирования. Качество медицинских услуг, связанный с этим рост продолжительности жизни, старение населения и изменение соотношения пенсионеров и трудоспособных граждан приводят к росту затрат на обеспечение выплат [2, с. 23–25].

Тенденция к постоянным увеличениям пенсионного возраста и иных условий получения выплат заставляет задумываться об альтернативных способах обеспечения. Есть три наиболее эффективных подхода: накопительное страхование; облигации; депозиты.

Накопительное страхование для обеспечения дополнительных выплат на пенсии используется уже сейчас – правда, не особенно активно. Оно работает по классической для любого страхования схеме: лицо подписывает договор, делает регулярные отчисления, которые потом дополняются процентами. Эти отчисления используются фондом по-разному: например, инвестируются в ценные бумаги, что и позволяет получить указанные выше проценты. В Беларуси есть официальный государственный фонд «Стравита», занимающийся страхованием. Также можно воспользоваться услугами частных организаций, которых в последнее время появляется всё больше.

Под облигациями в этом случае подразумевается инвестирование в ценные бумаги. Естественно, инвестор должен ориентироваться на те активы, в которые можно вкладывать на протяжении длительного периода времени: от 10 лет.

Ещё один способ альтернативного обеспечения – депозит в банке. Раньше он рассматривался в последнюю очередь из-за низкой процентной ставки, но сейчас появляется масса выгодных предложений. Чем раньше открыт депозит, тем лучше: так за 20–25 лет можно накопить хорошую прибавку к государственной пенсии.

В таких накоплениях существует негласное правило: ежемесячно отдавать 10 % от дохода. Это не столь ощутимая сумма, но за несколько лет вкуче с процентной ставкой можно получить хороший результат. Так, с зарплатой 1 500 рублей в месяц за год

можно собрать 1 800 рублей без учёта процентной ставки: это 9 000 за пять лет и 18 000 за 10. При процентной ставке 9 % годовых сумма увеличивается до 19 620 рублей. При условии, что сумма накоплений не будет изменяться, за 25 лет можно накопить 49 050 рублей. Так, откладывая всего 150 рублей, можно обеспечить себе ежемесячные выплаты в размере 400 рублей сроком на 10 лет, и это лишь усреднённый условный расчёт. Но все же не стоит забывать и об инфляции.

В развитых странах многие граждане самостоятельно заботятся об обеспечении своей старости, не сильно рассчитывая на государственные выплаты. Практика показывает, что страхование и депозиты – отличная инвестиция в собственное будущее: даже незначительная прибавка к стандартной пенсии способна существенно повысить уровень жизни. По этой причине стоит задуматься об этом вопросе уже сейчас [2].

Таким образом, в будущем, вероятно, многие страны перейдут от распределительных систем к накопительным. Ведь переход на накопительную систему возможен тогда, когда доходность от накоплений начнет превышать рост средней заработной платы. Представляется необходимым разработать с помощью Всемирного банка или же собственными силами систему имитационных моделей развития пенсионной системы Республики Беларусь. При этом ряд экспертов считает, что накопительная система будет неэффективной из-за инфляции.

Список использованных источников

1. Мойсейчик Г. Стратегия и тактика пенсионной реформы для Беларуси. *Банкаўскі веснік*. 2018. № 10. URL: <https://www.nbrb.by/bv/articles/10200.pdf> (дата доступа: 15.10.2021).
2. Пенсионная система Беларуси. URL: <https://myfin.by/wiki/term/pensionnaya-sistema> (дата доступа: 18.10.2021).
3. Пенсии в Беларуси. URL: <https://myfin.by/wiki/term/pensii-v-belarusi>. (дата доступа: 19.10.2021).
4. Василькович В. П., Маслакова Н. Н. Право социального обеспечения: учебно-методическое пособие для студ. юрид. фак. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина. Брест: БрГУ, 2017. 146 с.

Алимбиев Алексей Александрович,
магистр юриспруденции, начальник отделения
Научно-исследовательского центра Костанайской академии
МВД РК им. Ш. Кабылбаева

**ОБ ОТДЕЛЬНЫХ ВОПРОСАХ РЕАЛИЗАЦИИ
СОТРУДНИКАМИ СЛУЖБЫ ПРОБАЦИИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН СТАНДАРТНЫХ МИНИМАЛЬНЫХ
ПРАВИЛ ООН В ОТНОШЕНИИ МЕР, НЕ СВЯЗАННЫХ
С ТЮРЕМНЫМ ЗАКЛЮЧЕНИЕМ**

Согласно ч. 2 ст. 1 Закона Республики Казахстан «О пробации» целью самого института пробации является содействие в обеспечении безопасности общества, реализуемое посредством коррекции поведения подозреваемого, обвиняемого, ресоциализации осужденного, социальной адаптации и реабилитации лица, освобожденного из пенитенциарного учреждения [1].

Реализация прописанных в ч. 3 озвученного выше законодательного акта задач пробации, к которым отнесены оказание социально-правовой помощи, исполнение наказаний, не связанных с лишением свободы, и осуществление пробационного контроля в отношении определенной категории осужденных, не должна противоречить Стандартным минимальным правилам Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила), утвержденным резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 45/110 от 14 декабря 1990 года [2].

Токийские правила представляют собой систематизированное объединение принципиальных положений, обеспечивающих реализацию мер, не связанных с тюремным заключением.

Основное назначение указанных правил сводится к формированию у лиц, в отношении которых применяются меры, альтернативные лишению свободы, чувства ответственности перед обществом.

При этом значительная роль при работе с контингентом таких лиц отводится общественности [2].

Однако, следует учесть то, что Республика Казахстан, как государство-участник Организации Объединенных Наций, признает Токийские правила в качестве ориентира для применения мер, не

связанных с тюремным заключением, должно в соответствии с данным обстоятельством создавать соответствующие условия по их соблюдению. При этом основное бремя нагрузки в данной сфере возложено именно на национальную службу пробации.

Это вытекает из положения части 1 статьи 9 Закона РК «О пробации» (далее Закона), определяющей ее (службу пробации) органом, обеспечивающим исполнение наказаний, не связанных с изоляцией от общества [2].

Кроме того, закрепленный в статье 5 настоящего Закона пробационный контроль за исполнением подучетным элементом, возложенных судом обязанностей, осуществляемый сотрудниками казахстанской службы пробации, соотносится с декларируемыми в п. 10 Токийских правил, целями сокращения повторности правонарушений и содействия лицу во включении его в жизнь общества, сводящему к минимуму вероятность рецидива преступлений [1].

Вместе с тем, корреспондируемое (ч. 3 ст. 9 Закона) службе пробации полномочие по осуществлению взаимодействия с государственными органами, гражданами, общественными объединениями и иными юридическими лицами по вопросам оказания социально-правовой помощи лицам, состоящим на ее учете [1], переплетается с положением п. 13.4. Токийских правил, согласно которому «Компетентный орган может привлекать общественность и системы общественной поддержки к применению мер, не связанных с тюремным заключением» [2].

Современная практика реализации мер, не связанных с тюремным заключением в Республике Казахстан свидетельствует о проявлении заинтересованности по активизации работы в данном направлении со стороны компетентного органа в лице службы пробации.

В действительности казахстанской службой пробации прилагаются значительные усилия по вовлечению общественности в процесс применения мер, альтернативных тюремному заключению.

Иллюстративны в этой связи примеры взаимодействия областных Департаментов уголовно-исполнительной системы и структурно входящих в них подразделений пробации с региональными филиалами общественного фонда «Антарес» [3].

В течение 2020 года проводились рабочие встречи между областными (Восточно-казахстанской, Карагандинской, Павлодарской, Костанайской областей) департаментами уголовно-исполнительной системы и общественным фондом «Антарес», по итогам которых были заключены меморандумы о сотрудничестве.

Так, общественным фондом «Антарес» реализуется социальный проект «Комплекс консультационных услуг для молодежи, освободившейся из мест лишения свободы», в ходе которого удалось достигнуть значительных результатов, гипотетически влияющих на процесс исправления осужденных и их переориентацию с антиобщественного на законопослушный образ жизни.

Об эффективности проекта могут говорить следующие результаты.

1. В целях выявления потребностей осужденных в момент их освобождения было осуществлено 12 консультаций под эгидой кампании «Встреча у ворот».

2. Оказана помощь 11 осужденным в предоставлении временного жилья, что говорит о влиянии данной меры на снижение в среде контингента, освободившихся из мест лишения свободы, лиц без определенного места жительства.

3. Осуществлено 100 психологических консультаций.

4. По вопросам юридического характера проконсультировано 99 обратившихся осужденных.

5. 67 человек проконсультировано о порядке получения социальных выплат, гарантированных медицинских услуг.

6. В Восточно-казахстанской, Костанайской, Карагандинской и Павлодарской областях организовано 4 спортивных мероприятия с вручением призов всем участникам соревнований по игровым коллективным видам спорта.

7. Культурно-просветительским мероприятиям по тематике сохранения и распространения духовно-нравственных и эстетических ценностей было охвачено 44 человека, относящихся к молодёжной возрастной группе, состоящей на учёте службы пробации.

8. Навыками работы на портале электронного правительства РК egov.kz и было обучено 18 человек.

9. На интернет-платформе WhatsApp посредством видеозвонка юристом и психологом проведено 24 онлайн-консультации с осужденными.

10. В 10 регионах 72 осужденных, состоящих на учете службы пробации, специалистами фонда «Антарес» были проинформированы об оказываемых услугах социального характера в рамках социального проекта [3].

Освещенные фактические данные налаженного механизма взаимодействия службы пробации с неправительственными организациями являют собой свидетельство соблюдения в Республике Казахстан пункта 18.2. Токийских правил в части регулярного проведения мероприятий, содействующих осознанию общественностью необходимости ее участия в деле применения, не связанных с тюремным заключением мер.

С большой вероятностью от реализации проекта можно ожидать позитивные изменения, сопутствующие снижению градуса социального напряжения в обществе, формированию терпимого отношения к лицам, освободившимся из пенитенциарных учреждений, со стороны социума, и в целом к их адаптации к современным жизненным реалиям.

Расширение сотрудничества региональных департаментов исполнения наказаний с неправительственными организациями выступает условием достижения наибольшего эффекта для успешной ресоциализации осужденных.

В целом из вышеизложенного вытекает вывод о том, что индикаторами соблюдения Стандартных минимальных правил Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила), в Республике Казахстан являются результаты работы службы пробации по содействию в оказании социально-правовой помощи осужденным путем вовлечения общественности.

Список использованных источников

1. О пробации: Закон Республики Казахстан от 30.12.2016 года.
2. Стандартные минимальные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила), утвержденные резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 45/110 от 14 декабря 1990 года.
3. Сопровождение службы по социальной адаптации лиц, освобожденных из мест лишения свободы: промежуточный программный отчет о реализации социального проекта. URL: [https://cisc.kz/wpent/uploads/2020/08/ programmnyj-promezhutochnyj-otchet-1.pdf](https://cisc.kz/wpent/uploads/2020/08/programmnyj-promezhutochnyj-otchet-1.pdf) (дата обращения: 10.08.2021).

Алябов Юрій Васильович,
старший викладач кафедри галузевого права
Херсонського державного університету

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СЛІДЧИХ ГРУП ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У 2012 році був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України. В ньому міститься глава 43 «Міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій». У результаті з'явилося багато питань щодо застосування норм статті 571 КПК України «Створення і діяльність спільних слідчих груп» [1]. Під час здійснення кримінального провадження досить часто продовжують виникати проблеми не тільки правового характеру, а також і організаційного, управлінського характеру щодо питань створення і функціонування міжнародних слідчих груп.

Особливістю кримінального провадження багатьох європейських країн, в яких процеси поліцейського дізнання і розслідування обмежені судовим контролем, є створення відповідної спеціалізованої структури – Європейської організації правосуддя («Євроюст»), яка була створена Рішенням Ради ЄС від 28 лютого 2002 р. 2002/187/ПА з метою посилення боротьби з тяжкими кримінальними правопорушеннями.

Завданнями, що ставляться перед «Євроюстом» в процесі розслідування і заходів щодо кримінального переслідування, що стосуються двох і більше країн-членів Європейського Союзу, і таких, що здійснюються по тяжких кримінальних правопорушеннях, вважаються такі: а) розвиток і покращення співробітництва між компетентними органами країн-членів ЄС щодо дій по розслідуванню і кримінальному переслідуванню, які вони проводять на своїй території; б) поліпшення координації між відповідними органами країн-членів ЄС, зокрема, шляхом сприяння транснаціональній (міжнародній) правовій допомозі і належне виконання запитів щодо видачі осіб (екстрадиції) для кримінального переслідування або безумовного виконання обвинувального вироку; в) підтримка належних зусиль правоохоронних органів країн-членів ЄС з метою підвищення ефективності розслідувань тяжких кримінальних правопорушень.

Сучасною тенденцією є формування міжнародних правоохоронних організацій регіонального масштабу, однією з яких є Європейське поліцейське відомство («Європол»). Поглиблення різних векторів регіонального співробітництва потребує створення подібних організацій в інших регіонах світу.

Відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС «метою асоціації є, зокрема, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи і безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод (п. «е» ч. 2 ст. 1)» [2, с. 2]. Сторони домовились «співпрацювати на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання та боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права (ст. 13)» [2, с. 4].

Сторони зазначеної Угоди забезпечують імплементацію відповідних міжнародних стандартів, зокрема, стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з «відмиванням» грошей та фінансуванням тероризму (ст. 20). Взяті зобов'язання співпрацювати в питаннях, що стосуються боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів (ст. 21) та корупцією, для чого «передбачається обмін ефективними практиками, методиками розслідування, криміналістичними дослідженнями, обмін інформацією відповідно до існуючих правил (ст. 22)» [2, с. 5].

Дієвим видом співпраці та координації зусиль під час кримінального провадження є організація і діяльність спільних слідчих груп, що зумовлено потребою ефективної взаємодії правоохоронних органів різних країн. Процеси євроінтеграції можна вважати належним чинником і стимулом для вдосконалення системи нормативно-правових актів, яка регулює діяльність цього правового інституту та практики застосування, оскільки для України цей правовий інститут кримінального процесу є новелою.

У статті 19 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. визнано доцільність «спільних розслідувань» або «спільних слідчих дій», за яких країни-учасниці здатні розглядати можливість укладання двосторонніх (багатосторонніх) угод чи домовленостей, у силу яких зацікавлені компетентні правоохоронні структури можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань. «Відповідні країни-учасниці забезпечують повну повагу суверенітету тієї країни-

учасниці, на території якої необхідно буде провести подібне розслідування» [3, с. 4].

Конвенцією ООН проти корупції від 31.10.2003 р. надається «право країнам-учасникам укладати угоди (договори) і досягати домовленості, на підставі яких у зв'язку із справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній чи кількох державах, зацікавлені компетентні органи можуть створювати спільні слідчі групи (ст. 49)» [4, с. 12].

Відповідно до ст. 20 Другого Додаткового Протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, «за взаємною згодою компетентні органи двох чи більше сторін можуть створити спільну слідчу групу з конкретною метою і на обмежений період, який може бути продовжений за взаємною згодою, для проведення кримінальних розслідувань на території однієї чи більше сторін, які створили групу» [5, с. 6]. Склад групи визначається в договорі (угоді). Спільну міжнародну (транснаціональну) слідчу групу створюють у випадках: а) розслідування кримінальних правопорушень однією стороною вимагає проведення достатньо складних та комплексних (системних) слідчих (розшукових) заходів, пов'язаних з іншими сторонами; б) кілька сторін проводять розслідування кримінальних правопорушень, обставини яких вимагають скоординованих, погоджених дій на території відповідних сторін.

З проханням про створення спільної міжнародної слідчої групи може звернутися зацікавлена країна-учасниця угоди. Подібна група створюється в одній з країн-учасниць угоди, де будуть проводитись розслідування (комплекс слідчих (розшукових) дій).

Суттєві потреби вдосконалити механізми боротьби з міжнародними екологічними кримінальними правопорушеннями відображені в практиці «Інтерполу», який розпочав у листопаді 2014 року кампанію щодо розшуку браконьєрів і осіб, що займаються незаконним рибальством і полюванням, неконтрольованими рубками лісу, незаконною торгівлею рідкими тваринами. Поліцейські звернулись до громадськості, в тому числі, до громадських організацій за допомогою в розшуку цих осіб, які підозрюються у скоєнні екологічних кримінальних правопорушень.

Сприятливим підґрунтям для зростання міжнародної екологічної злочинності виступають значні суперечності в національних

законодавствах різних країн, які мають індивідуальні особливості, що ускладнюють міжнародне (транснаціональне) співробітництво і суттєво заважають належному розслідуванню діяльності кримінальних угруповань (організованих злочинних груп, злочинних спільнот), арешту і судовому переслідуванню їх лідерів (керівників організованих злочинних груп). В Україні, наприклад, не існує спеціалізованих підрозділів, які б могли розслідувати міжнародні екологічні злочини. У зв'язку з прийняттям в 2014 році Закону України «Про прокуратуру» були ліквідовані всі спеціалізовані природоохоронні прокуратури.

Норм правового регулювання соціально-природних відносин (ставлення представників соціуму до навколишнього природного середовища), що містяться в українському законодавстві, явно недостатньо для ефективної боротьби з кримінальними посяганнями на довкілля. Криза моральної, духовної, політичної і економічної сфери стає джерелом багатьох дисфункцій наглядово-контрольної діяльності і створює можливості для незаконного впливу на діяльність природоохоронних організацій з боку бюрократії, що переслідує приватні інтереси, які суперечать інтересам суспільства.

До переліку кримінальних правопорушень, що містяться в системі транснаціональної деєкологізації, належать: транскордонний вплив забруднених води і повітря, які циркулюють від держави-забруднювача на території інших держав; порушення правил безпеки на атомних станціях, ядерних полігонах, місцях збереження ядерних відходів; недотримання санітарних та протиепідемічних правил, що особливо актуально в сучасних умовах поширення пандемії КОВІД-19.

До подібних екологічних кримінальних правопорушень можна додати незаконну рубку деревини (особливо цінних порід), вирубку і вивезення за межі держави цінних порід тварин (рідких видів, зникаючих видів), сортів рослин, морських і континентальних біоресурсів, порушення правил видобування корисних копалин і режиму особливо охоронюваних природних територій (природно-заповідного фонду, санаторних і курортних територій, об'єктів рекреації), імпорт небезпечних токсичних продуктів, порушення правил поводження з небезпечними промисловими відходами.

Проблема міжнародної (транснаціональної) відповідальності за заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу на

сьогодні не має однозначного рішення як на доктринальному, так і на практичному міждержавному рівні, і залишається однією з найскладніших у міжнародному праві. Шляхи вирішення цієї проблеми знаходяться в умовах гармонізації норм, що містяться в інститутах кримінально-процесуального, кримінального та екологічного права різних країн.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Херсон: Одісей, 2012. 360 с.
2. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом від 27 червня 2014 року. URL: [http:// eeas.europa.eu](http://eeas.europa.eu) (дата звернення: 05.10.2021).
3. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення: 05.10.2021).
4. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: [http:// kmu.gov.ua](http://kmu.gov.ua) (дата звернення: 05.10.2021).
5. Другий Додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах. URL: [http:// uazakon.com](http://uazakon.com) (дата звернення: 05.10.2021).

Білецька Тетяна Вікторівна,

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СЕПАРАТИЗМУ (НА ЗРАЗКАХ СУЧАСНОГО ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА)

Доводиться констатувати, що законодавство України на сьогодні все ще не містить достатнього законодавчого визначення поняття «сепаратизм», що певною мірою ускладнює формування та реалізацію державної політики у сфері протидії цьому суспільно небезпечному явищу. Проте чинним Кримінальним кодексом України встановлено кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, які містять у собі вияви сепаратизму. Йдеться, зокрема, про: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України [3].

Встановлюючи кримінальну відповідальність за вказані суспільно небезпечні діяння, вітчизняний законодавець виходив з того, вони можуть не тільки посягати на конституційний лад України та її територіальну цілісність і недоторканність, а й також призвести до грубих порушень прав людини і народів, національних, расових і релігійних груп (меншин).

Так, напередодні гібридної війни Російської Федерації, націленої на порушення територіальної цілісності України, за даними Генеральної прокуратури України, в Україні у 2013 році було зареєстровано лише 8 кримінальних правопорушень за статтями 109, 110 КК України. Упродовж 2014 року таких кримінальних проваджень було вже 434, а у 2015 році 287 [4]. При цьому слід враховувати, що Кримінальний кодекс України доповнений статтею 110-2 згідно із Законом № 1533-VII від 19.06.2014 [1]. Тому кримінальні провадження за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, почали реєструватись лише з другого півріччя 2014 року. Однак уже за цей період зареєстровано 7 таких правопорушень, тоді як за весь 2015 рік – 8 [4].

Тож на підставі наведених статистичних даних можна дійти висновку, що сплеск сепаратизму в Україні мав місце у 2014 році і за наступний рік його рівень знизився майже вдвічі. При цьому інспіровані за активної участі РФ сепаратистські заворушення виплеснулись у збройний конфлікт на Сході України, який став своєрідним засобом для досягнення мети так званих «сепаратистів». Тому до вирішення цього протистояння кількість нових виявів сепаратизму навряд чи матиме тенденцію до зростання.

Загалом слід зазначити, що сучасне кримінальне право України переживає кризу, зумовлену в тому числі інфляцією кримінальної правотворчості [2, с. 5]. Це повною мірою стосується законодавчого забезпечення протидії сепаратизму. Мають місце деякі спроби оновити чинне законодавство, націлене на протидію сепаратизму. Так, протягом останніх років до КК України було внесено низку змін, які спрямовані виключно на посилення кримінальної відповідальності за вияви сепаратизму. Зокрема, санкція статті 109 КК України чотири рази зазнавала змін (згідно із законами № 721-VII від 16.01.2014; № 732-VII від 28.01.2014; № 767-VII від

23.02.2014; № 1689-VII від 07.10.2014). До статті 110 КК України зміни вносились двічі (згідно із законами № 1183-VII від 08.04.2014; № 1689-VII від 07.10.2014). Однак вказані зміни передбачали лише посилення покарання за вказані діяння. Лише Законом № 1533-VII від 19.06.2014 було встановлено відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Поряд з тим поза увагою вітчизняного законодавця залишаються відверті недоречності, які містяться у чинних кримінально-правових нормах, що передбачають відповідальність за вияви сепаратизму. Наприклад, згідно з нормами Кримінального кодексу України (відповідно до частини першої статті 109) кримінально караними є: дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу; захоплення державної влади; змова про вчинення таких дій. За подібні діяння передбачена правова відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої. При цьому така ж відповідальність передбачається за готування до такого злочину, що водночас суперечить іншій нормі у цьому ж таки кодексі (частина друга статті 68), якою встановлено, що за готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Тож за змову про вчинення дій з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади покарання не може перевищувати п'ять років позбавлення волі [4].

Як бачимо, вітчизняний законодавець та суб'єкти права законодавчої ініціативи у своїй більшості зосереджуються лише на посиленні санкції за вияви сепаратизму, залишаючи поза увагою питання протидії та профілактики проблеми.

Разом з тим слід звернути увагу на окремі подані до Верховної Ради законодавчі ініціативи, які пропонують нові доволі цікаві підходи до вирішення окремих питань щодо протидії сепаратизму в Україні. Так, проєкт Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)» [5] містить

доволі оригінальне законодавче визначення поняття «сепаратизм». Автори законопроекту під сепаратизмом пропонують розуміти діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з етнічних, мовних, релігійних мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю або широкою автономією. Наведене визначення доволі повно відображає сутність сепаратизму як суспільно небезпечного явища та вказує на його можливі (хоча не на всі) мотиви. Поряд із зазначеним цей законопроект містить низку законодавчих новел, якими пропонується передбачити заходи щодо усунення наслідків виявів сепаратизму. Зокрема, автори законопроекту вважають за необхідне: передбачити в законодавстві України визначення поняття «десепа­ратизація» та встановити надзвичайний характер її правових заходів; визначити люстраційні, ліквідаційні, конфіскаційні, освітні та інформаційні заходи десепа­ратизації; визначити об'єкти, суб'єкти та критерії десепа­ратизаційної люстрації, а також строки тимчасового позбавлення права обіймати посади в об'єктах десепа­ратизаційної люстрації особам, що відповідають люстраційним критеріям; визначити ліквідаційний та конфіскаційний критерії десепа­ратизації, а також органи, які проводитимуть десепа­ратизацію. На думку авторів законопроекту, його ухвалення сприятиме: звільненню державного, суспільно­політичного, економічного та гуманітарного життя України від виявів сепаратизму, подолання наслідків сепаратистської діяльності на всій території України та попередженню загроз сепаратизму в майбутньому; забезпеченню територіальної цілісності України, недоторканності її державних кордонів, зміцненню єдності та незалежної державності України, гарантуванню права громадян України жити у вільній суверенній державі. Станом на сьогодні законопроект пройшов перше читання у парламенті. Однак на сьогодні невідомо, коли буде остаточно прийнятий у формі Закону України.

Уваги заслуговує також проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення громадянства України осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України», внесений народним депутатом України А. Кожем'якіним. Автор законопроекту пропонує передбачити у Кримінальному кодексі України додатковий захід кримінально-правового переслідування у вигляді припинення

громадянства за вчинення злочину проти основ національної безпеки. При цьому, плутаючись у правовій термінології, він зазначає, що «... світова практика свідчить, що окремі держави вже застосовують аналогічні санкції до своїх громадян, які вчиняють дії проти держав, громадянами яких вони є. Наприклад, згідно зі статтею 98 Кодексу законів про громадянство Франції, особа може бути позбавлена громадянства в разі, якщо вона притягнута до кримінальної відповідальності за злочин проти «безпеки держави».

Таким чином, можемо констатувати, що одним із пріоритетних напрямів діяльності держави з організації ефективної протидії сепаратизму видається вдосконалення національного законодавства про кримінальну відповідальність, яке б повною мірою відповідало сучасним загрозам та являло собою надійне підґрунтя для захисту встановлених Конституцією та законами України порядку створення і діяльності органів державної влади, територіальної цілісності України та порядку визначення її території.

Водночас доводиться констатувати, що процес формування державної кримінально-правової політики у сфері протидії сепаратизму в Україні протягом останніх років носить переважно репресивний характер. Нормативні зміни спрямовані переважно на посилення кримінальної відповідальності за вияви сепаратизму. Поряд з тим залишаються поза увагою очевидні неточності у формулюваннях диспозицій чинних кримінально-правових норм, які унеможливають застосовування наявних заохочувальних інститутів. При цьому головною проблемою, що ускладнює формування та реалізацію державної політики у сфері протидії сепаратизму, є відсутність законодавчого визначення поняття цього суспільно небезпечного явища.

Список використаних джерел

1. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму: Закон України від 19.06.2014 № 1533-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1533-18/sp:java-max100> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Карчевський М. В. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні. *Інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів*. Суми: РВВ ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, 2015. 480 с.
3. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 05.10.2021).
4. Проблеми законодавчого забезпечення протидії сепаратизму в Україні: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2193/> (дата звернення: 05.10.2021).

5. Проект закону про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію) від 17.07.2014 р. № 4300а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4300%D0%B0&skl=8 (дата звернення: 05.10.2021).

Богустов Андрей Алексеевич,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры международного права

Гродненского государственного университета имени Янки Купалы

ДИСКУССИЯ О МЕСТЕ ИЗОБРЕТАТЕЛЬСКОГО ПРАВА В СИСТЕМЕ ПРАВА И СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ПРОЕКТАХ ГК СССР

В связи с разработкой проектов ГК СССР возникла дискуссия о месте изобретательского права в системе права. Нормы об изобретательском праве содержались лишь в трех из пяти проектов ГК. В проектах 1939 и 1940 годов им посвящалась гл. 41 «Изобретательское право» разд. 6 «Авторское и изобретательское право», а в проекте 1951 г. – разд. V «Изобретательское право». То есть включение положений об изобретательском праве в содержание ГК не всегда признавалось необходимым. Например, в объяснительной записке к проекту Гражданского кодекса СССР 1947 г. признавалась роль изобретательства для решения стоящих перед страной задач, но одновременно указывалось, что «гражданско-правовые элементы отношений по изобретательству настолько тесно переплетаются с организационными и административными элементами, что выделение гражданских правоотношений из всего единого комплекса норм об изобретательстве представлялось нецелесообразным» [1, с. 3].

Однако подобный подход подвергся обоснованной критике. Например, Д. М. Генкин, аргументируя необходимость включения изобретательского права в структуру ГК СССР, писал, что он «должен содержать те административные нормы, которые являются непосредственными предпосылками гражданских правоотношений. В этом отношении изобретательское право не отличается от обязательства поставки или договора строительного подряда, которым в Гражданском кодексе СССР также должны быть предпосланы известные административные нормы» [2, с. 32]. Разделяя приведенную точку зрения, Н. А. Райгородский

дополнительно обращал внимание на то, что «не вызывает сомнений необходимость включения в Гражданский кодекс СССР авторского права. Между тем последнее будет содержать в себе отсылки не в меньшем количестве, чем право изобретательское. Включение же в Гражданский кодекс СССР норм, регулирующих отношения только по этому виду творческого труда, имеющему, конечно, тоже очень важное значение, но по сравнению с трудом изобретательским относительно меньшее, будет вызывать недоумение [3, с. 10]. Указывая на значимость административно-правовых норм для регулирования изобретательских отношений, А. В. Венедиктов одновременно подчеркивал, что: «в будущем ГК СССР эти нормы должны получить место лишь в качестве норм, устанавливающих плановые и организационные предпосылки возникновения, изменения или прекращения охватываемых кодексом гражданских правоотношений» [4, с. 27–28].

В конечном итоге точка зрения о необходимости включения изобретательского права в содержание ГК возобладали и нашла практическое воплощение в Основах гражданского законодательства Союза и союзных республик 1961 г. и современных кодексах постсоветских стран. Но существенным отличием проектов ГК от современного законодательства является то, что они не претендовали на исчерпывающее правовое регулирование рассматриваемой сферы. Представляется справедливым высказанное А. В. Венедиктовым в отношении авторского и изобретательского права мнение о том, что: «Если бы наличие специального нормативного акта, регулирующего ту или другую область имущественных отношений, исключало возможность и целесообразность включения основных норм о тех же отношениях в будущей ГК СССР, за его пределами оказалась бы едва ли не большая часть гражданско-правовых институтов» [4, с. 27]. Иллюстрацией к этому могут служить статьи проектов ГК, определявшие круг вопросов изобретательского права, подлежащих регулированию постановлениями Правительства Союза ССР.

Регулирование изобретательских отношений гражданскими кодексами не было свойственно зарубежному законодательству, что использовалось в качестве аргумента противниками применения подобного механизма в ГК СССР. Стоит обратить внима-

ние на то, что одним из возражений на подобную критику являлось то, что ранее намерение внести правовое регулирование указанных отношений в ГК высказывалось в проекте Гражданского уложения Российской Империи [3, с. 9]. Включение норм, регулирующих изобретательские отношения в проекты ГК СССР, свидетельствуют об определенной преемственности положений проекта Гражданского уложения Российской Империи, т. е. на существование связи с дореволюционной правовой доктриной.

Заложенная в проектах ГК идея о возможности регулирования отношений, возникающих по поводу результатов интеллектуальной деятельности, как кодексами, так и специальными нормативными актами достойна серьезного внимания. Это связано с тем, что использование механизма исчерпывающей кодификации законодательства об интеллектуальной собственности подвергается обоснованной критике. Показательной в этой связи представляется точка зрения М. А. Рожковой, которая на основании анализа проблем, возникающих в результате применения подобного подхода к кодификации, пришла к выводу, что идея о регламентации отношений в сфере интеллектуальной собственности только в ГК с исключением любых специальных законов на практике «не реализована, да и со всей очевидностью, не может быть реализована» [11, с. 112].

На основании сказанного выше можно сделать вывод, что закрепление норм об интеллектуальной собственности в национальных гражданских кодексах государств евразийского региона является проявлением исторической преемственности. При этом более обоснованным теоретически выглядит использование не механизма исчерпывающей кодификации, а регулирование данных отношений как кодексами, так и специальными нормативными актами.

Список использованных источников

1. Проект Гражданского кодекса Союза ССР. Москва, 1947. 162 с.
2. Генкин Д. М. Содержание и система Гражданского кодекса СССР. *Социалистическая законность*. 1946. № 11–12. С. 30–34.
3. Райгородский Н. А. Проект Гражданского кодекса СССР и изобретательское право. *Социалистическая законность*. 1947. № 7. С. 7–10.
4. Венедиктов А. В. О системе гражданского кодекса СССР. *Советское государство и право*. 1954. № 2. С. 26–40.
5. Цивилистическая концепция интеллектуальной собственности в системе российского права: монография / под общ. ред. М. А. Рожковой. Москва: Статут, 2018. 271 с.

Великий Віктор Миколайович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ УНОРМУВАННЯ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ЗЛОЧИНУ

Високий рівень злочинності обумовлює велику кількість потерпілих від злочину, так у 2020 році офіційно визнано потерпілими від них 234 816 осіб, з них 1 624 загинули [1].

Шкода особі від злочину може бути пов'язана із зазнаним насильством у будь-якій формі, втратою рідних та близьких людей, їх травмуванням, втратою майна та засобів до існування тощо. При цьому наслідками для потерпілого від злочину можуть бути як тимчасові розлади та дезорієнтації, так і довгострокові проблеми адаптації до нормальних умов життя.

Відповідно актуальним є питання мінімізації шкоди потерпілим та надання їм належної і своєчасної допомоги.

В Україні здійснювались неодноразові спроби законодавчо закріпити можливість надання допомоги потерпілим від злочинів (постанова Верховної Ради України від 26.01.93 року №2931-ХІІ «Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю». Верховна Рада безуспішно намагалась розглянути законопроекти щодо створення Фонду потерпілого (Фонду відшкодування шкоди). 28 грудня 2004 року № 1560/2004 Указом Президента України була схвалена «Концепція забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів». У 2005 році було розроблено план заходів щодо реалізації Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, що потерпіли від злочинів, на 2005–2006 роки, яким планувалось підготувати Закон України «Про відшкодування шкоди особам, які потерпіли від злочину», який так і залишивсь нереалізованим [2].

Пізніше народним депутатом України В. Д. Швецем було запропоновано проект Закону України від **27.10.2010 № 7303** «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним

особам, які потерпіли від злочину», та Кабінетом Міністрів України було розроблено проект Закону України від **03.03.2020 № 3149** «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень», які також не були прийняті ВР України [3; 4].

У нормативному плані проблема допомоги потерпілим від злочину знаходить своє відображення в Кримінально-процесуальному Кодексі України, окремих відомчих документах.

Так, Кримінально-процесуальний Кодекс України в п. 10 ст. 56 права потерпілого визначає, що протягом кримінального провадження потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом [5].

Крім того, в ст.127 відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому в п. 3 зазначається, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [5].

Однак, як зазначалось вище, на сьогодні не прийнято відповідний закон, який би визначав порядок надання соціальної, психологічної та матеріальної допомоги потерпілому від злочину, і тому така норма КПК України залишається лише декларативною.

Аналіз згадуваних вище документів свідчить, що основна увага в них приділяється матеріальній допомозі, разом з тим випадають такі аспекти, як інформаційний, соціальний, психологічний тощо.

Усе ж слід зазначити, що в Україні прийнято окремі документи, які визначають деякі норми допомоги потерпілим. Так, у ст. 2. Закону України «Про Національну поліцію України» зазначається одне із завдань поліції: «надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [6].

Для окремих категорій громадян відповідна допомога передбачена Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [7].

Окремі аспекти допомоги потерпілим від злочину унормовуються законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про протидію торгівлі людьми та іншими документами [8; 9].

Можна констатувати, що в Україні проблема надання допомоги потерпілому від злочину висвітлена в наукових дослідженнях та унормована законодавчому рівні недостатньо.

Відповідно, актуальним є розробка як правових, так і інших можливих видів та механізмів її допомоги потерпілим від злочину.

При цьому, конкретизуючи право особи на таку допомогу та її особливості у конкретному випадку, слід враховувати, що поведінка потерпілого від злочину може бути різною, в тому числі провокативною, ризиковою, необачною, шкідливою для свого здоров'я. Потерпілий може відмовлятися від сприяння правоохоронним органам у розкритті злочину. Все це обов'язково повинно прийматись до відома під час визначення необхідності надання допомоги, її видів та обсягів.

Слід чітко визначити умови, за яких потерпілий може бути позбавлений права на допомогу і підтримку. Однозначно, на нашу думку, підставою відмови в такій допомозі має бути факт наявності злочинної дії самої постраждалої особи.

Потребують нормативного визначення суб'єкти, на яких покладається право і обов'язок надавати допомогу і здійснювати заходи з реабілітації потерпілих: види допомоги, які вони можуть надавати, її мінімальні і максимальні обсяги, порядок ліцензування такої діяльності, відповідальність у разі неналежної допомоги або шкоди, завданої в результаті своєї діяльності потерпілим.

Нормативно, на нашу думку, слід розмежувати допомогу на первинну і вторинну:

- первинну – ту, яка має бути надана невідкладно і безпосередньо зразу ж після факту злочинної події тими, хто першими прибуває на місце злочину: правоохоронцями і працівниками екстреної (швидкої) медичної допомоги;

- основну – ту, яка має надаватись потерпілій особі відповідними службами та фахівцями в її подальшій реабілітації.

Слід законодавчо визначитись з видами можливої допомоги, до яких можуть входити:

- медична, соціальна (по відновленню належних соціальних контактів), психологічна, психіатрична, інформаційна тощо;

- освітня – у перенавчанні в разі втрати працездатності та неможливості працювати за старою спеціальністю;

- матеріальна, в тому числі на відшкодування шкоди на поховання померлого внаслідок злочину, на оплату ліків і необхідного обладнання в разі каліцтва тощо;
- допомога сім'ї в разі втрати годувальника;
- медіаторська з примирення сторін.

Окремого розгляду потребує визначення порядку створення та діяльності Фонду надання допомоги потерпілим від злочину та порядок відшкодування шляхом регресу витрат держави на надання такої допомоги. Такий Фонд міг би діяти як за рахунок коштів держбюджету, так і добровільних внесків громадян та організацій.

Мають бути розроблені та нормативно затверджені спеціальні програми, які б включали гнучкі алгоритми, за якими має надаватись первинна та основна ґрунтова допомога потерпілим від злочину.

Слід чітко нормативно визначити межі компетентностей у наданні допомоги офіційних осіб (працівників поліції, психологів, соціальних працівників, медиків) і неформальних хелперів (представників громадських організацій, членів родини, колег тощо).

Враховання наведеного, на нашу думку, дозволило б реалізувати одну з найважливіших функцій соціальної держави: захисну – реалізація якої потребує розробки та функціонування дієвого механізму захисту людини від реальних і потенційних ризиків та їх наслідків, соціальної підтримки громадян України.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора. Статистична інформація за 2020 рік. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 05.10.2021).

2. Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів: Указ Президента України від 28 грудня 2004 року 1560/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560/2004#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

3. Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину: проект Закону України від 27 жовтня 2010 року № 7303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 05.10.2021).

4. Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проект Закону України від 03 березня 2020 року № 3149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 05.10.2021).

5. Кримінально-процесуальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

6. Про Національну поліцію: Закон України від 23 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv/page1-4> (дата звернення: 05.10.2021).

7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 08 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0750-14#398> (дата звернення: 05.10.2021).

8. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 серпня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

9. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 16 жовтня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

Вершок Ирина Леонидовна,

доцент кафедри теорії і історії
держави і права юридического факультета
Белорусского государственного университета

К ВОПРОСУ О МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПРИНЦИПАХ ПОЗНАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

Качество изучения процессов трансформации правовых систем в условиях современных интеграционных процессов в значительной степени обусловлено разработанностью соответствующего понятийно-категориального аппарата. В этой связи необходимо определить содержание и четкие границы термина «национальная правовая система», который в настоящее время получает все более широкое распространение как на уровне фундаментальных правовых исследований, так и в отраслевых юридических науках.

Классические исследования правовых систем обычно осуществлялись с целью уяснения пространственно-временных параметров и факторов правогенеза (точнее – воспроизводства правовой реальности), либо для выявления закономерностей развития и функционирования права в целом посредством построения периодизаций на основе линейной или циклической последовательности, а также проведения сравнительного анализа функциональных особенностей отдельных компонентов правовой системы.

При этом познание правовой системы, хоть и призвано давать характеристику правовой действительности, роли и соотношения результатов правотворчества и правоприменения в ней, но до сих пор часто ограничивается исследованием преимущественно отдельных форм проявления права. К тому же, на фоне широко распространенного разграничения терминов «правовая система»

и «система права» ряд исследователей, наоборот, признают их синонимичность [1, с. 449–450].

В результате становится возможным выявление отличительных признаков выявленных компонентов правовой системы, однако остается нерешенной проблема их динамики, а также взаимодействия, которое, к сожалению, не всегда протекает бесконфликтно. На самом деле каждая правовая система обладает признаками динамичности и пространственно-временной локализации, что порождает необходимость изучения ее трансформации и возникающих пространственных или временных коллизий ряда правовых норм. Например, распространенный взгляд деления права на частное и публичное сводится к выявлению различий между ними, но редко – к определению коллизионных случаев, связанных с необоснованным превышением пространственных пределов юридического вмешательства в сферу частного интереса. Например, на вопрос о том, насколько оправдана персонификация операций с электронными деньгами или допустимо ли осуществление диспозитивного правового регулирования операций с криптовалютами, для разных правовых систем, стремительно трансформирующихся в настоящее время, ответ может быть совершенно разным.

В связи с этим появляется объективная потребность в идентификации правовой системы дополнительным критерием, лексически обозначаемым прилагательным «национальная», и терминологически привязываемым к конкретной нации.

Обратимся к значению и границам термина «национальная правовая система», использование которого представляется в настоящее время крайне актуальным, особенно по сравнению с множественным появлением иных фундаментальных понятий и категорий, часто искусственно надстраиваемых над термином «правовая система» или в дополнение к нему. Например, категории «правовая жизнь» [2, с. 14] или «правовое пространство», «правовая карта мира» в большей степени относятся к абстрагированным мировоззренческим формулировкам, которые крайне сложно верифицировать эмпирически и можно интерпретировать исключительно в узких рамках определенной авторской концепции.

В словарно-справочных источниках русскоязычный термин «нация» означает исторически сложившуюся устойчивую общность людей, образующуюся в процессе формирования общности их территории, экономических связей, литературного языка, особенностей культуры и духовного облика. Таким образом, прилагательное «национальный» обозначает принадлежность к конкретной территории, наличие собственных экономических связей, литературного языка, особенностей культуры и духовного облика.

В свою очередь, значение англоязычного термина «nation» связывается с культурными и языковыми отличиями людей и их подчинением единому правительству [3], либо отождествляется с социальными и политическими структурами [4]. В ином случае национальность предполагает организацию под единым, обычно независимым правительством или территорией; общность обычаев, происхождения, истории и часто языка [5].

Таким образом, в приведенных определениях нации доминирует характеристика общности культуры и духовного развития, схожести происхождения и территории обитания человека, либо единство языка и обычаев общества, либо подчинение единому и независимому правительству.

На основании изложенного, национальная правовая система может характеризоваться как нормативный феномен, индивидуальность которого обусловлена не только исторически обусловленными юридическими и государственными, но и множественными социобиологическими предпосылками.

Во-первых, национальная правовая система может изучаться как естественная среда обитания человека при его адаптации внутри биологической системы. Динамика национальной правовой системы обусловлена географическими, биологическими и природно-климатическими факторами. Во-вторых, национальная правовая система имеет собственную генетически специфическую нормативность по сравнению с другими социальными нормами, это рационально-организованная система с целью упорядочения общественных отношений и интеграции социума. Юридическая нормативность каждой национальной правовой системы имеет специфические признаки, исторически обусловленные формы и результаты правотворчества и правоприменения. В-третьих, национальная правовая система – сфера и результат государственной

деятельности и в том числе, осуществления процесса государственного суверенитета. В-четвертых, национальная правовая система обусловлена динамикой духовного развития общества. В-пятых, национальная правовая система тесно взаимосвязана со специфическими экономическими связями в конкретном обществе.

На основании изложенного, изучение трансформации национальных правовых систем в условия происходящих интеграционных процессов должно предполагать уточнение, к какому уровню изучения относится данная проблема и, соответственно, на каком методологическом базисе оправданно ее изучать.

К перспективным направлениям исследований национальных правовых систем относятся антропологическое, социологическое правовое, юридический позитивизм, аксиология и экономический анализ.

Список использованных источников

1. Нерсесянц В. С. Общая теория государства и права. Москва: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 552 с.
2. Малько А. В., Слободнюк С. Л. Правовая жизнь, правопорядок и правовая реальность: проблемы соотношения. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. 2013. № 1 (90). С. 11–15.
3. Oxford learner's dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата доступа: 16.05.2021).
4. Collins English Dictionary. URL: [Collins English Dictionary \(collinsdictionary.com\)](http://collinsdictionary.com) (дата доступа: 15.05.2021).
5. American Heritage Dictionary. URL: [American Heritage Dictionary Entry: nation \(ahdictionary.com\)](http://ahdictionary.com) (дата доступа: 15.05.2021).

Вишневський Олександр Сергійович,

викладач центру професійної освіти

Білоцерківської філії Академії Державної пенітенціарної служби

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ УХИЛЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

У межах дослідження цієї теми важливо розглянути заходи кримінально-правового характеру, що передбачені за ухилення від відбування покарань кримінальним законодавством зарубіжних країн. Значущість цього питання актуальна і в зарубіжних країнах, оскільки відомо, що якою б ефективною не була кримі-

нальна система та які б умови утримання засуджених не створювалися, все одно більшість з них буде намагатися ухилитися від відбування покарань [1, с. 115].

У законодавстві багатьох зарубіжних країн відсутнє загальне визначення покарання, а лише встановлюється система покарань, які можуть бути призначені за скоєння злочинного діяння. При цьому в англо-саксонському кримінальному праві окремі види покарань (як правило, допоміжного характеру) можуть встановлюватися не в кримінальному законі, а в інших нормативно-правових актах. Тільки у Франції законодавець встановив у кримінальному кодексі вичерпний перелік покарань, що призначаються за злочини, проступки та поліцейські порушення.

Враховуючи досить велику кількість покарань, що застосовуються до засуджених в Англії, відповідальність настає тільки за ухилення від сплати штрафу. Штраф в Англії застосовується в середньому за кожен третій злочин. Несплата штрафу передбачає заміну його на покарання у виді тюремного ув'язнення. Максимальна тривалість тюремного ув'язнення, що застосовується за несплачений штраф, може бути більше 12 місяців. Цікавою є та обставина, що в Англії відсутня відповідальність за втечу з місць позбавлення волі [1, с. 116].

У США штраф також відноситься до числа досить поширених видів покарання як по законодавству, так і практики його застосування. Несплата штрафу за федеральним законодавством тягне за собою його заміну на тюремне ув'язнення до одного року (заміна відбувається з розрахунку 1 несплачений долар дорівнює 1 дню тюремного ув'язнення) або винесення нового вироку, який передбачає максимальну санкцію у вигляді позбавлення волі за те діяння, яке скоїла особа. Така заміна можлива лише в тому випадку, коли судом буде встановлено, що засуджений «не доклав» достатніх зусиль для сплати штрафу (розділ 18 Зводу законів США § 3614, 3615). Приблизно 45 % засуджених до штрафу в майбутньому направляються в тюрму за несплату.

У КК Франції міститься низка норм, які передбачають відповідальність засуджених за ухилення від певних видів покарань.

Так, у ст. 434-30 КК Франції передбачена відповідальність за втечу з тюремного ув'язнення у виді трьох років тюремного ув'язнення та штрафу в розмірі 300 000 франків. Якщо втеча була скоєна

з погрозою застосування зброї, вибухівки, легкозаймистих або токсичних речовин, а також організованою групою, то така особа засуджується до 7 років тюремного ув'язнення і штрафом 700 000 франків. Якщо вказані погрози були застосовані, то покарання збільшується до 10 років ув'язнення та штрафу – 1 000 000 франків.

У ст. 131-25 КК Франції встановлено, що за невиконання штрафо-днів настає відповідальність у виді тримання під вартою на половину невідпрацьованих днів [2, с. 148].

У разі ухилення засуджених від сплати штрафу він може бути замінений триманням під вартою з розрахунку: 5 днів – при сумі боргу від 1 000 до 3 000 франків, 10 днів – від 3 000 франків.

Параграфом 121 КК ФРН передбачається відповідальність засуджених у випадку, якщо вони збираються разом і, озброївшись, організують, застосовують насилля, втечу. Такі діяння караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років. Частина 3 цієї статті регламентує, що в особливо тяжких випадках (з вогнепальною зброєю, іншим видом зброї), масових безладах засуджених застосовується покарання у виді позбавлення волі від 6 місяців до 10 років.

Кримінальний кодекс Іспанії у ст. 32 передбачає три види покарання: позбавлення волі, позбавлення певних прав і штраф. У статті 35 вказаного Кодексу позбавлення волі поділяється на тюремне ув'язнення, арешт на вихідні дні та особисту відповідальність за несплату штрафу як міра покарання за ухилення від сплати штрафу. Згідно зі ст. 37 арешт застосовується на вихідні дні від 36 годин (які прирівнюються до 2 днів) до 24 днів. За ст. 88 позбавлення волі на строк до 1 року може бути замінено на арешт у вихідні дні або штрафом. Тиждень позбавлення волі прирівнюється до 2 днів арешту, 1 день позбавлення волі – дводенній заробітній платі [2, с. 149].

Таким чином, можемо зробити висновок, що покарання, не пов'язані з позбавленням волі, в країнах Європи дуже відрізняються порівняно з кримінально-виконавчою системою України. Важливо зазначити, що такий вид покарання, як обмеження волі, взагалі відсутній у країнах Європи. Його роль повною мірою беруть на себе виправні роботи та обов'язковий пробаційний нагляд. На сьогодні таку систему запропоновано впровадити і в Україні.

Список використаних джерел

1. Крилова Н. Е., Серебрянникова А. В. Кримінальне право зарубіжних країн. Харків: Право, 2018. 453 с.

2. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія. Харків: Право, 2014. 512 с.

Гаврильців Марія Теодорівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ;

Лук'янова Галина Юрївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної
освіти Національного університету «Львівська політехніка»

УНІВЕРСАЛІЗАЦІЯ ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У час розбудови України як демократичної, правової держави відбувається реформування правової системи. Тому проблема праворозуміння має не тільки значну пізнавальну і теоретичну цінність, а й практичну, адже надзвичайно важливо законодавцеві у правотворчій діяльності враховувати домінування у суспільстві оптимальних типів праворозуміння. Усвідомлення того, що право може виражатися у різних формах буття, дозволить краще зрозуміти правову матерію, спрогнозувати її розвиток у майбутньому і уникнути помилок у правотворчій і правозастосовній діяльності.

Поступовий розвиток права, процес ускладнення правової системи неодмінно призводить до певних теоретичних узагальнень знань про право.

Серед основних тенденцій розвитку сучасного вітчизняного праворозуміння слід виділяти: по-перше, інтегративність, як намагання синтезувати найбільш значущі моменти конкуруючих теорій права чи об'єднати методології декількох класичних теорій права для вивчення всіх аспектів багатогранного феномена права; по-друге, універсальність, що виявляється в тому, що теорія права повинна не просто фіксувати наявні юридичні норми, а й пояснити особливості їх реалізації на практиці, в тому числі, крізь призму їх сприйняття окремими індивідами. Інтеграція класичних теорій праворозуміння в цілісній правовій концепції по-

винна створити передумови для формування більш концентрованого, всеосяжного визначення права. Оскільки спроби науковців просто пояснити природу права приречені, тому перспективним видається шлях до плюралізму інтегральності – такого інтегративного праворозуміння, яке поєднає, синтезує плюральні підходи до пізнання права. Цього можна досягти на основі такої концепції праворозуміння, яка полягає в поєднанні і взаємодоповненні ідей метафізики, позитивізму та аксіології. Ці наукові методи дадуть можливість найповніше осягнути багатогранне соціальне явище, що відображається поняттям права.

Процес осмислення феноменальних особливостей права як соціально-культурного явища триває та обумовлюється станом та специфікою еволюції сучасних соціальних систем. У вітчизняному правознавстві така світоглядна еволюція відбувається у зв'язку зі зміною усталених уявлень про джерела права, про законмірності його формування та існування. Вагомим імпульсом оновлення праворозуміння стає дедалі зростаюча взаємодія національного правопорядку і правопорядку Європейського Союзу.

Як окремий напрям наукових досліджень у теорії права виділено з'ясування місця і ролі праворозуміння у структурі правової системи. Причому однозначних позицій з цього приводу немає. Можна виокремити декілька груп компонентів у структурі правової системи. До окремої групи слід віднести праворозуміння, правові погляди, правосвідомість, правову культуру, правові теорії, концепції, правовий нігілізм, правотворчість, правовий масив, правозастосування. Власне право або позитивне право, юридична практика, правова ідеологія є компонентами правової системи. А правова ідеологія як компонент правової системи в його інтерпретації охоплює й праворозуміння.

Праворозуміння як елемент правової системи посідає специфічне місце у структурі правової системи. Як видається, воно має важливе значення як самостійний компонент у структурі правової системи, оскільки не тільки становлення, а й функціонування, а також динаміка розвитку правової системи багато в чому визначаються домінуючим праворозумінням, яке формується в межах різних культурно-правових традицій. Між праворозумінням і правовою системою існує діалектичне співвідношення. Праворозуміння – саме той критерій, який відображає реальну роль права

у житті суспільства. Зміст праворозуміння втілює його самобутнє існування або його функціональну залежність від інших чинників соціального життя суспільства.

Слід мати на увазі, що кожен компонент правової системи посідає власне самостійне місце в її структурі, має різне призначення і відіграє рівну роль в її функціонуванні. Проте центральним елементом у цій структурі є право, розуміння якого багато в чому визначає характеристику і специфіку всіх без винятку компонентів, які входять до цієї системи. Для цього контексту слушною є думка П. Рабіновича, який пропонує категорію праворозуміння визначати як це відображення в людській свідомості за посередництвом поняття «право» (чи будь-яким іншим однозначним з ним словом або символом) того явища, яке оцінюється як корисне для задоволення потреб існування й розвитку певного суб'єкта або ж безпосередньо цих потреб. Інакше кажучи, це роз'яснення (інтерпретація) того, які саме зі згаданих вище явищ відображаються поняттями, позначеними словом «право» [1, с. 4].

Глобалізація впливає на зовнішній вираз права і на характер відносин, що існують як між різними правовими системами, так і між правовими сім'ями. Беззаперечним є те, що глобалізація водночас позначається і на внутрішніх процесах, що відбуваються у праві:

– по-перше, внаслідок глобалізації змінюється сутність права як феномена, що дедалі активніше виявляється на його функції як регулятора суспільних відносин не тільки на національному, а й на наддержавному, глобальному рівні, тобто на рівні відносин транснаціональних корпорацій, міжнародних банків, міждержавних об'єднань та великої кількості різноманітних неурядових організацій;

– по-друге, глобалізація здійснює значний вплив не лише на сутність права, а й на його зміст, інституційну та функціональну роль, на цілі та завдання, що стоять перед ним, та на його призначення. Національний компонент у внутрішньодержавному праві поступово витісняється глобальною складовою. Своєю чергою національні правові стандарти по мірі розвитку інтеграційних процесів послідовно витісняються наддержавними, глобальними стандартами;

– по-третє, процес глобалізації чинить вплив на джерела права. Цей вплив здійснюється на всіх рівнях – на глобальному,

регіональному та внутрішньодержавному (національному). На перших двох рівнях еволюція джерел права у процесі розвитку суспільства і держави безпосередньо пов'язана в основному з правотворчою діяльністю наддержавних та міждержавних інститутів, а на національному рівні, як і раніше, – здебільшого з правотворчою активністю держави;

– по-четверте, глобалізація активно впливає на процес правотворчої, правоохоронної діяльності та практики правозастосування [2, с. 268–275].

У сучасному світі процес глобалізації супроводжується функціональними та інституційними змінами в політичній, економічній, правовій та інших сферах життя суспільства. В умовах глобальних суспільних трансформацій держави покликані виконувати нові функції: оборона країни від зовнішньої агресії; налагодження політичних, економічних, військових та культурних зв'язків з іншими країнами; боротьба з міжнародним тероризмом, міжнародною організованою злочинністю та нелегальною міграцією; участь у міжнародних заходах з охорони довкілля та діяльності з нерозповсюдження зброї масового ураження; виконання зовнішньоінформаційної функції тощо. Також глобалізація чинить відчутний вплив на виникнення, трансформацію, зміни та модернізацію інституцій політичних, економічних, правових та інших відносин, у сфері правотворчості, правозастосування та правоохорони (наприклад, ООН, ЄС, МВФ, міжнародні банки та суди, транснаціональні корпорації, Інтерпол тощо).

Сучасність характеризується процесами формування та функціонування принципово нової системи відносин між країнами та народами на підставі взаємозв'язків і взаємозалежності у всіх без винятку сферах життєдіяльності суспільства. Тісний розвиток відносин і співробітництва держав у різних сферах, подальша їх міжнародна інтеграція ставить перед науковцями завдання поглибленого дослідження проблем уніфікації, зближення (апроксимації), гармонізації правових систем різних країн світу у напрямі тяжіння до одного цілого. Ця обставина актуалізує потребу осучаснення праворозуміння, з'ясування сутності й універсальності феномена права XXI ст. Посилення процесів глобалізації у сучасному світі та перспективи побудови гуманістичної, ліберально-

демократичної цивілізації відіграли роль суттєвих стимулів інтеграційних пошуків, спрямованих на знаходження точок теоретичного та практичного порозуміння, внаслідок чого досягаються можливості, так би мовити «примирення», в категоричному опануванні шкіл позитивістських і природно-правових концепцій сучасного правознавства [3, с. 157].

Європейська правова інтеграція відбувається на основі конвергенції романо-германської та англосаксонської правових систем. Одним із ключових факторів, що сприяє такому зближенню, є тісний зв'язок і взаємодія між державами-носіями різних правових систем у складі ЄС. Правова конвергенція являє собою процес постійного формування толерантності та подібності правових систем.

Процеси європеїзації правової сфери західних країн породжують поступове витіснення з правового поля ЄС національного права та його джерел, створення нового європейського правопорядку, що вимагає прийняття нових законодавчих актів та уніфікації правових форм. Адже будь-який інтеграційний процес обов'язково супроводжується системою правил, необхідних для формулювання цілей і його організації. Процес інтеграції між правовими системами також регулюється об'єктивно необхідним у сучасному суспільстві комплексом юридичних норм. Загалом світові інтеграційні процеси неодмінно супроводжуються правовою інтеграцією, яку можна вважати процесом формування нової, всесвітньої системи норм, що організують та забезпечують глобальну міждержавну взаємодію і взаємопроникнення у різні сфери життя сучасного суспільства та держави.

Таким чином, глобалізація на сьогодні є однією з основних тенденцій світового розвитку, що обумовлює трансформацію правових систем. Правова глобалізація створює передумови для загальної глобалізації. Саме єдність права є тією основою, без якої неможлива сама глобалізація. Питання історичного розвитку процесу глобалізації права перебуває у нерозривному зв'язку з модернізацією суспільних відносин, який почався з самого початку зародження людства і виникнення перших суспільних відносин. В умовах наростання глобалізаційних процесів сучасне право зазнає нових еволюційних трансформацій, що, безперечно, відкривають значні перспективи його розвитку. Йдеться насамперед про універсалізацію та уніфікацію сприйняття цього феномена, про істотне

розширення змістовного його наповнення, що звичайно позначається на осучасненні й інтелектуалізації праворозуміння.

У цьому сенсі маємо підстави вважати, що універсалізація праворозуміння знаходить свій вияв у намаганні виробити загальний, всеохопний підхід до права. Під уніфікацією необхідно розуміти процес впровадження у правові системи різних країн світу однакових правових норм та інститутів. При цьому основними засобами уніфікації є міжнародні договори та угоди, в яких формулюються юридичні норми. Ці норми обов'язково повинні бути втілені (імplementовані) в законодавство, а отже, й у правову систему держави, адже саме така умова ставиться стороною такого договору, до якого вона приєднується шляхом його ратифікації вищим законодавчим органом.

Список використаних джерел

1. Рабінович П. М. Сутність праворозуміння. *Право України*. 2007. № 9. С. 3–6.
2. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации: монография. Москва: Проспект, 2009. 400 с.
3. Лук'янова Г. Ю. Комплементаризм праворозуміння: актуальні науковачі аспекти: монографія. Львів: ПП Сорока, 2014. 214 с.

Гулак Олена Василівна,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права

Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Коваль Роман Миколайович,

студент юридичного факультету

Національного університету біоресурсів і природокористування України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЇ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПОРІВ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Забезпечення ефективних механізмів захисту порушених прав – важлива підвалина правової системи та суспільного добробуту. Зокрема, це стосується і судового захисту порушених прав у сфері екології. Питання забезпечення екологічної безпеки нині отримали особливої актуальності та важливості. Зважаючи на транскордонний, загальносвітовий характер досліджуваного питання, найбільш важливі рішення, що приймаються в розрізі зазначеної проблематики, узгоджуються переважно на високому

міждержавному рівні та мають міжнародне нормативне закріплення на рівні угод, конвенцій, стандартів тощо, до яких долучена і наша держава [1]. Враховуючи нагальну актуальність природоохоронної та природовідтворювальної діяльності, напрацювання великої кількості актів матеріального та процесуального права, взяття Україною на себе зобов'язань за міжнародними договорами, виникає необхідність встановлення чітких законодавчих вказівок на порядок визначення юрисдикції спорів, предметами яких виступають об'єкти екологічного права [2, с. 56].

Категорія юрисдикції є доволі розвиненою в доктрині права, і зокрема чітко закріплена в кожному законодавчому акті, що регулює окремий вид процесуального права. Проте, виходячи з поширення екологічних правопорушень у Кримінальному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, деяких інших законодавчих актах, відсутнє уніфіковане поняття підсудності розгляду справ щодо правопорушень у сфері екології. Тому це приводить до напрацювання численної судової практики, яка здійснює трактування підсудності, що виникає під час розгляду таких правопорушень, та особливостей розмежування таких [3].

Акцентуючи увагу на проблемних моментах, варто зазначити особливість здійснення впливу насамперед нормами конституційного права на безпечне довкілля, зокрема шляхом захисту порушеного такого права через представників громадськості. Положення щодо такого захисту передбачене Орхуською Конвенцією 1998 року, яка стала частиною національного законодавства шляхом її ратифікації Верховною Радою України в 1999 році та прийняття відповідного Закону України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля». Прикладом є постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № 910/8122/17 (провадження № 12-186гс18) за позовом міжнародної благодійної організації щодо заборони діяльності дельфінарію, обумовлюючи це порушеннями умов утримання тварин. Зокрема, було встановлено, що суди першої та другої інстанції господарських судів хибно прийняли справу до розгляду, оскільки, попри суб'єктний склад спору, зміст спору стосується порушення норм екологічного та конституційного права, що встановлюють гарантії виключного

права Українського народу на природні ресурси, а також похідним від нього правом кожного на здійснення загального та спеціального використання природних ресурсів (пункт г частини першої статті 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Такі положення закріплені в низці нормативно-правових актів: законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про Червону книгу України». Враховуючи такі особливості, суд визначив публічно-правовий характер спору, і пов'язуючи вимогу про заборону чи припинення діяльності дельфінарію, зазначив про необхідність розгляду цієї справи судами адміністративної юрисдикції.

Важливим елементом є також питання встановлення характеру правовідносин, зокрема в спорах, що виникають між фізичними чи юридичними особами та суб'єктом владних повноважень. До прикладу, в постанові Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2018 року у справі № 910/5640/18 (провадження № 12-220гс18) за позовом ТОВ Агрофірма «Злагода» до ТОВ «Оратівагроінвест» та Держрибагентства щодо скасування незаконного режиму користування водним об'єктом. З фабули справи виходить, що два суб'єкти господарювання володіли єдиним водним об'єктом на двох різних підставах, а саме: на підставі договору відповідно до Закону України «Про аквакультуру» та на підставі оспорюваного режиму рибогосподарської експлуатації, виданого відповідно до норм Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» та встановленого Держрибагентством України. Першою та апеляційною ланкою господарських судів, до яких був звернена заява, було відмовлено у відкритті провадження, з причини необхідності віднесення такого спору до розгляду в порядку адміністративного судочинства. Проте Велика Палата Верховного Суду встановила, що хибним є віднесення всіх спорів, стороною яких є суб'єкт владних повноважень, до розгляду судів адміністративної юрисдикції, натомість, більш важливим чинником є характер відносин, що виник у ході спору. Була обґрунтована позиція, що предметом такого спору виступає порушення прав позивача, що на законній підставі (договір оренди) їх реалізує, шляхом перешкоджання з боку іншої особи, яка має засвідчені оспорювані права на такий об'єкт. Враховуючи такий аргумент,

спір набуває приватно-правового характеру і не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, а може бути розглянутий виключно в порядку господарської юрисдикції.

Важливою виступає також практика щодо розгляду спорів про визнання незаконними рішення органу місцевого самоврядування про передачу земельних ділянок у власність чи оренду. Щодо встановлення судової юрисдикції, до якої відноситься розгляд таких спорів, то Верховний Суд у своїх висновках дійшов до наступного: оспорування законності набуття особою земельної ділянки, щодо режиму якої існують питання, а також правомірності надання інакшій особі дозвільного документа на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки має вирішуватися в порядку цивільної або господарської юрисдикції, оскільки в цьому випадку має місце спір про цивільне право, та щодо його судового захисту. Ключовим в таких спорах є те, що дії місцевої ради формалізуються у видачі індивідуального, а не нормативного акта, що одразу виключає можливість розгляду спору щодо такого акта в порядку адміністративного судочинства. Така позиція висвітлена в постанові Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду від 13.06.2018 у справі № 554/4857/16-а та підтверджена в подальших постановях Великої Палати Верховного Суду (у справі від 21.11.2018 № 409/5363/12; від 10.04.2019 у справі № 161/13749/15-ц).

Разом з тим актуальним є питання і широкого інформування громадськості щодо можливої юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Так, у статті «Щодо питання інформування громадськості про адміністративну відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки в лісах України» автором акцентовано увагу на важливості коректності та широкого поширення такої інформації з наведенням прикладів частого нехтування цим питанням уповноваженими органами публічної влади. Разом з тим заклик до населення оберігати природу та не вчиняти дій, які можуть призвести до негативного впливу на довкілля у цілому з наведенням мізерних сум штрафу за можливе правопорушення навряд чи приведе до дієвої оптимізації у цій сфері та зменшення кількості відповідного роду деліктів [4].

Загалом, враховуючи наявність суттєвих недоліків у правозастосовчій діяльності, різноманітності нормативних актів, що регулюють ту чи іншу частину законодавства, що стосується довкілля та природних ресурсів та гостру потребу в судовій практиці, що яскраво компенсує недоліки процесуального права, актуальними видаються численні пропозиції науковців щодо напрацювання ланки спеціалізованих екологічних судів [5, с. 21].

Таким чином, у цьому дослідженні доведено критичну значущість судової практики щодо встановлення юрисдикції розгляду справ у сфері екології та висвітлено різноманіття можливих проблемних аспектів, з якими стикаються як сторони спору, так і суди щодо цього питання. Загалом можемо дійти висновку, що під час розгляду спорів щодо порушень у сфері екології, вирішальним показником віднесення до тієї чи іншої юрисдикції виступає саме характер спору, і лише після цього – суб'єктний склад та предмет спору.

Список використаних джерел

1. Гулак О. В. Щодо питання інформування громадськості про адміністративну відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки в лісах України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Право». 2015. № 232. С. 107–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2015_232_19 (дата звернення: 05.10.2021).
2. Краснова Ю. А. Проблеми забезпечення права на екологічну безпеку в національних судах України та шляхи їх вирішення. *Судовий захист природного довкілля та екологічних прав*: збірник матеріалів (м. Київ, 7 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 55–61.
3. Забуранна А. О. Деякі правові аспекти у разі визначення підсудності земельних спорів. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 179–184.
4. Gulac O., Goshovska V., Goshovskyi V., Dubchak L. New Approaches to Providing of Environmental Management in Ukraine on the Way to Euro Integration. *European Journal of Sustainable Development*. Volume 8. № 2. P. 45–56. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/793/788> (дата звернення: 05.10.2021).
5. Єрмоленко В. М. Питання екологічного судочинства в Україні. *Об'єкти екологічного і суміжних галузей права: теоретичні та практичні аспекти в умовах сталого розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 29 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 20–23.

Денисенко Катерина Вікторівна,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби;

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У статті 43 Конституції України проголошено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом [1].

Закріплення та ефективна реалізація конституційного права на працю є надважливим напрямом на шляху до побудови правової, демократичної та соціальної держави. Водночас, попри значний цивілізаційний поступ, імплементацію міжнародних стандартів у національне трудове законодавство, державного контролю за додержанням законодавства про працю тощо, випадки порушення трудових прав залишаються загальнопоширеними.

Зокрема, в сучасних умовах неабияку актуальність отримала проблематика реалізації конституційного права на працю в місцях несвободи засудженими до позбавлення та обмеження волі.

Аналіз щорічних доповідей Уповноваженого Верховної ради з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні останніх років свідчить про численні порушення прав засуджених та в'язнів, зокрема щодо належного забезпечення конституційного права на працю.

У звіті за 2017 рік зазначено, що моніторами неодноразово фіксувалися випадки, коли праця засуджених не відображалася у табелях обліку відпрацьованого робочого часу, хоча самі засуджені повідомляли про те, що виконують (та навіть перевиконують) денну норму робочого часу. Як наслідок, особи недоотримують заробітну платню. При цьому робота таких осіб у вихідні, святкові дні та зі шкідливими умовами праці не компенсується. Зазначені порушення мали місце у Білоцерківській виправній колонії (№ 35), Житомирській установі виконання покарань (№ 8), Вознесенській виправній колонії (№ 72), Жовтководській виправній колонії (№ 26), Диканівській виправній колонії (№ 12), Роменській виправній колонії (№ 56), Хмельницькому слідчому ізоляторі [2, с. 230].

У звіті за 2018 рік зазначено, що в межах моніторингу установ виконання покарань було виявлено порушення права засуджених на працю та гідну її оплату, необґрунтоване здійснення відрахувань із заробітку або іншого доходу засуджених до позбавлення волі; зловживання адміністрацією установ виконання покарань та слідчих ізоляторів заходами дисциплінарного впливу, порушення законодавства при накладенні дисциплінарних стягнень [3, с. 95].

Під час візиту до «Менської виправної колонії (№ 91)» у 2019 році в рамках реалізації національного превентивного механізму у бесідах з членами моніторингового візиту засуджені скаржилися на низьку заробітну плату особам, які працюють на виробництві установи. Під час візиту виявлені факти праці засуджених у шкідливих для здоров'я умовах без належного оформлення трудових договорів [4], що є порушенням статті 43 Конституції України та національного трудового законодавства.

Аналогічну ситуацію щодо порушення трудових прав у Менській виправній колонії було виявлено і в 2020 році: засуджені працюють без укладення відповідних договорів і угод, неналежним чином проводиться облік робочого часу, не здійснюється оплата праці [5]. Зазначимо, що не укладення трудового договору чи цивільно-правової угоди призводить до ігнорування законодавчо встановлених вимог щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на користь засудженого, як наслідок – цей період не буде зараховано до страхового стажу, наявність якого є однією з умов призначення

пенсій та низки інших соціальних виплат, що в свою чергу негативно сприятиме виправленню, ресоціалізації та адаптації осіб після відбування покарання.

На практиці є загальнопоширеними випадки, за яких здійснюється оформлення засуджених на умовах строкового трудового договору на 0,25 та 0,5 ставки та використовуючи їх становище, зазначених осіб залучають до роботи на повний робочий день, що прямо суперечить укладеному ними строковому трудовому договору, а й подекуди до праці засудженні залучаються і у вихідні дні та нічний час, хоча заробітну плату отримують лише за ту ставку, яка зазначена у трудовому договорі.

Попри зазначене, й виникають питання і під час розслідування та фіксування травматизму чи каліцтва на виробництвах та підприємствах установ виконання покарань.

Зважаючи на викладене вище, очевидним є те, що існують численні проблеми щодо реалізації конституційного права на працю засудженими та ув'язненими. Реалії сьогодення доводять, що недостатньо закріпити право на працю на конституційному рівні. Закритість національної пенітенціарної системи від громадськості призводить до масових зловживань роботодавців в особі начальників установ виконання покарань щодо реалізації вищезазначеного права щодо засуджених.

Список використаних джерел

1. Конституція України: станом на 4 трав. 2017 р.: відповідає офіц. тексту. Київ: Алерта, 2017. 80 с.

2. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2017 рік. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2018-1.pdf> (дата звернення: 01.10.2021).

3. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2018 рік. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2019%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Report-2019%20(6).pdf) (дата звернення: 01.10.2021).

4. У Менській виправній колонії в Чернігівській області виявлено порушення прав засуджених. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr-umensk%D1%96j-vipravn%D1%96j-kolon%D1%96%D1%97-v-chern%D1%96g%D1%96vsk%D1%96j-oblast%D1%96-viyavleno-porushennya-prav-zasudzhenix/> (дата звернення: 01.10.2021).

5. Результати моніторингового візиту до Менської виправної колонії на Чернігівщині. URL: <https://notorture.org.ua/2020/10/31/rezultati-monitoringovogo-visitu-do-menskoj-vipravnoj-kolonii-na-chernigivshhini/> (дата звернення: 01.10.2021).

Долинська Марія Степанівна,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ДО ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА У ФРАНЦУЗЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ

Необхідним елементом щодо правового та «справедливого» поділу майна спадкодавця поміж його спадкоємцями, на нашу думку, є охоронення всього майна, в тому числі як рухомого, так і нерухомого, що належало померлому.

Вищевказаному сприяє, перш за все, проведення опису всього належного спадкодавцю майна, а також його збереження до передачі належним законним спадкоємцям покійного.

Зародження правил щодо охорони майна спадкодавця до моменту передачі його належним спадкоємцям у різних державах відбувалося різними шляхами, в тому числі судовими органами та/або в адміністративному порядку.

Варто вказати на існування практики щодо ведення спадкових справ церковними судами. Вищевказані суди зобов'язані були встановити також розмір спадкової маси, зокрема, всіх наявних предметів та об'єктів (особливо нерухомого, а також вартісного рухомого майна), належних спадкодавцю.

Зауважуємо, що не менш важливим, для правильності поділу майна померлого між його спадкоємцями виступає факт збереження майна спадкодавця від часу його смерті аж до передачі його спадкоємцям померлого.

Характеризуючи правові норми Франції, вбачається, що у давні часи вищевказаному питанню було присвячено чимало норм, які в подальшому знайшли своє відображення у прийнятому у 1804 році Цивільному кодексі Франції, який увібрав у себе більше 14 000 різноманітних нормативно-правових та законодавчих актів [1, с. 4].

На нашу думку, важливе значення для законодавчого регулювання провадження нотаріального процесу щодо вчинення окремих видів нотаріальних дій становить книга Третя Кодексу Наполеона (найбільша за обсягом) – «Про різні способи, якими надається власність», до складу якої входять статті 711–2283 [2, с. 193; 3, с. 87].

У вищевказаному законодавчому акті також було врегульовано порядок переходу майна від спадкодавців до його спадкоємців (у першу чергу до сім'ї та родини), яке відбувається і надалі у Франції згідно із Кодексом Наполеона.

Серед вищевказаних норм у документі окреме місце посідають правила щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна спадкодавця.

При цьому зауважуємо, що норми, присвячені порядку опису спадкового майна, згодом зазнали певних змін та редагування (в тому числі у Кодексі Наполеона), хоча вони діють до тепер та ними користуються як французькі нотаріуси під час оформлення спадщини, а також і судді під час вирішення спорів щодо поділу майна спадкодавця.

Із аналізу норм французького Цивільного кодексу вбачається законодавче визначення поняття «inventaire» – проведення опису майна.

Тобто відбувається так звана «інвентаризація» або перерахунок усього майна, яке у цьому випадку належало спадкодавцю, та проводиться у визначеному законодавцем порядку за допомогою складання певного протоколу.

У вищевказаному протоколі повинно бути відображено:

- перелік майнових об'єктів, що належали спадкодавцю;
- коротка характеристика майнових об'єктів, що належали померлому;
- вартість вищевказаних майнових об'єктів, що належали спадкодавцю [1, с. 749].

Як позитивне варто зазначити, що у титулі I під назвою «Про спадкування» Книги Третьої Цивільного кодексу Франції, під назвою «Про різні способи набуття права власності», містяться норми, що регулюють питання щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна, в тому числі щодо порядку проведення опису майна померлого спадкодавця.

Безпосередньо питання щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна врегульовано у главі «Про умови опису спадщини, його наслідки та про обов'язки спадкоємця, який прийняв спадщину», до складу якої входять статті 793-810 законодавчого акта.

З аналізу Кодексу Наполеона вбачається, що нормами, які повністю або опосередковано регулюють порядок вжиття заходів

щодо охорони спадкового майна спадкодавця, слід вважати норми статей 793 та 794, 795 та 796, а також статті 801 вищевказаного законодавчого акта.

Норми статті 793 вищевказаного Кодексу надають право спадкоємцю прийняти рішення щодо права спадкування або відмови від спадкування майна спадкодавця лише за умови складення відповідного опису майна померлого.

Варто наголосити на тому, що у вищевказаній статті 793 Цивільного кодексу Франції також встановлено, що прийняття спадщини в такому випадку повинно «супроводжуватися» поданням відповідно складеного акта опису майна, який, у свою чергу, повинен бути належним чином оформленим відповідно до процесуального законодавства держави.

Заслужує на увагу думка науковців про те, що дотичними до порядку проведення опису майна є норми статей попереднього Цивільного процесуального кодексу Франції, в тому числі ті, які знаходяться в: титулі восьмому Книги другої, а також титулі четвертому Книги другої (у частині другій) законодавчого акта [1, с. 297].

При цьому зауважуємо, що термін, протягом якого повинно бути проведено опис майна, врегульовано статтею 795 Кодексу Наполеона, а саме: протягом трьох місяців з дня відкриття спадщини, тобто від дня смерті спадкодавця.

Крім того, законодавцем надається спадкоємцю додатковий термін для вирішення ним спадкоємцем щодо прийняття чи відмови від прийняття спадщини померлого – протягом 40 днів, який вираховується від дати проведення опису майна (якщо він був проведений до збігу вищевказаного строку – 3 місяців) або від часу закінчення 3 місяців з дня смерті спадкодавця.

Варто наголосити на важливості норм статті 796 Французького цивільного кодексу, якими врегульовано питання щодо збереження окремих двох груп предметів, які були виявленими під час складання протоколу опису майна померлого спадкодавця.

Так, законодавець до першої групи відносить предмети, які можуть прийти в не придатний стан, а до другої групи – предмети, зберігання яких приведе спадкоємця до понесення великих затрат.

У такому випадку законодавець надає право спадкоємцю звернутися до суду за отриманням відповідного дозволу на продаж вищеперерахованого спадкового майна. При цьому зауважено,

якщо спадкоємець хоча і звернеться за цим дозволом до суду, то це автоматично не підтверджує того, що такий спадкоємець прийняв спадщину після смерті спадкодавця.

Правила щодо продажу вищевказаного описаного спадкового майна врегульовано у частині другій статті 796 Кодексу Наполеона. Продаж повинний відбуватися із дотриманням норм французького процесуального цивільного законодавства. Зокрема, продаж має бути лише публічним, а до проведення продажу має бути розміщено «спадкоємцем» повідомлення про майбутній продаж спадкового майна із застосуванням як «публікацій», так і «афіш» [1, с. 297].

Як вказують науковці, акт опису майна, належного спадкодавцю, як правило, складали нотаріуси, в який включали до нього всі «активи та пасиви» спадкування [1, с. 775].

У протоколі акта опису майна, яке належало спадкодавцю, як правило, зазначалися дата та місце складання, мета складання (в цьому випадку підготовка матеріалів для оформлення спадщини), особа, яка складає такий акт опису (в тому числі, нотаріус), особи, які беруть участь під час складання, а також характеристика предметів, а також активів та пасивів, належних померлому.

Згідно зі статтею 1031 Кодексу Наполеона у випадку, коли спадкодавцем за життя було складено заповіт із призначенням виконавця, то тоді багато організаційних питань щодо проведення опису майна покійного повинен взяти на себе виконавець волі померлого. Зокрема, останній повинен вжити певні заходи як щодо проведення опису майна спадкодавця, так і щодо запрошення до складання такого протоколу опису майна, передбачуваного спадкоємця.

Таким чином, узагальнюючи норми щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна за Цивільним кодексом Франції 1804 року, можна дійти висновку, що вони, у переважній більшості, були рецепійовані законодавством інших європейських держав та продовжують своє «існування».

Зокрема, державні та приватні нотаріуси незалежної України в разі вжиття заходів до охорони спадкового майна керуються нормами чинного законодавства, серед яких провідне місце належить Закону України «Про нотаріат» [4]. У вказаному законодавчому акті віднаходимо у розділі третьому окрему главу 6 під

назвою «Вжиття заходів до охорони спадкового майна», яка певною мірою запозичила відповідні норми Кодексу Наполеона.

Список використаних джерел

1. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с франц. В. Захватаев; предисловие: А. Довгерт, В. Захватаев; отв. ред. А. Довгерт. Киев: Истина, 2006. Приложение 1–4. 1008 с.
2. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛьвДУВС. 2015. 988 с.
3. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.01. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 465 с.
4. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1994 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

Завгородня Юлія Степанівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ТА ФУНДАМЕНТАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ ТА ЛЮДСЬКИХ ПРАВ

У межах вітчизняної правничої науки майже не висвітленим є співвідношення прав дитини та людських прав. На усунення цієї прогалини і спрямована ця робота. При цьому ми акцентуємо увагу на окремих ознаках людських прав – універсальності та фундаментальності.

1. Універсальність. Проводячи зіставлення досліджуваних категорій за цією ознакою, слід вказати, що ми цілком підтримуємо позицію А. Кучука щодо властивості людським правам універсальності, однак, при цьому їм іманентний регіональний зміст [1, с. 234–62]. На цьому наголошував і відомий зарубіжний дослідник людських прав Д. Донеллі. На його думку, концепція культурного релятивізму є тим фактом, що важко заперечити, виходячи з того, що моральним нормам та соціальним інститутам властива культурна та історична мінливість. Однак, якщо людськими правами розуміти ті можливості, що належать особі тільки через те, що вона є людиною, то вони повинні бути універсальними [2, с. 400–419].

Типовим прикладом, що підтверджує цю тезу, є приклад права на достатній життєвий рівень. Зрозуміло, що в межах, наприклад, України та Федеративної Республіки Німеччини «достатній рівень» буде різним, однак, і в тій, і в іншій державі він буде.

Такий стан, на нашу думку, пов'язаний з природою права і людських прав. На сьогодні в межах західної традиції права їх підґрунтям визначаються людська гідність, справедливість, а їх зміст є різним у межах різних соціальних утворень. Цілком слушно А. Кучук зазначає, що «однак у межах різних культур (цивілізацій) укладається різний зміст у вказані поняття. Черговий раз згадаємо ставлення європейців і українців до умов відбування покарання у місцях позбавлення волі Норвегії А. Брейвіка. Тому гідність і справедливість навіть у межах Європи розуміється по-різному» [3, с. 128].

Щодо прав дитини, то у цьому аспекті варто зазначити наступне. Наявність різних міжнародних договорів, предметом регулювання яких є саме права дитини, є свідченням того, що досліджуваному явищу властивий міжнародний характер (як регіональний, так і універсальний), набуття ним універсальності.

В означеному контексті варто згадати прийняту Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 року Конвенцію про права дитини. Цей міжнародний документ був підписаний майже всіма державами (не підписали Південний Судан, Сомалі, Сполучені Штати Америки).

Отже, дійсно, можна стверджувати, що правам дитини властивий універсальний характер. Природа дитини не змінюється залежно від географічного місця її перебування, а тому можливості дитини повинні бути забезпечені всіма державами. «Кожна дитина незалежно від стану здоров'я, національності, статі, соціального статусу мусить мати можливість зростати в сім'ї, отримувати адекватну освіту, не зазнавати дискримінації й брати участь у житті громади. І те, як почуваються наші діти, залежить не тільки від політики та заходів влади, а й від дій та ставлення оточення» [4, с. 3].

2. Фундаментальність. Без прав людина перестає бути людиною, перетворюючись на раба. Права – це те, що забезпечує особі належну життєдіяльність, дозволяє жити і розвиватись відповідно до власних уподобань, інтересів та цінностей. При цьому зазначимо, що, на нашу думку, важливим у означеному аспекті є

акцент саме на індивідуальному контексті. Маємо на увазі можливість обрання самою людиною того, як їй жити, чим займатися і т. ін. Адже саме людина має визнаватися цінністю сама по собі, а не як член суспільства. Тому визначення у ст. 3 Конституції України людини як «основної соціальної цінності» є певним атавізмом, спадком радянського колективного мислення. Не людина існує для соціуму, виконуючи його волю і через це визнається цінністю. Погляди людини можуть не збігатися з пропагандованими поглядами соціуму (поглядами більшості). Однак саме в цьому і є основа поступу суспільства, основа демократичного устрою та плюралізму. «А тому під час вирішення державою будь-яких соціальних проблем, справ, питань саме людині, її існуванню й розвитку повинен надаватися абсолютний, беззаперечний пріоритет. Права людини залишаються тим абсолютним, універсальним кордоном, переступати через який не може ніхто» [5] – наголошує В. Сокурєнко.

Щодо прав дитини, то, на нашу думку, так як людські права забезпечують людині можливість відчуття себе людиною, бути людиною, так і права дитини є підґрунтям (основою) розвитку дитини, її становлення як особистості. Права дитини обумовлюють сприйняття дитини не як об'єкта благодійності, а як суб'єкта права з його інтересами та цінностями. Наголосимо, що ми не заперечуємо необхідність авторитету батьків, важливості сім'ї у розвитку дитини, лише зміщуємо акцент на ту складову, якій завжди відводилось другорядне значення. Отже, йдеться переважно про позитивні дії (affirmative action), які дозволять не сприймати дитину суто як об'єкт впливу батьків та інших суб'єктів.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Конвенції про права дитини «Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю» [6].

Таким чином, аналіз вказаних ознак через контекст людських прав та прав дитини вказує спільність останніх, подібність їх правової природи.

Список використаних джерел

1. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму: монографія / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 312 с.

2. Donnelly, J. Cultural Relativism and Universal Human Rights. *Humanum Rights Quarterly*. 1984. № 6 (4). P. 400–419.

3. Кучук А. Універсальність/регіональність прав людини: правовий дискурс. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 1/1. С. 127–131.

4. 20-річчя Конвенції ООН про права дитини. *Права дітей*. 2009.

5. Сокурєнко В. В. Права людини як фундаментальна цінність. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини. Харків, 2009. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2340/prava_lyudini_yak_fundamental_na_cinnist.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 05.10.2021).

6. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.10.2021).

Задорожня Олена Володимирівна,
старший викладач кафедри національного
та міжнародного права і правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ РЕФЕРЕНДУМУ В ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Референдуми як акти прямого народовладдя виступають важливими джерелами сучасного права. Вони мають велике значення для більшості держав і націй, оскільки саме рішення, прийняті на референдумах, легітимізували незалежність багатьох країн світу, надали силу їх конституціям, владнали територіальні суперечки, вирішили питання реформ, оптимізували їх адміністративно-територіальний устрій. Крім того, саме на референдумах були прийняті рішення, які визначили ставлення народів різних країн світу до багатьох міжнародних питань, зокрема, щодо членства в різних міжнародних організаціях, у тому числі і Європейському Союзу.

У науковій юридичній літературі інститут референдуму розглядається з різних поглядів, що обумовлене цілями і завданнями наукового дослідження, пріоритетом наукових підходів, а також конкретними соціально-історичними і державно-правовими умовами. Незважаючи на безліч авторських позицій, низка проблем, у тому числі основного характеру, залишаються маловивченими.

Референдум постає як конституційно-правова форма безпосереднього правління народу. Тому в об'єктивному значенні референдум необхідно розглядати як основне право народу і однієї зі

складових основ конституційного ладу (правопорядку). Визнання цієї обставини породжує певні юридичні наслідки. Вони полягають у тому, що, з одного боку, народ має право вимагати від держави заходів щодо створення умов реалізації права на референдум, а з іншого боку, на державу покладається обов'язок забезпечити врегулювання права народу на референдум, його охорону і захист.

У суб'єктивному значенні інститут референдуму слід розглядати як систему юридичних гарантій права кожного правосуб'єктного громадянина на участь у референдумі – ініціювання, підготовку, голосування та інші дії, пов'язані з його проведенням [2, с. 156].

Референдум – первинна форма демократії. На кінець XIX століття склалося комплексне поняття «референдум». Воно охоплює не тільки предмет референдуму (суспільно значущі, в тому числі законодавчі, питання) і порядок прийняття рішень (опитування народу шляхом подачі голосів), але і включає акт звернення до народу (виборців) як уповноваженого суб'єкта для вирішення спільних питань. Це поняття згодом інтерпретується по-різному, але основні його положення, в тому числі ті, які пов'язані з характеристикою процедурного порядку, зберігаються.

Національний інститут референдуму включає в себе сукупність норм конституційного права країни, що встановлюють правила участі громадян у референдумі. Найважливіші положення виборчого права знаходять відображення в Конституції держави. В Австрії, Болгарії, Німеччині, Данії діють закони, прийняті на основі традиційної парламентської процедури. Водночас у низці країн (Іспанія, Молдова) виборча система, порядок проведення виборів і референдумів регулюються актами підвищеної юридичної сили – органічними законами. У низці зарубіжних країн нагальною проблемою є кодифікація різнорівневих і неузгоджених між собою джерел права. В організації та проведенні референдумів, визначенні їх результатів усе більшого значення набувають унікальні норми – міжнародні стандарти.

У німецькомовних країнах інститут референдуму включає різні форми «народних голосувань» (Volksabstimmung). У Швейцарії на федеральному рівні використовують чотири форми голосувань (обов'язкова і консультативна народні ініціативи, обов'язковий референдум, факультативний референдум). У Конституції

Німеччини слово «референдум» замінено словом «народне рішення» (Volksentscheid). На федеральному рівні він можливий лише в разі включення до складу ФРН нових територіальних утворень. В англо-саксонському правовому просторі, а також у Франції, Італії, Іспанії слово «референдум» включає в себе різні форми предметних народних голосувань [4, с. 97–99].

У першій Конституції незалежної Словенії від 1991 р. статті 3 вказується на участь населення в законотворчості (Verfassung der Republik Slowenien, 1991). У ній також йдеться про різні форми національного референдуму: 1) народну ініціативу (стаття 88); 2) законодавчий референдум (стаття 90); 3) необов'язкову конституційну ініціативу (стаття 168); 4) факультативний референдум про зміну конституції країни (стаття 170) [5, с. 448].

Обов'язковий референдум може бути використаний тільки в питаннях зміни адміністративно-територіальних одиниць країни (Verfassung der Republik Slowenien). У березні 1994 року в країні було прийнято закон про референдум і народною ініціативою. У 2005 р. багато процедур референдуму були змінені конституційним судом. У 2003 р. напередодні вступу Словенії в ЄС і НАТО був прийнятий закон про референдум за міждержавними договорами.

Новітній період (з 1991 року) характеризується різною активністю в застосуванні інституту референдуму. Серед них яскраво виділяється Словенія. У цій країні було проведено 28 предметних народних голосувань. З них 15 мали статус «законодавчий референдум», 3 – консультативний, 3 – територіальний (утворення нових територіальних громад), 1 – конституційний і 6 – народних ініціатив (до 2011 р.) [5, с. 450]. Така кількість проведених референдумів (лише Швейцарія та Ірландія у світі займають більш високі позиції) пояснюється законодавчою «легкістю» їх ініціювання. Так, для ініціювання законодавчого референдуму необхідно бажання його проведення трьох незалежних груп акторів – не менше 30 тис. виборців, не менше 30 депутатів парламенту і 1/3 членів Державної Ради – другий камери словенського парламенту (Verfassung der Republik Slowenien). Парламентська меншість може організувати референдум щодо спірних питань. Цей інструмент часто використовується опозицією для блокування заходів уряду.

Натомість у Польщі існують значні обмеження як за кворумом участі, термінів збору підписів, подачі і розгляду заявок, так

і за тематичним спектром народних голосувань. Основним інструментом інституту референдуму в країні слугує факультативний референдум. Право його ініціювання має президент країни, парламент, рада міністрів, а також групи населення, які мають підтримку не менше 500 тис. польських виборців. Законодавство країни вимагає від ініціаторів референдуму або народної ініціативи створення комітету з референдуму, що включає не менше 15 його членів і комісара. Всі питання, які виносяться на референдум, повинні бути чітко юридично сформульовані і перевірені на їх відповідність законам країни. Після цього запит про проведення референдуму направляється до польського парламенту. Схвалення проведення референдуму можливе лише в тому випадку, якщо за нього проголосувала абсолютна більшість депутатів Сейму, за присутності не менше 50 % усіх парламентарів [3, с. 72]. Якщо він не прийнятий, то громадяни Польщі не мають більше можливостей організувати референдум з їхнього питання. Також, якщо референдум проведений, то його рішення є обов'язковим, якщо явка виборців перевищила 50 % бар'єр. Якщо менше 50 %, референдум носить консультативний характер. Згідно з конституцією країни на референдум допускаються лише три питання: зміна конституції країни, справи державного значення, згода щодо ратифікації міжнародних договорів, які передбачають передачу низки функцій наднаціональним органам (наприклад, ЄС). Теми фіскальної, соціальної політики, оборони і амністії виключені з можливих питань референдумів.

Ініціювання народної ініціативи на національному рівні можливо групою однодумців чисельністю не менше 100 тис. осіб, що відповідає 0,33 % усіх виборців. Народну ініціативу в Польщі можна позначити як тематичну ініціативу (*agenda initiatives*). Вона включає в себе просування інтересів громадян у парламент (*agenda setting*). Включення теми народної ініціативи до порядку денного парламенту або законодавчих зборів – головна мета цього інструменту інституту референдуму. Громадяни країни мають таке ж право брати участь у законотворчості, як і її політичні органи.

У Німеччині загальнонімецькі референдуми не активно застосовуються на практиці. Можна припустити, що це пов'язано з помітною багатополярністю німецького співтовариства. Рефере-

ндуми на загальнополітичні теми в Німеччині не передбачені основним законом країни. Є тільки два винятки: референдум обов'язковий, якщо йдеться про прийняття нової Конституції для всієї країни або про зміну в адміністративний поділ федеративної структури. В такому випадку він проводиться у відповідних суб'єктах федерації [4, с. 96].

Як зазначено в Конституції ФРН, заходи, пов'язані з перерозподілом територій федеральних земель, регулюються нормами федерального закону, який затверджується на референдумі. При цьому обов'язково враховується думка зацікавлених земель. Метою народного опитування є вимір схвалення населенням пропонуваного у законі змін належності території до конкретної федеральної землі. Якщо пропозиція народом схвалюється, то протягом двох років після проведення опитування видається федеральний закон про утворення пропонованої землі. Рішення референдуму легітимні, якщо за них віддано просту більшість учасників референдуму; якщо кількість тих, хто голосував, не менше чверті на виборах у Бундестаг [5, с. 450].

У Німеччині референдум залишається в резерві інструментів прямої демократії. Федерація німецьких земель, що володіють значними повноваженнями, балансує на користь регіональних еліт і компромісної федеральної політики. У такій ситуації може бути виправданим те, що референдум, як потужний інструмент прямої демократії, утримується в резерві.

Таким чином, інститут референдуму є основною формою прямої (безпосередньої) демократії. Його роль полягає в поліпшенні комунікаційного обміну між політичною системою і суспільством у національному публічному просторі. Тим самим створюються сприятливі умови для оптимального розподілу владних функцій у суспільстві, політичної рівності, відкритості влади, посилення її легітимності, усунення соціальних, політичних та інших конфліктів і, в цілому, підвищення ефективності суспільно-політичної системи країни.

Список використаних джерел

1. Білан С. Регулювання референдуму в європейському праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 186–190.
2. Воднік В. Д. Роль референдумів у здійсненні влади. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Серія: Політологія. 2020. № 2. С. 154–166.

3. Маркітантов В., Нечитайло В. Референдум як форма прямої демократії: зарубіжний і вітчизняний досвід. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 69–74.

4. Милосердна І. М. Європейські моделі інституту референдуму в сучасних умовах. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 62. С. 95–102.

5. Стойко О. М. Інституціоналізація референдумів в країнах Євросоюзу. *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 445–452.

Ипатова Ольга Валерьевна,

старший преподаватель кафедры гуманитарных наук
Брестского государственного технического университета

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ МУЛЬТИЛАТЕРАЛИЗМ ВОСТОЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Мультилатерализм сегодня является предпосылкой развития международных отношений. Глобализация продемонстрировала взаимосвязанность глобальных проблем и проблем отдельных государств, для преодоления которых единственным правильным выбором стало усиление многостороннего сотрудничества. Мультилатерализм, положенный в основу внешней политики ЕС и, в частности, Восточного партнерства (ВП), как концепция многостороннего сотрудничества предполагает многостороннее сотрудничество в решении проблем путём всеобщего обсуждения, формирование сообщества с едиными интересами, обязательствами на основе политического доверия, экономической интеграции и толерантности.

В мае 2020 года Совет ЕС одобрил задачи политики Восточного партнерства на период с 2021 года. Совет считает, что ВП должно стать более амбициозной и гибкой основой для сотрудничества со странами-партнерами [1].

Новый пакет задач для стран-участниц программы Европейского Союза Восточное партнерство, направленной на расширение связей Европейского Союза с Грузией, Молдавией, Украиной, Беларусью, Азербайджаном и Арменией, был утвержден 18 июня 2020 года. «Сегодня мы отправили четкое послание нашим восточным партнерам – даже в сложные времена вы можете рассчитывать на нас, мы поддерживаем вас. В то же время мы должны сообща взглянуть на наше будущее и решить, как лучше всего выстроить наши отношения», – заявил верховный представитель ЕС по внешней политике и безопасности Жозеп Боррель по итогам совещания глав МИДов [2]. Беларусь в лице премьер-

министра Романа Головченко высказала поддержку «ключевым подходам» ЕС в отношении принципов «Восточного партнерства». Основным интересом для Беларуси премьер назвал «региональную экономическую интеграцию» [3].

На Вильнюсском саммите в 2013 году состоялись переговоры ЕС и стран Восточного партнерства по соглашениям об ассоциации, заменяющим соглашения о партнерстве и сотрудничестве. Соглашения об ассоциации с Грузией, Молдовой и Украиной были подписаны в Брюсселе 27 июня 2014 года, что обозначило курс на вступление в ЕС и обеспечило более глубокую интеграцию и в последующем безвизовый режим с ЕС. Кроме того, тогда в Вильнюсе была согласована амбициозная повестка дня с обязательством проведения политических, экономических и социальных реформ, предусматривающей создание зоны интенсивной и всеобъемлющей свободной торговли (DCFTA). Это касается не только либерализации торговли товарами и услугами, но положения о создании компаний и о гармонизации торгового законодательства стран-партнеров с *acquis communautaire* Европейского Союза (свод законов и положений ЕС). В целом ЕС поделился своим опытом сплочения и регионального развития со странами-партнерами, чтобы помочь им преодолеть внутренние региональные социально-экономические различия. Это утверждение может быть принято за девиз ВП.

Многостороннее измерение ВП в период между 2014 и 2017 годами обеспечивается укреплением многостороннего сотрудничества через четыре тематические платформы:

- более сильная экономика (экономическое развитие и рыночные возможности);
- более сильное управление (укрепление институтов и надлежащего управления);
- более сильная связь (связь, энергоэффективность, окружающая среда и изменение климата);
- более сильное общество (мобильность и контакты между людьми).

Придерживаясь ориентированного на конкретные результаты подхода, Европейская комиссия и Европейская служба внешних связей определили 20 ключевых задач на период до 2020 года, с промежуточными целями, которые должны быть достигнуты к

следующему саммиту ВП, который прошел в Брюсселе в ноябре 2017 года. Эти обязательства ЕС, его государств-членов и шести стран-партнеров охватывают те же четыре приоритетные области.

Основные направления дальнейшей деятельности ВП связаны с основными направлениями политики сплочения ЕС. Члены ВП признают важность многостороннего сотрудничества. При финансовой поддержке Европейского инструмента соседства помощь сосредоточена на нескольких областях с целью повышения ответственности и качества, что способствует модернизации и социальному сплочению.

В зависимости от направления деятельности, сотрудничество происходит как в двустороннем формате (с отдельными партнерами), так и на региональном уровне. Речь идет о диалоге о межрегиональном и трансграничном сотрудничестве, в том числе о ЕГТС (Европейской группе территориального сотрудничества) – для содействия социальному и экономическому развитию партнеров ВП.

Следует отметить, Вильнюсская декларация 2013 года [4] стала крупным событием, завершившим прагматический этап, и в то же время оказалась началом антикризисного управления в связи с украинскими событиями. В Вильнюсе украинский президент Янукович отказался от Соглашения об ассоциации с ЕС, которое спровоцировало движение протеста и лишило его власти. В связи с новой волной украинского кризиса в конце 2013 года традиционные военные аспекты и аспекты безопасности вернулись с удвоенной силой, и с тех пор Восточное партнерство было перегружено кризисным управлением, вызванным эскалацией конфликта между ЕС и Россией.

Политика ВП вышла за рамки военного, экономического, энергетического и политического измерения, она стала новым прагматическим приоритетом. Хотя энергетическая безопасность рассматривалась как главное условие безопасности, безопасность в обычном смысле стала самой важной проблемой, когда разразилась нетрадиционная война. Все больше оказывали непосредственное влияние на восточную политику ЕС массовая миграция, нарушение прав человека и преследования гражданских организаций в государствах ВП. В этом контексте региональная интеграция через Восточное партнерство, встроенная во внешнюю политику ЕС, стала отдаленной целью, и в настоящее время сведена к дипломатии.

Распространение политики сплочения на Восточную Европу все еще является важной частью будущей Европы. Главная проблема заключается в том, что ЕС должен тщательно провести различие между шестью восточными странами-партнерами и оказать им интенсивную поддержку в реформировании своей системы управления. Европейский Союз по-разному укрепляет отношения с каждым из шести партнеров. Особые усилия должны быть направлены на развитие сотрудничества в области государственного строительства, мобильности и контактов между людьми, развития рыночной экономики.

Список использованных источников

1. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Eastern Partnership policy beyond 2020 Reinforcing Resilience – an Eastern Partnership that delivers for all, Brussels, 18.3.2020 JOIN(2020) 7 final. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/default/files/joint_communication_on_the_eap_policy_beyond_2020.pdf (access date: 15.05.2021).
2. Шейко Ю. Новые задачи для «Восточного партнерства» примут в 2021 году. URL: <https://www.dw.com/ru> (дата доступа: 15.05.2021).
3. Шейко Ю. Видеоконференция ЕС-ВП. URL: <https://www.dw.com/ru>. (дата доступа: 15.05.2021).
4. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit, Vilnius, 28–29 November 2013 Eastern Partnership: the way ahead. URL: <http://archive.eap-csf.eu/assets/files/131129-Vilnius-Summit-Declaration.pdf>. (access date: 15.05.2021).

Казанчук Ірина Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, ЯКИМ ВРЕГУЛЬОВАНО СФЕРУ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ, ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Сучасний стан правової охорони природних ресурсів в Україні можна вважати близьким до критичного. Незаконний видобуток бурштину та знищення лісів призвели до екологічної катастрофи в країні. За 2020 рік в Україні офіційно задокументували 4 200 випадків незаконних вирубок лісів, обсяг яких становив

54,3 тисячі кубічних метрів. Як повідомили в Державному агентстві лісових ресурсів України, сума заповдіяної «чорними лісорубами» шкоди державі оцінюється у 444,1 мільйона гривень [1]. Причинами цього визнано: недосконалість національного законодавства, яке регулює відносини у сфері використання природних ресурсів, і у першу чергу лісових ресурсів; непрозорість дозвільних процедур; відсутність як чіткої деталізації повноважень усіх суб'єктів природоохорони у спеціальних законах, так і дієвого державного контролю за кількісним і якісним складом деревини, яка вирубується.

У Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII передбачено пріоритетність забезпечення всебічної охорони природних ресурсів, переосмислення змісту та значення лісового фонду в досягненні збалансованого (сталого) розвитку важливих галузей господарства та промисловості, необхідність приведення українського адміністративного (природоохоронного) законодавства у відповідність до європейських норм і стандартів [2].

Ефективність функціонування органів виконавчої влади у сфері охорони і використання природних ресурсів, у тому числі забезпечення прав та свобод людини і громадянина у сфері охорони і використання лісових ресурсів, неможливе без створення дієвого механізму їх правового регулювання. З кожним роком проблематика визначення шляхів удосконалення правового регулювання сферою охорони природних ресурсів привертає до себе все більший і більший інтерес у колах наукової спільноти та законодавців.

Зауважимо, що чинна правова база, яка регулює сферу охорони і використання природних (лісових) ресурсів на загальнодержавному і регіональному рівнях, включає в себе чималу кількість нормативно-правових актів в Україні різної юридичної сили. При цьому суб'єктний склад відносин, які регулюються чинним законодавством в природоохоронній сфері, у тому числі і лісовій сфері, достатньо великий. Враховуючи це, потребою часу є системний перегляд та внесення змін до адміністративного законодавства, вдосконалення системи управління лісовим фондом, перегляд правового статусу органів лісового господарства та інших суб'єктів охорони природних ресурсів. На нашу думку,

пріоритетними напрямками щодо вдосконалення стану нормативно-правового регулювання охорони навколишнього природного середовища в умовах розвитку процесу євроінтеграції України є:

1) внесення змін та доповнень до КУпАП у частині встановлення жорсткіших санкцій за порушення вимог лісового законодавства, а також щодо встановлення адміністративної і кримінальної відповідальності за неподання, несвоєчасне подання, або за подання завідомо недостовірної інформації до єдиної державної системи електронного обліку деревини. Крім того, з аналізу норм КУпАП, слід вказати, що в ньому відсутні склади правопорушень, які спрямовані на захист відносин приватної власності на ліси, натомість КУпАП містить склади правопорушень, які пов'язані із захистом і охороною державної власності (ст. 49). Це обумовлено тим, що частка лісів, які знаходяться в державній формі власності становить 73 % [2]. У цьому аспекті є необхідність законодавчого гарантування реалізації принципу рівності форм власності на природні ресурси [3, с. 14]. Тому доцільно доповнити зміст КУпАП окремою статтею щодо врегулювання питання захисту всіх форм власності;

2) розвиток системи електронного обліку деревини та лісопродукції в межах Єдиної державної системи електронного обліку деревини (система ЕОД). До речі, Система ЕОД допомагає керівникам державних лісогосподарських підприємств своєчасно в поточному часі володіти абсолютно всіма даними щодо руху лісопродукції та залишків лісопродукції, забезпечує якісний контроль за діями матеріально-відповідальних осіб, попереджує випадки нестачі і крадіжки деревини; надає можливість приймати правильні управлінські рішення щодо напрямків переміщення, вивезення та реалізації лісопродукції покупцям; робить діяльність деревообробників прозорою, зменшує обіг незаконно витраченої лісопродукції, є засобом протидії незаконній вирубці лісів. Звісно, система електронного обліку деревини потребує постійного оновлення програмного забезпечення [4]. Крім того, для оперативного отримання цієї інформації необхідно, щоб Система ЕОД працювала на всіх лісогосподарських підприємствах усіх форм власності. Також для повноцінного функціонування цієї системи велике значення має підвищення рівня професіоналізму фахівців, які безпосередньо проводять прийомку лісопродукції від лісозаготівель та її відпуск;

3) внесення доповнень до Закону України «Про доступ до публічної інформації» щодо чіткого визначення переліку суб'єктів, уповноважених надавати екологічну інформацію на державному і регіональному рівнях з питань охорони природних ресурсів, і насамперед лісів, окреслення видів їх відповідальності за ненадання або перешкоджання отриманню інформації про незаконні порубки лісів, проведені заходи щодо захисту і відновлення лісів;

4) розвиток електронного урядування на рівні регіонів з метою підвищення якості надання адміністративних послуг (створення державних екологічних реєстрів та забезпечення доступу до публічної їх частини), системи безоплатної допомоги з одночасним забезпеченням системи моніторингу стану охорони навколишнього природного середовища;

5) розробка в новій редакції Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», приведення його положень у відповідність з європейським законодавством;

б) всебічне впровадження Загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля» – для надання громадянам вільного доступу до інформації про стан довкілля та екологічні ризики/загрози для безпечної життєдіяльності; модернізації державного управління та цифровізації процесу надання адміністративних послуг у природоохоронній сфері [5, с. 3]; комплексного впровадження механізмів електронного урядування та інформатизації органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. На жаль, виконання її положень, як і виконання вимог розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649 «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» [6], на практиці йде досить повільно, адже відповідними уповноваженими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування не до кінця розуміється важливість розвитку системи електронних послуг в Україні.

Таким чином, в умовах перманентного адаптування адміністративного законодавства України до норм Європейського права слід визнати, що сучасний стан нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері охорони природних ресурсів, часто обмежується декларативними нормами, у зв'язку з чим виникає потреба у належній правовій регламентації діяльності суб'єктів

природоохорони й лісових господарств, побудові концептуально нової правової системи, адаптованої до реалій життя та норм європейського законодавства, і врешті-решт – обов'язкової кодифікації всього природоохоронного (лісового) законодавства.

Список використаних джерел

1. В Україні незаконно вирубили лісів на понад 400 млн грн. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nezakonna-vyrubka-lisy/31068400.html> (дата звернення: 07.05.2021).
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
3. Артеменко О. В. Державна політика щодо природокористування у контексті забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.01. Київ, 2018. 20 с.
4. Автоматизація обліку лісового господарства // Офіційний вебсайт Спілки автоматизаторів бізнесу. URL: <https://firma-modul.com.ua/services/vprovadzennya-ta-suprovod-program-1c/avtomatizatsiya-obliku-lisovogo-gospodarstva/?gclid=EAlaIQobChMImpIVxecaCh0> (дата звернення: 17.05.2021).
5. Бесчастний В. Окремі питання вдосконалення адміністративного законодавства України у напрямі гармонізації зі стандартами та вихідними засадами права Європейського Союзу. *Віче*. 2011. № 10. С. 2–5.
6. Про схвалення Концепції створення загальнодержавної автоматизованої системи «Відкрите довкілля»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 825-р. // *Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-stvorennya-zagalnoderzhavnoyi-avtomatizovanoyi-sistemi-vidkrite-dovkillya> (дата звернення: 07.05.2021).

Ковалева Наталья Петровна,

старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин
УО «Гомельского государственного университета им. Ф. Скорины»

ПОСОБИЯ КАК ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕМЕЙ С ДЕТЬМИ

Правовая основа назначения и выплат пособий заложена в Законе Республики Беларусь от 30 июня 2017 г. № 33-3 «О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей», и в постановлении Совета Министров Республики Беларусь от 28 июня 2013г. № 569 «О мерах по реализации Закона Республики Беларусь «О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей» (далее – Постановление № 569) и иных актах, регулирующих порядок обеспечения государственными пособиями.

Согласно статье 1 Закона о государственных пособиях право на государственные пособия семьям, воспитывающим детей, имеют: постоянно проживающие в Республике Беларусь граждане Республики Беларусь, иностранные граждане и лица без гражданства и временно проживающие в Республике Беларусь иностранные граждане и лица без гражданства, на которых распространяется государственное социальное страхование и за них, а также ими самими в предусмотренных законодательством о государственном социальном страховании случаях уплачиваются обязательные страховые взносы в бюджет государственного внебюджетного фонда социальной защиты населения Республики Беларусь на социальное страхование [1, с. 1]. При этом вышеуказанный акт предусматривает условия, при которых не назначаются соответствующие виды государственных пособий, а именно: государственные пособия не назначаются на детей, проживающих за пределами Республики Беларусь (за исключением детей, родители которых работают в дипломатических представительствах и консульских учреждениях Республики Беларусь), а также на детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, находящихся на государственном обеспечении в детских интернатных учреждениях, детских домах семейного типа и приемных семьях [1, ст. 1].

При этом Постановление № 569 более детально раскрывает условия назначения каждого вида государственного пособия, анализ некоторых положений Постановления № 569 позволил прийти к выводу, что в большинстве случаев право на пособие находится в прямой зависимости от деятельности, в период осуществления которой на лицо распространялось государственное социальное страхование и за него, а также им самим в предусмотренных законодательством случаях уплачиваются обязательные страховые взносы на социальное страхование [2, п. 2.2].

В соответствии с Законом о государственных пособиях и Постановлением № 569 принята следующая классификация государственных пособий семьям, воспитывающим детей (по социально правовым основаниям): пособия по материнству (по беременности и родам и пособие женщине, ставшей на учет до 12-недельного срока беременности), семейные пособия (в связи с рождением ребенка; по уходу за ребенком в возрасте до 3-х лет;

на детей старше 3-х лет; по уходу за ребенком-инвалидом в возрасте до 18 лет и на детей в возрасте до 18-ти лет, инфицированных вирусом иммунодефицита или больных СПИДом) и пособия по временной нетрудоспособности (по уходу за больным ребенком в возрасте до 14 лет (ребенком-инвалидом в возрасте до 18 лет); по уходу за ребенком в возрасте до 3-х лет и ребенком-инвалидом в возрасте до 18 лет в случае болезни матери либо другого лица, фактически осуществляющего уход за ребенком, при санаторно-курортном лечении ребенка в возрасте до 14 лет (ребенка-инвалида до 18 лет); по беременности и родам; в случаях: утраты трудоспособности в связи с заболеванием или травмой в быту (далее – травма), протезирования, осуществляемого в рамках оказания медицинской помощи в стационарных условиях протезно-ортопедической организации, карантин [1, ст. 3].

Аналогичная классификация предусмотрена и в Российской Федерации, в соответствии с Федеральным законом от 19 мая 1995 г. № 81-ФЗ (ред. от 29.12.2015 г.) «О государственных пособиях гражданам, имеющим детей» [3, ст. 3], за исключением пособий семьям военнослужащих. Достаточно интересной система государственных пособий в Эстонии, предусматривающая следующие виды:

1) пособие по рождению ребёнка (единовременное пособие, выплачиваемое: при рождении ребёнка или при рождении одновременно нескольких детей);

2) пособие по усыновлению (удочерению) (одноразовое пособие, выплачиваемое усыновителю (удочерителю), с которым усыновлённый (удочерённый) ребёнок не связан родственными отношениями, и который не является отчимом (мачехой) в случае, если ранее этой семье на этого ребёнка не выплачивалось пособие по рождению ребёнка);

3) детское пособие (ежемесячное пособие, выплачиваемое с рождения ребёнка до достижения им 16 лет. В случае, если ребёнок учится в учебном заведении с дневной формой обучения или, по медицинским показаниям, в другой форме обучения в основной школе, гимназии или профессиональном училище, пособие выплачивается до достижения им 19-летнего возраста. Если ребёнок достигает 19-летнего возраста в текущем учебном году, то пособие выплачивается до конца учебного года);

4) пособие по уходу за ребёнком (ежемесячное пособие, выплачиваемое: одному из родителей, воспитывающему ребёнка до 3 лет или лицу, использующему вместо родителя отпуск по уходу за ребёнком; в семье, в которой растёт ребёнок до 3-х лет, а остальные дети в возрасте от трех до восьми лет; семье с тремя или более детьми до 3 лет, из которых хотя бы трое получают детское пособие);

5) пособие на ребенка, которого воспитывает только один из родителей (ежемесячное пособие, выплачиваемое: матери, если в акте рождения ребёнка запись об отце отсутствует, либо она сделана со слов матери; родителю, если второй родитель объявлен в розыск);

е) пособие на ребёнка служащего срочной службы (ежемесячное пособие, выплачиваемое на ребёнка, родитель которого находится на срочной военной службе);

з) пособие на ребенка, находящегося под опекой или на попечении в семье (ежемесячное пособие, выплачиваемое на ребенка, оставшегося без родительской опеки и получающего детское пособие, который находится под опекой и в его отношении заключен договор о попечительстве в семье);

ж) пособие семьям с семью и большим числом детей (ежемесячное государственное семейное пособие, выплачиваемое родителю, опекуну или попечителю, воспитывающему семерых или более детей, получающих детское пособие) [4]. Соответственно в Эстонии уделяется особое внимание многодетным семьям, неполным семьям и семьям с детьми, находящимися под опекой или на попечении.

Необходимо разделять лиц, обладающих правом на семейные пособия, и лиц, которым могут быть назначены и выплачиваться пособия. Законодательством определен достаточно широкий круг лиц, по месту работы (службы), учебы, проживания которых могут быть назначены и выплачены пособия (мать, отец, мачеха, отчим, неработающие пенсионеры).

С целью обеспечения дополнительной социальной поддержки семей призывников и военнослужащих по призыву при наличии у них ребенка до 3-х лет, которые не воспользовались данным основанием для отсрочки призыва на военную службу, следует предусмотреть дополнительный вид семейного пособия

– ежемесячное пособие на ребенка военнослужащего, проходящего военную службу по призыву, до достижения ребенком возраста 3-х лет. В таком случае государство будет компенсировать семье потерю дохода не только матерью, но и отцом, которые утрачивают способность содержать семью. С этой целью дополнить ч. 3 ст. 3 Закона Республики Беларусь «О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей» пунктом следующего содержания: «ежемесячное пособие на ребенка военнослужащего, проходящего военную службу по призыву, до достижения ребенком возраста 3-х лет» и дополнив Закон Республики Беларусь «О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей» статьями: «Статья 13¹. Право на ежемесячное пособие на ребенка военнослужащего, проходящего военную службу по призыву, до достижения ребенком возраста 3-х лет» и Статья 13². Продолжительность и размеры выплаты ежемесячного пособия на ребенка военнослужащего, проходящего военную службу по призыву, до достижения ребенком возраста 3-х лет».

Таким образом, можно отметить, что государство достаточно детально определяет социальную политику, улучшая положение семей с детьми путем повышения не только размеров государственных пособий, но и посредством введения новых видов социальной поддержки семей с детьми. Итак, пособиями по праву Республики Беларусь обеспечиваются лица, на которых распространяется государственное социальное страхование и в настоящее время законодательством предусмотрена широкая классификация пособий, целью которых является поддержание семей с детьми.

Список использованных источников

1. О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей: Закон Республики Беларусь, 30 июня 2017 г. Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь. 2017. № 2/2471.
2. О мерах по реализации Закона республики Беларусь «О государственных пособиях семьям, воспитывающим детей: постановление Совета Министров Республики Беларусь, 28 июня 2013 г. № 569. Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь. 2013. № 5/37507.
3. О государственных пособиях гражданам, имеющим детей: Федеральный закон, 19 мая 1995 г. № 81-ФЗ. Собрание законодательства Российской Федерации. 1995. № 21. Ст. 1929.
4. О государственных пособиях семьям: Закон Эстонии от 14 ноября 2001 (с изменениями и дополнениями от 15 июня 2015 г.). Правовые акты Эстонии. 2002. № 1. Ст. 587.

Кчук Андрій Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ: НЕОБХІДНІСТЬ ПІЗНАННЯ

На сьогодні одним із важливих напрямів демократичної держави є визнання і забезпечення людських прав. Означене положення повною мірою стосується і України, відповідно до ст. 3 Конституції якої саме забезпечення прав дитини проголошується основним обов'язком держави [1].

Починаючи з другої половини ХХ століття було прийнято низку міжнародних актів, предметом регулювання яких є людські права. Чи не найпершим з них та найбільш вагомим у міжрегіональному аспекті є Загальна декларація прав людини, яка була прийнята у 1948 році та стала своєрідною відповіддю міжнародного співтовариства на Другу світову війну. Однак і нині серед правників залишається певною мірою не з'ясованим процес прийняття цього міжнародного акта. Підготовка та прийняття Загальної декларації прав людини майже не висвітлюється в навчальній правничій літературі, що не сприяє усебічному розумінню західного концепту людських прав та релятивізму в інтерпретації людських прав як явища в межах різних правових культур.

Термін «загальність» у назві вказаного міжнародного акта та факт його прийняття, на нашу думку, є фактором створення своєрідної ілюзії про однакове розуміння змісту означеної правової категорії державами-учасниками Організації Об'єднаних Націй. І саме висвітлення процесу підготовки та прийняття Загальної декларації прав людини дозволяє зрозуміти відмінності тлумачення явища людських прав, що існували наприкінці першої – початку другої половини ХХ століття у різних правових культурах.

Додатковим фактором, що обумовив обрання саме процесу прийняття Загальної декларації прав людини, є правова природа цього міжнародного акта. Так, як відомо, в міжнародному праві існує умовний поділ міжнародно-правових норм на ті, що складають *hard law*, та ті, що складають *soft law*. При цьому, як видно

з самих назв «частин» права, перше з них є загальнообов'язковим та передбачає певні санкції за порушення встановлених правил, інше – не є обов'язковим та не містить санкцій за невиконання відповідних положень, які мають характер декларацій, висловлених намірів. При цьому, хоча Загальна декларація прав людини і належить до *soft law*, міжнародні судові інституції неодноразово відзначали необхідність виконання приписів цього міжнародного акта. Таким чином, бінарна природа Загальної декларації прав людини впливає на інтерпретацію її положень щодо розуміння людських прав, їх змісту.

Окреслена проблематика є малодослідженою правничою наукою. Так, окремі її аспекти стали предметом гносеології С. Головатого, який відзначає важливі термінологічні аспекти прийняття Загальної декларації прав людини. Так, на думку вітчизняного вченого, під час підготовки означеного документа світова спільнота спеціально відмовилась від використання терміносполучення «the rights of man» на користь терміна «human rights»: «Намір укладачів ООНівського документа 1948 року замінити англійське “the rights of man” на “human rights” мав явне бажання зробити наголос саме на *трансцендентному характерові* проголошених Декларацією прав. І в цьому зв'язку дуже важливо, що англійське *human* – це саме те, що й українською *людський* у значенні: 1. Прикм. до люди // Належний людям // Власт., притаманний людині (**Людська істота** – людина; **Рід людський** – людство)» [2, с. 8].

Крім цього, С. Головатий частково аналізує і те, що не всі держави підтримали прийняття Загальної декларації прав людини, утримавшись від прийняття рішення.

Гнатовський М. та Поєдинок О. висвітлили окремі моменти прийняття Загальної декларації прав людини, досліджуючи цей акт як частину загального звичаєвого міжнародного права. Автори дійшли висновку, що «у сучасному міжнародному праві Загальна декларація повинна розглядатися як документ, що містить основні загальновізані принципи та норми міжнародного права захисту прав людини. Практика її застосування державами та міжнародними судовими інституціями свідчить, що Загальна декларація становить невід'ємну частину загального звичаєвого міжнародного права і є основою для розвитку міжнародного договірнього права у сфері прав людини» [3, с. 23].

Загальна декларація прав людини стала результатом «реалізації пропозиції про включення в проєкт Статуту ООН розділу про права людини. Однак у зв'язку з тим, що згаданий розділ через свою складність поставив під загрозу прийняття основної частини проєкту, було вирішено його зі Статуту вилучити і замінити на Декларацію» [4], – зазначає Т. Латковська.

Окремі аспекти прийняття Загальної декларації прав людини висвітлено і у праці О. Шередько «Гене́за закріплення прав людини у міжнародному праві», в якій авторка аналізує низку документів, що стали поштовхом до прийняття саме Загальної декларації прав людини: Декларацію міжнародних прав людини, Декларацію прав людини, Міжнародний білль прав людини [5, с. 252–261].

Отже, окреслена проблематика є малодослідженою та потребує комплексного вирішення.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

2. Головатий С. *Про людські права. Лекції*. Київ: Дух і літера, 2016.

3. Гнатовський М. М., Посидинок О. Р. Загальна декларація прав людини як частина загального звичаєвого міжнародного права. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 83. Ч. 2. С. 21–28.

4. Латковська Т. А. Загальна декларація прав людини – видатний документ історії людства. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vchfo_2014_4_6.pdf (дата звернення: 05.10.2021).

5. Шередько О. Гене́за закріплення прав людини у міжнародному праві. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2019. Вип. 46. С. 252–261.

Лагун Дмитрий Анатольевич,

доцент кафедри теорії і історії державства
і права юридического факультета

Белорусского государственного университета

КОДИФИКАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ДИНАМИЗМА ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Подвижность правового регулирования выступает объективным свойством, характеризующим его сущность, и требует осознанного изучения с целью адекватного воздействия нормативных правовых актов различных государственных органов на повсе-

дневную жизнь граждан, на формирование качественного правопорядка как основы правовой государственности. Так, подчеркивается, что «право функционирует в условиях текучести времени, динамизма общественных отношений» [1, с. 20].

Динамический процесс (динамизм) в правовом регулировании понимается как поступательная совокупность сменяемых друг друга действий (поведенческих операций) государства (в лице государственных органов и государственных организаций), общественных организаций, граждан и иных субъектов права по разработке и принятию нормативных правовых актов и других источников права, направленная на достижение конечных целей правового регулирования, включая: обеспечение приоритета прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, формирование правовой законности и правового порядка в обществе, построение стабильно и эффективно функционирующей правовой системы государства.

Кодификация как общеправовая категория имеет настолько важное значение, что она получила легальное определение в Законе Республики Беларусь от 17 июля 2018 года №130-З «О нормативных правовых актах» (далее – Закон «О нормативных правовых актах») – это «вид систематизации нормативных правовых актов, сопровождающейся переработкой установленного ими правового регулирования общественных отношений путем объединения нормативных правовых актов в единый нормативный правовой акт (кодекс, правила), содержащий систематизированное изложение нормативных правовых предписаний, направленных на правовое регулирование определенной области общественных отношений» [4].

Параллельно с этим одним из принципов нормотворческой деятельности законодатель называет принцип стабильности правового регулирования. В соответствии с ним не допускаются частые корректировки нормативных правовых актов. Полагаем правильным закрепить ориентировочный срок запрета на внесение изменений и дополнений во вновь принимаемые нормативные правовые акты, который для законов может составлять не менее одного года с даты их вступления в силу, а для подзаконных актов (в целях реализации принципа стабильности в подзаконном нормотворчестве) с учетом их производного характера – не менее

полугода. При внесении изменений и (или) дополнений в подзаконные нормативные правовые акты, их отмене до истечения указанного срока по субъективным (неизвинительным) основаниям можно вести речь о юридической (дисциплинарной) ответственности должностных лиц государственных органов, разработавших первоначальный акт. В этих целях оправдано составлять список авторов, участвовавших в подготовке проекта нормативного правового акта.

Степень стабилизации общественных отношений и, как следствие, правового регулирования косвенно может отражаться в форме нормативного правового акта. Избранная форма нормативного правового акта также способствует консервации динамики правового регулирования, усложняет процесс его изменения, переводя некоторые отношения (модели поведения) из динамического состояния в статическое. Так, максимальную стабильность и неподвижность общественным отношениям придает конституция государства, призванная заложить мощный фундамент национальной правовой системы. Сущностные, стратегически неизменные аспекты политики государства приобретают форму программных нормативных правовых актов, и, в первую очередь, программных законов. Цементирующими динамические процессы отраслевого характера актами выступают кодексы. В противовес этому облечение правового регулирования в форму подзаконных нормативных правовых актов указывает, в большей степени, на его динамизм.

Высказывается мнение, что каждая отрасль законодательства должна венчаться кодексом, как логическим завершением научных исследований по обоснованию новой отрасли законодательства, а также деятельности по его совершенствованию. Такой широкий подход к применению кодификации не всегда можно признать научно обоснованным, объективно обусловленным. Кроме того, он способен внести сумятицу в правовую систему, устраняя из нее черты рациональности и ясности.

Нередко в отраслевой кодификации присутствует элемент субъективизма, ведомственного лоббизма, когда отраслевое министерство для повышения своего имиджа, поднятия авторитета, имитирования достижений в реализации политики продвигает свои кодексы. «Ведомственные» кодексы выступают искусственными образованиями, не несущими полезной нагрузки в правовом

регулировании, по своей сути – это текущие законы отраслевого характера. Они и по структуре, и по незначительному количеству статей, несмотря на свою форму, не могут считаться полновесными кодексами. Например, Водный кодекс Республики Беларусь включает всего 65 статей, Кодекс Республики Беларусь о недрах – 91 статью, Кодекс Республики Беларусь о земле – 100 статей, Лесной кодекс Республики Беларусь – 114 статей, Воздушный кодекс Республики Беларусь – 129 статей, и ни один из них не имеет классической структуры кодекса (деления кодекса на общую и особенную части). Без значительных юридических последствий данные кодексы могут быть заменены текущими законами.

Избыточная, произвольная кодификация стала причиной зарождения нового правового явления – декодификации, когда объективно необусловленные кодексы утрачивают силу и на их место приходят текущие законы (так, Инвестиционный кодекс Республики Беларусь от 22 июня 2001 г. № 37-3 [2] утратил силу 26 января 2014 г. и заменен Законом Республики Беларусь от 12 июля 2013 г. № 63-3 «О концессиях» [3] и Законом Республики Беларусь от 12 июля 2013 г. № 53-3 «Об инвестициях» [5]).

Таким образом, принятие кодексов должно стать результатом «созревания» правового регулирования, когда динамические процессы в той или иной сфере жизнедеятельности общества и государства стабилизировались, выкристаллизовалась неизменная сущность регулируемых явлений и посредством соответствующей формы нормативного правового акта им придан стабильный характер.

Опосредование динамично изменяемых общественных отношений через стабильную форму акта может иметь негативные последствия в правовом регулировании. С одной стороны, кодексы препятствуют нормальному (ритмичному) развитию общественных отношений, поскольку затрудняют оперативное вмешательство законодателя в их динамику по желательному для него сценарию. С другой стороны, потребность корректировать динамично развивающиеся общественные отношения заставляет законодателя часто вносить изменения в кодексы, упраздняя их сущность и низводя на уровень текущих законов, что обесценивает кодекс как правовую категорию и влечет профанацию коди-

фикации. Действующие кодексы подвергаются массовым, бессистемным изменениям, утрачивают одно из своих свойств – стабилизировать правовое регулирование. Например, в Гражданский кодекс Республики Беларусь за 21 год его действия внесено более чем 60 изменений (более 3 изменений в год), в Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь за тот же срок – более чем 50 изменений (около 3 изменений в год) и т. д.

В период динамизма общественной жизни подзаконные нормативные правовые акты, наоборот, эффективно могут выполнять возложенные на них задачи, адекватно отражая правовое регулирование в быстро изменяющихся условиях. После стабилизации общественных отношений их регламентация может проходить в форме кодексов, что должно минимизировать количество изменений, вносимых в содержание правового регулирования.

В силу сказанного, полагаем неоправданным принятие кодексов с их последующей детализацией в подзаконных нормативных правовых актах. Например, Трудовой кодекс Республики Беларусь содержит около 50 отсылок к актам Правительства и иных органов исполнительной власти. На наш взгляд, при соответствующей динамике развития общественных отношений требуется или принимать текущий закон с последующим переходом в правовом регулировании на подзаконный уровень, или принимать кодекс и далее его детализировать (при необходимости) в текущих законах.

Большое количество бланкетных (отсылочных) норм в кодексах имеет еще одну негативную черту. «Благодаря» такой нормотворческой практике кодексы утрачивают прямое, непосредственное действие, превращаясь в акты рамочного характера.

Стабильность (статичность) как и подвижность (динамичность) правового регулирования являются позитивными свойствами деятельности государственных органов. Баланс проявлений динамизма и статичности в правовом регулировании должен способствовать установлению качественного и взвешенного равновесия в реализации государственной политики в различных областях жизни человека и общества.

Кодификация как процесс совершенствования законодательства должна быть научно обоснованной, объективно обусловленной, придавать правовой системе стабилизирующий характер, выступать логическим завершением динамических процессов,

происходящих в обществе. Кодексы при этом должны иметь прямое действие, исключать, по возможности, отсылочное регулирование, устранять множественность нормативных правовых актов, не подвергаться системным правкам.

Список использованных источников

1. Бурдин М. Ю. Непрерывность правового регулирования как условие его эффективности. *Проблемы правового регулирования общественных отношений: теория, законодательство, практика*: сб. материалов Респ. науч.-практ. конф. (с междунар. участием) (Брест, 25 нояб. 2016) / БрГУ имени А. С. Пушкина; редкол.: О. В. Чмыга (отв. ред.) [и др.]. Брест: Изд-во БрГУ имени А. С. Пушкина, 2017. С. 19–22.
2. Инвестиционный кодекс Республики Беларусь: 22 июня 2001 г. № 37-3: принят Палатой Представителей 30 мая 2001 г.: одобр. Советом Респ. 8 июня 2001 г. / Нац. центр правовой информ. Минск, 2021.
3. О концессиях: Закон Респ. Беларусь от 12 июля 2013 г. № 63-3 / Нац. центр правовой информ. Минск, 2021.
4. О нормативных правовых актах: Закон Респ. Беларусь от 17.07.2018 № 130–3 / Нац. центр правовой информ. Минск, 2021.
5. Об инвестициях: Закон Респ. Беларусь от 12 июля 2013 г. № 53–3 / Нац. центр правовой информ. Минск, 2021.

Лазоренко Евгений Юрійович,
викладач кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
НУ «Чернігівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Визначення розміру шкоди у кримінальному судочинстві є одним з основних напрямків діяльності органів досудового розслідування у процесі доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Незважаючи на те, що процесуальне законодавство містить інструменти, якими повинен користуватися дізнавач, слідчий, прокурор для визначення відповідних наслідків кримінального правопорушення, все ж з цього питання виникають проблеми, які в першу чергу пов'язані з практикою Верховного Суду (далі – ВС).

Якщо ми говоримо про такі кримінальні правопорушення, які передбачають настання шкідливих наслідків у вигляді матеріаль-

ної шкоди, то п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України зобов'язує органи досудового розслідування, прокуратуру встановити вид і розмір такої шкоди (1).

З аналізу диспозицій статей Особливої частини КК України слід зазначити, що частина з них настання імовірної шкоди характеризує як основний склад кримінального правопорушення, наприклад ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 236, ч. 1 ст. 240, ч. 1 ст. 246 КК України та інші, тоді як інші – визначають шкоду як кваліфікуючу чи особливо кваліфікуючу ознаку, наприклад ч.ч. 3–5 ст. 185, ч. 4 ст. 187, ч.ч. 2–4 ст. 189, ч. 2 ст. 194 КК України та інші.

Положеннями п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України передбачено, що для визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи [1].

Положення цієї норми слід розглядати через призму правових позицій та висновків ВС.

Так, висновки про застосування норми права з цього питання викладено в постановках ВС, ухвалених у складі палат касаційного кримінального суду від 01.11.2018 (справа № 326/672/17) та від 12.09.2018 (справа № 569/12438/15-к).

У зазначених постановках ВС зробив висновок про те, що п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України у редакції Закону України від 13.09.2014 № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» (далі – Закон № 1261-VII) не містить категоричного припису щодо обов'язкового проведення експертизи для визначення розміру матеріальних збитків, за можливості визначення вартості викраденого майна за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували на момент вчинення злочину, і наявності в матеріалах провадження відповідних довідок щодо вартості майна, що не суперечать вимогам статей 85, 86 КПК України [2; 3].

У подальшому ці правові позиції були переглянуті Об'єднаною Палатою (далі – ОП) ВС та 25.11.2019 у справі № 420/1667/18 сформульовано новий правовий висновок.

Згідно з цим висновком обов'язкове залучення експерта для проведення експертизи необхідне за наявності двох підстав: по-перше, коли характер об'єктивних обставин, які мають значення для кримінального провадження, неможливо достовірно встановити без залучення особи, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями (що є загальною підставою проведення експертизи в кримінальному провадженні, передбаченою ч. 1 ст. 242 КПК України у редакції Закону № 1261-VII); по-друге, коли мають місце обставини, передбачені ч. 2 цієї норми [4].

Тією ж постановою передбачено і два виключення із загальної імперативної норми. До них ВС віднесено: 1) коли предметом злочину є гроші або інші цінні папери, що мають грошовий еквівалент, а також 2) коли розмір матеріальних збитків, шкоди, заподіяних кримінальним правопорушенням, можливо достовірно встановити без спеціальних знань, а достатньо загальновідомих та загальнодоступних знань, проведення простих арифметичних розрахунків для оцінки даних, отриманих за допомогою інших, крім експертизи, джерел доказування [4].

З аналізу вказаного правового висновку на практиці залишилось не зрозумілим друге виключення з імперативної норми, оскільки підходи до тлумачення фрази «достатньо загальновідомих та загальнодоступних знань» стороною обвинувачення і стороною захисту здійснювалось по-різному.

Лише в поточному році ВС, надаючи тлумачення правовому висновку ОП ВС під час перегляду справи № 676/1504/18, вказав, що «загальновідомими фактами» можуть бути відомості у виді довідки, наданої потерпілим про вартість товарів, викрадених безпосередньо з магазину роздрібною торгівлі, на яку є роздрібна ціна, чи проведення інших арифметичних розрахунків тощо [5].

Водночас колегія суддів зазначила, що якщо сторона захисту під час досудового та/або судового провадження буде оспорювати вартість викраденого майна, зазначаючи, що ця вартість є більшою, ніж встановлено органом досудового розслідування і порушуючи питання про призначення у зв'язку з цим товарознавчої експертизи, то у такому випадку експертиза повинна бути призначена [5].

З огляду на раніше озвучене, першим і в більшості випадків єдиним доказом визначення розміру шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням, є висновок експерта, а отже, якість

цього доказу відіграє значну роль у доведенні винуватості особи. Однак і наявність висновку експерта в розпорядженні органу досудового розслідування ще не є гарантією прийняття судом його як належного доказу на підтвердження спричиненої шкоди.

У кримінально-процесуальному значенні найважливішим є поділ висновків експерта за ступенем їх визначеності – на категоричні та ймовірні. Категоричні висновки – це висновки експертів, у яких формуються форми ствердження або заперечення тожності. Як свідчить судово-слідча та експертна практика, здебільшого експерти надають обґрунтовані категоричні висновки, які становлять найбільшу доказову цінність для органів досудового розслідування та суду. Однак на практиці через певні причини не завжди можна дійти таких висновків [6].

У зв'язку з цим актуальним залишалось питання про визначення доказової сили ймовірних висновків, які не містили конкретизованих відповідей на питання органу досудового розслідування, внаслідок чого під час розгляду провадження у суді виникало багато проблем.

У серпні поточного року ВС вирішив цю дискусію у справі № 484/1376/18, вказавши, що ймовірні висновки є припущеннями експерта [7], а згідно з ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях і всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [8].

Отже, питання визначення розміру шкоди у кримінальному провадженні та доведення її існування належними, допустимими та достатніми доказами є актуальним і на сьогодні.

Швидкоплинна зміна поглядів ВС на процес визначення доказів на підтвердження розміру шкоди в умовах динамічного процесу проведення досудового розслідування, коли слідчим застосовується конкретна норма КПК України за принципом «тут і зараз», негативно впливає на результати діяльності сторони обвинувачення та потерпілого. Результатами таких правових позицій та висновків ВС є ухвалення місцевими та апеляційними судами у різний час (залежно від того, яка позиція ВС діє) різних рішень – виправдувальний або обвинувальний вирок. З огляду на це є необхідність внесення змін до КПК України, якими б унормовувались (створювались) певні запобіжники, межі застосування висновків ВС.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.09.2021).
2. Постанова Верховного Суду Другої судової колегії Касаційного кримінального суду від 01.11.2018 у справі № 326/672/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654078> (дата звернення: 26.09.2021).
3. Постанова Верховного Суду Другої судової колегії Касаційного кримінального суду від 12.09.2018 у справі № 569/12438/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76536331> (дата звернення: 26.09.2021).
4. Постанова Верховного Суду Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 25.11.2019 у справі № 420/1667/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86070671> (дата звернення: 26.09.2021).
5. Постанова Верховного Суду Другої судової колегії Касаційного кримінального суду від 01.04.2021 у справі № 676/1504/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074946> (дата звернення: 26.09.2021).
6. Іванюк Р. В., Юрчишин В. Д. Сучасна класифікація висновків експерта: криміналістичний і кримінально-процесуальний аспект. *Криміналістичний вісник*. 2013. Вип. 1 (19). С. 71–79. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2006/1/Іванюк%20Р.%20В..pdf> (дата звернення: 25.09.2021).
7. Постанова Верховного Суду від 17.08.2021 у справі № 484/1376/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99123656> (дата звернення: 26.09.2021).
8. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.09.2021).

Личик Олександр Володимирович,
слухач 352-ї навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби

МЕДІАЦІЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Судова система на сьогодні дуже сильно завантажена у зв'язку з величезною кількістю цивільних, кримінальних, господарських та інших справ. Усе це пов'язано з волевиявленням зацікавлених осіб, що виражається в реалізації свого права на захист законних інтересів за допомогою звернення в судові органи. Необхідність зниження завантаженості судів справами залишається актуальною вже протягом багатьох років. Не завжди суперечка заслуговує бути розглянутою в судовому порядку з різних причин, тому необхідно вказати всім учасникам правовідносин на можливість врегулювання наявних між ними розбіжностей за допомогою використання інших способів захисту. Зокрема, заці-

кавлені особи можуть використовувати різні примирні процедури, в тому числі, і медіацію. Зазначений інститут є новим в українському законодавстві, причому досі не розроблено механізму втілення в життя права на медіацію, не визначено права та повноваження медіатора, вимог до медіатора та багато інших питань, які стосуються вказаного інституту. Проте на часі стоїть прийняття нового для українського законодавства нормативного акта, а саме: Закону України «Про медіацію», який покликаний врегулювати вказані вище прогалини в законодавстві.

Стосовно визначення змісту визначення «медіації» в наукових колах точаться дискусії, адже до останнього часу в національному законодавстві були відсутні будь-які нормативно закріплені визначення вказаного поняття. Якщо звернутись до тексту проекту Закону України «Про медіацію», який уже пройшов перше читання у Верховній Раді, можна сказати про те, що під медіацією розуміється процес позасудового врегулювання спорів або запобігання виникненню спорів, за добровільною згодою учасників судового процесу з допомогою медіатора (медіаторів) шляхом проведення переговорів [1].

Медіація є дуже зручним способом вирішення наявного спору. Така примирна процедура підходить не для всіх судових справ, але при цьому її універсальність не зазнає сильних обмежень.

Медіація має деякі переваги в порівнянні з судовим порядком вирішення спору:

1) ефективність: домовленості, досягнуті сторонами медіації, виконуються частіше, ніж судові рішення;

2) відносна дешевизна: використання примирної процедури не тягне за собою обов'язок несення судових витрат, у разі укладення сторонами медіативної угоди;

3) швидкість: вирішення спору в рамках медіації може бути обумовлено декількома годинами;

4) збереження ділових зв'язків: при досягненні згоди сторони будуть більш позитивно ставитися один до одного, ніж під час винесення судового рішення, що задовольняє вимоги лише однієї сторони;

5) захист «слабкої» сторони: не завжди сторона спору має можливість залучити як представника висококваліфікованого юри-

ста для захисту свої прав та інтересів, а процедура медіації передбачає наявність одного спеціаліста для врегулювання інтересів обох учасників процесу у вирішенні спору [2, с. 34–40].

На сьогодні процедура медіації не користується особливою популярністю, що може пояснюватися різними причинами:

1) недовірою до недержавних (позасудових) інститутів вирішення конфліктів;

2) недостатнім закріпленням на законодавчому рівні механізму врегулювання спорів за допомогою медіації.

Тому медіація в адміністративному судочинстві являє собою порівняно новий правовий інститут, який на практиці ще не отримав належного закріплення як часто використовуваний.

На нашу думку, процедура медіації може виявитися незамінною в процесі запобігання та протидії домашньому насильству, яке передбачене ст. 173-2 КУпАП [3].

Нині більшість потерпілих від сімейного насильства відмовляються писати заяви про притягнення до відповідальності агресора або забирають їх у ході проведення розгляду. Це пояснюється вірою в те, що акт насильства був одиничним, боязною помсти, накладенням на винного штрафу, який буде сплачуватися з сімейного бюджету і тим самим ще погіршить матеріальне становище сім'ї.

При цьому потерпілий просить забрати агресора з квартири, оскільки боїться залишитися з ним. Але у зв'язку з відсутністю заяви потерпілого співробітники правоохоронних органів не вправі провести затримання порушника. Проте залишення його за місцем проживання може спричинити більш серйозні наслідки.

Звісно ж, що для вирішення подібних конфліктів можливо залучити служби медіації, які не тільки допоможуть сторонам вирішити наявні проблеми (наприклад, зберегти сім'ю), а й складуть медіативну угоду, в якій будуть передбачені всі правові наслідки негідної поведінки, якщо вона буде мати місце в майбутньому.

Як можна помітити, безсумнівно позитивною стороною медіації є можливість сторін самостійно припинити наявні між ними розбіжності шляхом досягнення угоди про врегулювання спору на взаємовигідних або принаймні взаємоприйнятних умовах. У рамках цієї процедури кожна з умов врегулювання спору устанавлюється тільки з обопільної згоди сторін. Тут немає переможців

і переможених. До того ж виявлення справжніх причин конфлікту та узгодження інтересів є ключовими факторами, що в більшості випадків дозволяють сторонам не просто врегулювати суперечку, але і закінчити суперечності, що утворюють конфлікт, тобто фактично припинити конфліктне протистояння.

У процесі медіації часто обговорюються питання, які можуть безпосередньо не відноситись до заявлених вимог і заперечень, але враховуватися при розробці підсумкової угоди. При цьому сторони можуть встановити будь-які умови врегулювання спору, які не суперечать чинному законодавству, виходячи зі своїх суб'єктивних уявлень про розумність, прийнятність та справедливість.

Той факт, що в процесі медіації сторони правового конфлікту самостійно знаходять точки дотику і самостійно усувають наявні розбіжності, виступає свого роду гарантією того, що сторони в більшості випадків належним чином виконають досягнуту угоду. Підсумкова медіативна угода оцінюється ними як результат їх власних зусиль, умови якої відповідають їх інтересам. Тому у сторін з'являється підвищена мотивація в його реалізації.

Як позитивний фактор слід виділити і те, що медіація завжди спрямована в майбутнє, на створення такої угоди, яка при обставинах, що склалися, буде працювати досить тривалий час.

Отже, медіація в Україні – це новий і ще не достатньо врегульований інститут в українському законодавстві. Аналізуючи сутність визначення вказаного поняття та процедуру його втілення в життя, наведену в проекті Закону України «Про медіацію», можна виділити низку позитивних моментів втілення вказаного інституту на практиці в порівнянні з судовим порядком вирішення спору, головні з них такі: 1) ефективність; 2) відносна дешевизна; 3) швидкість вирішення спору; 4) збереження ділових зв'язків; 5) захист «слабкої» сторони.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що внесення до законодавства змін, що створюють умови для проведення медіації в адміністративному процесі, має стати важливим етапом і значним стимулом подальшої лібералізації адміністративно-деліктного законодавства.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: проект Закону України від 10.09.2021 р. № 3504. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 02.10.2021).

2. Токарева К. С. Адміністративно-правове регулювання медіації: сучасний стан та тенденції розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 468 с.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 80731-Х. Дата оновлення: 08.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 02.10.2021).

Максименко Богдан Євгенійович,
слухач 352-ї навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби

ПОРІВНЯННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Останніми роками в Україні спостерігається стійка тенденція збільшення кількості «рецидивних» злочинів. Ця ситуація характерна практично для всіх груп злочинів: економічних, майнових, насильницьких. Багато вчених-кримінологів доходять висновку, що пенітенціарна система України, та й вся правоохоронна система нашої країни, практично не справляється зі своїм основним завданням – перевиховання злочинців.

Будучи притягненим до кримінальної відповідальності та потрапивши в місце позбавлення волі, злочинці не тільки не стають на шлях виправлення, але, навпаки, набувають багатий кримінальний досвід, обростають численними стійкими зв'язками в кримінальному середовищі, остаточно втрачають правильну соціальну орієнтацію в житті. Одним із найважливіших методів державного примусу для приведення в норму поведінку осіб, звільнених з місць позбавлення волі, є адміністративний нагляд та державний контроль.

Якщо звернутися до нормативного визначення адміністративного нагляду, яке закріплене у ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01.12.1994 №264/94-ВР, під ним розуміється вид тимчасової діяльності спеціально уповноважених органів Національної поліції щодо профілактики, спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі [1].

Основним завданням адміністративного нагляду на сучасному етапі є запобігання нових злочинів і правопорушень шляхом надання індивідуального профілактичного впливу на тих, хто

раніше вже порушив кримінальний закон і поніс за це покарання. Адміністративний нагляд і, відповідно, адміністративні обмеження можуть накладатися тільки судом на підставі заяви виправної установи або органу внутрішніх справ.

Окреслюючи нормативне визначення адміністративного нагляду, можна виокремити його характерні ознаки:

- 1) здійснюється спеціально уповноваженим органом – Національною поліцією;
- 2) має тимчасовий характер, адже призначається терміном від одного до двох років;
- 3) застосовується лише до певної категорії осіб, які звільняються з місць позбавлення волі;
- 4) становить собою систему заходів спостереження та контролю;
- 5) має примусовий та профілактичний характер.

Розглядаючи поняття державного контролю, варто звернутися до доктринального його визначення, зокрема В. М. Гарашук у своєму дисертаційному дослідженні дає таке його визначення – це вид діяльності спеціально уповноважених органів виконавчої влади та їх посадових осіб, спрямованих на спостереження за точним і однаковим дотриманням, виконанням і застосуванням юридичними і фізичними особами правових норм у сфері державного управління [2, с. 52].

Як зазначає О. Ф. Андрійко, державний контроль – це діяльність спеціально уповноважених від держави органів, їх посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів із спостереження за функціонуванням підконтрольного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів [3, с. 62].

Сутність державного контролю полягає у:

- 1) діяльності спеціально уповноважених органів і посадових осіб у межах встановленої компетенції; спостереження за функціонуванням підконтрольного об'єкта, що знаходиться у стані підпорядкованості щодо суб'єкта контрольної діяльності;
- 2) отриманні повної, достовірної інформації про стан законності в підконтрольному об'єкті;
- 3) співвідношенні діяльності підконтрольного об'єкта з погляду як законності, так і доцільності;
- 4) вжитті заходів щодо запобігання правопорушень та недопущення шкідливих наслідків його діяльності;

5) виявленні причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, їх нейтралізація та усунення;

6) застосуванні різних мір відповідальності (дисциплінарної та матеріально-правової);

7) організації найбільш раціонального режиму функціонування підконтрольного об'єкта [2, с. 84].

У науці адміністративного права можна виділити три основні підходи до співвідношення понять «адміністративний нагляд» та «державний контроль».

Низка вчених вважає, що нагляд – це частина контролю, інші порівнюють ці категорії. Представники третього підходу вказують на самостійне значення понять «нагляд» і «контроль», вважаючи їх різними видами діяльності органів управління.

Зважаючи на наведені вище характерні ознаки «державного контролю» та «адміністративного нагляду», які хоч є й схожими, проте мають низку суттєвих відмінностей, ми дотримуємось позиції, що ці два поняття є самостійними та їх потрібно розрізняти за такими рисами:

1) органи контролю мають більші повноваження, ніж органи, що здійснюють нагляд, адже повноваження органів нагляду зводяться лише до контролю осіб, звільнених з місць позбавлення волі, які є у їх підзвітності і, як правило, це не велика кількість об'єктів, а органи контролю, які стоять вище, мають у своїй підзвітності значно ширше коло підпорядкованих об'єктів, включаючи органи нагляду і їх посадових осіб;

2) об'єктом контролю виступає як законність, так і ефективність діяльності уповноважених об'єктів на безпосереднє виконання такого заходу, як адміністративний нагляд, об'єкт нагляду – є тільки дотримання законності та утримання від протиправної поведінки осіб, звільнених з місць позбавлення волі;

3) адміністративний нагляд здійснюється щодо конкретних об'єктів, а державний контроль може поширюватися як на певний персоніфікований об'єкт, так і на невизначене коло об'єктів;

4) державний контроль і адміністративний нагляд мають різні суб'єкти здійснення.

Отже, розглянувши співвідношення понять «державний контроль» і «адміністративний нагляд» за особами, звільненими з місць позбавлення волі, можна сказати про те, що незважаючи на

існування декількох поглядів стосовно їх співвідношення, автор схиляється до того, що ці два поняття потрібно розрізнити одне від одного через низку характерних рис, які це зумовлюють, зокрема: 1) обсяг повноважень суб'єктів; 2) спрямованість діяльності; 3) коло підконтрольних об'єктів; 4) різні суб'єкти здійснення цих видів діяльності.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене, варто розрізнити ці два, на перший погляд, подібних поняття – «державний контроль» і «адміністративний нагляд» за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 № 264/94-ВР. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2021).

2. Гарашук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному правлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2003. 412 с.

3. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 1999. 378 с.

Макушев Петро Васильович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університету митної справи та фінансів

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВОСВІДОМОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Сучасне українське суспільство перебуває на стадії стрімкого розвитку. За тих тенденцій та умов, що характерні процесу реформації, вивчення проблеми та значення правосвідомості невпинно зростає. Право в Україні на сьогодні демонструє швидку трансформацію, слід зазначити, що відповідно до цього і правосвідомість населення набуває змін. Суспільство та держава прагне прийняття більш сучасних принципів існування громадянського суспільства. На етапі побудови демократичної правової держави, в першу чергу, зазнають змін суспільні погляди на право, політичні процеси. Зміна поглядів, передусім, впливає на зміну відносин між людьми. Таким чином зростає роль тих ідеалів, прагнути яких закликає світова громада. Прагнення до правового ідеалу

завжди було характерною рисою правової свідомості. Під поняттям «правовий ідеал» слід розуміти цілісний зразок правової системи, який міг би вважатися доскональним. На бажання досягнення правового ідеалу слід розуміти роль самого права в цьому процесі, адже право – основна складова реформації [1, с. 152].

Рівень правосвідомості залежить від певних чинників. Кожен член суспільства повинен жадати розвитку, бачити перед собою певну мету, і безумовно, людина зобов'язана розвивати себе, свої знання та уявлення про те, яким має бути право. Розвиток свідомості та правової психології кожного індивіда поширюватиметься і впливатиме на все суспільство, та навпаки, принципи правосвідомості всього суспільства можуть впливати на окрему людину. З цього твердження випливає такий чинник – бажання держави створювати умови для підвищення рівня правової свідомості населення. Для реалізації цих умов необхідне встановлення довіри з боку народу, виховання та освіта молоді, забезпечення гідних можливостей розвитку [2, с. 141]. Цей процес є дуже складним, адже потребує зусиль не тільки з боку державних органів, а й з боку всіх інших складових держави: підприємств, установ, кожної людини окремо. Налагодження правової системи країни неможливе без якісно працюючої системи суспільства. За результатами соціологічного дослідження МБФ «Планета Взаємодопомоги», 40 % українців бажають та вважають за необхідне підвищити свої знання у сфері права та правового регулювання. В деякому сенсі рівень правової свідомості напряму залежить від політичної еліти, бо саме вона в законному порядку вирішує, які ідеї, в якій мірі треба доносити до громади. Отже, забезпечення інтересів населення можливе тільки за дотримання в суворому порядку демократичних принципів політичною елітою в процесі функціонування політичної системи.

Гринь О. Д. та Донченко О. І. стверджують, що вплив правосвідомості на організацію суспільного життя досить значний. Цим пояснюється внесення його в механізм правового регулювання як одного із засобів впливу на суспільні відносини. Специфічна риса правосвідомості як складової частини механізму правового регулювання полягає в тому, що його роль не обмежена будь-якою однією стадією правового впливу. Тією чи іншою мірою вона присутня на всіх етапах механізму правового регулю-

вання права [3, с. 8–9]. Слід зазначити, що стрімкий зріст правової свідомості народу сильно залежить від кількості матеріальних ресурсів. Цей чинник є однією з найбільш значущих проблем у реформуванні більшості сфер системи держави.

Свою вагому роль у змісті правосвідомості посідає духовна складова та традиції. Попри статус України як держави світської, певний відсоток людей у процесі життєдіяльності орієнтується на релігійні норми. В цілому, вони не суперечать нормам права, проте є вужчими, ніж система правових норм. Традиції, звичаї – невід’ємна складова, яка виділяє особливості народу, його історичні цінності. В незалежній Україні встановились сучасні тенденції вибіркового відкидання пережитків минулого, а саме марксистських та імперських установок у розумінні держави і права, це явище, на думку більшості вчених, дає можливість орієнтувати погляди суспільства на демократичні цінності, розповсюджені у більшості розвинених країн світу.

За сучасних умов правосвідомість може стати базою для об’єднання суспільства для ефективного функціонування правових інститутів, але на практиці часто помічається фактор спрямованості популяризації сучасної правової ідеології переважно на молодь [4, с. 69]. Серед позитивних сторін цього фактору слід виокремити орієнтованість на майбутнє, адже сучасна молодь, на яку розповсюджуються певні правові переконання, в майбутньому буде керуватись тими самими чітко роз’ясненими принципами, буде розвивати ці поняття для подальшої модернізації всієї системи громадянського суспільства. Слід зазначити і негативні риси зорієнтованості пропаганди переважно на молоді. Більшість населення України на сьогодні є дорослими індивідами, і саме вони, в переважній більшості, забезпечують діяльність системи суспільства, та попри це вплив нав’язування правових понять на них не так сильно розповсюджений. Це пояснюється тим, що правова ідеологія значної частини цієї категорії населення вже сформована, і її принципи відповідають застарілим тенденціям державно-політичної і суспільної систем.

Із вищесказаного можна виокремити поняття, яке є найтісніше взаємопов’язане з поняттям правосвідомості – менталітет. Невизначеність соціального та правового ідеалу – характерна риса українського менталітету. Положення про те, якою є ідеальна сис-

тема в Україні, містяться в Конституції, проте велика частина людей оцінюють писані положення як формальні поняття, не розширюючи їхній зміст та значення. В індивідів зазвичай відсутнє почуття відповідальності, взаємного зв'язку між особою та державою, який несе за собою взаємовигоду. Почуття відповідальності фактично забезпечує функціонування механізму прийняття рішень. Українському суспільству характерна чітка розмежованість поколінь. Потреби, поведінка та інтереси молоді та дорослих людей сильно різняться. Ця особливість не дає можливості дати чітку загальну характеристику менталітету суспільства. Цей фактор становить одну з проблем, вирішення якої залежить не тільки від влади, але й від часу. Правові реформи, відповідно характеризуються неабиякою суперечністю, адже певні зміни сприймаються різними категоріями населення по-різному [5, с. 361]. Що стосується влади, то ці умови зобов'язують її враховувати інтереси обох сторін, що потребує значних зусиль і робить процес реформування довшим, складнішим.

Розширити поняття про правову свідомість, та насамперед про її зміст, дозволяє багатопланова діяльність України на міжнародній політично-правовій арені. Розглядати специфіку цього чинника необхідно, використовуючи метод історизму. Під час свого існування держава взаємодіяла та співіснувала з багатьма країнами Сходу та Заходу, це дає нам можливість оцінювати протилежні принципи, обираючи ті, які були б найбільш актуальними в цей час, у цій країні. Та ситуація, яка характерна для сьогодення, спрямовує суспільство до демократичних цінностей правосвідомості. Мета формування демократичної правосвідомості передбачає, з одного боку, чітке визначення притаманних їй ознак та передумов становлення. З іншого боку, істотна специфіка сучасного суспільства взагалі та українського соціуму зокрема свідчить про необхідність не стільки звернення до вихідних принципів та ідеалів демократії, скільки їх переосмислення з позицій сучасної ситуації в Україні, ґрунтуючись на нових методологічних підходах. Забезпечення розвитку, закріплення цінностей демократії є одним з найбільш актуальних проблем зростання української державності, воно потребує планомірності та наявності відповідного середовища, простору, умов, за яких це явище може розгорнутися.

Таким чином, успішному розвитку правосвідомості характерна ініціативність індивіда щодо законної реалізації прав, свобод і

обов'язків громадянина у відносинах з правовими інституціями, які для забезпечення суспільної активності громади повинні демонструвати свою дієвість, свій потенціал. Саме таким чином своє найчіткіше зображення отримує правова дійсність у статичі та динаміці, у людській свідомості та на практиці. Дослідження сутності правосвідомості дозволяє більш глибоко розуміти всі нюанси суспільно-політичних процесів. Висока правова культура, правова психологія та обізнаність людей у питаннях права та всіх нюансах цієї сфери – складові та функціональні чинники ідеальної за змістом правосвідомості. Поняття, яке соціум вважає своїм правовим ідеалом – це мета, до якої прямує кожна розвинена правова демократична країна.

Список використаних джерел

1. Суходоля М. В. Безпосередні засоби впливу на правосвідомість та правову культуру. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 85. С. 150–155.
2. Пампура М. В. Правосвідомість у суспільстві, що трансформується: функціональний аспект. *Форум права*. 2016. № 5. С. 139–143.
3. Гринь О. Д., Донченко О. І. Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Правознавство. 2014. Т. 19, Вип. 3. С. 7–16.
4. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 68–72.
5. Шелих А. А. Правова держава, правосвідомість та забезпечення прав людини. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 358–362.

Марчук Василь Васильевич,

кандидат юридических наук, доцент, директор державного закладу вищої освіти «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь»

ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ ЗЛОСТНОГО УКЛОНЕНИЯ ОТ ОТБЫВАНИЯ НАКАЗАНИЯ, НЕ СВЯЗАННОГО С ИЗОЛЯЦИЕЙ: ШАГ ВПЕРЕД ИЛИ ДВА НАЗАД?

Законом Республики Беларусь от 26 мая 2021 г. № 112-З «Об изменении кодексов по вопросам уголовной ответственности» (далее – Закон № 112-З) было внесено множество корректировок в действующий УК Республики Беларусь (далее – УК). В частности, данным законом из УК были исключены статьи 415–419, что

означает декриминализацию злостного уклонения от отбывания видов наказаний, не связанных с изоляцией от общества: уклонения от отбывания наказаний в виде ограничения свободы, исправительных работ, лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, штрафа, общественных работ. Наряду с декриминализацией указанных деяний в ряд статей Общей части УК были введены положения, регламентирующие порядок замены соответствующего вида наказания более тяжким, в случае уклонения от его отбывания (ч. 6 ст. 49, ч. 4 ст. 50, ч. 5 и 6 ст. 51, ч. 7 ст. 52, ч. 8 ст. 55 УК).

Декриминализация в данном случае была направлена на достижение двух целей: упрощение процедуры ужесточения ответственности «уклонистов» и снижение статистики рецидива. Можно однозначно утверждать, что разработчиками законопроекта эти цели достигнуты. Однако, куда приведет практиков мощенная законодателем дорожка?

Следует заметить, что механическая замена отбываемого наказания более строгим была известна истории уголовного законодательства. В период действия УК БССР 1960 г. механическая замена наказания на более строгое применялась в случае злостного уклонения от отбывания наказания в виде исправительных работ (ст. 28 УК БССР). В доктрине уголовного права этот подход был признан несостоятельным и основательно критиковался. Об этом писали многие авторитетные исследователи как в советский [1–8], так и постсоветский период [9–14].

Возврат к советскому прецеденту замены исправительных работ и его распространение на все виды наказаний, не связанных с изоляцией от общества, реанимирует в практике совокупность уголовно-правовых и уголовно-процессуальных проблем, существенно затрагивающих как интересы граждан, так и интересы правосудия в целом. Отметим лишь некоторые из них.

При механической замене наказания возникает противоречие со многими принципами уголовного закона и уголовной ответственности. Будет ли, например, соответствовать принципу законности применение наказания за деяние, которое не признается преступлением, к тому же более строгого, чем то, которое было назначено судом в обвинительном приговоре?

Рассмотрим этот вопрос на примере уклонения от отбывания наказания в виде общественных работ. Декриминализация уклонения от отбывания общественных работ (ст. 419 УК) требует объяснения юридической природы фактического ужесточения уголовной ответственности при замене наказания на более строгое. Если не признавать злостное уклонение от отбывания общественных работ преступлением, то новое, более строгое уголовное наказание – арест – будет применяться фактически за дисциплинарный проступок (согласно статье 27 УИК Республики Беларусь, например, за нарушение трудовой дисциплины во время выполнения общественных работ).

Замена общественных работ противоречит смыслу ч. 1 ст. 48 УК о том, что за совершенное преступление может быть назначено только одно основное наказание: по одному обвинительному приговору осужденный будет реально отбывать два основных наказания: общественные работы и арест.

При замене общественных работ арестом будут возникать ситуации, когда санкцией статьи УК, по которой лицо было осуждено, не предусмотрено наказание в виде ареста (см., например, санкцию ст. 176 УК). Новое наказание – арест – в таком случае не вытекает из уголовно-правовой оценки, уже данной совершенному преступлению в вынесенном обвинительном приговоре.

Будет возникать противоречие с положениями статьи 62 УК, согласно которой суд назначает наказание в пределах, установленных статьей Особенной части УК, предусматривающей ответственность за совершенное преступление.

Замена общественных работ арестом в рамках одного обвинительного приговора будет нарушать принцип справедливости, поскольку по одному обвинительному приговору лицо будет нести ответственность дважды.

Будут возникать иные проблемы уголовно-правового характера: о назначении наказания по совокупности приговоров в случае совершения нового преступления (какое наказание следует считать неотбытым по ранее вынесенному приговору, в рамках которого произошла замена: общественные работы или арест?); об исчислении сроков давности исполнения обвинительного приговора (каким сроком будем руководствоваться, если согласно

п. 1 ч. 1 ст. 84 УК для общественных работ он составляет один год, а для ареста – два года (п. 2 ч. 1 ст. 84 УК?).

Необходимо также отметить, что будет нарушаться важнейшее процессуальное положение о недопустимости ужесточения наказания, вид и размер которого установлен судом первой инстанции.

Замена не отбытой части наказания на более строгое вместо предупредительного эффекта может вызвать обратную реакцию, будет провоцировать девиантное поведение лица, осужденного к соответствующему виду наказания. Например, лицу, которому назначены общественные работы, выгоднее будет инспирировать уклонение от их отбывания, поскольку максимально в порядке замены ему может быть назначено 10 дней ареста.

Применительно к замене ограничения свободы лишением свободы эта проблема еще более усугубляется. К примеру, каким образом будет решаться вопрос о виде исправительного учреждения и условиях режима отбывания лишения свободы, если в процессе отбывания лишения свободы, примененного в порядке замены за уклонение от отбывания ограничения свободы лицо совершит новое преступление, за которое нужно назначать лишение свободы?

Злостное уклонение от отбывания наказания является самостоятельным преступлением в УК ряда государств (УК Украины (ст. 389, 390), УК Казахстана (ч. 2 ст. 427), УК Эстонии (ст. 329)). При признании факта злостного уклонения от отбывания соответствующего вида наказания самостоятельным преступлением наказание, от отбывания которого уклонялся осужденный, подлежит обязательному исполнению. Таким образом, обеспечивается принцип неотвратимости наказания.

Список использованных источников

1. Мацкина Г. Н., Прохоров Л. А. Совершенствование законодательного регулирования замены исправительных работ лишением свободы. *Проблемы борьбы с преступностью*: сб. науч. тр. Омск: Изд. ОВШ МВД СССР, 1977. С. 72–82.
2. Тарханов И. А. Замена наказания по советскому уголовному праву. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1982. 104 с.
3. Ткачевский Ю. М. Замена уголовного наказания в процессе исполнения. Москва: Юрид. лит., 1982. 136 с.
4. Похмелкин В. В., Симонов В. И. Уголовно-правовая характеристика злостного уклонения от исправительных работ в свете принципа справедливости. *Актуальные проблемы общественных, естественных и технических наук*: тез. докл. Пермь, 1983. Ч. 1. С. 79–86.

5. Егоров В. И. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания уголовных наказаний: учебное пособие. Рязань: Изд-во РВШ МВД СССР, 1985. 76 с.
6. Мотовилоквер Я. О. О непоколебимости вступившего в законную силу приговора при его исполнении. *Проблемы юридической ответственности и исполнения уголовных наказаний*: сб. науч. тр. Рязань: Изд-во РВШ МВД СССР, 1985. С. 100–107.
7. Тагиев М. Н. Уголовно-правовые средства обеспечения исполнения уголовных наказаний, не связанных с лишением свободы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1988. 193 с.
8. Зельдов С. И. Ответственность за уклонение от отбывания назначенного наказания. *Совершенствование правовых основ уголовного судопроизводства*: сб. науч. тр. Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 1988. С. 118–129.
9. Звечаровский И., Чайка Ю. Замена назначенного судом наказания более строгим. *Законность*. 1994. № 6. С. 38–39.
10. Кругликов Л. Л. Проблема замены наказания более строгим не по приговору суда с позиции международно-правовых стандартов // *Проблемы теории уголовного права: избранные статьи. 1982–1999 гг.* Ярославль: ЯрГУ, 1999. 200 с.
11. Подройкина И. А. К вопросу о последствиях уклонения от отбывания уголовных наказаний. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2015. Т. 7. № 6. С. 179–181.
12. Саидов М. О. О юридической природе замены назначенного наказания более строгим видом наказания. *Вестник экономической безопасности*. 2016. № 3. С. 305–307.
13. Иванов А. Л. Замена штрафа более строгим видом наказания: закон и практика применения. *Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации*. 2016. № 2 (52). С. 71–76.
14. Алиев А. А. Замена уголовного наказания более строгим видом наказания: проблемы законодательной регламентации. *Вестник Российской правовой академии*. 2019. № 3. С. 37–43.

Матюк Вячеслав Викторович,

старший преподаватель кафедры общепрофессиональных
и специальных юридических дисциплин
Учреждения образования «Белорусская государственная
сельскохозяйственная академия»

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Вопросам правового регулирования отношений в сфере государственно-частного партнерства (далее – ГЧП) в настоящее время в Республике Беларусь уделяется самое пристальное вни-

мание законодателем, наукой и практикой [2; 3; 4]. Основным законодательный акт в Беларуси в данной сфере – Закон о государственно-частном партнерстве (далее – Закон о ГЧП) – направлен на привлечение инвестиций в экономику Республики Беларусь, определяет правовые условия государственно-частного партнерства, регулирует общественные отношения, складывающиеся в процессе заключения, исполнения и расторжения соглашений о государственно-частном партнерстве [5, преамбула].

Статья 4 Закона о ГЧП определяет состав законодательства Республики Беларусь о государственно-частном партнерстве. Законом установлено, что законодательство Республики Беларусь о государственно-частном партнерстве основывается на Конституции Республики Беларусь и состоит из Закона о ГЧП и иных актов законодательства Республики Беларусь. Формулируется стандартное общее правило, согласно которому, если международным договором Республики Беларусь установлены иные правила, чем те, которые содержатся в Законе о ГЧП, то применяются правила международного договора.

Помимо Закона о ГЧП (Закон Республики Беларусь от 30 декабря 2015 года № 345-3 «О государственно-частном партнерстве», с изм. и доп. по состоянию на 17 июля 2018 года) отношения в сфере ГЧП регулируют другие законодательные акты, наиболее важные из которых будут приведены ниже.

Статьей 12 Кодекса внутреннего водного транспорта от 24 июня 2002 г. (с изм. и доп. по сост. на 17.07.2018) предусмотрено, что искусственные сооружения на внутренних водных путях, находящиеся в собственности государства, для исполнения обязательств, предусмотренных соглашением о ГЧП, могут передаваться частному партнеру во владение, пользование, в том числе в безвозмездное пользование.

Согласно норме статьи 14 Закона о железнодорожном транспорте от 6 янв. 1999 г. № 237-3 (с изм. и доп. по сост. на 17.07.2018) строительство объектов инфраструктуры производится за счет средств Белорусской железной дороги, республиканского и местных бюджетов, а также за счет средств юридических и физических лиц, иницирующих строительство объектов инфраструктуры, иных источников, не запрещенных законодательством.

В соответствии с нормой ч. 4 ст. 7 Закона о магистральном трубопроводном транспорте от 9 янв. 2002 г. (с изм. и доп. по сост. на 01.02.2019) магистральные трубопроводы или система магистральных трубопроводов, находящиеся в собственности государства, для исполнения обязательств, предусмотренных соглашением о ГЧП, могут передаваться частному партнеру во владение, пользование, в том числе в безвозмездное пользование.

Норма ст. 39 Закона об электросвязи от 19 июля 2005 г. (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2020) предусматривает, что сети, средства и объекты электросвязи, находящиеся в собственности государства, для выполнения обязательств, предусмотренных соглашением о ГЧП, могут передаваться частному партнеру во владение, пользование, в том числе в безвозмездное пользование.

Согласно норме ст. 3 Закона о мелиорации земель от 23 июля 2008 г. (с изм. и доп. по сост. на 24.07.2020) государственные мелиоративные системы, а также внутрихозяйственные мелиоративные системы и отдельно расположенные гидротехнические сооружения, находящиеся в собственности государства, для исполнения обязательств, предусмотренных соглашением о ГЧП, могут передаваться частному партнеру во владение, пользование, в том числе в безвозмездное пользование.

Указом Президента Республики Беларусь № 467 расширен перечень задач, выполняемых ОАО «Банк развития Республики Беларусь». Банк развития, в частности, будет предоставлять кредиты для финансирования мероприятий государственно-частного партнерства. Для наращивания ресурсной базы банка предусмотрено его освобождение от перечисления по результатам работы за 2019–2022 годы части прибыли в бюджет. Реализация Указа позволит сформировать условия для эффективного выполнения возложенных на Банк развития задач и его дальнейшего функционирования как национального института развития, сконцентрированного на финансировании крупных инвестиционных и инфраструктурных проектов [1].

Важное значение в регулировании отношений ГЧП имеют подзаконные акты:

– постановление Совета Министров Республики Беларусь: от 6 июля 2016 г. № 532 «О мерах по реализации Закона Республики

Беларусь от 30 декабря 2015 года «О государственно-частном партнерстве», с изменениями по состоянию на 26 марта 2019 г.;

– постановление Министерства экономики Республики Беларусь: от 27 июля 2016 г. № 49 «О проектах государственно-частного партнерства», с изменениями по состоянию на 28 марта 2019 г.;

– постановления Совета Министров Республики Беларусь о советах, рассматривающих проекты ГЧП: от 10 февраля 1997 № 71 «Об образовании Валютно-кредитной комиссии Совета Министров Республики Беларусь» (ВКК); от 27 мая 2014 № 508 «О Межведомственном инфраструктурном координационном совете» (МИКС); от 28 февраля 2018 № 167 «О создании Совета по развитию цифровой экономики» (СРЦЭ).

Особую важность и научный интерес для предмета исследования представляют принятые в 2019 г. нормативные правовые акты, которыми вносятся изменения и дополнения в нормы, регулирующие отношения в сфере ГЧП. Так, постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 26 марта 2019 г. № 193 «Об изменении постановлений Совета Министров Республики Беларусь по вопросам государственно-частного партнерства» определено, что концепции проектов государственно-частного партнерства будет рассматривать Межведомственный инфраструктурный координационный совет (МИКС). Валютно-кредитная комиссия Совета Министров Республики Беларусь (далее – ВКК) уполномочена рассматривать предложения о реализации проектов ГЧП; Совет по развитию цифровой экономики – проекты в сфере информационных и телекоммуникационных технологий.

Мы проанализировали некоторые принципиальные изменения, закрепленные в законодательстве о ГЧП. Сообразно эти изменениям действующими нормами в настоящий момент предусматривается, что:

1. Частным партнером является отечественный субъект хозяйствования.

2. Перечень объектов инфраструктуры не ограничен.

3. Предусмотрено возмещение затрат частному инициатору, не победившему в конкурсе.

4. Проект соглашения о ГЧП, содержащий все обязательные условия, разрабатывается совместно с финансовой моделью проекта.

5. Конкурс по проекту ГЧП может быть двух- и трехэтапным.

6. Переговоры по заключению соглашения о ГЧП могут проводиться в течение 12 месяцев.

Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 26 марта 2019 г. № 193 «Об изменении постановлений Совета Министров Республики Беларусь по вопросам государственно-частного партнерства» определено, что концепции проектов государственно-частного партнерства будет рассматривать Межведомственный инфраструктурный координационный совет; Валютно-кредитная комиссия Совета Министров Республики Беларусь уполномочена рассматривать предложения о реализации проектов ГЧП; Совет по развитию цифровой экономики – проекты в сфере информационных и телекоммуникационных технологий.

Кроме того, постановлением № 193 предусмотрены следующие изменения:

1. Документы предложения о реализации проекта ГЧП будут рассматриваться:

– на заседаниях ВКК, если они (1) утверждены (согласованы) республиканским органом по проекту ГЧП либо (2) утверждены (согласованы) местным органом и в них предусматриваются расходные обязательства местного бюджета по проекту ГЧП более 1 млн. базовых величин;

– исполнительными комитетами соответствующей административно-территориальной единицы (если документы утверждены местным органом или по ним предусматриваются обязательства местного бюджета).

По мнению Минэкономики, данное изменение призвано упорядочить процесс принятия решений по будущим обязательствам для республиканского бюджета, а также обусловлено необходимостью контроля со стороны Минфина за принимаемыми местными бюджетами обязательствами. Такой подход позволит также упростить процедуру принятия решений по небольшим проектам ГЧП, имеющим местное значение.

Проект ГЧП, предусматривающий расходные обязательства республиканского и (или) местного бюджета, теперь в обязательном порядке должен включаться в соответствующую государственную программу.

Перечень государственных органов, осуществляющих согласование концепций проектов и документов предложения, дополнен Оперативно-аналитическим центром при Президенте Республики Беларусь (по проектам в сфере ИКТ), Министерством связи и информатизации (по проектам в сфере ИКТ), а также Министерством антимонопольного регулирования и торговли Республики Беларусь (по вопросам антимонопольной и ценовой политики).

2. Уточнен порядок подготовки проведения конкурса по проекту ГЧП. В новой редакции он предусматривает двух- либо трехэтапный конкурс. По результатам оценки конкурсных предложений Комиссия принимает решение об определении победителя и размещает информацию о результатах конкурса на официальном сайте государственного партнера. Между государственным партнером и победителем конкурса могут проводиться переговоры в отношении условий проектов соглашения о ГЧП и (или) договора о взаимодействии в течение 12 месяцев со дня определения победителя конкурса.

3. Расширен перечень государственных органов, которым направляется подписанное и зарегистрированное соглашение о ГЧП. В него включены Министерство финансов, облисполкомы (Мингорисполком), Министерство по налогам и сборам, Государственный таможенный комитет.

Таким образом, в Республике Беларусь сформирована законодательная база для более широкого внедрения правовых средств в экономическую практику реализации проектов ГЧП. Изменения 2018 г. в Закон о ГЧП, ряд проанализированных подзаконных актов и изменения в них оцениваются нами позитивно, поскольку в целом гармонизируют нормы права в сфере ГЧП, позволяют шире привлекать местные органы власти к реализации проектов ГЧП.

При этом, однако, еще предстоит осуществить корректировки законодательства в направлении упрощения подготовки и финансирования небольших проектов местного значения, упрощения подготовки проектов ГЧП с учетом их масштаба и объема бюджетного финансирования.

Список использованных источников

1. Банк развития профинансирует проекты с высокой капиталоемкостью и длительными сроками окупаемости // Бухгалтерский портал. URL:

<https://www.gb.by/novosti/ekonomika/bank-razvitiya-profinansiruet-proekty-s>.
(дата доступа: 15.12.2020).

2. Дулевич Л. И. Привлечение инвестиций в инфраструктуру Республики Беларусь на основе государственно-частного партнерства. *Организационно-правовые аспекты инновационного развития агробизнеса*. 2019. № 1–1 (16). С. 46–53.

3. Куницкая О. М. Понятие и правовые формы государственно-частного партнерства, основанного на осуществлении инвестиций / Белорусский государственный университет. Минск: Право и экономика, 2015. 277 с.

4. Матюк В. В. Правовые основы государственно-частного партнерства в Республике Беларусь в сфере инновационной деятельности. *Перспективные направления развития сотрудничества государства и частного сектора в Республике Таджикистан*. Душанбе: Ирфон, 2017. С. 68–71.

5. О государственно-частном партнерстве: Закон Республики Беларусь 30 дек. 2015 г. № 345-З: с изм. и доп.: по сост. на 01.02.20019 / АПС «Бизнес-Инфо». ООО «Профессиональные правовые системы», Нац. центр правовой информ. Минск, 2021.

Надієнко Олена Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»;

Рибалко Анастасія Олександрівна,

студентка юридичного факультету
Національного університету «Запорізька політехніка»

АВТОРСЬКЕ ПРАВО:

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ПРОБЛЕМА СПАДКУВАННЯ

У сучасному законодавстві авторське право як складова частина цивільного права регулюється книгою четвертою Цивільного Кодексу (ЦК) України та Законом України «Про авторське право і суміжні права» (Закон) [1; 2].

Поняття авторського права не наводиться в жодному акті чинного законодавства України. Однак, виходячи із зазначених у законодавстві положень про авторські права, можна дати таке визначення: авторське право – це сукупність певних прав автора, пов'язаних з утворенням і користуванням літературними, художніми, музичними, науковими, фотографічними творами, комп'ютерними програмами і базами даних. Це певна сукупність правових норм для регулювання відносин, що виникають у результаті створення, користування та відчуження вищенаведених об'єктів. Авторське право створює сприятливі законодавчі умови

для творчої діяльності людини і дбає про доступність результатів такої діяльності для всього суспільства. Воно визначає і гарантує захист особистих майнових і немайнових прав автора, або особи, що має авторське право на твір.

Стаття 433 ЦК України чітко зазначає, що авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі. Тобто авторське право стосується тільки матеріальних предметів. Також не є об'єктами авторського права нормативно-правові акти органів державної влади, органів місцевого самоврядування; державні символи України, грошові знаки; інформація про новини дня, або інші факти подібного характеру.

Дослідження елементів авторського права та особливостей його спадкування обумовлює, насамперед, визначення кола суб'єктів авторського права. Первинним суб'єктом авторського права є автор твору. Автор – це виключно фізична особа, творчою діяльністю якої утворено твір. Суб'єктами авторського права є також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до закону або певного договору. Також щодо авторства в законодавстві України існує таке поняття, як «Презумпція авторства», зазначена у статті 435 ЦК України. В основі цієї презумпції є ідея про те, що за відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору. Це положення застосовується також у разі опублікування твору під псевдонімом, який ідентифікує автора.

Але на практиці буває таке, коли автор не ідентифікується. У такому випадку, згідно із ч. 4 ст. 11 Закону, видавець твору (його ім'я чи назва повинні бути зазначені на творі) вважається представником автора і має право захищати його права. Це положення діє до того часу, поки автор твору не розкриє своє ім'я і не заявить про своє авторство.

Питання спадкування авторського права регулює чинне цивільне законодавство. Йому в різні часи приділяли увагу такі фахівці з цивільного права, як Т. Вахонєва, С. Бондаренко, А. Штефан, О. Басай, О. Святоцький, С. Довгий, О. Харитонова, Є. Харитонов. Разом з тим окремі аспекти спадкування авторського права продовжують викликати інтерес науковців.

Спадкування, у загальному розумінні, це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадко-

давця), до інших осіб (спадкоємців). Також законодавець зазначає, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Але ЦК України у ст. 1219 визначає права та обов'язки, які не входять до складу спадщини, а отже, їх не можна успадкувати. Зокрема, такими правами є особисті немайнові права, тобто ті права, які відносяться саме до особи. Тож успадкувати, згідно з чинним законодавством, не можна: право на визнання людини автором твору; право перешкоджати будь-якому посягання на авторське право, здатному завдати шкоди честі чи репутації об'єкта права; право вимагати написання свого імені для використання твору, якщо це практично можливо, а також заборона вказувати свого імені; право обирати псевдонім; право на недоторканність твору.

До складу спадщини входять майнові права автора (чи іншої особи, яка має авторське право на твір). Майнові права автора можуть бути передані іншій особі шляхом спадкування або укладання авторського договору. До майнових авторських прав законодавець у ст. 15 Закону відносить:

а) виключне право на використання твору – це право дозволяє особі, яка володіє авторським правом, використовувати твір у своїх інтересах та не тільки в якій завгодно формі та будь-яким способом;

б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами. Це право дозволяє особі, яка володіє правом автора, дозволяти або забороняти будь-які дії інших осіб щодо твору. До них, зокрема, відносяться: відтворення творів у будь-якому вигляді; публічне виконання і демонстрація творів, публічний показ; повторне оприлюднення творів, якщо воно реалізується не тією організацією, яка зробила перше оприлюднення; перекладання творів; ввіз та вивіз з території України примірників творів; адаптації, аранжування, переробка та інші аналогічні зміни творів; втілювання творів як складових елементів до збірників, антологій, енциклопедій та інше; розповсюдження творів шляхом першого продажу. Вищезазначений перелік не є вичерпним та може доповнюватися іншими елементами, які не стосуються певної визначеної особи автора [2].

Сукупна маса успадкованих авторських прав може включати як саме авторські права, так і суміжні права. Суміжні права – це будь-яке виконання або використання творів, аудіо- і відеозаписів авторів, мовними компаніями, виконавцями, продюсерами та мовними організаціями, тобто особами, які на законних підставах використовують результати творчої діяльності авторів. Суміжні права передаються у спадщину за загальним правилом [3].

Ще одним елементом з переліку майнових прав, які переходять у спадщину, є право на отримання винагороди. Аналіз законодавства дозволяє виділити загальний та спеціальний порядок виплати авторської винагороди.

За загальним порядком автор (чи інша особа, яка має авторське право) має право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору. Про це йдеться у ч. 5 ст. 15 Закону. Басай О. слушно зазначає, що право на отримання винагороди, нарахованої, але не виплаченої в період дії договору щодо розпоряджання майновими правами на об'єкт авторського права і суміжних прав, укладеному до смерті спадкодавця, належить спадкоємцям, крім авторського договору згідно зі ст. 33 Закону, ст. 1112 ЦК України [4, с. 3].

Спеціальний порядок виплати авторської винагороди регулюється законодавством за використання певних об'єктів авторського права. Таким об'єктом, зокрема, є авторська винагорода за утворення та користування службовим твором. Зокрема, у ч. 3 ст. 16 Закону законодавець вказує, що за створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Також у положеннях вищезазначеної статті закріплено, що авторські немайнові права належать автору, а майнові права на твір – роботодавцю. Зазначене тягне за собою питання переходу права на авторську винагороду за службовий твір спадкоємцям.

У чинному законодавстві відсутні положення про спадкування права на авторську винагороду, тому потрібно звернутися до наукової доктрини. В юридичній літературі склалося дві полярні думки з цього питання. Згідно з першою – право на отримання винагороди за утворення та користування службовим твором не підлягає спадкуванню, з причин того, що воно нерозривно пов'язано з творцем. Розглядаючи питання про спадкування прав

інтелектуальної власності, можна вказати, що право автора на отримання винагороди за використання твору впливає з його особистого правового статусу як найманого працівника, який перебуває у трудових відносинах з роботодавцем, який зобов'язаний виплачувати винагороду. У цьому випадку автор не може здійснювати це право поза рамками трудових відносин і поза свого правового статусу найманого працівника. Таким чином, тільки автор–працівник, який створив твір, може претендувати на отримання винагороди. Визнання оборотоздатності цих прав неминуче вимагатиме визнання і передачі інших прав, що є у працівника, як сторони трудових відносин. Отже, згідно із вищезазначеним, право на винагороду за використання службового твору слід розглядати як нерозривно пов'язану з особистістю заповідача–працівника.

Згідно з другою позицією, яку багато науковців вважають більш прийнятною, право на винагороду за користування службовим твором може бути частиною спадщини. Для обґрунтування можливості успадкування права на винагороду за використання службового твору Е. Гаврилов зазначає: «За життя автора ці майнові права на отримання винагороди дійсно пов'язані з його особистістю, вони не можуть перейти до іншої особи. Незважаючи на те, що такі права не передаються за життя автора, вони успадковуються. Тобто у разі смерті автора переходять до спадкоємців. Невідчужуваність цих прав від автора за життя, з одного боку, і успадкування цих прав, з іншого боку, це різні, не пов'язані один з одним питання» [5, с. 28].

Таким чином, законодавчою базою, що регулює питання авторського права, є ЦК України та Закон. Згідно з ЦК, об'єктами авторського права є літературні, художні, музичні, фотографічні та інші твори, комп'ютерні програми, бази даних. Не є об'єктами ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції, а також акти органів державної влади, державні символи України, новини дня. Суб'єктами права автора є сам автор, а також особи, які за законом або договором набули прав на твори. До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті, крім нематеріальних прав, що стосувалися саме конкретної особи автора. Майнові права, які можна успадкувати, в

законодавстві поділяються на: виключне право на використання твору та виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами. Питання спадкування авторського права є актуальним та викликає жвавий інтерес науковців. З метою його належного врегулювання пропонується створення окремого розділу під назвою «Спадкування авторських прав» у ЦК України та Законі, де будуть детально визначені права та обов'язки, які переходять та не переходять у спадщину, стан спадкоємців, об'єкти спадкування та порядок виплати авторської винагороди спадкоємцям, у тому числі й за спеціальні об'єкти авторського права.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
3. Шкодін Я. В. Спадкування авторських прав. URL: <https://www.shkodin.com/uk/blog/33-avtorske-pravo/11-spadkuvannya-avtorskikh-prav.html> (дата звернення: 05.10.2021).
4. Басай О. В. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя як загальна засада цивільного законодавства України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10).
5. Гаврилов Е. П. Успадкування інтелектуальних прав. *Патенти і ліцензії*. 2008. № 4. С. 28.

Паламарчук Іван Васильович,

доцент кафедри публічного та приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЩОДО ПУБЛІЧНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ОБОВ'ЯЗКІВ РОБОТОДАВЦЯМИ (ІЗ ЧИСЛА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА) ПІСЛЯ РОБОТОДАВЦІВ (ІЗ ЧИСЛА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА)

Відомо, що в загальному правовому розумінні правонаступництво являє собою перехід суб'єктивного права (в широкому розумінні – також правового обов'язку) від однієї особи правонадавця до іншої (правонаступника) в порядку похідного правонабуття (у відповідних випадках – похідного набуття правового обов'язку) [1].

Натомість доречно детально зазначити, що процедуру передавання (набуття) адміністративної (управлінської) компетенції від одного суб'єкта публічної адміністрації до іншого в теорії адміністративного права визначено як публічне (позапроцесуальне, адміністративне по своїй природі) правонаступництво [2].

Враховуючи те, що публічне правонаступництво можливе щодо всіх без винятку суб'єктів публічної адміністрації, то, відповідно, доцільно зазначити деякі його види, якими володіє теорія адміністративного права. Так, у практичній діяльності з реалізації публічного правонаступництва існує, зокрема, за суб'єктом, такий його вид [2] як публічне правонаступництво після суб'єктів владних повноважень (суб'єктів публічної адміністрації) – юридичних осіб – правонаступництво після органів державної влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів публічних повноважень із особливим статусом, юридичних осіб публічного права, які не мають статусу органу публічної влади, фондів публічного права, державних, комунальних підприємств, установ, організацій тощо.

Тобто, як уже було зазначено, такими суб'єктами публічної адміністрації можуть бути юридичні особи (приватного або публічного права), які із дотриманням вимог законодавства та у встановленому порядку набули повноважень відповідних юридичних осіб публічного права, що в результаті настання відповідного юридичного факту (прийняття рішення уповноваженим органом або посадовою особою і т. ін.) припинили свою діяльність.

Так, відомо, що у правовій державі, де людина, її права і свободи є найвищою цінністю, де визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина – це обов'язок держави (стаття 3 Конституції України). Зокрема, ліквідація юридичної особи публічного права, рішенням суб'єкта владних повноважень без передавання її прав і обов'язків у порядку правонаступництва до іншого уповноваженого суб'єкта неможлива. Такий підхід впливає, насамперед, з принципу єдності державної влади [3, с. 118–122].

Однак у разі ліквідації юридичної особи публічного права та передавання її повноважень, у встановленому порядку, до юридичної особи приватного права (як приклад, у процесі підготовки до приватизації перебувають підприємства державного концерну спиртової та лікеро-горілчаної промисловості «Укрспирт» [4])

може постати питання про подальше використання персоналу цих підприємств, що, як показує практика, в подальшому підпадає під «економічно обґрунтоване» скорочення.

Звісно, новий власник таких юридичних осіб цілком і повністю відповідно до встановлених норм законодавства має право змінювати структуру та штат новонабутих ним юридичних осіб.

Проте зазвичай подібне «економічно обґрунтоване» скорочення є нічим іншим як звичайним збільшенням прибутків з освоєння напрямків нововведеної у сферу приватної власності юридичної особи за рахунок змін істотних умов праці, шляхом збільшення додаткового навантаження (яке виникло в результаті скорочення працівників, які його виконували) на персонал, який продовжив подальші трудові правовідносини з такою юридичною особою, яку було переведено у сферу приватного права.

Звісно, частини третя, четверта статті 36 Кодексу законів про працю України визначають, що в разі зміни підпорядкованості, зокрема, підприємства, не припиняє дії трудового договору. У разі зміни власника підприємства, а також у разі його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, виділення, перетворення) дія трудового договору працівника продовжується. Припинення трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу можливе лише в разі скорочення чисельності або штату працівників.

Також частини п'ята-сьома статті 9 Закону України «Про колективні договори і угоди» визначають обов'язкові гарантії при дії колективного договору, укладеного з попереднім власником підприємства, що є додатковою гарантією для персоналу при захисті їхніх прав на працю.

Натомість реальність наслідків для персоналу юридичних осіб публічного права, які було передано у встановленому порядку до сфери приватної власності, може мати інакший правовий вираз, який зовсім не збігається із змістом зазначених норм.

Захист прав працівників, у наведених випадках, фактично можливий лише у судовому порядку, у зв'язку з тим, що належний єдиний правовий механізм захисту персоналу в разі зміни підпорядкування юридичної особи як у сфері публічного правонаступництва, так і взагалі досконало не визначено – лише містяться малозмістовні норми в різних актах законодавства, які в свою чергу можна обійти завдяки іншим нормам тих же актів законодавства.

Таким чином, постає проблема правонаступництва, яку як правило сформулював Ульпіан: «Ніхто не може передати іншому більше прав, ніж має сам» (Dig 50, 17, 54) [5].

Так, відомо, що держава відповідає за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав і свобод людини – це і є головним обов'язком держави згідно зі статтею 3 Конституції України.

Згідно із зазначеною нормою держава, здійснивши передачу юридичної особи зі сфери публічного права до сфери приватного права, зобов'язана була передбачити, на законодавчому рівні, механізм гарантування прав персоналу таких юридичних осіб у вигляді створення дієвого контролю, визначення чітких та аргументованих прав і обов'язків працівників, трудові договори яких зазнали змін зі сторони роботодавця. Тобто забезпечити публічне правонаступництво прав та гарантій їх збереження у сфері трудових правовідносин.

Натомість такі права, тим паче гарантувати їх збереження, держава може забезпечити лише функціонуючою судовою системою, що ніяк не узгоджується із частиною третьою статті 124 Конституції України: Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору.

Відсутність такого визначеного на законодавчому рівні механізму, при правонаступництві у зазначених випадках трудових правовідносин, є не поодинокими фактами, що гальмує та зводить нанівець ідею правонаступництва, яка саме і полягає у процесі безперечного та безперервного передавання повноважень від одного праводавця до правонаступника.

Отже, вищезазначене доводить, що питання публічного правонаступництва у сфері трудових правовідносин є надзвичайно актуальним та потребує свого дослідження із виробленням цілого механізму із визначенням його на законодавчому рівні в загальному комплексному вигляді: обов'язків власників підприємства, які були передані зі сфери публічної власності до приватної власності, щодо забезпечення прав персоналу цих підприємств, для унеможливлення на законодавчому рівні «штучного» (завуальованого збільшення прибутків за рахунок зменшення витрат на персонал) погіршення умов праці (зміна істотних умов праці) такого персоналу.

Додатково слід зазначити, що відсутність на сьогодні належним чином врегульованого публічного правонаступництва, із за-

значених питань, не сприяє підвищенню рівню довіри українського суспільства, зокрема, до органів законодавчої та виконавчої влади в Україні, що є необхідною передумовою для реалізації Стратегії воєнної безпеки України, схваленої Рішенням Ради національної безпеки і оборони України, яке введено в дію Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021.

Список використаних джерел

1. Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. *Труды по гражданскому праву*. Москва: Статут, 2001. С. 311. URL: <http://civil.consultant.ru/elib/books/22/> (дата звернення: 11.05.2021).
2. Бевзенко В. М. Публічне правонаступництво: сутність, процедура та особливості. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 140–149. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6_2013/32.pdf (дата звернення: 11.05.2021).
3. Публічна служба і адміністративне судочинство: здобутки і виклики: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5–6 липня 2018 року). Київ: Дакор, 2018. 494 с. URL: <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Tezy.pdf> (дата звернення: 11.05.2021).
4. Приватизація підприємств державного концерну «Укрспирт». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3191305-cotiri-pidpriemstva-ukrspirtu-predali-do-fdmu-dla-privatizacii.html> (дата звернення: 11.05.2021).
5. Гелич А. О. Співвідношення понять «об'єкт цивільного правовідношення» та «об'єкт цивільного правонаступництва». URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_3/177.pdf (дата звернення: 11.05.2021).

Романюк Олег Васильович,

начальник центру професійної освіти

Територіально відокремленого відділення

«Білоцерківська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ОГОЛОСИЛИ ГОЛОДУВАННЯ

9 вересня 2021 року Верховна Рада України прийняла за основу проєкт Закону № 4323 від 05.11.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» [1], яким хочуть дозволити примусове годування в'язнів.

Низка правозахисників та громадських організацій вважають прийняття вказаного законопроекту наступом на права людини в Україні, а саме примусове годування інструментом стримування

протестів в'язнів проти неналежних умов тримання та інших порушень прав людини. Це затикання рота у прямому сенсі цього слова [2].

Згідно зі статтею 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Відповідно до Основ законодавства про охорону здоров'я громадяни України зобов'язані піклуватись про своє здоров'я, а Держава – забезпечувати життєвий рівень населення, включаючи, зокрема, медичний догляд, який є необхідним для підтримання його здоров'я.

Водночас на сьогодні існують випадки, коли засуджені або особи, узяті під варту, з різних причин свідомо відмовляються від прийняття їжі (оголошують голодування). Такий вид протесту завдає колосальної шкоди здоров'ю зазначених осіб, а також є смертельно небезпечним.

Так, абзацом 1 частини 3 ст. 116 Кримінально-виконавчого кодексу України встановлено, що примусове годування може бути застосовано лише на підставі рішення суду, прийнятого за висновком лікаря, що засудженому загрожує розлад здоров'я стійкого характеру та існує очевидна загроза його життю.

Нині питання надання медичної допомоги та примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі та оголошують голодування, законодавством недостатньо врегульовано. Правові підстави для таких заходів законом передбачено лише для осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань.

У Мальтійській декларації стосовно тих, хто оголосив голодування, прийнятій на 43-й Всесвітній медичній асамблеї у листопаді 1991 року та переглянутій і доповненій на 44-й Всесвітній медичній асамблеї у вересні 1992 року визначено основні керівні принципи медичної допомоги особам, які оголосили про голодування. Відповідно до неї, збереження життя і здоров'я пацієнта, навіть коли це суперечить його побажанням, є моральним обов'язком лікаря, а невтручання (бездіяльність) лікаря, який лі-

кує особу, яка відмовляється від прийняття їжі (оголошує про голодування), може призвести до трагедії, а саме смерті пацієнта, яку можна було б відвернути. Також у Мальтійській декларації встановлено, що остаточне рішення про необхідність медичного втручання (в тому числі заходів примусового годування) стосовно особи, яка відмовляється від прийняття їжі (оголошує про голодування), повинен приймати тільки лікар-куратор з огляду на загальний стан здоров'я пацієнта. «Польза» и «вред». Врач должен использовать свои знания и опыт на благо людей, о которых он заботится. Это концепция «милосердия», которая дополняется концепцией «непричинения вреда» [3].

Положення статті Кримінально-виконавчого кодексу України у редакції проекту Закону також не суперечать практиці Європейського суду з прав людини. Питання примусового годування засуджених та осіб, узятих під варту, які відмовляються від їжі, було висвітлено, зокрема, у рішеннях Європейського суду з прав людини від 21 червня 1999 року у справі «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00) та від 19 червня 2007 року у справі «Сігар v. Moldova» (заява № 12066/02), які загалом стосуються порушення статті 3 Конвенції про захист прав і основоположних свобод у зв'язку з примусовим годуванням заявників. Під час застосування заходів примусового годування необхідно переконатись щодо існування медичної необхідності, яка полягає, зокрема, у проведенні медичного дослідження, та належних медичних документів, на підставі яких вважалося б за необхідне застосування до конкретного затриманого, який свідомо голодує, примусового годування.

Тобто Європейський суд з прав людини своїми рішеннями каже, що примусове годування – це не завжди катування і нелюдське поводження.

Висновок Комітету Верховної Ради з питань інтеграції України до Європейського Союзу зазначає, що проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» не суперечить міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції.

Слід зазначити, що Комітет міністрів Ради Європи, який є політичним органом Ради Європи, під час здійснення нагляду в

групі справ «Невмержицький проти України» ухвалив 07 червня 2017 року рішення, в якому делегати, зокрема, «...відзначили нову нормативну базу щодо примусового годування, спрямовану на усунення порушення статті 3 Конвенції у справі Невмержицький, та закликали державні органи надати усю відповідну інформацію щодо впровадження цієї системи, в тому числі відповідні рекомендації і медичні інструкції».

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування. URL: https://w1.l.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70347 (дата звернення: 09.09.2021).
2. Верховна Рада продовжує наступ на права людей в тюрмах. URL: <https://www.facebook.com/vadym.chovgan> (дата звернення: 09.09.2021).
3. Мальтійська декларація стосовно тих, хто оголосив голодування. URL: <https://www.wma.net/es/policies-post/declaracion-de-malta-de-la-amm-sobre-las-personas-en-huelga-de-hambre/> (дата звернення: 10.09.2021).

Рудисва Олександра Миколаївна,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування, НАПрН України

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НЕЛІБЕРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КРИЗИ ГЛОБАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Сьогодні в країнах ліберального конституційного ладу спостерігається наступ суб'єктів владних повноважень на традиційні цінності, які ще донедавна вважалися недоторканими та беззаперечними, вони формували стандарти, які зафіксовані в міжнародно-правових документах шляхом консенсусної згоди держав. Йдеться про базові права і свободи людини, серед яких економічні, соціальні та культурні права є такими ж невід'ємними природними правами як і громадські та політичні. Навіть у дискурсі класичного західного ліберального концепту, за яким останні є первинними над передостанніми, складно шукати виправдання правовим та адміністративним заходам стосовно свободи пересування, вільного вибору місця відпочинку та способу навчання, свободи економічної діяльності передусім підприємницької діяльності, відбувається порушення прав і свобод людини.

Порушення публічного порядку, ревізія принципу пропорційності у механізмі взаємодії публічних та приватних суб'єктів шляхом обмеження прав і свобод людини є гострою темою сьогодення. Дії політиків та влади у багатьох країнах під час запровадження карантинних заборон не можна кваліфікувати як цілком юридично обґрунтованими та правомірними. Таке твердження є можливим, якщо дотримуватися цінностей демократичного конституціоналізму, згідно із яким будь-які обмеження прав і свобод повинні ґрунтуватися не тільки на приписах закону, норми якого мають бути конституційним, а передусім на принципах конституції. Концепти нематеріального громадського порядку, загального блага, які пропонуються як підстави для запровадження обмежень, потребують ретельного наукового аналізу [1].

Важливим аспектом є факт того, що принципи демократичного конституціоналізму в частині гарантованих прав і свобод людини одночасно становлять міжнародно-правові стандарти. Аналіз відповідальності влади за їх порушення є необхідною передумовою для оцінки ситуації, яку дослідники маркують як демонополізацію цінностей демократичного конституціоналізму західного типу, також для гармонізації відносин у суспільстві.

Інститут міжнародно-правової відповідальності держави є видом юридичної відповідальності, він розвивається під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Міжнародно-правова відповідальність, так само як і юридична відповідальність у внутрішньодержавному розумінні, якщо розглядати її негативну форму, є наслідком вчинення відповідним суб'єктом діяння, визнаного законом правопорушенням. Останнє є обов'язковою підставою юридичної відповідальності.

Підставою міжнародно-правової відповідальності держави є вчинення нею міжнародного правопорушення. Комісія міжнародного права ООН кваліфікує цей вид відповідальності як наслідки, які може мати те чи інше міжнародно-протиправне діяння згідно з нормами міжнародного права в різних випадках.

Здійснення будь-якого міжнародного правопорушення вносить елемент ерозії в міжнародний правопорядок, підриває його підвалини, оскільки в результаті правопорушення руйнуються первинні визначальні відносини, що складають матеріальну тканину міжнародного правопорядку. Аналіз юридичної природи

міжнародного правопорушення є необхідним для формування правильного розуміння поняття міжнародно-правової відповідальності держави.

Для того, щоб говорити про міжнародне правопорушення як факт, що мав місце, необхідною є й наявність і його фактичної підстави – безпосередньо вчиненого державою діяння, яким порушуються її міжнародні обов'язки.

Питання про настання відповідальності постає у разі, якщо порушення з боку держави спричинило серйозні негативні наслідки. Оціночний характер таких наслідків, на наш погляд, потребує окремої нормативної розробки та закріплення їх на рівні міжнародно-правових документів, оскільки обсяг юридичних наслідків правопорушень повинен бути чітко визначеним та ясно зрозумілим для сторін.

Об'єктом міжнародного правопорушення слід вважати цінності, визнані та охоронювані світовою спільнотою, що знаходять свій вияв у конкретно-правових відносинах, яким заподіяно шкоду.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони міжнародного правопорушення держави є її вина. Остання тісно пов'язана з порушенням договірних зобов'язань чи загальних принципів та норм міжнародного права. Як і в загальному понятті правопорушення, вина держав у вчиненні міжнародних протиправних діянь може виявлятися як у формі умислу, так і в формі необережності, але вина не визнається як серцевина суб'єктивної сторони міжнародного правопорушення.

Суб'єктами міжнародних правопорушень можуть виступати будь-які суб'єкти міжнародного права в разі порушення ними відповідних міжнародних зобов'язань. Держава повинна нести відповідальність за діяння, якими порушуються її міжнародні зобов'язання, якщо ці діяння виходять від таких суб'єктів:

– офіційні органи державної влади (незважаючи на те, до якої гілки влади вони належать, та яке положення займають в ієрархічній вертикалі влади, тобто будь-які органи, що виконують законодавчі, виконавчі, судові чи інші функції, незалежно від їх положення в організації держави, та незалежно від їх характеру як органів центральної влади чи адміністративно-територіальної одиниці держави. При цьому поняття «орган» означає будь-яку

особу чи утворення, яке володіє таким статусом відповідно до внутрішнього права держави);

- особи чи утворення, що не є органом державної влади, але наділені державою повноваженнями здійснювати окремі елементи державної влади;

- орган, який наданий державі в розпорядження іншою державою, якщо цей орган діє в межах реалізації елементів державної влади тієї держави, якій він наданий у розпорядження;

- органи та посадові особи держави, що вийшли за межі наданих їм повноважень або порушили надані їм вказівки (інструкції тощо) у випадку, якщо таке порушення мало місце під час виконання ними своїх обов'язків по реалізації повноважень, пов'язаних із здійсненням елементів державної влади;

- особи чи групи осіб, які діяли відповідно до інструкцій, наданих їм державою, або під її керівництвом чи контролем;

- особи чи групи осіб, що фактично здійснювали елементи державної влади у разі відсутності офіційної влади чи її недієздатності, за умов, що потребували виконання такої діяльності.

Питання міжнародно-правової відповідальності держав за порушення прав і свобод людини у приватноправових відносинах є не менш актуальним. У наукових та політичних колах різних країн усе гучніше лунають позиції щодо закріплення на законодавчому рівні норм стосовно можливості невиконання міжнародно-правових зобов'язань.

Такі пропозиції, на наш погляд, суперечать загальним засадам міжнародного конституційного правопорядку, ставить під загрозу імідж держави та створює підстави для застосування до неї різноманітних юридичних заходів з боку світової спільноти, аж до міжнародної ізоляції. Тому, на нашу думку, подібні позиції повинні зустрічати з боку вітчизняної наукової спільноти та громадськості аргументовану критику.

Таким чином, порушення державою міжнародних стандартів прав і свобод людини має вважатися підставою відповідальності держави у випадку, якщо воно являє собою фактично вчинене діяння, якому властиві всі ознаки складу міжнародного правопорушення (об'єктивна та суб'єктивна сторона, об'єкт та суб'єкт). При цьому односторонні заяви держави (в тому числі шляхом внесення змін до внутрішнього законодавства) щодо невизнання нею взятих

на себе обов'язків, що були нею порушені, жодним чином не звільняють її від міжнародно-правової відповідальності.

Список використаних джерел

1. Приходько О. В. Громадський порядок у вимірі конституційної економіки. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: Б. М. Головкін та ін. Харків: Право, 2021. Вип. 41. С. 182–189.

Саленик Кристина Сергеевна,

Рокина Ксения Олеговна,

студентки Барановичского государственного университета;

научный руководитель:

Дзик Инна Романовна,

старший преподаватель кафедры

гражданских и уголовно-правовых дисциплин,

Барановичского государственного университета

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЕ

Неотъемлемой частью гражданских прав, провозглашенных в Конституции Республики Беларусь, является право каждого на благоприятную окружающую среду и компенсацию ущерба, причиненного нарушением этого закона. Возмещение ущерба, причиненного окружающей среде, является основным элементом реализации правового механизма охраны окружающей среды.

Возникающее в настоящее время деление права на частное и публичное требует определения правовой природы отношений по возмещению ущерба окружающей среде с целью определения соотношения границ частного и публичного права в анализируемых отношениях.

В гражданском праве нет четкого определения вреда, но ст. 14 Гражданского кодекса Республики Беларусь (далее – ГК) определяет убытки, которые включают фактический ущерб и упущенную выгоду [2].

Ущерб окружающей среде можно назвать разновидностью ущерба. Это ущерб окружающей среде, а также ущерб жизни, здоровью и имуществу граждан, в том числе индивидуальных предпринимателей, имуществу юридических лиц и имуществу, находящемуся в государственной собственности, в результате

вредного воздействия на окружающую среду. Несмотря на значительный объем исследований, проведенных в этой области, многие аспекты ответственности за причинение вреда окружающей среде остаются непонятными и в значительной степени спорными. В научной литературе давно ведется дискуссия об отраслевой принадлежности института компенсации за экологический ущерб.

Такой вред часто считают частным случаем действия норм гражданского деликтного права. Некоторые ученые отрицают гражданский характер ответственности за экологический ущерб и представляют ее как самостоятельный вид ответственности. Понятие ущерба относится к категории гражданского права, и поэтому компенсация обычно основывается на гражданском праве. Однако компенсация экологического ущерба имеет свои особенности. Специфика предмета преступления, характер причиненного ущерба, а также невозможность достижения целей по возмещению ущерба, причиненного окружающей среде с помощью механизмов гражданского права, требуют дальнейшей проработки нормативно-правового регулирования этой деятельности.

С точки зрения Криволаповой Л. В., обязательство о возмещении ущерба может рассматриваться как имущественная ответственность, которая по своему содержанию аккумулирует неблагоприятные для правонарушителя средства, меры, предусмотренные актом, и правовые последствия имущественного порядка. Такие меры и последствия предусмотрены не только в случае нарушения норм гражданского права, но и активно используются в других отраслях правовой системы. Имущественная ответственность относится к межотраслевым видам ответственности [3, с. 14].

Финансовую ответственность в виде компенсации за ущерб, причиненный окружающей среде, следует отличать от гражданской ответственности прежде всего за охраняемые объекты. Список объектов, указанных в ст. 933 ГК, пересекается со списком, указанным в ст. 102 Закона Республики Беларусь «об охране окружающей среды», но не распространяется на предмет ст. 101 Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» – окружающая среда.

Многие природные объекты классифицируются по ст. 130 ГК на недвижимость. Нанесение им вреда как индивидуально определенной вещи, например, конкретного земельного участка, вредит их собственнику (природопользователю) и, с одной стороны, влечет гражданскую ответственность виновника причинения ущерба. Ущерб возвращается собственнику (естественному пользователю) земельного участка (закрытый резервуар и т. д.).

С другой стороны, специфика земли, недр и т. д. состоит в том, что они являются не только собственностью, но и природным объектом как неотъемлемой частью окружающей среды, имеющим свойство естественного происхождения, экологического состояния, цепь природных систем, способных выполнять экологические, экономические, культурные и культурные функции и обеспечивать качество окружающей человека среды.

Правовой статус воздуха совершенно не соответствует нормам гражданского права. Воздух – особый объект, его нельзя индивидуализировать, он не имеет ценности. Но можно получить травму, требующую компенсации.

Очевидно, что, в отличие от гражданско-правовых деликтных отношений, в отношениях по возмещению экологического ущерба потерпевшая сторона четко не указывается, поскольку ущерб причинен не только собственнику, но и обществу в целом, в том числе будущим поколениям. Для описания этих явлений был введен специальный термин «когай» («социальный вред»).

Общественность может обратиться в суд для защиты прав будущих поколений: в соответствии со ст. 100 Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды», в случае, если экономическая деятельность может причинить общественный вред окружающей среде, даже если такая угроза ожидается в будущем, общественные организации и граждане могут обратиться в суд с просьбой приостановить (запретить) такие действия [5].

Гражданское право не предусматривает возможности обращения в суд для лиц, не понесших прямого вреда. Согласно белорусскому законодательству, экологический ущерб – это негативное изменение окружающей среды, имеющее денежную оценку, выражаемую, в частности, в нарушение требований охраны окружающей среды, иное нарушение законодательства Республики

Беларусь. Вредное воздействие на окружающую среду – это любое прямое или косвенное воздействие на окружающую среду хозяйственной или иной деятельности, последствия которой приводят к негативным изменениям в окружающей среде.

Однако, по словам Е. Е. Борисова, нанесенный окружающей среде ущерб, носит условный характер, поскольку такой объект не может «понести» ущерб. Он отражает социальную сущность негативного воздействия окружающей среды, ориентируясь на условия жизни общества [1, с. 7].

Понятие экологического ущерба от противоправных действий охватывает как негативные последствия антропогенного воздействия на них, выраженные в оценке естественной ценности, которая может быть возмещена, так и негативные последствия, не подлежащие правовой и стоимостной оценке из-за несовершенного технического совершенства, возможности на современном этапе развития общества, а также в связи с тем, что такие последствия распространяются во времени и пространстве (иногда они влияют друг на друга через 10–20 лет).

Статья 1 Гражданского кодекса Республики Беларусь предусматривает применение гражданского законодательства к отношениям в области использования природных ресурсов и охраны окружающей среды, соответствующим проявлениям отношений, регулируемых гражданским законодательством, только в случаях, когда предусмотрены специальные положения.

Более того, имея общие объекты защиты по ст. 933 Гражданского кодекса Республики Беларусь, ст. 102 Закона Республики Беларусь «об охране окружающей среды» прямо указывает на применение гражданского права для возмещения причиненного им вреда. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда жизни, здоровью и имуществу граждан, имуществу юридических лиц и имуществу, находящемуся в государственной собственности, в результате воздействия на окружающую среду, заключается в соответствии со ст. 102 Закона Республики Беларусь «об охране окружающей среды», возлагая на лицо, причинившее ущерб, обязанность возместить ущерб в полном объеме.

Пункт 4 ст. 1 ГК, применяя метод правового регулирования, в принципе исключает из предмета гражданско-правовых отношений имущественные отношения, основанные на подчинении

административному или иному органу власти, допускает, что в случаях, предусмотренных законом, гражданские к таким отношениям может применяться закон. Итак, ориентируясь на ст. 1 ГК, можно констатировать, что, если соотношение возмещения вреда является императивным (основанным на подчиненности) и не вытекает из равенства, свободы выбора, возмещение вреда, причиненного окружающей среде, не применяются к гражданско-правовым мерам.

Изменение белорусского законодательства о природных ресурсах требует нового анализа и переосмысления содержания норм о возмещении вреда окружающей среде в современных экономических условиях. Ранее действующие нормы законодательства прямо относили возмещение вреда, причиненного водам, к гражданско-правовой ответственности.

К числу наиболее характерных особенностей правового регулирования возмещения вреда, причиненного окружающей среде, следует отнести приоритет применения такс и методик определения размера убытков, отказ от действующего в гражданском праве принципа генерального деликта (при установлении нормативов допустимого негативного воздействия на окружающую среду), сроки исковой давности на предъявления требований о возмещении вреда. Размер, способы и сроки возмещения вреда, причиненного окружающей среде, определены ст. 101-1 Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды».

Поскольку природные ресурсы естественного происхождения и не имеют стоимости, то используется таксовый метод подсчета ущерба, когда размер причиненного вреда определяется условно по заранее установленным расценкам.

Вред, причиненный окружающей среде, может быть возмещен лицом, причинившим вред, в соответствии с предписаниями компетентного государственного органа либо по решению суда с учетом обстоятельств дела, притом возмещение вреда в натуре возможно только при наличии соответствующего утвержденного проекта (например, проекта рекультивации). Размер средств, направленных на восстановление нарушенного состояния окружающей среды, не может быть меньше размера возмещения вреда, определенного в соответствии с таксами. Восстановление нару-

шенного состояния окружающей среды производится в установленные законодательством сроки. Исковая давность на требования о возмещении вреда, причиненного окружающей среде, не распространяется. Кроме того, вред, причиненный экологическим правонарушением и возмещаемый в рамках ст. 933 ГК, возмещается непосредственно лицу, чье право нарушено, в рамках ст. 101 Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» – в бюджет. Вред, причиненный природному объекту, взыскивается даже с собственника природного объекта. Иски по возмещению вреда окружающей среде предъявляются уполномоченными органами в интересах государства (общества). Все вышеперечисленное исключает равноправие сторон и диспозитивность в правоотношениях по возмещению вреда, причиненного окружающей среде.

Особая значимость объекта трансформировала юридическую природу правового регулирования. В большинстве случаев возмещения вреда окружающей среде на первый план выступают публично-правовые начала, которые проявляются во включении государства в число участников экологических правоотношений. В случае причинения вреда крупными техногенными авариями, например на Чернобыльской АЭС, нарушается принцип «платит причинитель вреда». Государство, являясь гарантом конституционных прав граждан, несет субсидиарную ответственность по возмещению экологического вреда, причиненного в результате таких аварий [4].

Итак, особенности института возмещения вреда, причиненного окружающей среде, находят свое проявление в субъектном составе правоотношений, возникших вследствие причиненного вреда, способах доказывания факта совершения правонарушения, объема причиненного вреда, способе определения размера вреда, сроке исковой давности, в объектах причинения вреда. Все это позволяет отнести ответственность по возмещению вреда окружающей среде к эколого-имущественной, которая имеет отличия от гражданско-правовой, и регулируется нормами экологического законодательства.

Список использованных источников

1. Борисова Е. Е. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда окружающей природной среде: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2002. 39 с.

2. Гражданский кодекс Республики Беларусь: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 года: одобр. Советом Респ. 19 нояб. 1998 г.: текст Кодекса по состоянию на 17 июля 2020 г. // ЭТАЛОН / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2021.

3. Криволапова Л. В. Правовое обеспечение вреда, причиненного экологическим правонарушением: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2001. 42 с.

4. Загоровская Е. В. Особенности возмещения вреда, причиненного окружающей среде // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 / ООО ЮрСпектр. Минск, 2021.

5. Об охране окружающей среды: Закон Респ. Беларусь, 26 нояб. 1992 г., № 1982-ХП: в ред. Закона Респ. Беларусь от 16.12.2019 г. // Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 / ООО ЮрСпектр. Минск, 2021.

Северцова Татьяна Вячеславовна,

старший преподаватель кафедры общепрофессиональных
и специальных юридических дисциплин

УО «Белорусская государственная сельскохозяйственная академия»

О ПРЕДОСТАВЛЕНИИ И СУММИРОВАНИИ ТРУДОВЫХ ОТПУСКОВ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ

С течением времени законодательство каждого государства не остается неизменным. В него постоянно вносятся коррективы, которые диктуются происходящими в обществе изменениями. Трудовое законодательство Республики Беларусь не является исключением. Так с 28 января 2020 года в Трудовой кодекс Республики Беларусь (далее – ТК) был внесен ряд изменений и дополнений, часть из которых коснулась вопросов предоставления и суммирования трудовых отпусков. Трудовое законодательство Украины также подвергается нововведениям. В связи этим, применив метод сравнительного правоведения, рассмотрим подробнее правовые нормы обоих государств, регулирующие вопросы предоставления и суммирования трудовых отпусков.

По общему правилу трудовой отпуск предоставляется за рабочий год, который исчисляется для каждого работника индивидуально (с момента его приема на работу) и по продолжительности равен 12 месяцам. В статье 164 ТК закреплены периоды, включаемые в рабочий год. К ним относят следующие:

1) фактически отработанное время (зафиксировано в таблице учета рабочего времени);

2) время, которое работник не работал, но за ним согласно законодательству или коллективному договору сохранялись прежняя работа и заработная плата (средний заработок) (это например периоды нахождения на воинских или специальных сборах, периоды, когда работник освобождался от основной работы и принимал участие в переписи населения, организации и проведении выборов, участвовал в судебном заседании в качестве народного заседателя) либо ему выплачивалось пособие по государственному социальному страхованию (например оплата больничного листа, больничного листа по уходу за ребенком или по беременности и родам), за исключением времени отпуска по уходу за ребенком до достижения им возраста трех лет, а также выходные дни, государственные праздники, праздничные дни, установленные и объявленные нерабочими, и другие предоставляемые работнику дни отдыха;

3) время предусмотренных законодательством или коллективным договором отпусков без сохранения заработной платы, если эти отпуска не превышают 14 календарных дней в течение рабочего года. Статья 189 ТК наделяет обязанностью нанимателя для определенных категорий работников по их просьбе предоставить в календарном году до 14 календарных дней социального отпуска без сохранения заработной платы, а ст.190 ТК наделяет нанимателя правом по просьбе работников предоставить им социальный отпуск без оплаты продолжительностью до 30 календарных дней. Продолжительность последнего названного отпуска может быть увеличена на локальном уровне. Сюда относят и социальные отпуска в связи с получением образования (для сдачи вступительных экзаменов, текущей аттестации или итоговой аттестации). Эти отпуска предоставляются так же без оплаты. Поэтому, если в рабочем году работник воспользовался перечисленными социальными отпусками, то в его рабочий год будет включено лишь 14 календарных дней, а на те дни, превышающие норму в 14 календарных дней, будет сдвинут (увеличен) рабочий год;

4) время оплаченного вынужденного прогула (оно будет иметь место в том случае, когда уволенный работник обращается с исковым заявлением в суд о восстановлении на работе, и на основании решения суда он подлежит восстановлению);

4¹) время отстранения от работы работника в случаях, предусмотренных ч. 9 ст. 49 ТК (при отстранении от работы работника, который не прошел инструктаж, стажировку и проверку знаний по вопросам охраны труда, медицинский осмотр либо освидетельствование на предмет нахождения в состоянии алкогольного, наркотического или токсического опьянения в случаях и порядке, предусмотренных законодательством, не по своей вине), а также время отстранения от работы при последующем восстановлении работника на прежней работе;

5) другие периоды, в отношении которых законодательством или коллективным договором, соглашением предусмотрено включение их в рабочий год [1].

Обратим внимание на то, что периоды, перечисленные в п. 4¹ ст. 164 ТК являются новыми и применяются с 28 января 2020 года.

Периоды работы, включаемые в стаж, дающий право на предоставление трудовых отпусков, перечислены в ст. 82 Кодекса законов о труде Украины (далее – КЗоТ) [2] и в ст. 9 Закона Украины от 15.11.1996 № 504/96-ВР «Об отпусках» (далее – Закон об отпусках) [3]. Заметим, что в обоих государствах содержатся схожие правила о периодах, включаемых в рабочий год.

Трудовое законодательство предусматривает ряд дополнительных отпусков, правовые нормы о которых содержатся в ст. 157–160 ТК и ст. 76–77² КЗоТ.

В суммировании отпусков в Беларуси произошли изменения и выразились в следующем. До 28 января 2020 года все дополнительные отпуска, на которые работник имел право (за работу с вредными (опасными) условиями труда, за работу с условием ненормированного рабочего дня, за продолжительный стаж работы, за работу по контракту, поощрительный по ст. 160 ТК) суммировались с основным отпуском работника продолжительностью 24 календарных дня или более 24 календарных дней (несовершеннолетние работники, работники с группой инвалидности, педагогические работники, работники аварийно-спасательных служб, а также работники, работающие на территории радиоактивного загрязнения). Заметим, что в трудовом праве нет верхней (максимальной) продолжительности полученного трудового отпуска.

С 28 января 2020 года поменялись правила суммирования отпусков и нашли свое отражение в ст. 162 ТК:

1) дополнительный отпуск присоединяется к основному отпуску продолжительностью 24 календарных дня, если иное не предусмотрено законодательством. При наличии у работника права на несколько дополнительных отпусков их продолжительность суммируется (это правило осталось неизменным);

2) дополнительные поощрительные отпуска, предоставляемые в соответствии с п. 3 ч. 1 ст. 261² ТК, присоединяются к основному отпуску, на который работник имеет право (ч. 1 и 2 ст. 155 ТК). В данном случае речь идет об отпуске за работу по контракту, который присоединяется к основному отпуску работника продолжительностью 24 календарных дня или более 24 календарных дней (перечень категорий работников с отпуском более 24 календарных дней был указан ранее);

3) при наличии у работника, имеющего основной отпуск более 24 календарных дней, права на несколько дополнительных отпусков и получении в результате суммирования трудовых отпусков различной продолжительности работнику предоставляется трудовой отпуск большей продолжительности.

Названные новшества не затронули огромного количества работников, однако коснулись некоторых из них. Например, у работника третья группа инвалидности, он работает по контракту с дополнительным отпуском 5 календарных дней, а также отпуском за продолжительный стаж работы в 3 календарных дня. До 28 января 2020 года продолжительность его отпуска была следующей: основной отпуск 30 календарных дней + за работу по контракту 5 календарных дней + за продолжительный стаж работы 3 календарных дня. Итого общая продолжительность отпуска 38 календарных дней. С 28 января 2020 года это выглядит иначе: необходимо выбрать большую продолжительность отпуска между основным отпуском 24 календарных дня + отпуск за продолжительный стаж работы 3 календарных дня (итого 27 календарных дней) и основным отпуском 30 календарных дней (как для работника с группой инвалидности) + отпуск за работу по контракту 5 календарных дней (итого 35 календарных дней). В итоге работнику будет предоставляться отпуск 35 календарных дней вместо 38 календарных дней, имевших место ранее.

Обратим внимание, что трудовое законодательство Украины содержит норму, указывающую на то, что трудовые отпуска (основной и дополнительные), на которые работник имеет право, суммируются. Но при этом общая продолжительность трудового отпуска не должна превышать 59 календарных дней, а для работников, занятых на подземных горных работах – 69 календарных дней. Названная норма содержится в ст.10 Закона об отпусках. Также в законодательстве Украины предусмотрен ряд категорий работников, у которых продолжительность основного отпуска более 24 календарных дней. Среди них несовершеннолетние работники (31 календарный день (в Беларуси 30 календарных дней), работники с группой инвалидности – 1 и 2 группы 30 календарных дней, 3 группы 26 календарных дней (в Беларуси 30 календарных дней независимо от группы инвалидности), работники лесной промышленности и лесного хозяйства, государственных заповедников, национальных парков, имеющих лесные площади, лесохозяйственных хозяйств, постоянных лесозаготовительных и лесохозяйственных подразделений других предприятий, а также лесничеств – 28 календарных дней, военизированный личный состав горноспасательных частей – 30 календарных дней, невоенизированные работники горноспасательных частей – 24 календарных дня с увеличением за каждые два отработанных года на 2 календарных дня, но не более 28 календарных дней, руководящие и педагогические работники учебных заведений – до 56 календарных дней (в Беларуси – 30, 42 и 56 календарных дней в зависимости от занимаемой должности).

Кроме этого в трудовом законодательстве появились новшества о замене отпуска денежной компенсацией в случае отзыва работника из отпуска. По общему правилу согласно ст. 162 ТК часть трудового отпуска, превышающая 21 календарный день, может быть заменена денежной компенсацией (это правило осталось неизменным). Однако ч. 3 ст. 174 ТК говорит о том, что при отзыве работника из отпуска допустимо заменить отпуск денежной компенсацией большим количеством дней. Так, работник как минимум 14 календарных дней трудового отпуска должен использовать, а остальные дни по желанию работника компенсируются в денежной форме [4, с. 859]. Обратим внимание, что последнее

правило является новым. Ранее оно применялось на практике, но было неписаной нормой права.

Трудовое законодательство Украины также допускает отзыв работника из отпуска, однако содержит правовую норму иного содержания. Правило содержится в ст. 79 КЗоТ и ст. 12 Закона об отпусках. Оно указывает на то, что отзыв из ежегодного отпуска допускается с согласия работника только для предотвращения стихийного бедствия, производственной аварии или немедленного устранения их последствий, для предотвращения несчастных случаев, простоя, гибели или порчи имущества предприятия с соблюдением требований части первой этой статьи и в других случаях, предусмотренных законодательством. В случае отзыва работника из отпуска его труд оплачивают с учетом той суммы, которая была начислена на оплату неиспользованной части отпуска.

Обратим внимание на то, что трудовое законодательство обоих государств предусматривает возможность разделения трудового отпуска на части. В законодательстве Беларуси допустимо отпуск делить лишь на две части, где одна из частей должна быть не менее 14 календарных дней. Однако коллективным договором допустимо предусмотреть большее количество частей. В свою очередь законодательство Украины предусматривает возможность разделить отпуск работника на неограниченное количество частей, но при этом также соблюдается правило о продолжительности одной из частей в 14 календарных дней.

Таким образом, трудовое законодательство обоих государств с целью сохранения здоровья работников, восстановления их трудоспособности обязывает нанимателей предоставлять работникам трудовые отпуска (основной и ряд дополнительных). При предоставлении и планировании названных отпусков ряд работников имеют привилегии. Обратим внимание на то, что в целом законодательство обоих государств имеет общие черты с вкраплением правил, отличающихся по своему смыслу.

Список использованных источников

1. Трудовой кодекс Республики Беларусь: 26 июля 1999 г., № 296-3: принят Палатой представителей 8 июня 1999 г.: одобр. Советом Респ. 30 июня 1999 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 18 июля 2019 г. № 219-3 // Эталон-Беларусь. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2021.

2. Кодекс законів о труде України. URL: https://pracja.com.ua/kzot/glava_5_vremja_otdykha/1217.html (дата доступу: 03.05.2021).

3. Об отпусках: Закон України от 15.11.1996 № 504/96-ВР. URL: <https://www.profiwins.com.ua/ru/letters-and-orders/gna/93-50496.html> (дата доступу: 03.05.2021).

4. Комментарий к Трудовому кодексу Республики Беларусь: в 2 т. Т.1. / кол. авторов; под общ. ред. Л. И. Липень. Минск: Амалфея, 2020. 896 с.

Сергієнко Тетяна Іванівна,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри
загальноправових та політичних наук юридичного факультету
Національного університету «Запорізька політехніка»

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Реалії сьогодення свідчать, що становлення української держави відбувається в дуже складних умовах. Проблеми, що існують у країні, заважають процесу державотворення. Зрозуміло, що перспективи подальшого формування української держави значною мірою визначатимуться сучасними планетарними процесами та змінами, проблемами та викликами. Останні не лише все більше впливають на соціально-економічний розвиток країни, а й визначають історичні долі багатьох держав і народів на всіх континентах [2, с. 69]. Актуальність проблеми полягає у забезпеченні ефективного державного будівництва, що включає розробку державної стратегії, яка в свою чергу відіграє ключову роль у політичному процесі. Основним завданням і метою держави є формування суспільства та створення сприятливих умов для розвитку вільної особистості як основної складової суспільства. Тому метою цього дослідження є виявлення причин проблем, з якими стикається український народ.

Особливістю цього дослідження є необхідність використання теорій інтеграції та дезінтеграції та їх інтерпретацій для вивчення процесу державотворення, національної ідентичності, формування національних ідей, забезпечення сталого розвитку інтеграційних процесів; на основі аналізу можна запропонувати шляхи подолання процесів дезінтеграції українського суспільства шляхом соціально-політичної інтеграції українців [1, с. 282]. Для нейтралізації тенденцій дезінтеграції в процесі формування інструментів інтеграції суспільства необхідно використовувати демократичні,

законні механізми, які характеризуються активним діалогічним пошуком компромісів та узгодженням інтересів суспільства [4, с. 621]. Все це вимагає ретельного перегляду пройденого шляху та визначення перспективних напрямків для подальшого розвитку.

Різним аспектами цієї проблеми присвячували свої дослідження такі зарубіжні й вітчизняні вчені, як Г. Спенсер, Т. Парсонс, М. Дюверже, Ю. Фрідріхс, Я. Ягодзинський, Г. Федотов, А. Міллер, Л. Чекаленко-Васильєва, Р. Шпорлюк, В. Шилов, Т. Воропаєва, П. Надолішній, В. Воронкова, О. Кіндратець, В. Макар, О. Ковальова. Також значний внесок у розробку проблеми внесли В. Василюк, О. Калмикова, В. Зігерт, Л. Ланге, О. Леонтєв, О. Лурія, Е. Мелібруд, В. Мясищев, Л. Петровська, А. Петровський, І. Пономарьов. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, це питання залишається актуальним.

Соціально-економічний розвиток та становлення української державності певною мірою залежить від вирішення внутрішніх соціально-політичних проблем [3, с. 37]. Для вирішення цих проблем необхідно сприяти соціальній рівновазі, високому рівню взаємодовіри, взаєморозуміння, громадянській відповідальності та досягнення колективного добробуту. Отже, завданням нашої держави є узгодження інтересів різних соціальних груп і класів. Держава розвивається у міру розвитку суспільства – відбувається диференціація суспільства, водночас ускладнюються, вдосконалюються її регулювальні системи. Держава починає виконувати більше функцій, посилюється її вплив на всі процеси, які відбуваються у суспільстві. Особливого значення набуває функція інтеграції суспільства та недопущення руйнівних конфліктів [5, с. 892]. Кожна держава, яка заявляє себе як суб'єкт цивілізаційного розвитку, застає наявний порядок відносин між різними країнами або групами країн, який виявляється в детермінованих формах економічного та політичного співіснування. Тому важливою для України є проблема соціально-політичної інтеграції українців. Термін інтеграція означає сукупність процесів, які спрямовані на злиття етносів у рамках однієї держави.

Проблеми розвитку сучасної Української держави можливо розглядати через призму двох полярних тенденцій до інтеграції та дезінтеграції. З одного боку, у всесвітньому масштабі спосте-

рігається прагнення до політичної інтеграції, економічній глобалізації і культурної гомогенності; з іншого, – на цьому загальному тлі все більше випадків політичної дезінтеграції. Так, становлення української державності певною мірою залежить від вирішення внутрішніх соціально-політичних проблем. Для вирішення цих проблем необхідно сприяти соціальній рівновазі, високому рівню взаємодовіри, взаєморозуміння, громадянській відповідальності та досягненню колективного добробуту. Таким чином, за допомогою цих цінностей зменшиться напруженість економічного, політичного, демографічного, етнічного розвитку між окремими регіонами країни, – це сприятиме зменшенню конфліктності всередині держави. Відкрите обговорення проблем в суспільстві може також ослабити інтеграцію, привести до конфлікту поглядів і інтересів, але замовчування проблем не є ефективним способом уникнення конфліктів.

Таким чином, зазначимо, що реалії сьогодення свідчать, що стан, у якому опинилася Україна, залежить від поведінки самої ж нашої держави, а цю поведінку визначають її керівники. Це, перш за все, – економічні сили зацікавлені саме в такому, а не в іншому типі державного устрою. Економічні сили держави формують політичну владу, політичні партії та їхніх союзників, які підтримують курс держави. Отже, твердження про наявність процесу громадянської згоди передчасне, але домагатися визначеної координації зусиль різних політичних сил і соціальних груп суспільства дуже необхідно.

Список використаних джерел

1. Бабарикіна Н. А., Сергієнко Т. І. Актуалізація консолідації процесів розвитку громадянського суспільства та політичної нації. *The XXIV International Science Conference «About the problems of practice, science and ways to solve them»*, May 04–07, 2021, Milan, Italy. P. 282–285.
2. Лобань Т. І. Особливості розвитку сучасного суспільства в умовах глобалізації: політологічний аспект. *Людина і політика*. Український соціально-гуманітарний журнал. Київ: Четверта хвиля, 2004. Вип. № 2 (32). С. 68–73.
3. Наумкіна С. М., Арабаджисв Д. Ю., Сергієнко Т. І. Суверенітет держави як основна складова політичної системи суспільства. *Політична система України за умов глобальних викликів і локальних проблем: зб. матеріалів XXXIV Харків. політол. читань* (м. Харків, 21 квітня 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 36–40.
4. Скоркіна А. О., Сергієнко Т. І. Внутрішньополітична інтеграція сучасного українського суспільства в умовах інформаційної війни. *The 3 rd International scientific and practical conference «Priority directions of science*

development» (December 28–29, 2019), SPC «Sci-conf.com.ua», Lviv, Ukraine. 2019. P. 620–625.

5. Babarykina N., Sergiienko T. Consolidation of Ukrainian society through the prism of European integration. *The 1 International Science Conference on Multidisciplinary Research*, January 19–21, 2021, Berlin, Germany. P. 891–893.

Степанов Олег Витальевич,

кандидат юридических наук,
доцент кафедры международного экономического права
Белорусского государственного экономического университета

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ
РОЛИ РЕКЛАМНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ
В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БЕЛОРУССКИХ ОРГАНОВ
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ**

Совершенно очевидным представляется тот факт, что успешное исполнение принимаемых решений исполнительно-распорядительных органов во многом зависит от их всестороннего освещения и объяснения значимости издания социальным общностям населения. При этом рекламодатели, рекламные агентства и иные юридические лица, владеющие средствами распространения рекламы, негативно оценивают отсутствие норм и правил, в результате чего создаются предпосылки для злоупотреблений, наносящих ущерб как потребителям, так и рекламодателям. И в решении этой задачи важная роль принадлежит органам исполнительной власти при издании нормативных правовых актов, регулирующих проведение рекламных мероприятий. Ведь важнейшей составляющей системы управления рекламной деятельностью является ее государственное регулирование. Оно осуществляется как путем создания эффективной законодательной базы, так и путем формирования системы исполнительных органов, осуществляющих контроль в области рекламы. Последовательно обратимся к теоретико-правовому освещению данного аспекта деятельности.

Как следует из проведенного изучения правовой литературы, в настоящее время в теории рекламного права отсутствует единство точек зрения относительно словосочетания «рекламное мероприятие» и их роли в государственном управлении.

Так Е. Н. Махота полагает, что рекламное мероприятие – это рекламная акция, призванная повысить покупательский спрос на продукцию рекламодателя, направленное на увеличение объемов продаж, привлечение внимания потребителей к продукции, укрепление положения организации на рынке [1, с. 37]. При этом, к числу рекламных мероприятий она относит рекламную акцию и рекламную игру.

Кудрявец Ю. рассматривает анализируемое понятие как мероприятие, направленное на увеличение объемов продаж, на привлечение внимания потребителей к продукции, на укрепление положения организации на рынке [2].

Агеев А. В., Мудров А. Н., Мейер В. С., Александров А. Н., С. М. Павлов, Лебедева И. В., Алексеева М. А. трактуют термин «рекламное мероприятие», как специальные мероприятия, организованные с целью рекламы и не направленные непосредственно на продажу товаров или услуг. Схожую точку зрения занимает и М. Ю. Рогожин [3].

Таким образом, в приведенных определениях исследователи в качестве опорного слова задействуют термины «мероприятие» и «акция» для раскрытия содержания рекламного мероприятия. Обратимся к рассмотрению этих слов с точки зрения семантики.

Большой толковый словарь русского языка под. ред. С. А. Кузнецова рассматривает мероприятие, как организованное действие или совокупность действий, направленных на осуществление определённой цели. В свою очередь, Краткий словарь иностранных слов определяет акцию в качестве действия, предпринимаемого для достижения какой-либо цели [4]. В свете сказанного, совершенно очевидным представляется высказывание, что для передачи рекламной информации субъект права проводит совокупность действий, объединённых одной общественно значимой целью. А именно: распространения информации осуществляется в целях привлечения внимания к объекту рекламирования, формирование или поддержание интереса к нему и его дальнейшее успешное продвижение на потребительском рынке.

Говоря иными словами, в гражданском обороте доведение нужных сведений до потребителей рекламы может осуществляться различными способами и при помощи различных каналов

распространения рекламы, выбор которых определяется субъектом хозяйствования самостоятельно, а зачастую и с согласованием государственного органа. При этом активное использование коммуникационных технологий обусловило распространение социально-значимой информации и привело к формированию глобального информационного пространства, в которое вовлечены многие институты государства. Более того, как верно указывает Ю. П. Савицкая в своей статье «Социальная реклама в государственном управлении» решение конкретных социальных проблем в регионах, активизация общественности на местном уровне требуют использования региональных средств распространения рекламы [5, с. 117]. К числу таких проблем можно отнести, например, благоустройство территории проживания, охрана окружающей среды, распространение культурных и духовных ценностей, решение демографической проблемы, охрана растительного и животного мира, создание и поддержание позитивного имиджа органов исполнительной власти.

Базируясь на вышеприведенных дефинициях относительно рассматриваемого словосочетания, уместно предложить авторскую позицию термина «рекламное мероприятие». В силу чего, рекламное мероприятие – совокупность согласованных действий, проводимых субъектом хозяйствования в целях привлечения внимания к объекту рекламирования в предпринимательской среде, его популяризации на потребительском рынке и (или) поддержания интереса к нему для его успешного продвижения на потребительском рынке. При этом в качестве объекта рекламирования понимается систематически рекламируемая информация о товарах, работах или оказываемых услугах в целях получения прибыли.

Анализ массива действующих нормативных правовых актов Республики Беларусь, регулирующих осуществление рекламных мероприятий в деятельности белорусских органов исполнительной власти, позволяет все их многообразие сгруппировать в две большие группы правовых источников. Во-первых, это нормативные акты, создающие правовую основу для проведения рекламных мероприятий в рекламной сфере и опосредованно регламентирующие своими нормами проведение рассматриваемых мероприятий в бизнес-среде. К их числу относятся: 1. Конституция Республики Беларусь. 2. Кодексы Республики Беларусь: Гражданский кодекс,

Хозяйственный процессуальный кодекс, Административный кодекс, Налоговый кодекс, Банковский кодекс и др. 3. Законы и иные акты Национального собрания Республики Беларусь. 4 Декреты и Указы Президента Республики Беларусь. 5. Постановления правительства. 6. Акты министерств и ведомств. 7. Акты местных органов исполнительной и распорядительной власти.

Во-вторых, это нормативные правовые акты, непосредственно регулирующие процедуру реализации рекламных мероприятий как в предпринимательской деятельности, так и в государственном управлении. Именно эта группа правовых актов в контексте предмета нашего исследования представляет наибольший интерес. Среди них: 1. Декреты и Указы Президента Республики Беларусь. Например, декрет от 16 января 2009 г. №1 «О государственной регистрации и ликвидации (прекращении деятельности) субъектов хозяйствования», Указ от 30 января 2003 г. №51 «О проведении рекламных игр в Республике Беларусь» (далее – Указ). В Указе определяется порядок проведения рекламных игр на территории Республики Беларусь, а также дается ряд дефиниций к терминам – заинтересованное лицо, выигрыш, организатор рекламной игры, призовой фонд рекламной игры, рекламная игра, участник рекламной игры, розыгрыш призового фонда и др. 2. Закон Республики Беларусь от 10 мая 2007 года № 225-3 «О рекламе». Его нормы регламентирует отношения, возникающие между государственными органами, иными организациями, гражданами Республики Беларусь, иностранными гражданами, лицами без гражданства в процессе производства и (или) размещения (распространения) рекламы на территории Республики Беларусь. Более того п. 2 ст. 23 этого Закона неоднократно оперируют термином рекламное мероприятие. Однако в дальнейшем его правовые предписания не детализируют, что из себя представляет рекламное мероприятие на законодательном уровне. 3. Постановления правительства. Например, от 25 марта 1998 г. № 460 «О Межведомственном совете по рекламе» (ред. от 16.12.2016). 4. Акты министерств и ведомств. Например, постановления Министерства образования Республики Беларусь и Министерства внутренних дел Республики Беларусь от 26 июня 2014 г. № 88/231 «Об установлении формы заявления о согласовании

размещаемых на территории Республики Беларусь информационных (рекламных) объявлений об учебе за пределами Республики Беларусь граждан Республики Беларусь, иностранных граждан и лиц без гражданства, постоянно проживающих в Республике Беларусь, и признании утратившими силу некоторых постановлений Министерства образования Республики Беларусь и Министерства внутренних дел Республики Беларусь.

В настоящее время в предпринимательской сфере белорусские субъекты хозяйствования хотя и проводят различные рекламные мероприятия, однако легального определения термину «рекламное мероприятие» в законодательном массиве по-прежнему нет. В этой связи предлагается дополнить ст. 2 «Основные термины, применяемые в настоящем Законе, и их определения» Закона Республики Беларусь от 10 мая 2007 года № 225-З «О рекламе» новым абзацем следующего содержания: «Рекламное мероприятие – совокупность согласованных действий, проводимых субъектом хозяйствования в целях привлечения внимания к объекту рекламирования в предпринимательской среде, его популяризации на потребительском рынке и (или) поддержания интереса к нему для его успешного продвижения на потребительском рынке».

Изучение научной юридической литературы в контексте предмета нашего исследования, нормативной базы дает основания для следующих выводов:

1. Научная разработка теоретико-правовых вопросов использования рекламных мероприятий, с одной стороны, является условием юридической помощи организациям или гражданам, деятельность или товары которых рекламируются, а с другой – активно способствует успешному исполнению принимаемых решений исполнительно-распорядительных органов социальными слоями и группами населения.

2. Использование социально значимых рекламных мероприятий в деятельности субъектов хозяйствования способствует информированию населения об актуальных задачах в деятельности органов исполнительной власти на местах.

Безусловно, в рамках данной проблематики невозможно выработать единую точку зрения среди различных подходов в рассматриваемом направлении. Поэтому предлагаемый материал представляет собой авторскую позицию в излагаемом направлении.

Список использованных источников

1. Махота Е. Н. Организация рекламной акции на территории Республики Беларусь. *Бухучет*. 2019. № 24. С. 37–65.
2. Кудрявец Ю. Рекламная игра или рекламная акция. URL: <https://www.jurk.by/solutions/reklamnaya-igra-ili-reklamnaya-aktsiya> (дата доступа: 29.04.2021).
3. Рекламные мероприятия. *Теория и практика рекламной деятельности* / А. В. Агеев, А. Н. Мудров, В. С. Мейер, А. Н. Александров и др. URL: <https://adindustry.ru/promotional-activities> (дата доступа: 15.03.2021).
4. Рогожин М. Ю. Теория и практика рекламной деятельности. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Альфа-Пресс, 2010. 208 с.
5. Большой толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. Первое издание. Санкт-Петербург: Норинт, 1998. URL: <http://gramota.ru/slovari/dic/> (дата доступа: 30.04.2021).
6. Краткий словарь иностранных слов / сост. С. М. Локшина. 6-е изд., стереотип. Москва: Рус. яз., 1979. 352 с.
7. Савицкая Ю. П. Социальная реклама в государственном управлении. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2014. № 24 (353). Вып. 34. С. 114–118.

Телень Олена Юрївна,

аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЗНАВАЧА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Із 01 липня 2020 року у кримінальному процесуальному законодавстві України почав діяти новий інститут – дізнання, тобто форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків [1]. Відповідно до чого введено посаду дізнавача в двох формах, а саме: штатний та інша служба особа, виконуюча обов'язки дізнавача.

На сьогодні більше 70 % злочинів є невеликої тяжкості, відповідно до чого потреба в дізнанні як формі досудового розслідування викликана великою завантаженістю слідчих (особливо Національної поліції) справами щодо злочинів невеликої тяжкості, які тепер називаються кримінальними проступками. З метою ефективно організації досудового розслідування саме злочинів невеликої тяжкості було запроваджено інститут «дізнання» та кримінального проступку.

Відповідно до ст. 12 Кримінального кодексу України, кримінальним проступком є діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання – штраф у розмірі не більш ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [2].

За вчинення проступку також можуть бути призначені покарання у виді громадських робіт, виправних робіт, арешту, обмеження волі, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (без урахування спеціальних видів покарань для військових).

Кримінальні проступки розслідують шляхом проведення дізнання (п. 4 ч. 1 ст. 3 та ст. 215 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України), яке можуть здійснювати лише співробітники Національної поліції, Служби безпеки України, податкової поліції та Державного бюро розслідувань (п. 41 ч.1 ст. 3 КПК України).

За час функціонування інституту «дізнання» та кримінального проступку діючі дізнавачі зіткнулися з низкою проблем, пов'язаних безпосередньо з прямим виконанням службових обов'язків та прогалин у чинному законодавстві.

Проаналізуємо ст. 242 КПК України «Підстави проведення експертизи». Варто зазначити, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [3]. Залучення експерта та проведення експертизи – це слідча дія, яка являє собою особливу, передбачену законом форму одержання нових знань, що мають значення для кримінального провадження, за допомогою проведення досліджень особами, які володіють спеціальними знаннями в окремій галузі.

Дуже часто у своїй діяльності дізнавач стикається із проведенням експертизи для всебічного розслідування кримінального проступку.

Наприклад, примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи, необхідність проведення товарознавчої експертизи для визначення вартості викраденого

майна у справах про крадіжки, але ст. 242 КПК України визначено коло осіб, які можуть призначати експертизу, де дізнавач не зазначений.

Відповідно до ст. 234 КПК України «Обшук», дізнавач може звертатися до суду тільки з невідкладним обшуком, а звертатися до суду з клопотанням не передбачено. У зв'язку з чим правозастосовна діяльність повною мірою не удосконалена.

Правозастосовна діяльність полягає в забезпеченні безперервності процесу здійснення нормативно-правових розпоряджень через наділення одних учасників правових відносин суб'єктивними юридичними правами, а інших – суб'єктивними юридичними обов'язками; полягає у розгляді і вирішенні індивідуальних справ, що мають юридичне значення. У ст. 40-1 КПК України передбачено, що дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого та несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання за загальною формою, а в проведенні обшуку – спеціальною. У зв'язку з вищевикладеним можна констатувати, що в чинному законодавстві існує безліч прогалин, які потребують перегляду норм КПК України шляхом внесення відповідних змін і доповнень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

Томіліна Юлія Євгенівна,

старша викладачка факультету бізнесу і права
Херсонського державного університету

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Дослідження міжнародних відносин дає можливість здійснення аналізу найважливіших подій та тенденцій європейської та світової політики, виявити особливості зовнішньої політики країн світу та їх інтересів впливу. Наприклад, зростаючий обсяг

досліджень розвивав взаємозв'язок між такими явищами, як союзи та спалах або стримування війни, між рівнями політичної інтеграції та рівнями торгівлі, комунікації та мобільності населення, між рівнями економічного розвитку та внутрішньополітичної стабільності та між рівнями внутрішнього насильства та участі в міжнародних конфліктах.

Міжнародне право має довгу історію в міжнародних відносинах і розглядається як джерело основоположних нормативних стандартів міжнародної поведінки. «Зовнішню політику держав неможливо зрозуміти поза контекстом усєї системи міжнародних відносин, яка є певною формою політичної організації міжнародних відносин, що ґрунтується на співвідношенні сил між державами, які входять у відповідну систему, та закріплена у міжнародних договорах і міжнародних угодах» [1].

Традиційна думка, що міжнародні та військові питання повинні залишатися винятково прерогативою вождів та представників еліти, на початку ХХ століття поступилася місцем переконанню, що ці питання мають стати предметом турботи та обговорення всіх громадян держави. Такий підхід до міжнародних відносин закріпив ідею про необхідність посилення суспільного контролю щодо питань зовнішньої та військової політики країни. Програма була сформульована В. Вільсоном щодо перспектив розвитку відносин після першої світової війни: «Відкриті мирні договори, відкрито обговорені, після яких не буде ніяких таємних міжнародних угод будь-якого роду, а дипломатія завжди буде діяти відверто і на очах у всіх» [2].

Такий підхід дав поштовх новим ідеям дослідження міжнародних відносин. Розглядаються причини війн: взаємозв'язок між міжнародними питаннями та проблемами етнічних меншин; вплив змін чисельності населення на зовнішню політику; наслідки імперіалізму і колоніалізму; стратегічні аспекти міжнародних відносин, зокрема важливість географічного положення (геополітика) для військової міцності та вплив на уряд (пізніше отримало назву «воєнно-промисловий комплекс»); наслідки економічної нерівності між країнами; роль суспільної думки, національних відмінностей та культурної орієнтації у сприйнятті зовнішньої політики. Більшість із зазначених проблем залишаються актуальними і в ХХІ столітті.

Науковий внесок дослідників 30-х років ХХ ст. стає більш зрозумілим під час розгляду ідей відомих представників цього періоду. Наприклад, Г. Лассуелл досліджував співвідношення між світовою політикою та психологічними символами й образами; А. Карднер та його послідовники заклали підґрунтя антропологічного підходу; Ф. Шуман започаткував синтез аналітичних коментарів із звітами про актуальні міжнародні події; К. Райт досліджував різні позиції держав і народів під час війни; Е. Карр, Ф. Шуман, Н. Спайкман та інші започаткували розробку «політики сили» в міжнародних відносинах.

У 1948 році професор чиказького університету Г. Моргентау опублікував «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу і мир». Ця робота стала викладенням теорії політичного реалізму в міжнародних відносинах. «Основна ознака політичного реалізму – концепція інтересу, що визначається в термінах влади/сили, яка раціонально впорядковує предмет політики, тим самим роблячи можливим її теоретичне розуміння» [3].

Існує велика кількість варіацій реалізму (А. Вольферс, Джордж Ф. Кеннан, Р. Штраус-Хюпе, Г. Кіссинджер) та всі вони використовують основні концепції національних інтересів та боротьби за владу:

- всі держави існують у рамках анархічної міжнародної системи;
- державна форма організації має коріння в самій суспільній природі людини;
- доки світ є розділеним, національні інтереси залишаються пріоритетом міжнародної політики;
- надважливий національний інтерес – виживання держави;
- боротьба за владу є частиною людської природи і може мати дві форми: суперництво та співробітництво;
- співробітництво між державами є можливим при вдалому політичному лідерстві.

У міжнародній системі, яка складається із суверенних держав, виживання залежить від розумного зіставлення національного інтересу та розрахунку національної міці. Реалісти вважають, що релігійні та ідеологічні хрестові походи можуть нівелювати національні інтереси і загрожувати виживанню окре-

мих країн і самої міжнародної системи. Спроби реформувати держави у напрямку загальної довіри та співробітництва, на думку реалістів, суперечить самій природі людини, яка схильна до конкуренції, війн та конфліктів.

У 50-ті роки ХХ століття з'явилися нові концепції, спрямовані на вузькоспрямовані кількісні дослідження, орієнтовані на отримання точних результатів. Ідея про можливість вивчати конкретні вияви діяльності учасників міжнародних відносин на основі емпіризму, що була запозичена в психології, поклала початок поведінкової теорії. Прихильників біхевіоризму «приваблювали ті об'єкти досліджень, де можна зібрати кількісні дані» [4, с. 63]. Вони намагалися створити цілісну концепцію міжнародних відносин, яка базується на зіставленні, інтерпретації та інтеграції різних аспектів новітніх галузей, спрямовувалися на пошук об'єктивних закономірностей розвитку міжнародних відносин.

Загальна позиція поведінкового десятиліття зводиться до того, що факти міжнародних відносин багатозарові і, відповідно, мають багато причин. Такий висновок підтримував і підтримує думку, що правильна оцінка цих фактів не може бути представлена в межах однієї інтегрованої теорії, а потребує декількох теорій. Так пізніше науковці почали досліджувати міжнародні конфлікти з урахуванням різних поглядів, поєднуючи реалістичну теорію боротьби за владу між державами та марксистську ідею глобального класового конфлікту. Одночасно теорія конфлікту співіснувала з теорією економічної та політичної інтеграції та теорією ігор, що давало змогу вивчати процес з різних боків.

Вплив біхевіористської теорії та дебати навколо неї привели до поділу теорії міжнародних відносин на дві школи – модерністську і класичну. Фактично до двох концепцій: зовнішньоекономічну та концепцію міжнародного системного аналізу.

У межах кожного з цих поглядів були розроблені різні теорії. Концепція зовнішньої політики охоплює теорії щодо поведінки окремих держав чи типів держав з огляду на їх політичний режим (демократія або тоталітаризм), а міжнародний системний аналіз охоплює теорії взаємодії між державами та як їх кількість і відповідні можливості впливають на відносини.

Порівняльний аналіз міжнародних відносин поширився у середині 1960-х років. Шляхом порівняння внутрішніх джерел зов-

нішньої поведінки різних країн, під час використання стандартних критеріїв відбору та аналізу даних, цей підхід спрямований на підготовку загальних звітів по зовнішньополітичних показниках, внутрішніх та зовнішніх зв'язках, відображає політико-економічний устрій та рівень суспільного розвитку країни.

З 70-х років минулого століття дебати щодо відносин між структурами та інститутами в міжнародних системах розгортаються з новою силою. Приводом полеміки стала публікація К. Уолтса «Теорія міжнародної політики», яка започаткувала неореалізм (або структурний реалізм, як його називає автор). Зберігаючи владу як ключове поняття, неореалізм додає, що у вирішальних ситуаціях головна проблема держав – не влада, а безпека [5, с. 618–619]. На думку Уолтса та його прибічників, структура міжнародної системи обмежує можливості зовнішньої політики та впливає на міжнародні інститути. Так ООН відображає структуру наявної міжнародної системи, оскільки в ній домінують провідні держави-члени Ради Безпеки. Зміни в міжнародній структурі, зокрема появу нових держав, у кінцевому результаті приведуть до змін у середині міжнародних інститутів. Таким чином неореалісти допустили розширення Ради Безпеки за рахунок включення до його складу нових країн.

Іншу позицію в суперечці щодо структури та інститутів міжнародних відносин зайняли неоліберальні конструктивісти, які стверджували, що інститути мають значення, яке виходить за межі звичайного віддзеркалення владних структур. Приймаючи реалістичну концепцію держав як головних акторів в анархічному середовищі, вони стверджують, що поведінка держави може змінюватись шляхом взаємодії з міжнародними організаціями (ЄС, НАТО, ООН, СОТ). Така взаємодія знижує ризики міжнародних конфліктів.

Зміни світового порядку знайшли своє відображення в «теорії демократичного світу». Теоретики демократичного світу звертались до внутрішніх характеристик демократичних країн, аби надати пояснення відсутності ворожнечі між ними. На їх думку, норми, розроблені демократичними державами, є результатом їх внутрішніх традицій правопорядку, компромісу, захисту прав людини тощо. Згідно з такою думкою, світ, що повністю складається з демократичних країн, завжди буде мирним.

Наприкінці ХХ століття на дослідження міжнародних відносин значною мірою вплинув конструктивізм. Згідно з цією теорією поведінка людей визначається їх ідентичністю, яка ґрунтується на цінностях, історії, практиці та інститутах суспільства. Конструктивісти вважають, що всі інститути, зокрема держава, побудовані в соціальному аспекті і відображають внутрішній консенсус загальних переконань про політичну практику, загальноприйнятну поведінку та цінності. Так само діють і окремі представники держави, приймаючи політичні рішення в питаннях війни та миру, суперництва чи співробітництва.

Сьогодні важко оцінити об'єктивно всі теорії міжнародних відносин. Разом з тим можна констатувати, що поява й розвиток нових теоретичних парадигм дослідження міжнародних відносин (конструктивізму, теорії комплексної взаємозалежності, неомарксизму, гендерного напрямку і т. ін.) поки що не привели до наукової революції чи принаймні чергових «великих дебатів», тому реалістський підхід (у різних варіаціях) продовжує домінувати [6, с. 205].

Список використаних джерел

1. Губерський Л. В. Міжнародні відносини. *Енциклопедія Сучасної України* / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=65157 (дата звернення: 05.10.2021).
2. 14 пунктів Вудро Вільсона висунуті. Значення і діяльність В. Вільсона в створенні Версальської системи. *Карта розпаду Австро-Угорщини*. URL: <https://cabel-set.ru/uk/materialy/14-punktov-vudro-vilsona-vydvynutye-znachenie-i-deyatelnost-v/> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Кривонос Р. А. Моргентау Ганс. *Політична енциклопедія* / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 467.
4. Короткий оксфордський політологічний словник: пер. з англ. / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. 650 с.
5. Waltz K. N. The Origins of War in Neorealist Theory. *Journal of Interdisciplinary History*. 1988. Vol. 18. P. 615–628.
6. Теорія міжнародних відносин: шляхи еволюції та перспективи розвитку. *Антологія творчих досягнень*. Київ: ІСЕМВ НАН України, 2004. Вип. 1. С. 199–206.

Трагнюк Роман Романович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**ДО ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПОЛОЖЕНЬ
АБЗАЦУ 6 ЧАСТИНИ 15 СТАТТІ 86 ЗАКОНУ УКРАЇНИ
«ПРО ПРОКУРАТУРУ»**

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що належне пенсійне забезпечення є однією із важливих гарантій незалежності прокурорів. Разом з тим законодавець штучно обмежує його максимальний розмір, що позбавляє прокурорів можливості отримувати пенсійне забезпечення у визначеному Законом України «Про прокуратуру» обсязі. У зв'язку із цим проблема обмеження максимального розміру пенсій для прокурорів заслуговує на окремий теоретичний погляд.

Відповідно до ч. 2 ст. 86 Закону України «Про прокуратуру» пенсія прокурорам призначається в розмірі 60 відсотків від суми їхньої місячної (чинної) заробітної плати, до якої включаються всі види оплати праці, з якої було сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а до 1 січня 2011 року – страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, одержуваної перед місяцем звернення за призначенням пенсії.

Разом з тим абз. 6 ч. 15 ст. 86 Закону «Про прокуратуру» передбачає, що максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, встановлених для осіб, які втратили працездатність. Тимчасово, по 31 грудня 2017 року, максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб,

які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати 10 740 гривень. Аналогічна норма закріплена у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи».

Вказана норма негативно позначилася на рівні пенсійного забезпечення прокурорів, зокрема на перерахунку раніше призначених пенсій. При цьому необхідно звернути увагу, що Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 червня 2016 р. № 4-рп/2016 були визнані неконституційними положення ч. 3 ст. 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII та абзаців першого, другого, третього, четвертого та першого, другого речень абзацу шостого ч. 5 ст. 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI у редакціях Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 р. № 213-VIII, Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 р. № 911-VIII. Також на підставі цього Рішення втратила чинність ч. 1 ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» в частині поширення її дії на Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р.

Уявляється, що вказане Рішення Конституційного Суду України створило прецедент для визнання неконституційними положень абз. 6 ч. 15 ст. 86 Закону «Про прокуратуру», адже визнані ним неконституційними норми за своїм змістом та призначенням були аналогічними цим положенням. Гарантії незалежності про-

курорів, передбачені Законом України «Про прокуратуру», є важливою складовою їх правового статусу. У їх наявності вбачається подібність правового статусу прокурорів та суддів, адже для представників цих юридичних професій незалежність визнається основоположною засадою діяльності. Так, згідно із п. 5 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, діяльність прокуратури ґрунтується, зокрема, на засаді незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень під час виконання службових обов'язків.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про прокуратуру» незалежність прокурорів гарантується, зокрема, належним матеріальним, соціальним та пенсійним забезпеченням прокурора. Питання соціального та матеріально-побутового забезпечення прокурора та інших працівників органів прокуратури регламентується Розділом IX Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, до якого, зокрема, включена ст. 86 «Пенсійне забезпечення працівників прокуратури». Отже, належний розмір пенсійного забезпечення є однією із аспектів гарантування засади незалежності прокурорів.

Розглядаючи положення п. 5 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про прокуратуру» у системному зв'язку із гарантіями незалежності прокурора, можна дійти висновку, що норма, якою передбачено обмеження максимального розміру пенсії працівників прокуратури, обмежує ці гарантії, а отже, порушує засаду незалежності прокурорів.

Тому, застосовуючи за аналогією підхід, обраний Конституційним Судом України під час визнання неконституційними положень ч. 1 ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» в частині поширення її дії на Закон України «Про судоустрій і статус суддів», можна стверджувати про необхідність визнання неконституційними положень абз. 6 ч. 15 ст. 86 Закону «Про прокуратуру».

На підставі викладеного можна дійти висновку про те, що положення абз. 6 ч. 15 ст. 86 Закону «Про прокуратуру», якими обмежується максимальний розмір пенсії для прокурорів, порушують засаду незалежності прокурорів та суперечать Конституції України.

Филипчик Алеся Алексеевна,
студентка Барановичского государственного университета;
Дзик Инна Романовна,
старший преподаватель кафедры
гражданских и уголовно-правовых дисциплин
Барановичского государственного университета

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Состояние защищенности окружающей среды, жизни и здоровья граждан от угроз, возникающих в результате антропогенных воздействий, а также факторов, процессов и явлений природного и техногенного характера согласно Концепции национальной безопасности Республики Беларусь, утвержденной Указом Президента Республики Беларусь от 09 ноября 2010 г. № 575 (далее – Концепция), составляет понятие «экологическая безопасность». Основные национальные интересы в сфере экологической безопасности закреплены в пункте 16 Концепции, в числе которых обеспечение экологически благоприятных условий жизнедеятельности граждан, рациональное использование и охрана природно-ресурсного потенциала.

Последние десятилетия XX века, как известно, характеризовались актуализацией проблем обеспечения экологической безопасности как в мире, так и в Республике Беларусь вследствие динамичного развития ресурсоемких, многоотходных технологий в сфере материального производства, которые практически не были ориентированы на учет естественных способностей природной среды к саморегуляции и восстановлению [3].

Законодательством Республики Беларусь определены полномочия государственных органов по осуществлению контроля в области охраны окружающей среды (экологический контроль), который направлен на предотвращение, выявление и пресечение нарушения законодательства Республики Беларусь об охране окружающей среды, обеспечение соблюдения юридическими лицами и гражданами, осуществляющими хозяйственную и иную деятельность, требований в области охраны окружающей среды.

Прокуратура в системе государственных органов по обеспечению экологической безопасности занимает особое место и осуществляет надзор за точным и единообразным исполнением законодательства в области охраны окружающей среды и природопользования в рамках осуществления надзора за исполнением законодательства [2].

В сфере прокурорского надзора находятся система адекватного развития законодательства Республики Беларусь, а также имплементация положений международных документов в области охраны окружающей среды в национальное законодательство. Республика Беларусь является стороной порядка 40 общих многосторонних международных договоров (конвенций) по различным направлениям охраны окружающей среды, а также соглашений государств-членов Содружества Независимых Государств (СНГ) о взаимодействии в различных областях охраны окружающей среды. Новейшая тенденция – соглашения, заключаемые на уровне Таможенного союза Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации в виде решений Межгосударственного совета Евразийского экономического сообщества. Органы прокуратуры Республики Беларусь сегодня активно участвуют в имплементации норм международного права в области охраны окружающей среды в национальное законодательство по следующим направлениям [3].

Непосредственный надзор за исполнением природоохранного законодательства регламентирован приказом Генерального прокурора Республики Беларусь от 03 января 2013 г. «Об организации прокурорского надзора за исполнением законодательства» и осуществляется в контексте надзора исполнения законодательства при осуществлении хозяйственной (экономической) деятельности и защиты прав граждан на безопасную экологическую среду [2]. Целями прокурорского надзора в указанной сфере являются: обеспечение и защита конституционного права каждого на благоприятную окружающую среду и иных прав граждан в области охраны окружающей среды, реальное устранение нарушений природоохранного законодательства, причин и условий, им способствующих, обеспечение полного возмещения причиненного окружающей среде вреда. При планировании организации надзора за исполнением природоохранного законодательства

прокуроры нацелены на всесторонний анализ состояния законности и причин совершения преступлений и других правонарушений в сфере охраны окружающей среды и использования природных ресурсов.

Практика прокурорского надзора за последние пять лет выстраивалась с учетом насущных государственных задач, изменения законодательства, а также экологической ситуации в стране и мире. Сегодня прокуроры системно прорабатывают широкий спектр вопросов, влияющих на экологическую безопасность: нарушения лесного, водного законодательства, промышленной безопасности, загрязнение почвы, атмосферного воздуха и др.

Деятельность органов прокуратуры по надзору за исполнением законодательства в экологической сфере носит комплексный, предупредительный и правозащитный характер. Эта работа включает в себя: мониторинг проблем, возникающих при обеспечении экологической безопасности; координацию деятельности государственных органов и общественных объединений, осуществляющих управление в области природопользования и охрану окружающей среды; осуществление надзорной деятельности в форме проведения проверок исполнения природоохранного законодательства. Осуществляя мониторинг соблюдения экологического законодательства, прокуроры оценивают фактическое состояние законности в сфере обеспечения экологической безопасности на предмет соответствия требованиям законодательства, выявления и предотвращения причин и условий, способствующих совершению нарушений [1, с. 184].

В качестве эффективного профилактического воздействия осуществляется постоянное информирование населения о мерах по противодействию правонарушениям в сфере экологической безопасности в форме публикаций в печатных и электронных средствах массовой информации, выступлений на телевидении и радио. Вместе с тем укоренившееся в сознании людей потребительское отношение к природе продолжает доминировать в сфере отношений общества и природы, вследствие чего на государственном уровне становится все труднее предупреждать и восстанавливать нарушенное в экосистемах равновесие. Не стоит забывать, что благоприятная экологическая обстановка напрямую зависит от

эколого-правовой культуры граждан и представителей органов государственной власти. Поэтому перед прокурорами стоит задача координации деятельности субъектов профилактики, осуществляющих экологическое воспитание и просвещение, как составляющей предупреждения правонарушений в указанной сфере.

Эффективность прокурорского надзора за исполнением экологического законодательства во многом зависит от умения прокуроров правильно на научной основе организовать работу прокуратуры в этой области с учетом состояния законности в регионе и состояния работы других органов, призванных ее обеспечивать, а поэтому в первую очередь следует совершенствовать именно организацию работы, поскольку это приведет к наибольшему эффекту [1, с. 184].

Несмотря на некоторое улучшение в последние годы количественных и качественных характеристик прокурорского надзора за исполнением экологического законодательства, являющегося главным определяющим направлением природоохранной деятельности прокуратуры, его сегодняшнее состояние не отвечает общественным ожиданиям – весомый потенциал, которым располагает прокуратура в плане предупреждения и пресечения экологических правонарушений, в полную меру пока не востребован. К сожалению, в работе прокуроров имеются существенные недостатки и упущения на всех стадиях: организации работы, выявления нарушений экологических законов, устранения этих нарушений. Устранение перечисленных недостатков при осуществлении прокурорского надзора за исполнением экологического законодательства и внедрение в жизнь личностных и профессиональных предпосылок (условий) его квалифицированного, эффективного осуществления несомненно будут способствовать совершенствованию этого важнейшего направления прокурорского надзора за исполнением законов [5, с. 426].

Совершенствованию прокурорского надзора за исполнением экологического законодательства, как и всей многогранной деятельности прокуратуры, могли бы способствовать: улучшение материального обеспечения органов прокуратуры и ее работников до уровня, позволяющего им нормально функционировать и работать; совершенствование действующей системы повышения

квалификации кадров; повышение экологической культуры прокуроров и следователей; создание нормальных условий для работы природоохранных органов; активизация научных исследований в области прокурорского надзора в целом и прокурорского надзора в рассматриваемой области в частности. В связи с этим, прокурорам необходимо руководствоваться следующими правилами: прокурорские проверки исполнения экологического законодательства проводить преимущественно в природоохранных и других органах, наделенных функциями экологического контроля; при проведении проверок в названных органах особое внимание обращать на то, как их руководители исполняют возложенные на них должностные обязанности, ибо от этого во многом зависит состояние работы этих органов; проверки исполнения названного законодательства на предприятиях, в учреждениях и организациях независимо от форм собственности и подведомственности в основном проводить силами природоохранных органов [5, с. 426].

В плане повышения эффективности прокурорского надзора за исполнением экологического законодательства особую роль играет совершенствование организации работы и в первую очередь таких ее элементов, как: сбор и анализ информации о нарушениях экологических законов, планирование работы и контроль за выполнением плановых мероприятий, методическое обеспечение прокурорского надзора.

Таким образом, применительно к каждой конкретной прокуратуре, в особенности низового звена, совершенствование надзора за исполнением названного законодательства должно, в первую очередь, идти по пути устранения недостатков на всех его стадиях. Работа по подготовке методической литературы должна осуществляться на планово-научной основе. Совершенствование экологического законодательства должно идти в основном по пути его кодификации. Первым шагом в этом направлении могло бы стать подготовка и принятие Экологического кодекса Республики Беларусь в качестве базового кодифицированного законодательного акта. Его принятие привело бы к значительному сокращению действующих ныне нормативных актов экологического профиля, изданных в разное время различными органами, упорядоченному расположению их норм (предписаний), что упростило бы их использование исполнителями, в том числе и прокурорами.

Список использованных источников

1. Крюков В. Ф. Прокурорский надзор: учебник для вузов. Москва: Норма, 2016. 784 с.
2. Об организации прокурорского надзора за исполнением законодательства: приказ Генерального Прокурора Респ. Беларусь от 03 января 2013 г., № 1 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2021.
3. Прокурорский надзор в системе обеспечения экологической безопасности в Республике Беларусь. *Судебная практика*. URL: <https://bypravo.ru/prokurorskiy-nadzor-v-sisteme-obespecheniya-ekologicheskoy-bezopasnosti-v-respublike-belarus/> (дата доступа: 27.04.2021).
4. Сасова А. А. О систематизации экологического законодательства. URL: http://www.bseu.by:8080/bitstream/edoc/82884/1/Sasova_A.A._99_100.pdf (дата доступа: 27.04.2021).
5. Таненя В. Д. Прокурорский надзор за исполнением экологического законодательства. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/335029801.pdf> (дата доступа: 27.04.2021).

Хомко Леся Василівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Згідно з ч. 5 ст. 55 Конституції України у кожного є право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень та протиправних посягань [1]. Тобто кожна особа має право вільно обирати незаборонений законом засіб захисту прав і свобод. Захист прав та законних інтересів може реалізовуватись різними способами – як традиційними, так і альтернативними способами захисту. У разі порушення прав господарюючого суб'єкта, останній має право здійснити заходи щодо їх відновлення до звернення в суд.

Застосування досудового порядку вирішення спору може передбачатись договором, чи реалізуватись шляхом взаємного волевиявлення кожного з учасників спірного правовідношення. Досудовий спосіб захисту може бути обов'язковий, тобто такий, що передбачений у законі, чи договорі і необов'язковий, що має рекомендаційний характер, і зазвичай передбачається положеннями, правилами чи іншими підзаконними актами. При цьому обов'язок із досудового врегулювання спору не розповсюджується на третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги стосовно

предмета спору, навіть тоді коли це встановлено в законі, договорі чи для цієї категорії справ.

Конституційний Суд України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю „Торговий Дім «Кампус Коттон клуб»” (Справа №1-2/2002) від 9 липня 2002 р. (Справа №1-2/2002) зазначив у своєму рішенні, що «Таким чином, обрання певного засобу правового захисту, в тому числі і досудового врегулювання спору, є правом, а не обов'язком особи, яка добровільно, виходячи із власних інтересів, його використовує. Встановлення законом обов'язкового досудового врегулювання спору обмежує можливість реалізації права на судовий захист» [2].

Використання суб'єктами господарської діяльності досудового порядку застосовується ними як додатковий засіб захисту. Виходячи з необхідності ефективного вирішення спорів держава заохочує до діалогу сторін та вирішення конфліктів у межах досудових процедур, але це завжди залишається їх правом, а не обов'язком. У цей час ГПК України закріпив виключний перелік спорів, на які не може поширюватись можливість досудового порядку вирішення. Майже в кожному договорі можна зустріти положення про те, що сторони застосують усі заходи для мирного вирішення спорів, які можуть виникнути в майбутньому. Передбачення такого пункту в договорі означає, що суб'єкти господарської діяльності згодні йти на переговори чи використовувати не судові процедури. Але через його не конкретизацію застосування цього положення стає проблематичним.

Судовий спосіб захисту пропонує вирішувати конфлікти між сторонами з позиції норм права, що нерідко зумовлює правову невизначеність і конфлікти у правозастосуванні, тоді, коли вирішення спору неможливе на основі юридичних норм, або для сторін у пріоритеті збереження партнерських відносин. Під час застосування ж позасудових способів врегулювання спорів, пропонуються різні підходи до вирішення конфлікту з позиції дотримання балансу інтересів сторін, коли першочерговим є розуміння причин виникнення конфлікту і його врегулювання шляхом задоволення інтересів обох сторін, які були порушені.

Крім цього, при позасудовому врегулюванні спорів сторони повністю можуть контролювати процедуру і способи вирішення спору, оскільки в їх розпорядженні є додаткові більш м'які і гну-

чкі механізми досягнення оптимальних результатів, такі як, наприклад укладення нового договору, зарахування зустрічних од- норідних вимог, новація тощо.

Цілями примирної процедури є надання допомоги в самостій- ному вирішенні спору. Особа, яка виконує роль примирителя, має підштовхувати сторони до вияснення, зіставлення і зближення позицій сторін про шляхи вирішення спору. Орієнтиром у здійс- ненні примирної процедури є пошук компромісу, який би влаш- товував обидві сторони.

Суб'єкти господарської діяльності вправі пред'являти пись- мові претензії до порушника для того, щоб врегулювати спір без- посередньо, тобто без залучення третьої сторони. Результат розг- ляду претензії повідомляється заявнику в письмовій формі, а у випадку, якщо боржником не вказано про згоду перерахувати ви- знану ним суму, така відповідь стає підставою для звернення до приватного чи державного виконавця для примусового стяг- нення. Часто, на цій стадії суб'єкти господарювання стикаються із труднощами, оскільки законодавство не передбачає граничних термінів виконавчого провадження, також встановлені мораторії, які обмежують можливість стягнення стосовно певних категорій боржників та існують не врегульовані питання між діяльністю приватних та державних виконавців.

На думку науковця І. А. Балюка, позитивним результатом до- судового врегулювання спору виступає те, що врегулювання спору до звернення до господарського суду зменшує тягар навантаження на господарський суд та зайві витрати часу й коштів для учасни- ків спору. Водночас у разі невдалого врегулювання можна без зволікань звернутися до господарського суду. За умов невір- шення господарського спору під час його досудового врегулю- вання зацікавлена сторона може звернутися до господарського спору. Значна частина змісту претензії становить частину змісту позовної заяви, звернення до змісту процесуального документа сприяє вдосконаленню навичок юристів [3].

Варто зазначити, що дефініція «досудове врегулювання гос- подарського спору» у національному законодавстві не визначена. Однак порядок та умови застосування такого способу закріплено в різних нормативно-правових актах. Можна виокремити ч. 3 ст. 222 ГК України, яка містить вимоги до претензії, а саме: повне

найменування і поштові реквізити заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється; дата пред'явлення і номер претензії; обставини, на підставі яких пред'явлено претензію; докази, що підтверджують ці обставини; вимоги заявника з посиланням на нормативні акти; сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці; платіжні реквізити заявника претензії; перелік документів, що додаються до претензії [4].

Таким чином, досудовий спосіб врегулювання господарського спору є самостійним правовим інститутом, норми якого містяться в різних нормативно-правових актах, а суб'єкт господарювання, чий права або законні інтереси порушено, має право, а не обов'язок звернутися до іншої сторони з письмовою претензією, якщо інше не встановлено законом.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю „Торговий Дім «Кампус Коттон клуб»” щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 09.07.2002 № 15-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02#Text> (дата звернення: 05.10.2021).
3. Балюк І. А. Досудове врегулювання господарського спору: обов'язок чи право. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. №2 (16). С. 172–185. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13730/1/16.pdf> (дата звернення: 05.10.2021).
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 05.10.2021).

Шингель Наталия Адамовна,

доцент кафедри екологічного і аграрного права
Белорусского государственного университета

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОД В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ КАК ЭЛЕМЕНТ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Правовое регулирование использования и охраны трансграничных водных объектов осуществляется нормами международного и национального права. Охрана трансграничных водных

объектов рассматривается как одно из основных направлений международно-правовой охраны окружающей среды [1, с. 362–363] не только в силу расположения этих водных объектов в территориальных пределах нескольких государств, но и из-за значимости таких вод для благоприятного состояния окружающей среды, поддержания условий жизнедеятельности человека, сохранения среды обитания и произрастания объектов животного и растительного мира. Республика Беларусь ратифицировала основные международные соглашения в этой области и приняла меры по их реализации в национальном законодательстве. Так, к Конвенции по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер 1992 г. Республика Беларусь присоединилась в 2003 г. (Указ Президента Республики Беларусь от 21 апреля 2003 г. № 161), а постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 1 июля 2003 г. № 890 «О мерах по реализации Конвенции по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер» Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь было определено органом, ответственным за исполнение Конвенции. Этим, собственно, перечень мер ограничился. Примером более удачной и последовательной реализации в национальном законодательстве международных норм о трансграничных водных объектах является опыт внедрения требований Конвенции о водно-болотных угодьях, имеющих международное значение главным образом в качестве мест обитания водоплавающих птиц 1974 г. (Рамсарская конвенция), обязательства по которой Республика Беларусь приняла в соответствии с Указом Президента Республики Беларусь от 25 мая 1999 г. № 292 «О правопреемстве Республики Беларусь в отношении Конвенции о водно-болотных угодьях, имеющих международное значение главным образом в качестве местообитаний водоплавающих птиц».

Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 10 февраля 2009 г. № 177 была утверждена соответствующая Стратегия по реализации Конвенции о водно-болотных угодьях, имеющих международное значение главным образом в качестве местообитаний водоплавающих птиц. Одним из направлений реализации этой Стратегии было признано развитие сотрудничес-

тва с сопредельными государствами по вопросам создания трансграничных водно-болотных угодий, разработка согласованных планов действий по управлению трансграничными водно-болотными угодьями, привлечение международной технической помощи для реализации проектов по охране и устойчивому использованию водно-болотных угодий, а среди мер по активизации международного взаимодействия в этой сфере предусматривалась разработка и реализация согласованных планов управления бассейнами трансграничных водных объектов – рек Неман, Западная Двина и Западный Буг.

Попутно отметим, что в соответствии с Водным кодексом Республики Беларусь от 30 апреля 2014 г. № 149-З (далее – ВК) перечисленные реки, как и некоторые другие, относятся к числу больших, имеющих протяженность более 500 км (ст. 5 ВК). Однако их трансграничный характер, как и трансграничный характер водно-болотных угодий в природоресурсном законодательстве Республики Беларусь не отражен. Что касается правового режима водно-болотных угодий, он регулируется преимущественно нормами Рамсарской конвенции из-за отсутствия в Республике Беларусь достаточной нормативной правовой базы.

В силу их комплексного характера, включающего не только водопокрытые территории, но иные элементы природной среды, они лишь частично могут охватываться действием норм водного законодательства, а специальное правовое регулирование предусматривает в основном охрану и использование болот и строится на нормах Закона Республики Беларусь «Об охране и использовании торфяников» от 18 декабря 2019 г. № 272-З. Этот закон, представляющий собой совершенно новое явление в законодательстве Республики Беларусь, имеет значение для сохранения и устойчивого использования тех болот, гидрологический режим которых формируется в том числе за счет грунтовых и поверхностных вод, то есть водных источников, по естественно-природным признакам относящихся к водам. Воды в соответствии со ст. 1 Закона Республики Беларусь «Об охране окружающей среды» от 26 ноября 1992 г. № 1982-ХІІ являются компонентом природной среды, а следовательно, на них может распространяться режим трансграничных вод, хотя в данном слу-

чае они выступают лишь в качестве источника формирования болотных экосистем. Закон Республики Беларусь «Об охране и использовании торфяников» выделяет несколько видов болот, устойчивое функционирование которых непосредственно связано с водами: это низинное болото, в водном питании которого преобладают грунтовые и поверхностные воды; переходное болото, водное питание которого составляют подземные (включая грунтовые) воды и атмосферные осадки.

В настоящее время выработан целостный организационно-правовой механизм, позволяющий обеспечить по мере возможности устойчивое существование водопокрытых территорий, в пределах которых образуются торфяники. Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 22 июня 2020 г. № 358 предусмотрены меры по реализации указанного Закона, в том числе в виде комплексного мониторинга торфяников, учет и ведение реестра, проведение инвентаризации торфяников (в процессе инвентаризации выявляется динамика нарушенности болот и вызывающие ее факторы, ведется анализ выполнения планов управления болотами). Представляется, что эти меры частично будут способствовать сохранению и водно-болотных угодий, в том числе трансграничных.

Однако проблема охраны трансграничных водных систем не является единственной проблемой правового регулирования в данной сфере. Нельзя забывать, что водные объекты активно используются для целей, установленных водным законодательством, и в процессе этого использования осуществляется активное сотрудничество Республики Беларусь с сопредельными государствами. В качестве примера можно привести одно из недавних соглашений – Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Республики Польша о сотрудничестве в области охраны и рационального использования трансграничных вод, подписанное в г. Беловеже 7 февраля 2020 года и утвержденное постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 30 апреля 2020 г. № 262. Среди основных направлений трансграничного сотрудничества предусмотрены:

– проведение совместного мониторинга поверхностных и подземных вод на трансграничных участках с последующим обменом данными в этой области;

– охрана вод от загрязнения и чрезмерного их потребления, идентификация загрязнений и воздействий, влияющих на качество вод;

– охрана и использование водных экосистем, биологических ресурсов, зависящих от воды, особенно для особо охраняемых природных территорий, поддержание естественного режима русел пограничных рек.

Соглашение нацелено на привлечение иностранных инвестиций для реализации совместных проектов, направленных на восстановление (сохранение) экологического состояния водных объектов, в том числе через реконструкцию и модернизацию очистных сооружений сточных вод, расположенных в бассейне реки Западный Буг. Между тем, на территории Республики Беларусь имеется уникальный трансграничный водный объект, имеющий сложный правовой режим, совместное рекреационное использование которого имеет перспективы. Это отнесенный к категории искусственных водных объектов «Августовский канал», имеющий статус историко-культурной ценности Республики Беларусь (включен в Государственный список историко-культурных ценностей под шифром 410Г000146 в соответствии с постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 14 мая 2007 г. № 578). В целях развития туристической индустрии и инфраструктуры на территории, прилегающей к белорусской части Августовского канала, Указом Президента Республики Беларусь от 26 мая 2011 г. № 220 был создан специальный туристско-рекреационный парк «Августовский канал», функции управления которым возложены на администрацию свободной экономической зоны «Гродноинвест».

Среди задач деятельности парка, определенных Положением о нем (утверждено постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 22 августа 2011 г. № 1115) названо формирование современной высокоэффективной, конкурентоспособной и востребованной туристической индустрии для развития внутреннего, въездного и трансграничного туризма, в том числе водного и экологического туризма. Это, к сожалению, единственное упоминание водных отношений в нормативных правовых актах, регулирующих деятельность специального туристско-рекреационного парка «Августовский канал». Аналогичным образом

принятый в 2014 году Водный кодекс Республики Беларусь (далее – ВК) не выделяет «Августовский канал» в самостоятельный объект правового регулирования, хотя ст. 40 ВК предусматривает пользование поверхностными водными объектами для рекреации, спорта и туризма.

Примером сотрудничества Республики Беларусь с Украиной может быть межправительственное соглашение о совместном использовании и охране трансграничных вод в районе Днепро-Бугского канала, в том числе план сотрудничества между водохозяйственными организациями приграничных территорий Украины (Волинская, Житомирская, Ровенская области) и Беларуси (Брестская область) на 2020 год [2]. В 2020 году рабочие группы по бассейнам рек Днепр и Западная Двина, действующие в рамках Соглашения между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о сотрудничестве в области охраны и рационального использования трансграничных водных объектов от 24 мая 2002 года (утверждено постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 14 октября 2002 г. № 1420) [3], рассматривали вопросы о качестве поверхностных вод и их состоянии на трансграничных участках, о выполнении водоохраных мероприятий на трансграничных водных объектах и другие.

Опыт трансграничного сотрудничества в области охраны и использования водных объектов, особенно со странами, территориально входящими или тяготеющими к Европейскому Союзу, обогащает водное законодательство Республики Беларусь положениями, апробированными в практике водной политики ЕС. Так в международной практике применяется бассейновый принцип управления водными ресурсами, в том числе в Водной рамочной директиве ЕС (ВРД Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза № 2000/60/ЕС от 23 октября 2000), рекомендованный для трансграничного сотрудничества прибрежных стран (один речной бассейн – единый план управления). Принцип бассейнового управления позволяет решать вопрос загрязнения водных объектов на основании анализа экологического состояния не отдельных рек, а речного бассейна как природной географической единицы, которая имеет свои

гидрологические особенности, и разрабатывать соответствующие водоохранные мероприятия. [4, с. 251]. Введенный в ВК в 2014 году принцип бассейнового управления (ст. 3) в настоящее время используется для разработки планов использования и охраны водных ресурсов и отражает общеевропейские тенденции правового регулирования в области водных ресурсов.

Список использованных источников

1. Балашенко С. А., Макарова Т. И., Лизгаро В. Е. Экологическое право: учебник. Минск: Вышэйшая школа, 2016. 383 с.
2. Беларусь и Украина согласовали программу наблюдений, анализа и оценки состояния трансграничных вод // *БЕЛТА*. URL: <https://www.belta.by/society/view/belarus-i-ukraina-soglasovali-programmu-nabljudenij-analiza-i-otsenki-sostojanija-transgranichnyh-vod-362146-2019/> (дата доступа: 19.05.2021).
3. Состоялись заседания рабочих групп по бассейнам рек Днепр и Западная Двина / Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды. URL: <https://minpriroda.gov.by/ru/news-ru/view/sostojalis-zasedanija-rabochix-grupp-robassejnam-rek-dnepr-i-zapadnaja-dvina-3728/> (дата доступа: 19.05.2021).
4. Обиух Н. М. Некоторые вопросы правовой охраны водных объектов в экологическом праве Европейского Союза. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2014. № 2 (26). С. 250–254.

Шумна Лариса Петрівна,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби;

Шумна Аліна Олександрівна,

студентка V курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СИСТЕМА НОТАРІАТУ В АВСТРІЇ ЯК ПРИКЛАД ЛАТИНСЬКОЇ СИСТЕМИ НОТАРІАТУ

У сучасному світі виокремлюють дві основні системи нотаріату, які базуються на основних правових системах – англосаксонській та європейській (або латинській). Учені С. Василів та О. Сорочкіна вказують на відсутність визначення поняття системи нотаріату, проте надають узагальнену позицію науковців під час дослідження цього поняття [1]. Зокрема, система нотаріату – це «сукупність правових норм, які регулюють правовідносини в нотаріальній сфері та системі нотаріальних органів, а також органів,

які наділені компетенцією щодо здійснення нотаріальної діяльності, що сформувались під впливом історичних, соціальних, національних чинників» [1, с. 135].

Шевчук Л. досліджував основні характерні ознаки та принципи латинської системи. Науковець зауважує, що основними характерними ознаками нотаріату можна вважати:

– реалізацію нотаріальних дій у формі вільної професії, яка здійснюється нотаріусом від імені держави незалежно, неупереджено, діючи від імені держави для захисту прав громадян та організацій і забезпеченні правової безпеки;

– виконання публічної соціально-правової функції від імені держави, зокрема запобігаючи порушень прав суб'єктів цивільного обігу й уникнення можливих правових спорів [2].

Науковці наголошують на існуванні близько 20 принципів латинського типу нотаріату, які були затверджені Асамблеєю нотаріатів-членів Міжнародного Союзу Нотаріату у 2005 році. Був запропонований системний підхід до застосування принципів, який об'єднав усі основоположні принципи в чотири основні категорії:

- 1) нотаріус та його обов'язки;
- 2) основні нотаріальні документи;
- 3) організаційна складова нотаріальної професії;
- 4) деонтологія професії нотаріуса.

Ці характерні ознаки та принципи набули своє відображення в західноєвропейських країнах, зокрема в Австрії.

Нотаріус та його обов'язки в Австрії

Система австрійського нотаріату однорідно регулюється по всій країні та регулюється трьома основними законами: Закон про комісарів суду (Gerichtskommissärsgesetz) [3], Закон про нотаріальний акт (Notariatsaktsgesetz) [4] та Положення про нотаріат (Notariatsordnung) [5]. Нотаріус є носієм державної посади, державна влада якої покладена на публічну для оформлення документів. Вони засвідчують волевиявлення та знання, а також фактичні процеси. До сфери діяльності нотаріусів, як правило, належать лише незаперечні юридичні питання (наприклад, майнові та боргові відносини, питання оренди, проблеми майнового права у шлюбі та сім'ї, комерційне та корпоративне право).

Кандидат у нотаріуси – це адвокат, зайнятий у нотаріуса, який внесений до списку кандидатів у нотаріуси, що веде місцева но-

таріальна палата. З роки практичної роботи кандидатом у нотаріуси є однією з передумов для призначення незалежним нотаріусом, щоб гарантувати відповідний професійний досвід.

Заступник нотаріуса є представником нотаріуса. Оскільки нотаріус закликає постійно нотаріально засвідчувати населення свого району, представництво чітко регулюється законом. Представництво здійснюється заступником, який призначається президентом місцевого обласного суду (зазвичай це інший нотаріус або завірений, давній кандидат у нотаріуси). Це стосується всієї діяльності нотаріуса, на яку він уповноважений або зобов'язаний. Цей регламент представництва призначений для забезпечення як правової безпеки, так і комфорту сторін.

Перша юридична консультація безкоштовна у будь-якого нотаріуса. Законний тариф (Закон про нотаріальні тарифи) встановлює верхню межу винагороди, на яку нотаріус має право за свої послуги. Обов'язкову інформацію про вартість зазвичай можна надати лише після (безкоштовної!) первинної консультації, оскільки лише тоді стануть відомі всі умови.

Основні нотаріальні документи

Нотаріуси повинні інформувати зацікавлені сторони про переваги та недоліки нормативних актів, інформувати та готувати необхідні документи, це нотаріальні акти із збільшеними доказами публічних документів (наприклад, заповіти, договори, засвідчення підписів та стенограми). Крім того, нотаріуси пропонують широкий спектр юридичних послуг: враховують варіанти структуризації цивільного законодавства, а також податкову сторону операцій. З 01 січня 2019 року нотаріальне посвідчення нотаріуса також повинно було з'ясувати як частину процесу сертифікації, чи сторона, що підписала, знає зміст документа і чи підписання не є примусовим, що також має бути підтверджено у пункті сертифікації.

Організаційна складова нотаріальної професії

Підставою для навчання нотаріусу є закінчення юридичного факультету («Jus») та судова практика щонайменше п'ять місяців. Виходячи з цього необхідна підготовка «кандидата» у нотаріуса. Під час цього навчання необхідно пройти нотаріальну експертизу з двох частин. Після щонайменше семи років практики

(три з них після успішного складання іспиту нотаріуса) призначення на посаду нотаріуса може бути призначено Федеральним міністром юстиції. Для цього потрібно подати заявку на офіційну посаду в тендерному процесі.

Деонтологія професії нотаріуса

Австрійські нотаріуси обіймають державні посади, яким надаються державні повноваження щодо оформлення публічних документів, гарантуючи достовірність, доказову цінність та зберігання цих документів. За законом вони зобов'язані бути неупередженими та об'єктивними й користуватися вірою громадськості. Професія нотаріуса передбачає повний робочий день і по суті займатися лише цією справою. Виконання одночасно інших професій є принципово несумісним. Наприклад, викладання в університеті не є несумісним з неупередженою функцією австрійського нотаріуса за умови, що належне виконання службових обов'язків не порушується в окремих випадках.

Систематизація офіційних офісів (визначення місцезнаходження та кількості офіційних офісів на федеральній території) через розпорядження Федерального міністра юстиції має гарантувати всебічну, єдину юридичну підтримку. На сьогодні в Австрії існує 521 офіційний офіс (станом на січень 2020 року). Нині близько 12 % нотаріусів в Австрії становлять жінки і близько 45 % майбутніх спеціалістів (кандидати в нотаріуси) [6].

Таким чином, у латинській системі нотаріату нотаріус перш за все виступає гарантом стабільності цивільних правовідносин і виконує функцію захисту прав та інтересів суб'єктів правовідносин, недопущення виникнення спорів.

Австрійська система нотаріату є класичним прикладом латинського типу нотаріату, відповідаючи характерним ознакам та чотирьом категоріям основоположних принципів цієї системи.

Список використаних джерел

1. Василів С., Сорочкіна О. Світові системи нотаріату: порівняльний аналіз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2020. Вип. 7. № 1 (25). URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/55815/2/2020v7n1_Vasyliv_S-World_notary_systems_a_134-140.pdf (дата звернення: 05.10.2021).
2. Шевчук Л. Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2018. Вип. 66. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/421385.pdf> (дата звернення: 05.10.2021).

3. Закон про комісарів суду (Gerichtskommissärsgesetz). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002173> (дата звернення: 05.10.2021).

4. Закон про нотаріальний акт (Notariatsaktsgesetz). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001679&ShowPrintPreview=True> (дата звернення: 05.10.2021).

5. Положення про нотаріат (Notariatsordnung). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001677> (дата звернення: 05.10.2021).

6. Єдиний державний реєстр нотаріусів в Австрії. URL: <https://www.notar.at/notarfinder/> (дата звернення: 05.10.2021).

Юрочкин Михаил Алексеевич,

кандидат юридических наук, доцент,

заместитель декана юридического факультета

УО ФПБ «Международный университет МИТСО»

К ВОПРОСУ ТЕОРИЙ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Во многих странах законодательство уделяет существенное внимание местному самоуправлению как составному элементу правовой системы. Закрепление в Основных законах демократического, правового характера государств является одним из основополагающих положений, находящихся в основе построения правовой системы страны. По справедливому замечанию О. Е. Кутафина, «при демократической системе общество и государство взаимоправляемые и взаимозависимые системы» [1, с. 112].

Естественно, что в процессе становления и развития демократических правовых систем важное значение приобретают разнообразные формы участия населения в решении вопросов местного значения.

В теории и истории права сформировались следующие теории местного самоуправления, выработанные на протяжении столетий:

- 1) теория свободной общины;
- 2) хозяйственная или общественная теория;
- 3) государственная теория;
- 4) политические теории [2, с. 17–18].

В современных реалиях развитие местного самоуправления основывается, как с теоретической, так и с практической точки

зрения, связано с Европейской хартией о местном самоуправлении. Хартия содержит ряд принципов, по которым местное самоуправление способно как регулировать часть публичных дел, так и управлять ими на основании действующих норм права, в интересах местного населения. Правовые нормы реализуются собраниями или советами, состоящими из членов, избранных на основании положений Основного закона. Данные органы могут иметь и исполнительные органы. Но это не исключает при решении вопросов местного значения обращения к собраниям граждан, проведения местных референдумов как формы свободного волеизъявления позиции граждан [3, с. 25].

Но даже с принятием Европейской хартии местного самоуправления на Конгрессе местных и региональных властей Совета Европы ещё 15 октября 1985 года не устранены существовавшие противоречия между существующими моделями и теориями, которые применяются в странах Европы при регулировании отношений между публичной властью и обществом.

В науке сложились следующие подходы по определению критериев местного самоуправления в национальных системах местного самоуправления:

- степень независимости органов самоуправления при оказании ими публичных услуг местному населению;
- уровень фискальной автономии местного самоуправления;
- правовой статус органов самоуправления в рамках государственной системы управления – самостоятельность либо нахождение в системе публичной власти;
- степень регламентации компетенции местного самоуправления государством;
- возможности и формы государственного контроля деятельности органов самоуправления.

Применяя данные критерии, исследователи признают две исторически сложившиеся, но при этом противоположные по содержанию теории и модели: англосаксонскую и континентально-европейскую.

В статье 117 Конституции Республики Беларусь закреплено, что «Местное управление и самоуправление осуществляется гражданами через местные Советы депутатов, исполнительные и распорядительные органы, органы территориального общественного

самоуправления, местные референдумы, собрания и другие формы прямого участия в государственных и общественных делах» [4].

Данный подход позволяет отнести применяемую модель к континентально-европейской, поскольку органы местного самоуправления официально входят в систему органов публичной власти.

В современных реалиях развития правовых систем государств в основном применяются смешанные модели и вырабатываются своеобразные механизмы функционирования органов самоуправления. Это имеет непосредственную связь как с национальными особенностями граждан различных европейских стран, так и со спецификой расположения конкретного региона.

Данное позволяет констатировать факт того, что на практике применяются три основных типа местного самоуправления:

- англосаксонский;
- континентально-европейский;
- смешанный.

Функции и компетенция органов местного самоуправления обусловлены его природой, местом в системе народовластия, целями и задачами по обеспечению жизнедеятельности местного населения. Они весьма разнообразны, поскольку затрагивают широкий диапазон общественных интересов.

Анализ гносеологической роли концепций местного самоуправления, анализ теоретических представлений об устройстве, эволюции местного самоуправления как феномена общественного, получившего свое обоснование в период утопического социализма и коммунизма, имевшего своей целью создание механизма управления на местном уровне, обеспечившего сочетание принципов организации общества на условиях равенства, свободы, приходим к следующим выводам:

– теоретические основы местного самоуправления в современном обществе основаны на концепциях местного самоуправления, уходящих своими корнями в историческое прошлое;

– в современных условиях модели и механизмы функционирования местных органов власти, применяемы в различных странах, представляют собой скорее всего смешанные модели, в основе которых лежит англосаксонская и континентально-европейская теории;

– изучение теорий местного самоуправления убеждает в целесообразности сочетания традиций и творческих подходов в его эволюции с учётом особенностей развития конкретного государства;

– местное самоуправление как институт управления отличается синтетической природой: он является как институтом публичной власти, так и гражданского общества, что предполагает пересечение интересов государства и общества, сочетание форм представительной и непосредственной демократии.

Список использованных источников

1. Кутафин О. Е. Избранные труды / сост. В. В. Комарова. Том II. Москва: Проспект, 2017. 680 с.
2. Штмпфл Г., Шоллер Х. Местное самоуправление. Мюнхен, 1995. 209 с.
3. Горный М. Б. Муниципальная политика и местное самоуправление в России. Санкт-Петербург: ЮТАС, 2010. 184 с.
4. Конституция Республики Беларусь от 15 марта 1994 г.: принята с изм. и доп. на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. / КонсультантПлюс. Беларусь: ЮрСпектр. Минск: Нац. центр правовой информ., 2017.

СЕКЦІЯ 7. ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ

Бугера Сергій Іванович,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу Міжвідомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

ТІНЬОВІ ОНЛАЙН-РИНКИ ТА ПРОБЛЕМИ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Загалом стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями – напрям розвитку та безпековий напрям. При цьому основними викликами та загрозами у сфері фінансової безпеки, зокрема, є високий рівень тінізації економіки [1].

Необхідно зазначити, що в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій існує загроза суттєвого розширення масштабів тіньових онлайн-ринків. При цьому інформаційні технології отримують доволі широке застосування в різних сферах діяльності сучасного суспільства. Вони спрощують процеси комунікації, оптимізують бізнес-процеси, знижують витрати компаній тощо. Їх упровадження є одним із пріоритетних напрямів розвитку України. Однак цей процес, крім явних позитивних моментів, супроводжується низкою негативних явищ, пов'язаних із застосуванням інноваційних інструментів у тіньовому секторі економіки. З часом ці негативні ефекти починають повністю домінувати, оскільки саме негативний вплив має властивість накопичуватися та зростати по експоненті. Слід зазначити, що якщо масштаби тіньової економіки є своєрідним індикатором стану рівня політичного та соціально-економічного розвитку держави, то

розгортання тіньових процесів у мережі Інтернет через різні інформаційні технології та системи, використання несанкціонованого програмного забезпечення та онлайн-сервісів тощо – будуть індикатором стану інформатизації суспільства. А тому розвиток будь-яких технологій (інформаційних, фінансових, виробничих) потребуватиме постійного оновлення інструментів та заходів зі зменшення рівня тіньового сегмента національної економіки. На особливу увагу заслуговує мінімізація ризиків тіньової економіки в онлайн-просторі, оскільки її каналами є платформи, які забезпечують невизначеність географічного положення користувача та анонімність діяльності, створюючи тим самим перешкоди для державних органів, які відстежують незаконні дії в мережі Інтернет [2, с. 281, 287].

Активне поширення тіньових онлайн-ринків взаємопов'язано з кіберзлочинністю. При цьому в мережі Інтернет злочинці можуть пропонувати будь-що – від викрадених даних про кредитні картки до шкідливого коду для інфікування комп'ютерів жертв. Вебсайт, на якому можна знайти незаконні товари, називається тіньовим або даркнет-ринком (такі ресурси не відображаються в Google або Bing). За останні роки ці ринки значно еволюціонували, тим самим сприяючи розвитку кіберзлочинності. Відомо, що онлайн-торгівля викраденими даними платіжних карток та іншими незаконними предметами далеко не нова. Однак відмінність сьогоденних тіньових ринків полягає у використанні технологій легітимних інтернет-компаній – від відгуків клієнтів і брендингу до маркетингу. Кіберзлочинці все частіше розміщують святкові акції та пропозиції щодо шкідливих інструментів та інших незаконних товарів за допомогою онлайн-реклами. Цей підхід до кіберзлочинної діяльності кваліфікується як «нове покоління», оскільки він перетворює підпільну активність у доступну бізнес-модель. Однак вона принципово неетична і становить серйозну загрозу прогресу людства. Крім цього, створюється враження, що співучасть у злочинній діяльності є легітимною бізнес-пропозицією [3].

Для детінізації економіки необхідним є задіяння: цілісної системи дій, спрямованих на подолання та викорінення причин і передумов процесів тінізації; сукупності макро- і мікрорівневих

економічних, організаційно-управлінських, технічних, технологічних та правових державних заходів щодо створення економічних передумов зацікавлено ініціативного відновлення відносин між учасниками фінансово-господарського обігу речей, прав, дій з тіньового, тобто з різних причин не враховуваного державою економічного обігу. Крім цього, детінізація економіки передбачає побудову організаційно-правової інфраструктури превентивного впливу на усунення умов, що сприяють відтворенню джерел тіньової економіки [4, с. 59]. Для ефективного вирішення вказаної проблеми доцільним є також використання методики оцінки загроз кримінологічній безпеці України, яка забезпечує прогнозування злочинності та вироблення необхідних рішень щодо її запобігання [5, с. 139].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що розширення масштабів тіньових онлайн-ринків суттєво ускладнює процес детінізації економіки України та потребує розроблення нових методичних підходів до вирішення цієї проблеми. При цьому необхідно враховувати, що тіньові онлайн-ринки є частиною інфраструктури кіберзлочинності, що передбачає задіяння відповідних запобіжних заходів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Список використаних джерел

1. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: затверджено Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Орлова О. М., Шевчук І. Б. Трансформація тіньової економіки у сфері онлайн-діяльності. *Бізнес-форум*. 2020. № 2. С. 280–288. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-2_0-pages280_288.pdf (дата звернення: 05.10.2021).
3. Тіньові онлайн-ринки – загроза сучасного кіберпростору. URL: <https://eset.ua/ua/news/view/644/dark-market-trades-threat> (дата звернення: 05.10.2021).
4. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. огляд / [упоряд.: С. С. Чернявський, В. А. Некрасов, А. В. Титко та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 152 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukovadiyalnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/2017/tin_ekon.pdf (дата звернення: 05.10.2021).
5. Prokofieva-Yanchylenko D. Methods for Assessing Threats to Criminological Security. *Proceedings of the International Conference on Economics*. Law and Education Research (ELER 2021). 2021. Vol. 170. P. 135–140. URL: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/eler-21/125954403> (дата звернення: 05.10.2021).

Волинець Наталія Валентинівна,
доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького;

Василевська Ніна Михайлівна,
магістрантка 2 курсу за спеціальністю «Психологія»
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна

ПРОБЛЕМА САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В РАННІЙ ЮНОСТІ

Юнацький вік є віковим періодом, коли молода людина вперше опиняється у ситуації, що має ключове значення для становлення її активної життєвої позиції, прийняття основних стратегічних рішень щодо вибору майбутньої професії та щодо окреслення напрямків життєвого шляху й побудови життєвого простору. Психологічні дослідження юнацького віку (Л. Божович, А. Валлон, Л. Виготський, Е. Еріксон, М. Лісіна, Ж. Піаже та ін.) не обмежуються лише виявленням особливостей психічного та психологічного розвитку особистості на різних етапах юнацького віку, а торкаються також питань соціального, економічного та політичного життя сучасної молодої людини. Це пов'язано з тим, що сучасна молодь вирішує не лише вікові завдання: вибудовує стосунки з навколишнім світом та й іншими людьми, розвиває себе та власне самоставлення, формує власні ідеали та цінності, мріє про власне майбутнє доросле життя, визначається з майбутньою професією (І. Кон, Г. Крайг, С. Нартова-Бочавер та ін.), а й розробляє та здійснює вибори стосовно різних варіантів, траєкторій особистісного розвитку в різних сферах життєдіяльності. Основні критерії оцінки власної особистості сучасних юнаків – особистісна, соціальна та матеріальна успішності.

Успішність особистості на етапі проживання юності науковці визначають по-різному: головною ознакою вступу у дорослість Е. Еріксон визначає надбання почуття ідентичності, що дозволяє систематизувати всі психологічні особливості, набуті на попередніх стадіях, актуалізувати їх у сьогоденні і сміливо зробити крок у майбутнє [1]; Е. Десі і Р. Райан зазначають про формування самодетермінації, що визначатиме в майбутньому внутрішню мо-

тивацію і сприятиме повноцінному життю незалежно від соціальних умов [2]; головним маркером проживання юності Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, А. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін. вважають самовизначення особистості як особливого особистісного утворення [3–6], що закладає особистісно значущу орієнтацію на різні досягнення в системі соціальних, економічних та інших відносин, тобто задає самовизначення в різних сферах життєдіяльності. На основі соціального самовизначення виробляються вимоги до певної професійної сфери, здійснюється професійне самовизначення.

Необхідно зазначити, що швидкоплинний, невизначений та інформаційно перенасичений світ сучасного життя людей розмиває межі різного віку, в тому числі між дитинством і дорослістю; зміни у стосунках дітей і батьків приводять до пролонгації емоційної та матеріальної залежності дітей від них, більш значущими стають внутрішні чинники дорослішання (система ставлення до себе, до світу, до інших людей), оскільки зовнішні умови (окреме проживання, матеріальна забезпеченість, створення власної сім'ї) значно змінилися в сучасному суспільстві. Крім того, невпинно підвищується з віком і роль ненормативних чинників – індивідуальних умов життя, досягнення або недосягнення конкретною людиною поставлених цілей, найважливіших подій, таких як набуття життєво важливих благ, цінностей та втрат: любові, народження дитини, втрата близької людини, важка хвороба тощо.

Визначальним чинником проживання юності є соціально-культурна ситуація розвитку людини. Зовнішні умови розвитку детально і глибоко вивчені в роботах вітчизняних психологів, дослідників культурно-історичної психології Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, сучасних дослідженнях В. Знакова, С. Нартова-Бочавер, Є. Сергієнко, Н. Харламенкової [3; 4; 7; 8]; в зарубіжних дослідженнях особливий інтерес представляють загальнометодологічні доробки Е. Еріксона, А. Маслоу, К. Роджерса та ін. [1; 9].

Утруднення стосовно самовизначення юнаків полягає в тому, що рання юність, створюючи внутрішні умови, сприятливі для того, щоб людина почала замислюватися над сенсом власного життя, за умови, що вона не володіє достатніми засобами вирішення цієї особистісної проблеми, які особистість «вишукує» як

у внутрішньому світі, де розкриваються здібності, вдосконалюються діяльності, переживаються почуття, в тому числі, соціальної відповідальності, так і у зовнішньому. Всі ці суб'єктивні утруднення та пошуки себе мають високий позитивний потенціал: у пошуках сенсу життя виробляється світогляд, розширюється система цінностей, формується той моральний стрижень, який допомагає впоратися з першими життєвими негараздами, що призводить до того, що юнак починає краще розуміти навколишній світ і самого себе, стає насправді самим собою.

Отже, для розуміння проблеми особистісного самовизначення слід розуміти, що рівень особистості є рівнем її ціннісно-сислової детермінації, рівнем існування у світі сенсів та цінностей. Сенси та цінності визначають взаємодію особистості й суспільства. Сповідування цінностей закріплює єдність і самототожність особистості, визначаючи головні якості особистості, її світоглядні принципи, активність, відповідальність, моральність тощо. Саме через набуття цінностей та сповідування принципів відбувається «набуття особистістю самої себе», оскільки відбувається «творення» зразка власної особистості, образу майбутнього життя й оцінка власної діяльності з боку її моральності та сенсової цінності.

Процес особистісного самовизначення в ранній юності полягає у формуванні юнаками особистісної ідентичності як специфічної емоційно-когнітивної єдності уявлень про себе, розуміння власного місця та ролі у світі через усвідомлення життєвих зв'язків та відносин, визначенні їх значущості для себе та інших, зі створенням образу власного життєвого простору та розумінням життєвої перспективи та можливостей самостійного вибору різних альтернатив її досягнення та пошуку для цього відповідних засобів.

Основу самовизначення становить ціннісно-сислова система, що визначає процеси життєвого шляху та обґрунтовує процеси прийняття рішень стосовно перспектив особистісного розвитку. На етапі ранньої юності гострими постають також проблеми сепарації й емансипації від дорослих, і виявляється у прагненні самостійно визначати власний Я-образ, вибудовувати життєвий простір та обирати шляхи та засоби досягнення поставлених цілей.

Особливості особистісного самовизначення залежать від специфіки соціокультурного середовища. Тому основними проблемами, що потребують усвідомленого та самостійного прийняття

рішень в період ранньої юності, є питання, пов'язані з вибором майбутньої професії, утвердженням морально-етичних принципів поведінки, формулюванням особистісних сенсів та системи цінностей, громадянське та політичне самовизначення. Готовність юнаків до реалізації вищезазначених позицій стає їхньою внутрішньою спонукою до самостійної самореалізації в різних сферах життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: пер. с англ. / общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. Москва: Прогресс, 1996. 344 с.
2. Deci E. L., Ryan R. M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology / Psychologie canadienne*. 2008. № 9 (3). P. 182–185.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. Москва – Воронеж: МОДЭК, 2009. 352 с.
4. Выготский Л. С. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1982. 488 с.
5. Леонтьев Д. А., Шелобанов Е. В. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего. *Вопросы психологии*. 2001. № 1. С. 62.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва: Педагогика, 1989. Том 2. 328 с.
7. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 400 с.
8. Харламенкова Н. Е. Самоутверждение подростка. Москва: Институт психологии РАН. 2004. 296 с.
9. Маслоу А. Мотивация и личность: пер. с англ. 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 352 с.

Ганаба Світлана Олександрівна,

доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СИСТЕМНОГО МИСЛЕННЯ

Розвиток мислення є необхідною умовою професійної підготовки сучасної молоді. Уміння критичного осмислювати й переосмислювати інформацію, ефективно її використовувати, відмовлятися від застарілих й недовірливих концепцій, креативно й нестандартно підходити до вирішення різноманітних проблем є релевантною компетенцією в умовах сьогодення. Актуальність й

значущість цих умінь поглиблюється з огляду на мінливий та непередбачуваний характер розвитку світу. Очевидно, що розвиток цих умінь є пріоритетним для освітньої системи. Оскільки сучасний світ потребує від людини іншого мислення та характеру дій, які б, з одного боку, були адекватними змінам сьогодення, а з іншого, дозволяли усвідомити можливості ризикам своєї діяльності у крихкому, нестабільному світі, виникає питання, якому мисленню необхідно навчати та які умови його розвитку має освітня діяльність?

Варто зауважити, що питаннями дослідження природи та особливостей мислення займаються фахівці різних галузей. Власне, використання міждисциплінарного контексту дослідження дозволяє сформувати парадигму, яка б символізувала нове наукове розуміння світу. Сутність і функціональні характеристики переходу до нового мислення представлені в концепціях «інноваційного мислення» В. Делія, «складного мислення» Е. Морена, «номадичного мислення» Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, «постметафізичного мислення» Ю. Габермаса, «глобального мислення» Е. Ласло, «транверсального розуму» В. Вельши тощо. Таке мислення враховує світ та людину як складні цілісні структури, які знаходяться в постійному взаємозв'язку, русі та самозміні. Воно презентує пізнавальну діяльність як відкриту систему, яка має не лише раціональну складову, а й емоціональну, рефлексивну, міфологічну та інші, оскільки пов'язана з переконаннями й особистісними інтересами тих, хто навчається. Розглянемо засадничі ідеї концепцій системного мислення.

Складний світ постає як своєрідна єдність у множинності. Ця множинність містить у собі не лише величезну кількість різних аспектів, а й те, що вони сповнені суперечностей [1]. Здатність в умовах мінливості та не прогнозованості відкривати новий інтелектуальний простір, вміння бачити глибинні зв'язки між окремими й ззовні незалежними ситуаціями презентує системне мислення. Системне мислення – це здатність бачити ситуацію та досвід як одне ціле. Щоб побачити ситуацію чи проблему цілісно й поглянути на неї з позицій перспективи майбутнього, необхідно відступити на декілька кроків, створити певний алгоритм, патерн і намагатися намалювати картину з різних ракурсів. Наступним кроком, це встановлення вже іншого зв'язку із ситуацією. Саме

бачення цього зв'язку під іншим кутом зору дозволить оцінити ситуацію абсолютно по-іншому, побачити нові перспективи розвитку чи вирішення, уникнути прихованих ризиків тощо.

Упродовж останніх століть у науці сформувалася мисленнєва парадигма, яка зорієнтована на пошук у ситуаціях причин та наслідків і, відповідно, взаємозв'язків та взаємозалежностей між ними. Чітко окреслені причини, зумовляють чіткі формулювання наслідків. Для простих, чітко прогнозованих ситуацій таке мислення є ефективним. Однак в умовах мінливого, динамічного й складного світу воно не діє, оскільки фрагментує світ, розкладаючи його на прості, зрозумілі у причинно-наслідкових зв'язках частини. Фрагментація світу зумовлює фрагментацію досвіду про нього. Ми не є відстороненими спостерігачами, які споглядають розвиток і зміни довкола на відстані, ми живемо в ньому, зазнають впливу й впливають на нього. Прорахувати все – це симуляція. Ми намагаємося уявити можливості, передбачити наслідки в безпечному просторі нашого розуму, а не пірнати у вир подій, щоб з'ясувати на власній шкурі, якими будуть наслідки. Реальні дії незворотні – час не можна повернути в протилежний бік. Симулюючи, ми будуємо модель, наближену до реального життя, уявляємо наслідки, і якщо вони нам не подобаються, пробуємо щось інше, сподіваючись на кращий результат.

Системне мислення навчає нас гнучкості й варіативності у прийнятті рішень. Ми маємо зрозуміти, що світ складніший за будь-який створений у ньому найскладніший комп'ютер. Наша свідомість не знає і не бачить усього, навіть якщо має здатність прораховувати різноманітні комбінації. Ми вже знаємо, що раціональна поведінка окремої людини може обернутися катастрофою для групи – архетип «трагедія ресурсу, що перебуває у спільному користуванні» [2, с. 12]. Системне мислення є протилежним редуccionізму (спрощенню). Спрощене розуміння речей не передбачає їх розгляд системно, тобто цілісно, як певну єдність взаємозв'язків усіх її складових. Засадничою ідеєю редуccionізму є визнання того, що речі – це лише сума компонентів. Йдеться про набір складових і компонентів, які не взаємодіють між собою й не взаємобумовлюють один одного, а скоріше є певним нагромадженням. Система підтримує своє існування й функціонування завдяки та внаслідок взаємодії її елементів. Розглянемо її характерні риси.

По-перше, системи є цілісними. Вони мають властивості, які виходять за межі їх складових компонентів. Такі властивості називають емерджентними. По-друге, властивості системи виявляються в результаті її функціонування як цілісності, а не як її складових, узятих окремо. Тобто, якщо тему розкласти на складові компоненти, то її властивості будуть втрачені. Отже, єдиною спробою з'ясувати, як система функціонує та якими є її емерджентні властивості – це побачити її цілою у дії. Взаємозв'язок й взаємовпливи між компонентами системи є значно важливішими, аніж розміри й кількість компонентів системи. Складним не слід уважати те, що складається з великої частини елементів, як зазвичай ми звикли думати. Скоріше йдеться про інший тип складності – динамічний. Рівень складності визначається рівнем взаємодії її компонентів, оскільки елементи можуть взаємодіяти в різний спосіб, повсякчас обираючи із множинності варіантів, прийнятний для себе у саме цей час та в певній ситуації. У кожного з них є багато різних потенційних станів, тож навіть декілька елементів можуть поєднуватися в мільярди різних способів.

Загалом системне мислення пов'язане з нашими відчуттями. Завдяки їм ми отримуємо здатність сприйняти зворотний зв'язок. Бачити зв'язок, бути частиною цього зв'язку і мислити колами – це є важливою частиною системного мислення. Ця проста, але всеохопна зміна в мисленні здатна змінити наше уявлення про світ, перетворюючи його з низки статичних причинно-наслідкових зв'язків, подібних до гри в більярд на комп'ютері, на живий, динамічний, автономний процес, у якому ви виступаєте на головній сцені [1]. Те, що достатньо добре для кожної частини, найчастіше працює краще для цілої системи. Змінюючи свій спосіб мислення, ми змінюємо свою поведінку в зрівнювальному циклі, а це змінює спосіб нашого мислення. Це може допомогти нам ухвалювати мудріші рішення. Ми ніколи не знатимемо всього про все. Але достатньо знати достатньо.

Таким чином, вихідною позицією наших міркувань є розуміння того, що ми живемо в середині ментальних моделей. Тобто ментальні моделі – це наші знання про світ. Зазвичай, ми їх використовуємо, щоб пояснити причину події чи навіть її передбачити. Вони надають значення нашим діям і подіям, які відбуваються з нами, допомагають обрати те, що для нас є важливим тощо.

Варто зауважити, що наші ментальні моделі глибоко вкорінені, вони певним чином наперед програмують нас на сприймання власного досвіду, і тоді ми помилково вважаємо свою позицію реальністю, а карту плутаємо із зображеною на ній територією. Йдеться про те, що наші упередження стають частиною об'єкта споглядання. Як зауважують дослідники, ментальні моделі зазвичай ґрунтуються на традиціях та досвіді минулих поколінь. Вплив на їх формування також мають культурні надбання, ідеї, почуті в дитинстві від дорослих, думка яких для нас є значущою. Навчання створює й перетворює наші ментальні моделі. Це єдиний можливий спосіб змінити себе і стати більше схожим на тих, ким ми хочемо стати.

Список використаних джерел

1. Ейкор Ш. Великий потенціал. Припиніть гонитву за успіхом і отримуйте більше щастя й гараздів. Київ: Вид. група КМ БУКС, 2019. 224 с.
2. Конон Дж., Макдермотт І. Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень / пер. з англ. Н. ісюк. Київ: Наш формат, 2018. 228 с.

Олійник Владислав Станіславович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ПИТАННЯ ВИБОРНОСТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У ході багаточисельних спроб реформувати судову систему в Україні лежать намагання тих чи інших політичних сил, що приходили до влади, підпорядкувати своїм інтересам судову владу, зробити суддю залежним від волі не народу, а політичного класу, можновладців, зручним знаряддям у перерозподілі суспільного багатства. На зміну виборності приходять призначуваність суддів чимраз корумпованішими органами та посадовими особами, що легітимується відповідними змінами до Конституції України, прийняттям відповідного законодавства, євроінтеграційними вимогами і стандартами, конкурсами і “доброчесними” комісіями тощо.

«Виборний» – значить такий, що визначається, обирається на якусь посаду або для виконання певних обов'язків. Крім того, слово «виборний» вживається у значенні добірний, добраний за якою-небудь ознакою [1, с. 266].

У радянський період «виборність суддів» розглядалась як конституційний принцип заміщення суддівських посад судів – одна з демократичних основ соціалістичного правосуддя та закріплювалась в конституціях як на союзному, так і на республіканському рівнях [2, с. 62]. Новий тлумачний словник української мови поняття «принцип» розкриває, як:

1) основне вихідне положення якої-небудь системи, теорії, ідеологічного напрямку; засада;

2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення чи здійснення чогось [3, с. 714].

Виборність суддів – один з конституційних принципів судової системи в низці зарубіжних країн. Принцип виборності суддів означає, що всю або основну частину суддів у державі повинно обирати або безпосередньо населення, або певний представницький орган. Нині виборність суддів існує в деяких штатах США і в низці кантонів Швейцарії [4, с. 117].

Як справедливо зауважує В. І. Шишкін, здійснення в Україні судово-правової реформи, що має піднести судову владу на належний рівень як третьої гілки влади в державі, створити оптимальну систему судів, яка відповідатиме новим реаліям, потребує ознайомлення з тими правовими інституціями, які вже виробила світова практика демократичних держав [5, с. 20].

Васьковський Є. В. зазначав, що у Швейцарії, де в шести кантонах застосування виборів суддів населенням практикувалось щодо всіх суддів, а в десяти – тільки щодо нижчих, зловживань не спостерігалось з огляду на умови, які сприяють розумному застосуванню виборного начала, серед яких: обмеженість території, постійний склад населення, прив'язаного до своїх національних установ, заможного, культурного і такого, що звикло спокійно пожинати плоди своєї політичної волі [6, с. 23].

На сучасному етапі у Висновку № 1 (2001 р.) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності та незмінюваності суддів йдеться про те, що там, де суддів обирає населення, як це відбувається у Швейцарії на кантональному рівні, мета, без сумніву, полягає в тому, щоб надати судовій владі при здійсненні її функцій певну пряму демократичну основу. Водночас висловлюється

застереження про недопустимість підпорядковування призначення або підвищення на посаді суддів вузьким партійним політичним міркуванням, бо коли існує який-небудь ризик того, що це відбудеться або може відбутися саме подібним чином, такий метод скоріше небезпечний, ніж ефективний [7].

Як зазначає О. В. Малько, в умовах подальшого ускладнення соціальних зв'язків правовий розвиток суспільства потребує інтегрального, насамперед загальнотеоретичного, аналізу правового життя як окремих держав, так і окремих регіонів [8, с. 60].

Привертає увагу та має неабияку актуальність для України американський досвід функціонування судової системи і використання різноманітних методів та підходів щодо формування суддівського корпусу. Зокрема, особливість судової системи США полягає в тому, що паралельно функціонують федеральна судова система, судова система федерального округу Колумбія, судові системи 50-ти американських штатів і судові системи автономій, які мають статус «держав, що вільно приєдналися» (Гуам, Пуерто-Рико, Північно-Маріамські та Віргінські острови) [9, с. 81].

Мідор Д. Дж. зазначив, що у США юристи стають судьями в один із таких способів:

а) через призначення вищою виконавчою особою, за умови затвердження її кандидатури законодавчим органом; б) шляхом відбору вищою виконавчою особою зі списку кількох кандидатів, що його надає незалежна комісія; в) через загальні вибори; г) через вибори в законодавчому органі [10, с. 52–53]. При цьому, як зазначив Б. А. Футей, терміни перебування на посаді судді відрізняються залежно від суду. Судді можуть бути призначені на термін від 4 до 6 років, а в деяких випадках – від 12 до 15 за умови бездоганної поведінки, як правило, безстроково. Федеральна система є найвідомішим прикладом висування кандидатур на посади виконавчою владою та затвердження її законодавчою [11, с. 57].

Аналізуючи порядок висування та призначення федеральних суддів США, К. Ф. Гуценко зауважив, що кандидат на посаду судді повинен бути видатним юристом і лідером у тій місцевості, де він висувається, а його особиста і професійна репутація має бути бездоганною. До того ж у ході перевірки кандидата на по-

саду судді прискіпливо вивчається його особа та всебічно з'ясовуються професійні та особисті сторони. До такої перевірки залучається навіть Федеральне бюро розслідувань [12, с. 10–11].

У науковій літературі склалися дві діаметрально протилежні позиції щодо виборності суддів – “за” і “проти”.

Аргументи “проти” зводяться до:

- 1) нездатності громадян оцінити професійність суддів;
- 2) вибори передбачають проведення відповідної агітаційної кампанії, фінансування якої може викликати запитання.

Переваги виборності полягають у такому:

- 1) реалізується принцип, що жодна гілка влади не може і не повинна призначати іншу;
- 2) зміцнюється незалежність судді;
- 3) суддя наближається до народу;
- 4) відбувається запобігання соціальній несправедливості, відірваності судді від громадян, замкненості, корпоративності, перетворенню суддів на касту недоторканих;
- 5) посилюється відповідальність і підзвітність суддів перед громадянами.

До того ж інститут мирових суддів добре себе зарекомендував як ефективний інструмент позасудового вирішення спорів і розвантаження судів. Крім того, призначення суддів у корумпованій судовій системі – це легалізація узурпації. Важливим контрольним механізмом є відкличний мандант. Отже, принцип виборності має бути застосований до суддів усіх юрисдикцій. У Виборчому кодексі мають бути визначені чіткі механізми і процедури виборів суддів, а також їх відкликання. Вибори – надійна запорука чесності й прозорості добору суддівського корпусу. Тим паче, що політичні партії будуть позбавлені права висувати своїх кандидатів у судді. Одночасно треба посилити кримінальну відповідальність за правопорушення у цій сфері, внести зміни до Кримінального кодексу України, унеможливаючи будь-які спроби підкупів, тиску, фальсифікацій тощо, створюючи низку запобіжних механізмів.

Список використаних джерел

1. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / В. В. Яременко та ін. Київ: Аконіт, 1998. Т. 1. 910 с.

2. Богуславский М. М., Козырь М. И., Миньковский Г. М. и др. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев. Москва: Советская энциклопедия, 1984. 415 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / В. В. Яременко та ін. Київ: Аконіт, 1998. Т. 3. 927 с.
4. Большой юридический словарь: у 6 т. Т. 6. / под ред. проф. А. Я. Сухарева. Москва, 2006. 858 с.
5. Шишкін В. І. Федеральні суди загальної юрисдикції у США. *Право України*. 1994. № 11–12. С. 20–21.
6. Васильковский Е. В. Учебник гражданского процесса. Москва, 1917. 429 с.
7. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності та незмінюваності суддів: Міжнародний документ від 01.01.2001 р. № 1(2001) URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a52. (дата звернення: 28.09.2021)
8. Малько А. В. Правовая система и правовая жизнь общества. *Журнал российского права*. 2014. № 7. С. 51–60.
9. Ригіна О. Судова система американських штатів та її особливості. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали 16-ї регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8–9 лют. 2010 р.). Львів, 2010. С. 81–82.
10. Мідор Д. Дж. Суди в Сполучених Штатах. Сент-Пол: Вест Паблішінг Ко, 1991. С. 85.
11. Футей Б. А. Добір суддів Сполучених Штатів Америки за освітніми і фаховими ознаками. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 2. С. 57–58
12. Гуценко К. Ф. Правосудие по-американски. О-во «Знание» РСФСР; науч.-метод. совет по пропаганде вопросов государства и права. Москва, 1969. 54 с.

Рибкало Микола Миколайович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного
права Академії Державної пенітенціарної служби

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Проблема розбудови громадянського суспільства, демократичної правової держави є безпосередньо пов'язаною із розвитком правової свідомості і правової культури. Саме правова культура та правове виховання населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві. Гуманізація, що стала основним пріоритетом сучасної політики України у сфері державної служби, вимагає не лише перегляду підходів, стереотипів, форм і методів діяльності державних службовців, але і формування ефективних засобів їх правового виховання і зрештою підвищення рівня правової культури.

Затвердження високих гуманістичних начал в юридичній практиці неможливе без забезпечення належного рівня правової культури населення як у масштабі всієї держави, так і в окремих ланках його механізму, в якому особливе місце посідає державна служба.

Сучасна юридична наука підтверджує, що формування правової культури державних службовців не відбувалося й не може в майбутньому відбуватися стихійно, само по собі. Воно має бути результатом активної діяльності суспільства, всіх його громадян.

Новітня історія державної служби України свідчить, що:

- центром усієї політики, яку здійснює Головне управління державної служби України, є державний службовець як громадянин, що потребує від держави допомоги й захисту;

- формування правосвідомості державних службовців має бути пов'язане з подоланням вузьковідомчих та суто регіональних інтересів;

- робота органів державної влади та місцевого самоврядування, у складі яких є державні службовці, повинна спрямовуватися на утвердження прав і свобод громадянина, що й визначає вимоги до правової культури посадових осіб.

Правова культура державних службовців об'єднує в собі здобутки людства в галузі права. Головні цінності права, що є стрижнем правової культури державного службовця, закладені в Конституції України, Законі України «Про Державну службу», Указі Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» та інших правових актах.

У Конституції України визначені такі права, що відносяться до правової культури. По-перше, право на користування рідною мовою; по-друге, право на свободу світогляду і віросповідання; по-третє, право на освіту; по-четверте, право на свободу літературної, художньої, породної і технічної творчості [1]. Ці права забезпечують для людини можливість формувати свій духовний світ, її незалежність і самобутність як особи, а також впливають на духовно-культурні відносини в суспільстві.

Підвалини, що впливають на формування правової культури державного службовця визначені у його основних обов'язках, правах та обмеженнях (Розділ II Закону України «Про державну службу») [2]. Засвоєння державними службовцями своїх прав,

свобод, обов'язків та способів їх реалізації розкриває можливості розумного і цілеспрямованого використання правових цінностей для реалізації власних інтересів, створює умови для активної соціальної, політичної, правової діяльності, що особливо важливо в умовах сучасного державотворення та створення цивілізованих умов проходження державної служби.

У Національній програмі правової освіти населення, яка була прийнята ще у 2001 році, визначено роль держави щодо підвищення рівня правової культури населення, в тому числі державних службовців. Ця діяльність реалізовувалася за такими напрямками: підвищення рівня правової підготовки громадян, які перебували на державній службі; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; вдосконалення системи правової освіти громадян, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері [4]. Слід зазначити, що хоча цей документ уже втратив чинність, але його основні вимоги залишаються актуальними і нині.

Отже, нормативно-ціннісний матеріал, який закладено у розглянутих вище нормативно-правових актах, на нашу думку, істотно впливає на формування рівня правосвідомості державних службовців та переконаність діяти відповідно до вимог законодавства.

Досвід функціонування державної служби України показує, що рівень правової культури її кадрового складу залежить від таких чинників:

- наявність стабільної правової бази, яка регулює стосунки у сфері державної служби;
- створення ефективної системи правового навчання і виховання державних службовців;
- формування належного механізму реалізації державними службовцями правових знань у ході службової діяльності.

Українська практика державної служби останніх років показує, що дієвість і ефективність її функціонування значною мірою залежить від рівня правового навчання державних службовців. Рішення цього завдання можливе на основі науково обґрунтованої організації системи навчання та підвищення кваліфікації державних службовців.

Відповідно до вимог Законів України “Про освіту”, “Про державну службу” і з метою вдосконалення організації системи навчання і підвищення кваліфікації державних службовців постановою Кабінету Міністрів України від 06 лютого 2019 року № 106 затверджено Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад. Відповідно до цього Положення система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації створюється з метою задоволення потреби центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів і організацій, на які поширюється дія Закону України “Про державну службу” у високопрофесійних та висококультурних працівниках, здатних компетентно та відповідально виконувати управлінські функції, впроваджувати новітні соціальні технології, сприяти інноваційним процесам [5].

Як показує аналіз деяких нормативно-правових актів, система навчання та підвищення кваліфікації державних службовців поряд з іншими завданнями припускає підвищення рівня правової культури державних службовців, яка реалізується за такими напрямками:

- формування в державних службовців розуміння змісту і шляхів реалізації державної політики у сфері державної служби;
- орієнтування правової свідомості державних службовців на вірність інтересам держави і Конституції України;
- формування індивідуальної позиції в оцінці подій, що виникають у зв’язку із виконанням державними службовцями своїх обов’язків;
- створення умов до усвідомлення державними службовцями важливості процесів, пов’язаних із впровадженням у державну службу міжнародних стандартів;
- виховання високих моральних якостей, які забезпечують неухильне виконання положень Присяги і норм професійної етики;
- навчання державних службовців умінню грамотно, ввічливо і аргументовано відповідати на звернення громадян, надавати їм за можливості необхідну правову допомогу і консультацію, коректно вести дискусію і тому подібне.

Крім того, створення високої правової культури державних службовців забезпечується глибокими знаннями законодавства, яке стосується державної служби, а також законодавства яке регулює діяльність державного службовця, виходячи з його службових обов'язків та переконаністю в їх ефективному виконанню.

Практика дослідження чинної системи навчання та підвищення кваліфікації державних службовців України вказує на те, що в процесі її реалізації звертається серйозна увага на рішення таких завдань:

- 1) вивчення вітчизняного і міжнародного досвіду застосування законодавства про державну службу;
- 2) формування переконаності державних службовців в соціальній корисності законів і підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері державної служби;
- 3) навчання з юридичного погляду коректному застосуванню правового інструментарію в практичній діяльності;
- 4) виховання неухильного дотримання державними службовцями норм законодавства про державну службу.

Таким чином, чинна система формування правової культури державних службовців припускає не лише знання і розуміння права, але й судження про нього як про соціальну цінність, а також ефективно його застосування.

Водночас сучасна практика державної служби розкриває деякі проблеми, пов'язані із формуванням правової культури державних службовців. На нашу думку, серед цих проблем доцільно виділити такі: по-перше, подолання правового нігілізму державних службовців; по-друге, невміння державними службовцями належним чином розібратися в конкретних нестандартних службових ситуаціях, давати їм правильну юридичну оцінку, внаслідок чого можуть бути прийняті незаконні та необґрунтовані рішення; по-третє, потреба в заохоченні самостійного вдосконалення правової культури державних службовців; по-четверте, необхідність у ефективному розвитку співпраці щодо вивчення, узагальнення і впровадження в практику зарубіжного досвіду правової культури державних службовців; по-п'яте, потреба в розробці і впровадженні в систему навчання та підвищення

кваліфікації моральних і психологічних передумов, які кардинально можуть вплинути на процес формування правової культури державних службовців.

Таким чином, як узагальнення викладеному вище, слід зауважити, що правова культура складається із глибокого знання і розуміння права, ретельного виконання його вимог, як усвідомленої необхідності та внутрішньої переконаності, і є важливою складовою навчання та підвищення кваліфікації державних службовців, і тому постійно потребує наукової розробки і раціонального обґрунтування шляхів її вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Київ: Преса України, 1997. 80 с.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
4. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 43. Ст. 1921.
5. Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: постановою Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 р. № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.10.2021).

Самофалов Леонід Прохорович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Академії Державної пенітенціарної служби;

Самофалов Олександр Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ І ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Конституція України – це Основний Закон нашої держави, який закріплює фундаментальні положення організації і функціонування країн і суспільства [1].

Конституція – нормативно-правовий акт, що закріпив не тільки норми, але й принципи права. Нормативні приписи Основного Закону України мають не тільки регулятивний, але й представницький, програмний, політичний характер.

Чинна Конституція, а саме її норми можуть реалізовуватись тільки у розвинутому громадянському суспільстві. Проблема становлення громадянського суспільства присвячено багато наукових праць минулого і сучасного, але вони не є вичерпними.

Взагалі громадянське суспільство можна визначити як союз людей, які проживають на певній території та об'єднані системою суспільних відносин, що слугують реалізації їх суспільних і особистих інтересів, охороняються та захищаються державою.

Низка вчених демонструють, що громадянське суспільство – це суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права [2, с. 108].

Існує також інше визначення, що громадянське суспільство – це сукупність суспільних відносин та правових інститутів, що розвиваються порівняно незалежно від державної влади та забезпечують реалізацію прав, свобод та законних інтересів особи та груп осіб [3, с. 157].

Можна навести і інші приклади, але всіх їх об'єднує одна головна ознака, якою є сутність людського суспільства, що воно являє собою непросту сукупність індивідів, а саме систему суспільних відносин, які об'єднують людей в єдиний соціальний організм.

У визначеннях, що відображають природу громадянського суспільства, яке відрізняє його від держави, дається різне розуміння цього феномена, а саме, як сукупність неполітичних відносин (економічних, духовних тощо), або як сукупність неполітичних і політичних відносин. Останнє треба розглядати як єдину ланку між громадянським суспільством і державою. Інакше бути, на наш погляд, не може.

Виходячи із положень Конституції України відносини держави і громадянського суспільства обумовлені такими факторами, а саме: самодостатність і одночасно взаємозалежність цих інститутів; держава є гарантом розвитку громадянського суспільства; право повинно стимулювати негативний вплив держави на

суспільство; громадянське суспільство дає можливість реалізувати права та законні інтереси громадян; наявність ефективного нагляду і контролю в суспільстві.

Співвідношення громадянського суспільства і держави характеризується тим, що їх не можна ні ототожнювати, ні протиставляти одне одному, тим більше відривати одне від одного. Хоч вони характеризуються відносною самостійністю одне від одного, але разом з тим утворюють єдине, не позбавлене суперечностей ціле. Ні держава, ні громадянське суспільство не можуть самостійно існувати. Проблема співвідношення суспільства і держави пов'язана з розумінням держави як невід'ємної підсистеми громадянського суспільства, яка має в ньому власну сферу діяльності. Наприклад, «держава загального добробуту», яка реалізує різні соціальні програми, корисні для всього суспільства, це підтримка економіки, розбудова і фінансування шкіл, лікарень тощо.

Напрями взаємодії держави і громадянського суспільства в цілому можуть характеризуватись наявністю в останнього права на недопущення втручання держави в певну сферу життєдіяльності особи, право на участь у формуванні тих чи інших державних органів.

Необхідно зазначити, що до структури громадянського суспільства відносяться: людина (громадянин), сім'я, церква, громадські організації, політичні партії, професійні спілки, незалежні засоби масової інформації.

Водночас цю структуру можна розглядати як п'ять взаємопов'язаних систем: соціальна, економічна, політична, духовно-культурна та інформаційна система. Кожна з цих систем має своє наповнення і базується на взаємодії одна з одною [4, с. 120].

Слід доповнити, що в соціальній системі головне місце у людському факторі посідає «середній клас», що вказує на економічну спроможність населення як на одну з умов, що сприяють розвитку громадянського суспільства. Іншими умовами необхідно вважати: наявність та державний захист різних форм власності; високий соціально-економічний розвиток держави; заможність громадян; незалежність засобів масової інформації; вираження в діяльності політичних партій інтересів людей та вплив партій на формування органів державної влади.

Водночас необхідно мати на увазі, що існують також умови, які стримують розвиток громадянського суспільства. До таких умов можна віднести: неправильна оцінка громадянами ролі держави; фінансова та інша залежність від донорських структур та іноземного впливу; несприйняття державою дійсної ролі громадянського суспільства, протидія йому; низький рівень правової культури та правосвідомості громадян, особливо посадових осіб; вплив держави на релігію; протидія засобам масової інформації та діяльності правоохоронних органів з боку держави.

Підбиваючи підсумок викладеному, можна констатувати, що становлення громадянського суспільства і правової держави складний та тривалий процес, який повинен спиратись на всі прогресивні сили країни і активну роль у цьому держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2021)
2. Теорія держави і права: підручник / Є. О. Гіда, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
3. Серета Г. П., Стеценко С. Г. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. у визначеннях та схемах. Київ: КНТ, 2009. 184 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

Шрамко Сабріє Сейтжелієвна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;

Калініна Аліна Владиславівна,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАГЛЯДУ ЗА ДОТРИМАННЯМ КАРАНТИННИХ ЗАХОДІВ¹

Головним заходом боротьби з пандемією COVID-19 усіма державами світу беззаперечно визнано карантин. Особливості

¹ *Примітка.* Тези підготовлено на виконання проєкту «Соціально-правові та кримінологічні наслідки поширення пандемій та шляхи їх усунення в Україні» (реєстр. номер 2020.01/0155), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

його введення та режиму різняться не лише від держави до держави, а й від одного регіону до іншого. Питання ефективності карантинних заходів залежить як від громадян, які повинні їх виконувати, так і від суб'єктів нагляду за їх виконанням.

Досліджуючи соціально-правові та кримінологічні наслідки пандемії COVID-19 в Україні, колективом науковців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України було проведено всеукраїнське опитування різних груп населення [1]. За результатами вказаного опитування щодо досвіду введення в Україні локдауну (жорсткого карантину) 59,1 % громадян та 55,8 % медичних працівників вважають його обґрунтованим. Що ж до тривалості карантинних заходів, то відповіді респондентів розподілилися так:

1) 43,8 % медичних працівників, 43,5 % осіб, які здійснюють епідеміологічний нагляд (спостереження) та 31,5 % пересічних громадян вважають, що карантин триватиме до кінця 2021 р.;

2) на думку 27,6 % медичних працівників, 31,2 % осіб, які здійснюють епідеміологічний нагляд (спостереження) та 19,8 % пересічних громадян карантин триватиме ще 2–3 роки.

Зважаючи на явну довготривалість карантину в Україні, особливу увагу необхідно звернути на те, на кого має покладатися нагляд за дотриманням карантинних заходів та обов'язок притягнення до відповідальності осіб, що їх порушують (фактично йдеться про дотримання правил карантинного режиму).

Так, на думку пересічних громадян, нагляд за дотриманням карантинних заходів та обов'язок притягнення до відповідальності осіб, що їх порушують, має покладатися на: Національну поліцію України (54,9 %), органи місцевого самоврядування (21,2 %); МОЗ України (10,9 %); Державну службу України з надзвичайних ситуацій (5,6 %); Національну гвардію України (4 %). Наведене дозволяє зробити висновок, що головними суб'єктами є *Національна поліція України та органи місцевого самоврядування*. Слід зазначити, що деякі респонденти вказували одразу на всі або кілька суб'єктів у різних комбінаціях, в обов'язки яких ставився би нагляд за дотриманням карантинних заходів, а інші висловлювалися за відновлення діяльності Державної санітарно-епідеміологічної служби України, ліквідація якої відбулася у березні 2017 р. [1, с. 22].

Для порівняння думки різних категорій респондентів доцільно навести отримані результати. Отже, результати анкетування медичних працівників на запитання, на кого має покладатися нагляд за дотриманням карантинних заходів та обов'язок притягнення до відповідальності осіб, що їх порушують, виглядають так: Національна поліція України (46,9 %), МОЗ України (27,1 %); Державну службу України з надзвичайних ситуацій (9,4 %); Національну гвардію України (4,2 %) [1, с. 46].

У свою чергу співробітники Національної поліції України на це запитання відповіли таким чином. На їх думку, нагляд за дотриманням карантинних заходів та обов'язок притягнення до відповідальності осіб, що їх порушують, має покладатися на: Національну поліцію України (40,3 %), органи місцевого самоврядування (23,7 %); МОЗ України (21,7 %); Державну службу України з надзвичайних ситуацій (6,8 %); Національну гвардію України (5,2 %) [1, с. 90].

Отже, спільність думок різних груп респондентів у питанні, що розглядається, є однозначною. Тому основними отримувачами підготовлених науковцями пропозицій щодо підвищення їх функціональної результативності є *Національна поліція України та органи місцевого самоврядування*.

Пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності Національної поліції України є такими:

- забезпечити підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку щодо дотримання населенням карантинних правил та практики притягнення до відповідальності їх порушників (тренінги, вебінари, в тому числі обмін досвідом між різними структурами та підрозділами МВС України);

- сприяти посиленню практики залучення спеціалізованих громадських формувань до підтримання правопорядку у громадських місцях;

- розробити тактику принципового ставлення до порушників карантинного режиму, зокрема, накладання штрафів на порушників карантинних правил різних категорій (наприклад, пасажирів транспорту, відвідувачів громадських місць та ін.);

- проводити серед населення просвітницьку роботу щодо забезпечення власної безпеки та безпеки свого майна під час епідемій та пандемій;

– посилити співробітництво з установами охорони здоров'я під час епідемій та пандемій тощо.

Пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування є такими:

– створити умови для можливості реалізації бажання особи ізолюватися на короткостроковий карантин (до 14 днів) з метою забезпечення від зараження COVID-19 інших осіб;

– сприяти розширенню практики залучення волонтерів з метою підтримки соціально вразливих верств населення;

– розробити план спільних дій із закладами охорони здоров'я щодо забезпечення догляду за членами родини, які потребують стороннього догляду (діти, інваліди, люди похилого віку та ін.), госпіталізованих осіб, хворих на COVID-19;

– забезпечити реалізацію державної інформаційної політики, спрямованої на поширення правдивої інформації щодо епідемічної обстановки в державі, з метою досягнення високого рівня інформаційної гігієни населення;

– забезпечити реалізацію правил і норм щодо поведінки та утилізації використаних предметів санітарно-медичного призначення, якими користуються громадяни, в тому числі в громадських місцях;

– спільно з правоохоронними органами здійснювати інспектування з метою з'ясування дотримання карантинних заходів на об'єктах критичної інфраструктури.

Таким чином, удосконалення діяльності суб'єктів, на які покладається нагляд за дотриманням карантинних заходів, є запорукою покращення не лише епідемічного, а й соціального благополуччя.

Список використаних джерел

1. Звіт про результати анкетування щодо наслідків пандемії COVID-19 та шляхів їх усунення. Харків: Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч. ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, 2021. С. 49–50. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2021/06/Звіт_анкетування-доброблений.pdf (дата звернення: 05.10.2021).

Яковлев Андрій Сергійович,
аспірант відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Подальша розбудова української держави, модернізація її різних сфер і галузей, реалізація кінцевої мети європейської інтеграції, зміцнення економічного потенціалу країни, здійснення належного соціально-економічного забезпечення громадян тощо не уявляються можливими без реформування пріоритетних напрямів державної політики. Особливе місце в ній посідає галузь земельних правовідносин й земельна реформа зокрема. Однак на шляху повноцінного запровадження ринку землі й реалізації громадянами України їх невід'ємного права власності на землю виникають окремі ризики і виклики. Одним із таких є кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, які утворюють більш масштабне негативне явище соціальної дійсності у виді злочинності в указаній царині.

При цьому відстоюється позиція, що до системи кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин відносяться ті з них, предметом яких можуть виступати лише передбачені законодавством об'єкти земельних відносин. Це – посягання, передбачені статтями 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК України [1]. Кримінальні провадження у кількості 350 од., розглянуті протягом 2015–2020 рр. місцевими судами усіх областей України саме за вказаними статтями КК, і стали предметом окремого кримінологічного вивчення. Його метою є визначення сучасних тенденцій поширення і закономірностей відтворення перелічених правопорушень. Крім цього, представлені результати емпіричного дослідження наведені крізь призму експертного опитування кількох груп респондентів (усього 1 112 осіб), які представляють органи прокуратури, Національної поліції, Держгеокадастр й Держжекоінспекцію.

Спробуємо у вказаних тезах зупинитись на найбільш кримінологічно значущих моментах, які цінні з огляду на їх можливе

використання при розробці перспективних заходів запобігання правопорушенням цієї категорії.

Ядро цього виду кримінальних правопорушень утворюють діяння щодо самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва (76,6 %). Рідше винні вдаються до безгосподарського використання землі (13,1 %).

Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин, як правило, не вчиняються у сукупності з іншими злочинами (3,4 %), також для них не властива співучасть (2,9 %). Тобто правопорушники спрямовані на заподіяння шкоди лише земельним праввідносинам, причому одноосібно.

Характеристика суб'єкта, який посягнув на земельну ділянку, за різновидом злочинних дій збігається з результатами експертного опитування зазначених категорій респондентів і виглядає так: фермери, які обробляють сільськогосподарську землю у комерційних цілях – 35,1 %; інші види підприємців – 12,8 %; власники земельних ділянок, які незаконно облаштовують на них ставок – 8,9 %; громадяни, які будують об'єкти нерухомості без дозвільних документів на землю 8,9 %; громадяни, які будують гараж – 8,3 %; особи, які незаконно обробляють земельні ділянки для потреб власної родини – 6,9 %; інші види суб'єктів – 19,1 %. Виходить, що на сьогодні в Україні найчастіше земля стає об'єктом незаконного посягання у зв'язку з її комерційною обробкою. Тобто коли земля стає засобом отримання незаконного прибутку і, як показує життя й результати дослідження, іноді чималого.

Щодо населеного пункту, де відбулось посягання на земельну ділянку, то найчастіше це є село. Причому у 45,4 % випадків – поза межами сіл, а у 23,7 % правопорушень – у межах сіл. Зокрема, за межами сіл найчастіше фермери обробляють землю, засівають її та збирають урожай без дотримання вимог земельного законодавства та із порушенням прав землевласників та землекористувачів. У межах сіл зазвичай відбувається безгосподарське використання землі, в тому числі шляхом облаштування ставка для розведення риби або поливу городів.

Найбільш криміногенним періодом з погляду порушень земельного законодавства є весна. Найчастіше досліджувані кримінальні правопорушення вчиняються у квітні (23,2 %), травні (13,7 %) й березні (13,4 %). Рідше вказані посягання відбуваються у жовтні

місяці (11,4 %). Подібна структура часової характеристики кримінальних правопорушень у земельній сфері пояснюється просто: весняний період припадає та посівну кампанію, коли українські чорноземи засіваються різними сільськогосподарськими культурами. У жовтні переважно засівається озима пшениця та ячмінь. Також у цьому осінньому місяці здійснюється боронування ґрунту та його підготовка (у нашому випадку незаконна) до зимового періоду.

Не випадково, що в більшості випадків предметом посягання стає саме земля сільськогосподарського призначення у виді угіддя-рілля (39,6 %). Кожне п'яте таке правопорушення пов'язане із порушенням вимог законодавства щодо використання землі житлової та громадської забудови (20,6 %). Рідше винні незаконно обробляють землі водного фонду (12,3 %), сільськогосподарського призначення для ведення особистого селянського господарства (10 %).

Особливість сучасних тенденцій поширення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин полягає, крім іншого, в тому, що майже у половині з них (42,6 %) має місце посягання на земельну ділянку зі спеціальним правовим режимом, а саме: земля в охоронній зоні – 58,4 %; особливо цінна земля – 36,2 %; земля санітарної охорони – 5,4 % та ін. Незаконне використання таких земель являє собою більшу суспільну небезпечність і, відповідно, передбачає більш жорстке покарання для винних.

Розподіл розглядуваних правопорушень за формою власності земельної ділянки виглядає так: державна – 33,4 %; комунальна – 53,7 %; приватна – 12,9 %. Тобто найчастіше саме земля комунальної власності стає предметом незаконного використання. До запровадження земельної реформи станом на 2019 р. із понад 60 млн га української землі 10,4 млн га перебувало в державній та комунальній власності, а 31,1 млн га – у приватній власності [2]. Виходить, що саме органи місцевого самоврядування можна назвати умовно найбільш невідповідальним землевласником. При цьому приватні землевласники схильні пильніше слідкувати за власною землею. Звідси напрашується обґрунтований висновок щодо правильності ліквідації багатолітнього мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, який був в Україні черговим корупціогенним ризиком, запровадження ринку землі й

надання пріоритету приватній формі власності на землю. Цей крок, є усі підстави так вважати, має не лише підвищити ефективність використання землі в нашій державі й посилити її економічний потенціал, а й зменшити умови для вчинення різних кримінальних правопорушень у земельній сфері.

Інформативними є відомості щодо площі землі, на яку відбулось посягання: 0,5 га – 51,2 %; 1–2 га – 7,1 %; 2–5 га – 3,7 %; 5–10 га – 6 %; 10–50 га – 7,8 %; 50–100 га – 8,7 %; 100–200 га – 3,4 %. У двох випадках винні незаконно обробили, засіяли й зібрали урожай із землі площею понад 500 га (!).

Типовими сільськогосподарськими культурами для їх протиправного вирощування на землі, що незаконно використовується фермерами, є сояшник (14,9 %), пшениця (9,4 %) та ячмінь (5,4 %). Це можна пояснити високою рентабельністю вирощування передусім сояшника. Його вартість за останні півтора роки на світовому ринку істотно підвищилась.

У 38 % учинених правопорушень мало місце незаконне будівництво або облаштування інших об'єктів. У більшості випадків винні будували гаражі, викопували штучні водойми (ставки), паркані, інші тимчасові споруди тощо.

Часто (67,1 %) правопорушники використовували спецтехніку (особисту чи орендовану). Це зайвий раз доводить той факт, що подібні посягання є заздалегідь обміркованими і ретельно готуються.

Вивчення указаних кримінальних правопорушень показало, що вони завдають чималу шкоду як державі, територіальним громадам, так і фізичним та юридичним особам, яким належить земля. Траплялись провадження, за якими потерпілому завдавалась шкода, розмір якої перевищував 1,5 млн грн. Однак шкода має не лише грошовий, а й фактичний вираз у виді виведення землі із обігу, зміни її призначення, втрати нею родючості, зміни структури, знищення рослинності, накопичення токсичних речовин тощо.

Більшість (40,1 %) таких правопорушень триває від 1 місяця до 1 року, частіше 5–6 місяців, яких вистачає для вирощування відповідних сільськогосподарських культур та їх збору, а іноді навіть і реалізації. В окремих випадках правоохоронні органи дають винним можливість зібрати незаконно засіяний врожай для його подальшої

конфіскації. Однак частіше врожай продається з тим, щоб компенсувати завдану потерпілому шкоду за рішенням суду.

Специфіка представлених кримінальних правопорушень полягає в їх типовій корисливій спрямованості. Адже дії винних спрямовані у 88,9 % випадків на особисте незаконне збагачення, пов'язане із порушенням земельного законодавства.

Завданням подальших наукових розвідок, а так само діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, є розроблення перспективних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у земельній сфері. Воно має спиратись на застосування саме нерепресивної (кримінологічної) моделі упередження реалізації злочинної мотивації осіб, які виношують наміри на незаконне використання землі. Такий підхід повинен ураховувати широку палітру детермінант, які зумовлюють учинення цих правопорушень.

Список використаних джерел

1. Мовчан Р. О. Про систему злочинів у сфері земельних відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 137–140. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2018/38.pdf (дата звернення: 05.10.2021).

2. Зануда А. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює. URL: www.bbc.com/ukrainian/features-50223336. amp. (дата звернення: 05.10.2021).

СЕКЦІЯ 8. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Батурко Марина Олександрівна,
курсантка 4-го курсу факультету
забезпечення оперативно-службової діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького;

Ісаєва Ілона Фадеївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ДЕЯКИЙ ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Освітні системи провідних країн усе більше орієнтуються на розвиток дистанційної освіти. Популярність і затребуваність дистанційного навчання на основі інтернет-технологій (e-learning), особливо в системі вищої й додаткової професійної освіти, зростають із кожним роком. Це пов'язано з економією ресурсів і часу, а також можливістю створювати системи масового безперервного навчання.

У наукових джерелах є безліч різних підходів до тлумачення понять «дистанційна освіта», «дистанційне навчання». У «Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні» (2000 р.) дистанційне навчання визначається як сукупність технологій, які доставляють особам, які навчаються, основний обсяг навчального матеріалу та забезпечують їх інтерактивну взаємодію з викладачами/вчителями під час освітнього процесу [1].

Науковець І. Роберт характеризує у своїй монографії дистанційне навчання як процес взаємодії в умовах реалізації інформаційно-комунікаційних технологій між студентом, викладачем та інтерактивним джерелом інформаційного ресурсу. Власне, під час такої взаємодії відбувається передавання знань, формування вмінь і навичок [2].

У цілому аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що дистанційне навчання є, власне, таким способом організації освітнього процесу, за якого його учасники знаходяться на відстані й взаємодіють за допомогою засобів телекомунікації.

У зв'язку із пандемією Covid-19 та впровадженням карантинних обмежень у 2020 році Національна академія Державної прикордонної служби України також була змушена перейти на дистанційне навчання, що стало неабияким викликом для науково-педагогічного складу та курсантів.

Основним інструментом дистанційного навчання, який використовується кафедрою іноземних мов за таких умов, є платформа Moodle. Moodle – це безкоштовна відкрита система управління навчанням, яка забезпечує постійний доступ учасників освітнього процесу до навчальних ресурсів та постійну їх взаємодію. Цей ресурс надає безліч можливостей, серед яких: завантаження файлів з навчальними матеріалами для подальшого їх опрацювання курсантами самостійно або під керівництвом викладача; обмін повідомленнями між учасниками освітнього процесу; виконання завдань у вигляді тестів різного рівня складності; оцінювання навчальних досягнень курсантів та календар подій. Серед переваг використання платформи Moodle користувачі зазначають такі: система повністю безкоштовна і готова до використання; дозволяє створити якісні курси для дистанційного навчання; широкі можливості управління курсами; потужний апарат тестування; різноманітність навчальних елементів; можливість реалізації диференційованого навчання; можливість використання різних педагогічних сценаріїв і освітніх стратегій (програмування, модульне, індивідуальне, соціальне навчання); можливість налаштування варіантів доступу користувачів до курсу (запис до курсу тільки викладачем та модерація); відстеження прогресу учасників за допомогою візуалізації; можливість публікації навчального контенту різного формату (аудіо, відео, текст та інше) [3].

Як додатковий інструмент засвоєння лексики кафедрою іноземних мов використовувався такий безкоштовний додаток, як Quizlet. Quizlet – це онлайн-програма генератор карток, у якій можна створювати двосторонні флеш-картки з використанням візуальної, текстової та звукової опори. Такі картки можуть бути на

одній або на різних мовах. Також програма дає можливість озвучити представлену на картках лексику. Викладач може створювати свої курси, редагувати модулі під власні завдання. Основний режим програми призначений для загального ознайомлення та вивчення певного набору лексики. У цьому режимі можна: гортати картки (переходити до наступної або попередньої картки); перевертати картки з однієї мови на іншу; перемішувати картки; відкладати картки з важкою для засвоєння лексику з метою повторного її вивчення [4].

Для формування та розвитку навичок мовленнєвої діяльності активно застосовується також сайт німецької телерадіокомпанії Deutsche Welle, де передбачено спеціальний розділ для вивчення німецької мови. Тут є адаптовані та не адаптовані тексти різних рівнів складності, аудіозаписи новин у звичайному й уповільненому темпі, тематичні словники, завдання для перевірки рівня розуміння прочитаного/прослуханого матеріалу та багато інших корисних ресурсів.

На матеріалі сайту Learn German by Podcast курсанти розвивають навички усного діалогічного мовлення на прикладі побутових діалогів. На сайті можна слухати і завантажувати аудіоматеріали, підкріплені транскриптами і завданнями для самоконтролю.

Контроль знань, умінь і навичок здійснюється в умовах дистанційного вивчення іноземних мов у вигляді вирішення тестових завдань, виконання контрольного перекладу та усного спілкування з викладачем.

Тестування здійснюється частково з використанням навчальної платформи Kahoot. Навіть базовий доступ до платформи дає викладачу досить великі можливості: дозволяє залучати до тестування до 50 учасників; питання можна створювати самостійно або використовувати вже готові з банку питань; можна увімкнути функцію для автоматичного перемішування відповідей; для візуалізації питання можна користуватися банком зображень, додавати їх до запитань чи використовувати як відповіді; є можливість обмежувати час, що дається для відповіді на запитання; можна визначати кількість балів за кожну правильну відповідь; дозволяє викладачу дізнатись, як відповідав на запитання кожен учасник, або будувати діаграми успішності всієї групи [5].

Не викликає сумнівів той факт, що за дистанційними та мереживними технологіями навчання майбутнє, хоча й підходить і методи їх використання потребують певного вдосконалення. Така форма організації освітнього процесу повною мірою відповідає сучасній парадигмі навчання, адже вимагає більшої самостійності з боку тих, хто навчається.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: постанова від 20 грудня 2000 р. / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 05.10.2021).
2. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты): монография. Москва, 2014. 398 с. URL: <https://docplayer.ru/30279183-Teoriya-i-metodika-informatizacii-obrazovaniya.html> (дата обращения: 05.10.2021).
3. Сервіси та платформи для дистанційного навчання. URL: https://tech.24tv.ua/navchannya-vdoma-spisok-program-platform-dlya-distantiynogo-navchannya_n1416110 (дата звернення: 05.10.2021).
4. Методичні рекомендації «Сервіс Quizlet та мобільний додаток». URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-servis-quizlet-ta-mobilniy-dodatok-111731.html> (дата звернення: 05.10.2021).
5. Использование платформы «Kahoot» для дистанционного обучения. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/high_school/73080/ (дата обращения: 05.10.2021).

Биконя Оксана Павлівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Академії Державної пенітенціарної служби;

Іванишина Віра Павлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Академії Державної пенітенціарної служби

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОСОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Особливого значення у навчанні іншомовного спілкування майбутніх юристів набуває *системний підхід*. Цей підхід у навчанні застосовується в багатьох сучасних наукових дослідженнях (Н. І. Бойко, В. П. Кузьмін, П. І. Підкасистий, Б. С. Українцев, Е. Г. Юдін та ін.). Сутність цього підходу в тому, що навчання іншомовного спілкування є педагогічною системою з певними

структурними й функціональними компонентами. *Системний підхід* має конкретну структуру й закони функціонування. За П. І. Підкасистим, система містить такі частини, як змістова (знання), оперативна (різноманітні дії, оперування вміннями, прийомами) та результативна (нові знання, способи вирішення завдань; новий соціальний досвід, погляди та ідеї, якості особистості) [2, с. 108].

Що стосується застосування системного підходу до формування лінгвосоціокультурної компетентності в майбутніх юристів, то слід враховувати те, що лінгвосоціокультурна компетентність складається з *соціолінгвістичної*, *соціокультурної* і *соціальної* компетентностей. Вона має успішно функціонувати в іншомовному спілкуванні, безпосередньому та опосередкованому і забезпечувати взаєморозуміння представників різних культурно-мовних спільнот з певними розбіжностями та відмінностями. Ця компетентність важко піддається контролю й систематизації. Для успішного вирішення завдань професійно-педагогічної підготовки майбутніх юристів необхідно реалізовувати всебічні як виховні, так і навчальні завдання, спрямовані на професійну підготовку майбутнього фахівця.

Так, на **I курсі** курсанти/студенти повинні демонструвати знання й розуміння загальних соціокультурних явищ і фактів, оволодіти вміннями роботи з країнознавчими джерелами, виявляти лінгвосоціокультурну спостережливість.

На **II курсі** необхідно зосереджувати увагу на соціокультурній компетентності, тобто цілісній системі уявлень про країну, мова якої вивчається, і про професійний світ, що дозволяє комуніканту будувати свою вербальну й невербальну поведінку в певному ситуативному контексті на основі емпатії, знань фонової, безеквівалентної і конотативної лексики з урахуванням соціокультурного фону іншомовного спілкування і сучасних реалій, притаманних культурі країни, мова якої вивчається тощо [1, с. 12].

На **III курсі** має бути сконцентрована на соціальній та соціолінгвістичній компетентностях. Майбутній юрист має бути обізнаним з тим, як вступати в комунікативні стосунки з іншими людьми, орієнтуватися у соціальній ситуації й керувати нею, бути готовим взаємодіяти з іншими, здатним вирішувати складні чи проблемні ситуації, вміти спілкуватися відповідно до контексту чи веденням соціолінгвістичного спостереження.

На *IV курсі* студенти мають бути обізнаними з мовленнєвими одиницями різного обсягу, співвіднесеними з типовими комунікативними ситуаціями побутового та професійного розмаїття, ритуально та вербально-етикетними правилами і нормами поведінки в ситуаціях іншомовного усного та писемного спілкування. На цьому етапі навчання іншомовного спілкування, в основному, привалює соціолінгвістичний та соціальний компоненти, основу для яких створено в попередні роки навчання в Академії Державної пенітенціарної служби.

Цей підхід до навчання дозволяє зняти суперечність між зовнішньою обумовленістю в навчальному процесі й сутністю, яка зумовлює розвиток та оптимальне виявлення в діяльності курсанта/студента пізнавальної активності й самостійності, розвиток його пізнавальних здібностей.

Організація формування лінгвосоціокультурної компетентності в майбутніх юристів повинна забезпечуватися системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення конкретної дисципліни. Методичні матеріали для формування лінгвосоціокультурної компетентності повинні передбачати можливість опанувати *соціолінгвістичною, соціокультурною і соціальною* компетентностями з проведенням ними самоконтролю за рівнем розуміння і засвоєння навчального матеріалу. Під час навчання передбачається системність знань, засобів та прийомів діяльності з іншомовним матеріалом, широке застосування різнорівневних професійно орієнтованих завдань для формування лінгвосоціокультурної компетентності в майбутніх юристів з наступним аналізом результатів їх виконання; систематичний контроль і самоконтроль, дієва допомога студентам під час навчання, таблиці для формування лінгвосоціокультурної компетентності в майбутніх юристів тощо.

До функціональних компонентів формування лінгвосоціокультурної компетентності в майбутніх юристів необхідно віднести *організаційний, проєктувальний, комунікативний, конструктивний, дослідницький та творчий*, які є взаємозалежними для суб'єктів процесу навчальної діяльності, та складають систему формування лінгвосоціокультурної компетентності з *соціолінгвістичними, соціокультурними і соціальними* знаннями, вміннями, прийомами, досвідом тощо.

Пропонуємо протягом навчального року добирати навчальний матеріал для формування лінгвосоціокультурної компетентності в майбутніх юристів, організовувати та проводити інтерактивні заняття та воркшопи “English caledoscope: educational and linguocultural aspects of learning foreign languages” на засадах системного підходу.

Список використаних джерел

1. Богатырева М. А. Социокультурный компонент содержания профессионально-ориентированного учебника: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1998. 226 с.
2. Пидкасистый П. И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы. Москва, 1999. 354 с.

Чебоненко Дмитро Станіславович,

магістрант факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВА ЯК БІЛАТЕРАЛЬНОЇ ОДИНИЦІ МОВИ У ЛЕКСИЦІ LEGO

Legо (лего, від дан. leg godt – «грай добре») – серії конструкторів, що являють собою набори деталей для збирання й моделювання різноманітних предметів [5]. Умовно-смісловий сегмент англійської мови, такий як лексика Lego, характеризується складністю словникового складу, а тому вимагає її осмислення через об’єкти, які вона позначає за допомогою слів, що часто виступають як знаки-символи.

Прийmemo за вихідне положення, що знаки-символи у лексиці Lego можуть бути фізично не пов’язані з об’єктами, які вони позначають, але відображати певний зміст: конкретний образ (наприклад, серія «Біонікл», Lego-чоловічки), предмет (наприклад, цеглинка Lego), щось загальне (наприклад, конструктор Lego), абстрактне (наприклад, кольорові термопласти Lego). Усі ці знаки-символи не просто позначають об’єкт, а несуть смислову інформацію, встановлюють зв’язки між певними явищами, предметами та їхніми властивостями, тобто через мовлення відображають граматичне та лексичне значення слова, що робить можливим процес спілкування.

Водночас М. П. Кочерган вказує на те, що «існує дві протилежні думки щодо структури знака. Одні дослідники вважають

знак односторонньою одиницею, тобто стверджують, що знак має тільки план вираження ... На їхню думку, знак завжди пов'язаний із значенням, але значення до нього не входить. Знак – це тільки «частинка матерії», тоді як значення – факт свідомості, ідеальне відображення явища дійсності. Ця теорія знака відома в науці як унілатеральна (від лат. unus – один і лат. latus – сторона). Інші дослідники розглядають знак як двосторонню одиницю, яка має план вираження і план змісту, тобто значення. На думку цих учених, поняття знака без значення втрачає сенс: знак без значення не знак. Знак – це органічна єдність двох сторін, це «союз значення і його носія» (І. С. Нарський), тобто поняття й акустичного образу. Це, як зазначав Ф. де Соссюр, все одно, що дві сторони аркуша паперу: ніколи не можна розрізати тільки одну з них. Розглянуту теорію знака називають білатеральною (від лат. bis – двічі і лат. latus – сторона). Значення і значеннєвість знака можна встановити, коли він (знак) буде розглянутий у знаковій ситуації, тобто в таких відношеннях, як знак – референт (поняття і предмет), знак – знак і знак – людина» [2].

Орієнтуючись на вищевикладене, можна констатувати, що знак відноситься до об'єкта, який він позначає та залежно від того, в якому вигляді він вживається (усне мовлення, писемна мова) і в якому словосполученні, він емоційно оцінюється та сприймається й розуміється носієм певної мови.

Стосовно того, що в мові слід вважати знаком, Н. К. Ктиторова наполягає на тому, що це питання є дискусійним. З цього приводу вона зазначає, що «Проблема співвідношення знаків і мовних одиниць існує лише в білатеральній теорії. Для унілатералістів у мові все – знаки. Найменшою мовною одиницею є фонема. Оскільки вона є односторонньою одиницею (має тільки план вираження і не має значення), її не можна вважати знаком. Морфема є двосторонньою одиницею, тобто має і план вираження, і план змісту. Наприклад, у слові рук-а є дві морфеми. Корінь рук- виражає ідею руки, а флексія -а має аж три граматичні значення: називний відмінок, однина, жіночий рід. Однак ці значення не реалізуються самостійно, а тільки в складі цілого слова. Морфема не може виступати одиницею комунікації самостійно. Тому її слід вважати напівзнаком. Слово – двостороння одиниця, йому притаманні всі знакові функції, через що є підстави слово вважати мовним знаком [3].

Кочерган М. П. «напівзнак» приймає за одиницю, яка слугує для побудови й розрізнення знаків і називає «фігурою» (термін Л. Сльмслева) [2].

Отже, Н. К. Ктитарова та М. П. Кочерган у мові виділяють субзнаковий, знаковий і суперзнаковий рівні. Фонемі вони відносять до субзнакового рівня, слова – до знакового, речення – до суперзнакового [2; 3].

Для нашого дослідження Lego як конструювання через гру становить інтерес процесу набуття словом лексичного значення, залежно від того, якою мовою воно використовується. Здається цілком справедливим висновок про те, що одні й ті самі слова, які використовуються різними мовами, можуть мати різні лексичні значення та емоційне забарвлення, залежно від семантичних особливостей сприйняття слова носіями мови.

«Значення слова, – писав В. В. Виноградов, – визначається не тільки відповідністю його тому поняттю, яке виражається за допомогою цього слова (наприклад, рух, розвиток, мова, закон і т. ін.); воно залежить від властивостей тієї частини мови, тієї граматичної категорії, до якої належить слово, від суспільно усвідомлених і ustalених контекстів його вживання, від конкретних лексичних зв'язків з іншими словами, зумовлених притаманними певній мові законами поєднання значень слова, від семантичного співвідношення з синонімами і взагалі з близькими за значеннями й відтінками словами, від експресивного й стилістичного забарвлення слова» [1].

Отже, як загальний контекст дослідження, вивчення семантичної системи мови, процесів взаємодії форми і змісту слова слід розглядати з позиції аналізу не лише центрального слова (у нашому випадку це поняття «Lego» і «гра»), а в сукупності всіх семантичних елементів, які утворюють лексико-семантичне поле. Адже саме пов'язані спільністю змісту лексичної одиниці дозволяють сприйняти ту чи іншу дію, явище або його ознаку, що отожднюються із досліджуваними властивостями певного поняття як динамічної системи.

Авторитетні фахівці в галузі словотворення сходяться на тому, що «Лексичне значення стає конкретним фактом об'єктивної дійсності – тлумаченням. Дати слову тлумачення – це дати перифраз, що був би йому «семантично еквівалентним», який виступає у формі тексту, складеного відповідно до лексичних і синтаксичних правил мови, із вказівкою на елементи, які дають

змогу відрізнити (пізнати, зрозуміти) означуване слово. У кожній дефініції є означувана частина (дефінієндум) і означувальна (дефінієнс). Означувана частина звичайно коротка, вона безпосередньо вказує на те, що підлягає означенню. Означувальна частина містить таку інформацію, яка необхідна для визначення слова і стає відомою в процесі визначення. Специфічною особливістю дефініції, яка відрізняє її від інших типів висловлювань, є те, що обидві її основні частини перебувають у певному відношенні еквівалентності. Тому в певних контекстах їх можна поміняти місцями, не порушуючи істинності висловлювання [4, с. 28].

Таким чином, приймаємо за вихідне положення те, що саме такі підходи до тлумачення слів та словосполучень дозволять позначати та схарактеризувати певний об'єкт та його властивість, транслювати специфічні для Lego та гри терміни, які виконують роль джерела для ідентифікації в мовному соціумі всього того, що пов'язано з цими словами в англійській мові.

Список використаних джерел

1. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография: избр. труды. Москва: Наука, 1977. 312 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник. Київ: Академія, 2003. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=15092> (дата звернення: 06.09.2021).
3. Ктитарова Н. К. Загальне мовознавство: навч. посіб. Дніпродзержинськ, 2009. 144 с. URL: <http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/12/7-12-b2.pdf> (дата звернення: 06.09.2021).
4. Лінгвістично-інформаційні студії: Праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: у 5 т. Т. 3: Тлумачна лексикографія. Кн. 1: Словник української мови у двадцяти томах / В. А. Широков та ін. Київ: Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 276 с.
5. LEGO. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/LEGO> (дата звернення: 09.09.2021).

Nabok Anna Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Foreign Languages
Academy of the State Penitentiary Service

TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND ITS APPLICATION TO THE SPHERE OF ELT

A broader approach to teaching and English language teaching (ELT) in particular, which usually combines instruction and its methods, includes involving qualities of a leader able to create

productive environment in a classroom. In this study an overview on the key aspects of leadership, transformational leadership will be presented and analyzed from the perspective of forming a productive professional teacher capable of effectively conducting the educational process.

Recent research views on the “leader” and “leadership” notions have shown a growing interest in the area, focusing on the aspects of power, influence, organizational skills of a person, etc.

Being both a field of scientific investigation and a set of skills aimed at practical application the notion “leadership” has multiple approaches to interpreting its meanings. Thesaurus definitions see leadership as “*the power or ability to lead other people*” (Merriam Webster Dictionary); “*the set of characteristics that make a good leader*” (Cambridge Dictionary); “*the position or quality of being good at leading a group, organization, country etc*” (Longman Dictionary) “*the position or state of being in control of a group of people; the qualities that make someone a good leader, or the methods a leader uses*” (Collins Dictionary) thus referring it to the spheres of society and politics.

Common ideas verbalized in the above meanings lay emphasis on:

1. The position a person occupies.
2. The qualities (characteristics, abilities) enabling someone to lead other people.

Contrary to theoretical definitions, which present common views on leadership, senior practitioners in the management area differ in their perception of this notion. Some believe leadership to be a quality of someone who has followers (Peter Drucker), considering leaders to be those, whose empower others (Bill Gates). Other respected business thinkers either reduce the concept to the influence only (“Leadership is influence – nothing more, nothing less” (John Maxwell) or come up with a different viewpoint, saying that leadership has nothing to do with one’s position in the company or seniority because it does not happen automatically when you get to a certain pay rate; with titles as one does not need a title to be a leader at work, in a social group, etc.; with personal attributes – having a strong character does not make you a leader; with management because management and leadership are not synonyms: while managing you have to deal with many *things* whereas when you lead you lead *people* (Kevin Kruse). Respectively, a new definition appears

of leadership as a process in the sphere of social influence, which maximizes the efforts of other people to achieve a common goal. It mainly concentrates on the following aspects:

1. The term leadership lies in the sphere of *social* influence; it has little in common with power.
2. Leadership includes *a common goal*; it is not influence for the sake of influence.
3. There exist various leadership styles, which do not necessarily depend on personality, title or other factors.
4. Leadership requires people (others), who agree to be led.
5. The distinctive feature of a good leader is the ability to maximize effort of others (staff, employees, subordinates, groups, etc.).

Leadership inspires people to be better selves, causes change in individuals as well as certain groups and systems, is referred to as transformational leadership. It stimulates positive changes, innovations and vivid progress in companies and other environments. It results in effective cooperation of the team leader and followers, who help each other to develop and advance to new levels. Thus, a transformational leader is the one who:

1. Can encourage and motivate followers.
2. Creates a certain company (team, group, organization) culture when the followers are stimulated to work for the common good as opposed to demonstrating self-interest.
3. Demonstrates moral standards within the company (team, group, organization) encouraging others to do the same.
4. Cultivates primacy, principles and criteria of ethical work environment.
5. Prioritizes cooperation and open communication.

On the ground of the investigated theoretical peculiarities of the transformational leadership the notion has been effectively extrapolated to teaching.

Transformational teaching is defined as an approach to the instruction in the classroom aimed at creating students knowledge and practical skills on the subject by means of transforming their attitude to learning, their skills and beliefs. It involves the interaction of two parties to share a body of knowledge: teachers and students, their mutual effort resulting in dynamic relationships to ensure student learning and personal growth.

This approach to transformational teaching means that teachers should act as intellectual coaches creating teams of students who work together and with their teacher to master new information. Teachers take the well-known role of helping students acquire key concepts of a course. But simultaneously they boost students' personal development and form positive learning attitudes. They reach these aims by setting up final vision for a course, sharing their experiences, encouraging their team and challenging them, individualizing attention and asking for feedback, going beyond the boundaries of the classroom in terms of motivation and further application of the acquired knowledge and skills.

To conclude, having analyzed the trends in transformational teaching as opposed to traditional teaching, we suggest that all the above described roles and duties are characteristic of ELT as well; and all methods used in transformational teaching can be applied to ELT to help promote effective educational process. The analysis reveals that the teacher in ELT should possess qualities to reach maximum effectiveness and transform students' minds in a way that advances them to a new qualitative level.

Shenderuk Olena Borysivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor,
Assistant Professor at the Department of Foreign Languages
Academy of the State Penitentiary Service

MINDFULNESS AND OUR BRAIN

Today, more and more large and successful companies use the practice of meditation and mindfulness for their employees at work. Google, Facebook, Twitter, Apple, Yahoo, Kaspersky Lab are opening studies at their offices and training their employees in doing mindfulness practices. Apple spends 30 minutes of working hours on employee meditation. And Google has conducted the research of the work nature as a process. In 2007, one of Google's employees, Chad-Meng Tang launched the Search Inside Yourself training program, which formed a team of experts in awareness, neurology, and emotional intelligence. This program has become incredibly popular both on Google and outside the corporation.

Studies have shown that program participants have a 10% reduction in stress levels, 28 % increase in efficiency and the ability

to focus on the problem, and 21 % increase in the ability to remain calm in a stressful situation.

Mindfulness is a trainable cognitive state, which is characterized by focusing on the moment. At first, it seems to be natural, because we all are "here and now", but it's not so simple. From our brain perspective, we don't actually "exist" at the moment, now. Sometimes we are in the past, but we spend a lot of time in our future. Our brain almost continuously predicts the future and adjusts behavior depending on our past experience. So requiring the brain to "be at the moment" is incredibly difficult, but it can and should be taught.

It is believed that regular practice improves the control of emotions and emotional states. Namely, they affect the ability not only to recognize them, but also to successfully adjust the degree of manifestation. This is probably due to training in the ability to ignore irrelevant information and therefore better construct incoming signals and generate your own. It has been shown that after six days of twenty-minute meditation practices, the activity of the prefrontal cortex increases significantly and the excitability of one of the key components of the limbic system, the tonsils, which are involved in forming and preserving memories associated with emotional events.

In Britain, the word "mindfulness" has become fashionable even in a traditional school. Nowadays mindfulness and meditation are the part of the educational process in 370 schools in England. Mindfulness is practiced not only in the USA, but in Ukraine too. There are teachers who use elements of mindfulness while working with children.

The history of this concept goes back to the 1970s when a molecular biologist at the University of Massachusetts who practiced Zen Buddhist meditation created a mindful program for adults in a clinical setting. It was an 8-week course that taught patients with chronic illnesses how to deal with pain and stress. But this program turned out to be helpful in many aspects: from reducing depressive symptoms, reducing anxiety to helping with chronic pain and fatigue. So it became very popular.

What does mindfulness propose? Those who practice mindfulness at schools list the following benefits of these practices: reducing anxiety and increasing attention span. At the same time, there are scientific data, which, for example, show that the practice of mindfulness improves the quality of thinking, feelings and care for others.

However, some years ago, a VOX journalist decided to check what science says concerning mindfulness and read more than a dozen studies. Then he concluded that there was relatively little evidence of an overall positive effect on reducing anxiety and increasing children's cognitive activity.

Some scientists suggest that mindfulness has a greater effect on children with emotional problems than on those who are doing well in school and everything is fine in the family. Other researchers argue that mindfulness is no more effective than other exercises, relaxation, or cognitive-behavioral therapy. Several studies have found that it is really difficult to understand what exactly makes a mindful practice, because in one of the schools coloring books considered to be mindfulness. Although researchers have found a small positive therapeutic effect for attention, introspection, and emotional control, they have not been able to prove that mindfulness can help with academic achievement.

How is mindfulness practiced?

1. Formally – through direct classical meditation. You sit comfortably, close your eyes and immerse yourself in observing your body for a while and then observing the present moment. Without formal practice, it is difficult (almost impossible) to imagine the development of the skill of being present in ordinary life, because meditation is a concentrated presence, a powerful immersion in the moment here, the practice of patience and acceptance. In other words, by meditating, you will be able to more easily, deeper and more “be included” in your daily life and be aware of it.

2. Informally – when you transfer the observation skill to every day and daily activities (wash the dishes, take a walk, talk to someone, drink tea, eat, play with children, etc.), as well as to your thoughts, and with the help of this you start see formulaic reactions in your head. It would seem that there are many people among us who enjoy every croissant we eat, so why should we meditate if we can “turn on” anyway? Don't confuse mindfulness with hedonism. These are, however, different things. Hedonism is to do something pleasing to your body, such a giltyplege. Although hedonism, by the way, can become a stepping stone to mindfulness for some – why not, if you start spreading this skill to other cases? Being in the moment is about being stable at all times and not depending on whether you have a delicious almond crumb croissant right now or not.

Наукове видання

**ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ У ПРАКТИКУ:
ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

**INTEGRATION OF THEORY INTO PRACTICE:
PROBLEMS, RESEARCHES, PROSPECTS**

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 05 листопада 2021 року)

Відповідальні за випуск

М. С. Пузирьов, В. М. Пилипенко

Редактор літературний

Л. М. Сила

Комп'ютерна верстка і макетування

В. М. Олефіренко

Підписано до друку 08.11.2021 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 29,3.
Тираж 50 пр. Зам. № 81/21.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.